

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA / LITHUANIAN CATHOLIC ACADEMY OF SCIENCE

BAŽNYČIOS ISTORIJOS STUDIJOS, VIII

KRIKŠČIONIŠKOJO
GYVENIMO LIETUVOJE
ATODANGOS: XIV–XX A.

STUDIES IN CHURCH HISTORY, VIII

REVEALING CHRISTIAN
LIFE IN LITHUANIA:
14TH–20TH CENTURIES

VILNIUS, 2016

Kuriame
Lietuvos ateitį

2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

Projekto kodas: Nr. 09.3.3-ESFA-V-711-01-0004

PERIODINIŲ MOKSLO LEIDINIŲ LEIDYBA
IR JOS KOORDINAVIMAS

LKMA METRAŠTIS, t. XXXIX / LCAS ANNUALS, vol. XXXIX
Serija B: Bažnyčios istorijos studijos / Series B: Studies in Church History

BAŽNYČIOS ISTORIJOS STUDIJŲ REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Dr. LIUDAS JOVAIŠA (vyr. redaktorius / chief editor)
Vilniaus universitetas / Vilnius University

Dr. VYTAUTAS ALIŠAUSKAS
Vilniaus universitetas / Vilnius University

Dr. DARIUS BARONAS
Lietuvos istorijos institutas / The Lithuanian Institute of History

Dr. MINDAUGAS PAKNYS
Lietuvos kultūros tyrimų institutas / Lithuanian Culture Research Institute

Dr. ARŪNAS STREIKUS
Vilniaus universitetas / Vilnius University

Dr. PAULIUS SUBAČIUS
Vilniaus universitetas / Vilnius University

Tomo sudarytojas / Editor of volume dr. VYTAUTAS ALIŠAUSKAS

LKMA Metraščio redakcinės kolegijos pirmininkas LKMA akademikas /
Chairman of the LCAS Annuals editorial board LCAS academician
vysk. dr. JONAS BORUTA SJ

Pilies g. 8, Vilnius, LT-01403
contacts@lkma.lt, www.lkma.lt

© LKMA, 2016

ISSN 1392-0502

TURINYS

<i>Sudarytojo pratarinė</i>	5
<i>Editor's Preface</i>	7
DARIUS BARONAS Katalikiškojo pamaldumo raiška Vilniuje XIV a. pabaigoje – XV a. viduryje	9
S. C. ROWELL Gossipred and Lithuanian dynastic politics in early-fifteenth-century Poland	47
KAROLIS TUMELIS Neišsipildžiusios viltys: skundai dėl nutrauktų sužadėtuvių Vilniaus vyskupijos konsistorijoje XVIII a. antroje pusėje	77
ALDONA PRAŠMANTAITĖ Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos laikinieji koadjutoriai XIX a.: genezė, raidos bruožai, personalijos	113
ALGIMANTAS KATILIUS Žemaičių vyskupijos vyrų vienuolynų tinklas XVIII a. pab. – XX a. pradžioje	145
PUBLIKACIJOS 191	
DARIUS BARONAS Bazilijonų redakcijos Trijų Vilniaus kankinių kankinystės aprašymas iš metropolito Leono Kiškos rankraščio	193
RAFAŁ WITKOWSKI Anniwersarium obłóczyn, profesji i konsekracji benedyktynek wileńskich z końca XVII w. O potrzebie kontynuacji badań prozopograficznych	207
<i>Santraukos / Summaries</i>	230
<i>Apie autorius / Notes on Contributors</i>	238
<i>Atmena autoriams</i>	240

SUDARYTOJO PRATARMĖ

Šis, jau aštuntasis Bažnyčios istorijos studijų tomas, ne taip, kaip kai kurie ankstesnieji, nėra skirtas vienai temai. Jame skelbiami tyrimai aprėpia skirtingas epochas ir erdves, itin įvairius reiškinius ir procesus (vienuolinį gyvenimą, dvasininkų statusą, kasdienybės fenomenus, politikos ir religijos sąsajas) todėl jis ir pavadintas „Krikščioniškojo gyvenimo Lietuvoje atodangos: XIV–XX a.“. Ši įvairovė liudija, kad skirtingose akademinėse institucijose dirbantys krikščionybės istorijos Lietuvoje tyrinėtojai nepalieka be dėmesio jokios istorinės epochos ar institucinio fenomeno.

Dariaus Barono straipsnis „Katalikiškojo pamaldumo raiška Vilniuje XIV a. pabaigoje – XV a. viduryje“ skirtas Viduramžių miestiečių religiniam gyvenimui. Konkrečiu dėmesio objektu pasirinktas Vilniaus miestas. S. C. Rowell analizuoja krikštavėlių vaidmenį dinastinėje Lietuvos politikoje. Tyrimo centre – Jogailos ir Sofijos Alšėniškės sūnaus Vladislavo krikštytos ir jų politinės implikacijos. Karolio Tumelio tyrimas „Neišsipildžiusios viltys: skundai dėl nutrauktų sužadėtuvių Vilniaus vyskupijos konsistorijoje“ mus perkelia į Naujuosius laikus – XVIII a. Iki šiol daugiausia tirta etnografinė paprotinė sužadėtuvių pusė, o katalikiškos sužadėtuvių, jų teisinis statusas ir padariniai dar labai mažai tirti. Aldona Prašmantaitė gilinasi į XIX a. Vilniaus katedros kapitulos laikinųjų koadjutorių genezę ir personalijas. Tyrimas atskleidžia ne tik kapitulos vidinę raidą, bet ir politinių procesų sampynas su bažnytiniu gyvenimu. Skelbtais ir archyviniais šaltiniais remiantis sudarytas ir 1810–1828 m. laikinųjų koadjutorių sąrašas su jų įvesdinimo dataimis. Algimanto Katiliaus straipsnis „Žemaičių vyskupijos vyrų vienuolynų tinklas XVIII a. pab. – XX a. pradžioje“ suteikia panoraminį šios vyskupijos vienuolijų vaizdą Rusijos imperijos laikais. Gausi statistinė medžiaga teikia žinių ne tik apie Žemaičių vyskupijos vienuolijų funkcionavimą, bet ir naikinimą – nuo 19, veikusių XIX a. viduryje, iki vienintelio po 1889 m. uždarymų. Straipsnis papildytas Žemaitijos vienuolijų 1817–1818 m. sąrašu, pagrįstu vienuolynų vizitacijomis.

Aštuntasis BIS'o tomas pasižymi archyvinių dokumentų publikacijų gausa. Šalia jau minėtų, archyvine medžiaga paremtų Prašmantaitės ir Katiliaus straipsnių priedų, Barono ir Rowello straipsniai lydimi dokumentų originalų publikacijų. Maža to, Baronas skelbia Trijų Vilniaus kankinių kankinystės bazilijonų redakcijos lotynišką tekstą. Rankraštis, saugomas Lvove, Ukrainos centriniam valstybiniame istorijos archyve, Barono įvade išsamiai aprašytas ir aptartas. Ši publikacija svariai

SUDARYTOJO PRATARMĖ

papildo ankstesnius istoriko darbus Vilniaus kankinių tema. Poznanės universiteto profesorius Rafał Witkowski parengė lenkų kalba surašytą Vilniaus benediktinių įvilktuvių, įžadų ir konsekracijos knygą, apimančią 1682–1704 m. Šaltinyje esama ne tik minėtus vienuolystės etapus perėjusių vienuolių sąrašo, bet ir įdomios odės abatės Pranciškos Galeckos garbei.

Vytautas Ališauskas

EDITOR'S PREFACE

This, already the eighth volume of "Bažnyčios istorijos studijos = Studies in Church History", unlike some of its predecessors, is not devoted to a single topic. Its articles encompass different eras and spaces, especially varied phenomena and processes (monastic life, the status of clergy, everyday phenomena, political and religious links), so it is therefore called "Revealing Christian Life in Lithuania: 14th–20th centuries". This diversity shows that researchers of the history of Christianity in Lithuania working in different academic institutions do not leave without attention any historical epoch or institutional phenomena.

The article of Darius Baronas "Catholic piety in Vilnius in the late 14th c. – mid-15th centuries" is devoted to the religious life of medieval city dwellers. The city of Vilnius is chosen as the particular object of attention. S. C. Rowell analyzes the role of godfathers in the dynastic politics of Lithuania. At the center of the research – the christening of Vladislav, the son of King Jogaila of Poland and Queen Zofia Holszańska, and its political implications. The study of Karolis Tumelis "Unfulfilled hopes: complaints about the cancelled betrothals in the Consistory of the Vilnius diocese in the second half of the 18th century" moves us to early modern times – the 18th century. Up to now, the ethnographic traditional side of the engagements was studied the most, while Catholic betrothals, their legal status and consequences have been studied very little. Aldona Prašmantaitė delves into the genesis and personalities of the temporary coadjutors of the Vilnius Cathedral Chapter in the 19th century. The study reveals not only the inner development of the Chapter, but also the interweaving of political processes with Church life. On the basis of published and archival sources a list of the temporary coadjutors in 1810–1828 with the dates of their initiation is formed. The article of Algimantas Katilius "The network of men's monasteries in the diocese of Samogitia at the end of the 18th century – the beginning of the 20th century" gives a panoramic view of the religious orders of the diocese while in the Russian Empire. The extensive statistical material provides information not only about the functioning of the monasteries in the diocese, but also about their destruction – from the 19 that operated in the middle of the 19th century, to the only remaining one after the closures in 1889. The article is supplemented with lists of the monks of Samogitia in 1817–1818, based on the visitations of the monasteries.

The eighth volume of "Studies in Church History" is marked by the publication

EDITOR'S PREFACE

of an abundance of archival documents. In addition to the already mentioned archival materials from the supplements to the articles of Prašmantaitė and Katilius, the articles of Baronas and Rowell have publications of original documents. Moreover, Baronas publishes "The Basilian passion of the Three martyrs of Vilnius". In his introduction Baronas describes in detail and discusses the manuscript stored in Ukraine's Central State Historical Archive in Lviv. This publication is an essential complement to the previous works of the historian on the topic of the Vilnius Orthodox Martyrs. Poznań University professor Rafał Witkowski prepared a source publication in Polish on the investiture, vows and consecrations of the Benedictine nuns in Vilnius, covering the years 1682–1704. The source, in addition to the list of the nuns passing the mentioned stages of cloistered life, also has an interesting ode in honor of the abbess Franciszka Galecka.

Vytautas Ališauskas

DARIUS BARONAS

KATALIKIŠKOJO PAMALDUMO RAIŠKA VILNIUJE
XIV A. PABAIGOJE – XV A. VIDURYJE

Mūsų dienomis pastebimai suintensyvėjo krikščionybės Lietuvoje tyrimai. Pasirodė apibendrinamųjų veikalų, skirtų aprašyti Lietuvos christianizaciją nuo pirmųjų kontaktų su misionieriais iki pat mūsų gyvenamo meto¹. Apgintos disertacijos, kuriose nagrinėjami katalikų Bažnyčios gyvavimo klausimai tam tikrame regione (Žemaitija), arba tam tikru socialinės istorijos pjūviu (dvasininkija)². Autorių kolektyvo parengtas Lietuvos katalikų dvasininkų prozopografinis žinynas iš karto tapo nepamainoma Bažnyčios istorijos tyrimų priemone³. Toliau plėtojami parapiinių bažnyčių tyrimai⁴. Publikuojami Bažnyčios isto-

¹ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sudarė Vytautas Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2006 (vertimas į lenkų kalbą: *Dzieje chrześcijaństwa na Litwie*, vertė Katarzyna Korzeniewska, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 2014); Marius Ščavinskas, *Kryžius ir kalavijas: Krikščioniškų misijų sklaida Baltijos jūros regione X–XIII amžiais*, Vilnius: Baltos lankos, 2012; Darius Baronas, S. C. Rowell, *The Conversion of Lithuania: From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius: The Institute of Lithuanian Literature and Folklore, 2015. Taip pat žr. straipsnių rinkinius: *Krikščionybės raidos kontekstai Žemaitijoje*, sudarė Jonas Boruta, Vacys Vaivada, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2010; *Šviesa ir šešėliai Lietuvos evangelizacijos istorijoje*, sudarė Jonas Boruta, Vacys Vaivada, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2011.

² Liudas Jovaiša, *Katalikiškoji Reforma Žemaičių vyskupijoje*: Disertacija, Vilnius, 2004; Liudas Jovaiša, *Šiaurės Indija Žemaičių žemėje*, Vilnius: Aidai, 2013; Reda Bružaitė, *Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų parapiinė dvasininkija XV–XVI a. trečiajame ketvirtyje*: Disertacija, Vilnius, 2012; Mangirdas Bumblauskas, *Žemaitijos christianizacija ir pagonybės veiksnys (XV–XVI a.)*: Disertacija, Vilnius, 2014.

³ *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.* (toliau – LKD), parengė Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, (ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, II), Vilnius: Aidai, 2009.

⁴ Tomasz Jaszczolt, „Fundacje kościelne na Podlasiu do końca XV wieku“,

rijos šaltiniai, pirmiausia minėtina *Fontes Historiae Lituaniae* serija ir S. C. Rowello pirmosios Vilniaus vyskupijos vizitacijos aktų rinkinys⁵. Pastaruoju metu pasirodė aibė archeologų darbų, kuriuose liečiami arba nagrinėjami su Lietuvos christianizacija susiję klausimai⁶. Jau kuris laikas rodomi straipsniai netikėtais rakursais atveriantys tam tikras Vėlyvųjų viduramžių religinio gyvenimo sritis, kurios dar taip neseniai rodėsi tarytum nebyliai pradingusios užmaršties upėje. Šioje aplinkoje dar kartą minėtini Rowello darbai. Šis tyrėjas pra(si)skynė kelią prie anksčiau Lietuvos istorikų nenaudotų šaltinių, kurie saugomi Lenkijos bažnytiniuose archyvuose: Gniezne, Plocke, Siedlcuose (Sedlcėse). Jo tyrimų dėka atsiveria „klestinčios“ katalikų Bažnyčios ir katalikiškosios kultūros vaizdas XV a. antroje – XVI a. pirmoje pusėje⁷. Toks vaizdas

in: *Kościół a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim. Źródła i stan badań*, sudarytojai Marek Kietliński, Krzysztof Sychowicz, Wojciech Śleszyński, (ser. *Wspólne dziedzictwo ziem północno-wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, 4), Białystok: Wydawnictwo Prymat Mariusz Śliwowski, 2005, p. 13–48; Mečislovas Jučas, *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius: Aidai, 2007; Vaida Kamuntavičienė, „Gardino dekanato parapijų fundacijos XV–XVII a.“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis: Mokslinių straipsnių rinkinys*. Skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės 65-mečiui, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 321–343.

⁵ *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae: Vilniaus kapitulos archyvo Liber I Ib atkūrimas*, sud. S. C. Rowell, Vilnius: LII leidykla, 2015.

⁶ Eugenijus Svetikas, *Alytaus kapinynas: Christianizacijos šaltiniai*, Vilnius: Diemedis, 2003; Eugenijus Svetikas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės christianizacija XIV a. pab. – XV a.: Archeologiniai radiniai su krikščioniškais simboliais*, t. 1–2, Vilnius: Diemedis; Gintautas Vėlius, *Kernavės miesto bendruomenė XIII–XIV amžiuje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005; Albinas Kuncevičius [ir kt.], „Rytų Lietuvos teritorinis modelis I–XV a.“, in: *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2013, t. 39, p. 11–40; Rytis Jonaitis, *Civitas Rutenica Vilniuje XIII–XV a.*: Disertacija, Klaipėda, 2013; Irma Kaplūnaitė, *Vilniaus miesto katalikiškoji dalis XIV–XVI amžiaus pradžioje*: Disertacija, Klaipėda, 2015.

⁷ S. C. Rowell, „XV a. vyskupų atlaidos raštai Vilniaus katedrai ir miestui: tekstas ir kontekstas“, in: *Lietuvos pilys*, Vilnius, 2007, t. 3, p. 94–104; S. C. Rowell, „Was fifteenth-century Lithuanian Catholicism as lukewarm as sixteenth-century reformers and later commentators would have us believe?“, in: *Central Europe*, Leeds, 2010, t. 8, Nr. 2, p. 86–106; S. C. Rowell, „Kaip šaukė, taip ir atsiliepė: XV a. lietuvių katalikų gyvenimas ir pagonybės liekanų mitas“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis: Mokslinių straipsnių rinkinys*. Skiriama profesorės Jūratės Kiaupienės

ganėtinai stipriai kvestionuoja vis dar pernelyg stipriai išsąknijusį įvaizdį apie susmurgusią katalikų Bažnyčią protestantų reformacijos išvakarėse. Rowellui prakalbinus naujus šaltinius, kur kas aiškiau prabilo patys anos epochos žmonės – dabar su jų balsu teks skaitytis bet kuriam rimtesniam tyrėjui. Šis tyliai prasidėjęs perkainojimo / pervertinimo darbas vyksta toliau. Šiek tiek užbėgant laikui už akių norisi spėti, kad savo svarba LDK medievistikai minėtus Rowello tyrimus galima lyginti su tuo poveikiu, kokį Vakarų Europos istoriografijai savo laiku (1919 m.) padarė olandų istoriko Johanno Huizingos „Viduramžių ruduo“⁸. Anuomet įvykusi Vėlyvųjų viduramžių „reabilitacija“ pagaliau sulaukia savo tęsinio šiuolaikiniuose katalikų Bažnyčios istorijos tyrimuose, kurie šiuo metu vykdomi Lietuvoje.

Lakoniškai apibūdinus tyrimų situaciją ir tam tikras mūsų dienų Lietuvos istoriografijos tendencijas, reikia pabrėžti, kad vis dar esama sričių, kurios sunkiai leidžiasi prakalbinamos. Bene labiausiai į akis krintantis atvejis – Lietuvos sostinė Vilnius. Kokiais būdais ir kokiomis formomis reiškesi Vilniaus miestiečių ir svečių (pirklių, bajorų, didikų) religinis gyvenimas? Kokią reikšmę XV a. Vilniaus gyventojams turėjo jų tapatybės religinis dėmuo? Kokį poveikį Bažnyčios organizacija darė kasdieniam miestiečių katalikų gyvenimui? Kokie buvo pastarosios dvasiniai poreikiai, kuriuos stengėsi patenkinti dvasininkai ir vienuoliai? Kokie santykiai buvo tarp katalikų ir stačiatikių Vilniuje XV a.? Kaip bendravo, kaip tarpusavyje komunikavo skirtingų tautų katalikai (lietuviai, lenkai, vokiečiai)? Kokie santykiai klostėsi tarp diecezinės dvasininkijos ir vienuolių? Tarp dvasininkų ir pasauliečių?⁹ Į šiuos, kaip ir į

65-mečiui, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 295–320.

⁸ Johan Huizinga, *Viduramžių ruduo: Studija apie keturiolikto ir penkiolikto šimtmečio gyvenimą ir mąstyseną Prancūzijoje ir Nyderlanduose*, iš nyderlandų kalbos vertė Antanas Gailius, Vilnius: Amžius, 1996.

⁹ Apie dvasininkų pasaulietinės veiklos įvairovę Vėlyvųjų viduramžių mieste žr., pvz., Thiery Dutour, „Les ecclésiastiques et la société laïque en ville. Le cas de Dijon à la fin du moyen âge“, in: *Religion et Société Urbaine au Moyen Âge. Études offertes à Jean-Louis Biget par ses anciens élèves*, réunies par Patrick Boucheron et Jacques Chiffolleau, Paris: Publications de la Sorbonne, 2000, p. 82–86. Apie miestiečių ir jų miesto katedros bažnyčios ritualinius ir teisinius ryšius žr., pvz., Patrick Boucheron,

daugybę kitų klausimų, dažniausiai turime tik bendro pobūdžio spėliones, rečiau – pusėtinus atsakymus, dar rečiau – dalinius, bet konkrečios istorinės medžiagos tyrimais paremtus atsakymus¹⁰.

Pagrindinė tokios nepakenčiamos būklės priežastis – reikiamų šaltinių trūkumas ir pernelyg didelis esamų fragmentiškumas¹¹. Kadangi istorikui nevalia kurti naujų šaltinių, jam belieka ieškoti naujų atsakymų stengiantis iš naujo prakalbinti „seniai žinomus“ šaltinius. Todėl šis mūsų tyrimas didele dalimi bus bandymas kalbėti, tiesiogine šio žodžio prasme, apie religinį gyvenimą Vėlyvųjų viduramžių Vilniuje. Tam mes pasitelksime žinomus ir mažiau žinomus šaltinius. Pirmuosius galima nesunkiai susirasti kun. Jano Fijałeko ir Władysława Semkowicziaus paskelbtame Vilniaus katedros ir vyskupijos dokumentų kodekse¹². Iš mažiau žinomų šaltinių minėtinas vadinamasis Zasztowto dokumentų rinkinys. Šiuo metu Prūsijos kultūros paveldo slaptajame valstybės archyve Berlyne saugomą rinkinį sudaro apie 40 XV–XIX a. dokumentų, „À qui appartient la cathédrale? La fabrique et la cité dans l'Italie médiévale“, *ibid.*, p. 95–117.

¹⁰ Pastaruoju aspektu paminėtini: S. C. Rowell, „Winning the living by remembering the dead? Franciscan tactics and social change in fifteenth-century Vilnius“, in: *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*, sudarė Alfredas Bumblauskas, Rimvydas Petrauskas, Vilnius: Aidai, 1999, p. 87–121; S. C. Rowell, „Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas Lietuvoje XV a.: Vilniaus pavyzdys“, in: *Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sudarė Darius Baronas, (ser. *Studia franciscana lithuanica*, 1), Vilnius: Aidai, 2006, p. 32–53.

¹¹ Reikiamų šaltinių trūkumas (sąlygotas ir to, kad XV a. rašto kultūra LDK žengė tik pirmuosius žingsnius, ir to, kad vėlesnių amžių karai ir gaisrai sunaikino ypač didelę ankstesnių amžių rašytinio palikimo dalį) LDK religinio gyvenimo (ir ne tik) tyrėją stato į keblią padėtį. Turint tik pavienius XV a. Vilniaus miestiečių testamentus, neįmanoma atlikti nuodugnių lyginamųjų tyrimų, kokie galimi Italijos miestų atveju (plg. Samuel K. Cohn Jr, *The Cult of Remembrance and the Black Death: Six Renaissance Cities in Central Italy*, Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1997). Neturint brolių gyvenimą detaliau nušviečiančių rašytinių liudijimų, neįmanoma rekonstruoti Vilniaus miestiečių atgailos praktikų taip, kaip tai galima padaryti Krokuvos miestiečių atveju (plg. Aleksandra Witkowska, *Kulty patnicze piętnastowiecznego Krakowa: Z badań nad miejską kulturą religijną*, Lublin: TN KUL, 1984).

¹² *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, (toliau – *KDKDW*), parengė Jan Fijałek, Władysław Semkowicz, 1932–1948, t. 1, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności.

kurie dar XX a. pradžioje priklausė (veikiausiai) Vilniaus kapitulos archyvui. Mums šiuo metu nežinomais keliais šis rinkinys pirmiausia pateko į Karaliaučių, o po Antrojo Pasaulinio karo atsidūrė Berlyne. Nors akademiniam pasauliui šis rinkinys nebuvo visiškai nežinomas, tačiau jo turinys anaipol neišsemtas. Pastaruoju metu tik keli Lietuvoje dirbantys istorikai (šių eilučių autorius ir Rowellas) turėjo galimybę nuodugniau patyrinėti jame esančius dokumentus¹³. Šiame straipsnyje kaip tik ir bus pasinaudota kai kuriais mūsų temai svarbiais dokumentais. Plėtodami minėtą temą taip pat ieškosime prasmingų analogijų kaimyniniuose kraštuose, turėdami viltį, kad jos leis raiškiau prabilti Vilniaus XV a. religinio gyvenimo reliktais. Kadangi vieno straipsnio rėmuose neįmanoma deramai nušviesti katalikų religinio gyvenimo apraiškų Vilniuje, todėl dėmesį sutelksime tik į tam tikrus jo aspektus. Pirmiausia aptarsime bažnyčias, siekdami išryškinti jų statybos dinamiką po Lietuvos krikšto. Paskui sutelksime pastangas į siekį atskleisti organizuoto religinio gyvenimo reiškinius: pirmąsias brolijas, procesijas ir indulgencijas. Specialaus dėmesio nusipelnė Vilniaus mieste veikiai prigijęs mirusiųjų liturginio minėjimo paprotys (*memoria*). Tarsi išeidami iš bažnyčios, susidursime su „schizmatikais“, kėlusiais nuolatinį rūpestį katalikų Bažnyčios hierarchams. Pabaigai bandysime išryškinti ir pagrįsti tezę, kad varomoji Vilniaus katalikų religinio gyvenimo jėga buvo visų pirma pačių pasauliečių aktyvumas, jų dvasinio gyvenimo troškimas, kurį vienaip ar kitaip stengėsi tenkinti dieceziniai kunigai ir pranciškonai. Tyrimas didžiąja dalimi apsiribos XV a. vidurio slenkščiu: ten, kur jis bus peržengtas, tai bus padaryta tik siekiant geriau atskleisti ankstesnės veiklos rezultatus (Šv. Jono bažnyčios brolijos atvejis). Šiame straipsnyje specialiai nenagrinėjami Vilniaus miestiečių ryšiai su pranciškonais konventualais ir pranciškonais observantais (pastarieji Vilniuje įsikūrė 1469 m.), nes abiem atvejais turime solidžias Rowello ir Rūtos Janonienės studijas, kurias norint tęsti reikėtų imtis naujo

¹³ Zasztowto rinkinys buvo žinomas Zenonui Ivinskiui – jam jį nurodė tuometinis Archyvo direktorius Kurtas Forstreuteris. Savo tyrimuose Ivinskis panaudojo kai kuriuos šio rinkinio dokumentus, tačiau jų pačių, regis, detaliau neištyrė. Plg. Zenonas Ivinskis, „Kirchengesang in Litauen im XVI.–XVII. Jahrhundert“, in: *Commentationes Balticae*, Bonn, 1954, t. 1 (1953), p. 84–85, 98–99.

specialaus tyrimo¹⁴. Šiame straipsnyje nesibaudžiama tirti ir kitų XV a. antrosios pusės katalikų religinio gyvenimo reiškinių, nes manome, kad Ldk Aleksandro valdymo metai buvo naujas religinio gyvenimo etapas, kuriam detaliau aprašyti reikia palaukti naujų tyrimų.

BAŽNYČIOS

Nuo vėlyvosios Antikos laikų bažnyčia tapo įprastine krikščionių bendruomenės maldos vieta. Be jų neįsivaizduojamas joks Viduramžių Europos miestas. Taisyklė, kad kur buvo krikščionių bendruomenė, ten turėjo būti ir bažnyčia, dar pagonybės laikais galiojo ir Lietuvoje. Iš rašytinių šaltinių žinoma, kad Ldk Gedimino laikais (1316–1341) Vilniuje egzistavo pranciškonų bažnyčia¹⁵. Tuo pat metu turėjo rasti ir pirmosios stačiatikių cerkvės. Labiausiai tikri galime būti dėl Šv. Mikalojaus ir Švč. Trejybės cerkvių, kurios minimos kalbant apie, atitinkamai, 1347 ir 1374 m. įvykius¹⁶. Nepaisant to, kad pastaruoju metu gerokai pasistūmėta tiriant vadinamąjį „rusėnų miestą“, pačių cerkvių radimosi chronologija ir toliau išlieka vienas kebliausių senojo Vilniaus (iki XVII a. vidurio) klausimų. Kadangi vis dar nėra reikiamų prielaidų šiam klausimui deramai iširti, esame priversti jį palikti paraštėse.

Reikia pažymėti, kad ir Vilniaus katalikų bažnyčių statybų chronologija nėra pakankamai kokybiškai iširta, nepaisant to, kad šiam klausimui nuo seno dėmesį skyrė istorikai, menotyrininkai ir architektūros tyrėjai¹⁷.

¹⁴ S. C. Rowell, „Winning the living...“; Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje: Pranciškoniškojo dvasingumo atspindžiai ansamblio įrangoje ir puošyboje*, Vilnius: Aidai, 2010. Taip pat žr. Wiesław F. Murawiec, „Bracia Mniejsi zwani Bernardynami, w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1468–1628“, in: *Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sudarė Darius Baronas, (ser. *Studia franciscana lithuanica*, 1), Vilnius: Aidai, 2006, p. 117–138.

¹⁵ *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans. Gedimino laiškai*, tekstus, vertimus bei komentarus parengė S. C. Rowell, Vilnius: Vaga, 2003, Nr. 54, p. 182 (1324-11-03). Daugiau apie pirmąsias Vilniaus bažnyčias žr. Darius Baronas, S. C. Rowell, *op. cit.*, p. 135–136, 274–276.

¹⁶ Darius Baronas, *Trys Vilniaus kankiniai: gyvenimas ir istorija*, (ser. *Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae*, 2), Vilnius: Aidai, 2000, p. 92–94.

¹⁷ Plg. J. Gimbutas, „Lietuvos bažnyčių chronologija ir statistika“, in: *Lietuvių*

Objektyviai egzistuojančio šaltinių stygiaus nulemtą informacijos trūkumą tyrėjai stengėsi „kompensuoti“ pasiremdami vėlesniųjų amžių šaltiniais. Tokia metodinė prieiga galima ir leistina, tačiau bėda yra tai, kad šiais šaltiniais dažnai būdavo per daug pasikliaujama, įprastinė šaltinių kritika likdavo neatlikta. Gana dažni atvejai, kai tie patys duomenys ir nuomonės būdavo perkeliami iš vieno leidinio į kitą. Vis dėlto akivaizdu, kad prielaidos nagrinėti katalikų bažnyčių radimosi klausimus yra žymiai geresnės negu stačiatikių cerkvių atveju. Šiame darbe daugiau dėmesio skirsime tik kai kuriems atvejams, stengdamiesi konkrečiais duomenimis pagrįsti vieną ar kitą nuomonę, kuri, mūsų nuomone, vertintina kaip labiausiai tikėtina.

1. Šv. Mikalojaus

Seniausia mūsų dienas pasiekusi Vilniaus (ir apskritai Lietuvos) bažnyčia yra Šv. Mikalojaus¹⁸. Ji buvo pastatyta XIV a. paskutiniame ketvirtyje, veikiausiai valdant Jogailai, bet dar iki Lietuvos Krikšto, t. y. tarp 1377 ir 1387 m.¹⁹ Ji iškilo tuo metu daugiausia vokiečių pirklių apgyventame Vilniaus katalikų kvartale. Apie 1392 m. buvęs Vilniaus vietininkas ir artimas karaliaus Jogailos sąjungininkas pirklys Hanulas Šv. Mikalojaus bažnyčios patronato teisę perleido jos kaimynystėje įsikūrusiems pranciškonams (konventualams)²⁰. Pastarieji ja rūpinosi visą LDK gyvavimo laikotarpį.

katalikų mokslo akademijos metraštis, Roma, 1970, t. 5, p. 215–259; Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių istorijos apybraižos (XIII–XX a.). Istoriniai tyrimai*, t. 1–3, Vilnius: Paminklų konservavimo institutas, 1989–1991, in: Vilniaus apskrities archyvas, f. 1019, ap. 11, b. 4481; f. 1019, ap. 11, b. 4483; f. 1019, ap. 11, b. 4484.

¹⁸ Iki šiol bene išsamiausiai ir profesionaliausiai Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčios istoriją tyrė Povilas Reklaitis, „Die St. Nicolaikirche in Wilna und ihre stadtgeschichtliche Bedeutung“, in: *Zeitschrift für Ostforschung*, Marburg, 1959, t. 8, p. 500–522. Apie Šv. Mikalojaus bažnyčios istoriją naujausiais laikais žr. Viktoras Petkus, *Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčia*, Vilnius: Petro ofsetas, 2004, p. 65–160.

¹⁹ Pastaruoju metu ypač išryškinta formaliai vis dar pagonio Jogailos valdymo reikšmė katalikiškosios Vilniaus miesto dalies raidai: Irma Kaplūnaitė, *op. cit.*, p. 59–65.

²⁰ *KDKDW*, Nr. 22, p. 38 (iki 1392-08-05); S. C. Rowell, „Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas...“, p. 33–34.

2. Šv. Stanislovo ir Vladislovo

Vilniaus katedra yra didžiausio tyrėjų dėmesio sulaukusi Vilniaus šventovė. Esama įvairių nuomonių apie tai, kokio statinio liekanos glūdi seniausiuose archeologiniuose sluoksniuose. Anksčiau gana užtikrintai keltos versijos apie Vilniuje stovėjusią Mindaugo katedrą ir / ar Perkūno šventyklą pastaruoju metu iš esmės yra paneigtos²¹. Iš pastarojo meto tyrimų paaiškėjo, kad Vilnius kaip miestas Mindaugo laikais dar neegzistavo, o seniausios mūrinės architektūros liekanos po dabartine katedra datuotinos XIV a. pirmuoju ketvirčiu²². XX a. aštuntajame–devintajame dešimtmetyje vykdytų archeologinių kasinėjimų metu nebuvo rasta jokių artefaktų, kuriuos būtų galima sieti su šioje vietoje menamai stovėjusia pagonių šventykla. Atsižvelgiant į naujausius archeologinius tyrimus ir XIV a. istorijos šaltinių liudijimus, mūsų nuomone, labiausiai tikėtina ir bent kol kas geriausiai pagrįsta yra versija, teigianti, kad po dabartinės katedros grindimis glūdi pirmosios Gedimino laikais pranciškonams pastatytos bažnyčios likučiai²³. Mūsų manymu, būtent ši bažnyčia Jogailai pasitarnavo kaip atspirties taškas Vilniaus katedrai pastatyti arba naujai įrengti. Kadangi 1387 m. įvykusiam masiniam Lietuvos gyventojų krikštui buvo ruošiasi iš anksto, tikėtina, kad būtent apie 1386 m. vyko svarbiausi naujosios katedros statybos ir įrengimo darbai²⁴.

²¹ Plg. Kęstutis Katalynas, *Vilniaus plėtra XIV–XVII a.*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2006, p. 27–33; Gediminas Vaitkevičius, „Ankstyvasis Vilnius: įrodomumo vingiai“, in: *Kultūros paminklai*, Vilnius, 2000, t. 7, p. 174–184; Eduardas Remecas, „Vilniaus gaisro datavimo problematika: ar tikrai Vilniaus pilis sunaikino 1419 m. gaisras?“, in: *Lietuvos pilys*, Vilnius, 2010, t. 6, p. 85; Darius Baronas, „Perkūno šventykla Vilniuje: senų mitų ir naujų mokslinių tyrimų nedermė“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2012, Nr. 7, p. 442–447; Irma Kaplūnaitė, *op. cit.*, p. 43; Oksana Valionienė, *Vilniaus erdvinė struktūra Viduramžiais*: Daktaro disertacija, Klaipėda – Vilnius, 2015, p. 150–153.

²² Gediminas Vaitkevičius, *Vilniaus įkūrimas*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010, p. 60.

²³ *Ibid.*, p. 60–61; Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a. (Istorinė studija ir šaltiniai)*, (ser. *Studia franciscana lithuanica*, 4), Vilnius: Aidai, 2010, p. 75–76.

²⁴ Daugiau apie tai žr. Darius Baronas, S. C. Rowell, *op. cit.*, p. 274 ir t. Taip pat plg. Oksana Valionienė, *Vilniaus erdvinė struktūra...*, p. 156.

3. Šv. Onos

Vilniaus Šv. Onos bažnyčia, stovėjusi Pilies kalno šiaurės vakarų papėdėje, žinoma nuo 1390 m. Tikėtinas jos fundatorius – pirmasis Vilniaus vyskupas Andriejus Jastrembecas²⁵. Iki pat 1534 m. šią bažnyčią aptarnavo pranciškonai konventualai²⁶. Jos ir toje pat vietoje po 1551 m. pradėtos statyti Šv. Onos – Šv. Barboros bažnyčios tiksliai vieta išaiškėjo tik 1959 m.²⁷

4. Šv. Jono

Mūsų nuomone, tyrėjai pagrįstai spėja, kad Vilniaus parapiinės bažnyčios atsiradimas sietinas su Lietuvos krikštu. Nurodoma, kad Šv. Jono bažnyčia buvo pradėta statyti 1386 / 1387 m., o baigta 1426 / 1427 m., nors kokiais šaltiniais remiantis taip teigiama, dažniausiai nenurodoma²⁸. Kiti tyrėjai primena, kad ankstyviausi dokumentiniai liudijimai apie Šv. Jono bažnyčią siekia tik 1430 m.²⁹ Vis dėlto vertėtų atkreipti dėmesį

²⁵ Piotr Śledziewski, „Kościół św. Anny – św. Barbary intra muros castri Vilmensis“, in: *Ateneum wileńskie*, Vilnius, 1933–1934, t. 9, p. 3, 6. Be argumentų pateikiama nuomonė, esą Šv. Onos bažnyčia galėjusi būti išmūryta Ldk Gedimino laikais ir būti skirta pranciškonų misijai, didelio pasitikėjimo nekelią, žr. Vladas Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 17. Panašiai vertintina ir dar viena nuomonė, kad šią bažnyčią bus fundavęs kunigaikštis Vytautas: *Vytautas Didysis, 1350–1430*, redagavo P. Šležas, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988 (2-as leidimas), p. 98. Taip pat reikia atkreipti dėmesį į tai, kad Ldk Gedimino laikais Vilniuje buvo tik viena (pranciškonų) bažnyčia. Gedimino laiškuose esanti užuomina apie dominikonų bažnyčią negali būti laikoma pakankamu pagrindu tokios bažnyčios egzistavimui pagrįsti. Plg. Eduardas Remecas, „Vilniaus gaisro datavimo problematika: ar tikrai Vilniaus pilis sunaikino 1419 m. gaisras?“, in: *Lietuvos pilys*, Vilnius, 2010, t. 6, p. 83; Darius Baronas, S. C. Rowell, *op. cit.*, p. 135–136.

²⁶ Piotr Śledziewski, *op. cit.*, p. 7. Taip pat žr. Mečislovas Jučas, *op. cit.*, p. 13.

²⁷ Adolfas Tautavičius, „Archeologiniai kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje 1959“, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A*, Vilnius, 1960, t. 2, p. 43–66.

²⁸ Plg. *Vilniaus architektūra*, red. K. Čerbulėnas ir kt., Vilnius: Mokslas, 1985, p. 344; Tadas Adomonis, Klemensas Čerbulėnas, *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1775 metų*, Vilnius: Mokslas, 1987, p. 64; *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, t. 1: *Vilnius*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 530; Vladas Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 186. Plg. Mečislovas Jučas, *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius: Aidai, 2007, p. 16.

²⁹ Jerzy Ochmański, *Biskupstwo Wileńskie w średniowieczu: Ustrój i uposażenie*, Poznań: UAM, 1972, p. 58–59.

į kur kas ankstesnį liudijimą. Palyginti neseniai Italijos miesto Lukos archyve buvo atrastas 1410 m. dokumentas, kuriame nurodoma, kad jis buvo sudarytas Vilniuje, Šv. Jono [bažnyčios] klebono namuose³⁰. Taigi tuo metu jau stovėjo, o gal tik kilo, Šv. Jono parapiinė bažnyčia. Apie 1427 m. ji jau turėjo būti pakankamai įrengta, nes tais metais jai buvo suteikta 40 dienų atleidų privilegija³¹.

5. Švč. Mergelės Marijos Smėlynėje (in Arena)

Vilniaus pranciškonų pagrindinė bažnyčia pradėta statyti po 1387 m. Lietuvos krikšto. Pastebėtina, kad 1387 m. jos dar nebuvo, nes tų metų Vilniaus vyskupui suteiktoje karaliaus Jogailos privilegijoje kaip topografinis orientyras minimi tik pranciškonų namai³². Iki 1390 m. Vilniaus pranciškonų bažnyčia jau turėjo būti pastatyta, nes, kaip sužinome iš vėlesnio lenkų skundo prieš kryžiuočius, būtent per 1390 m. Vilniaus puolimą ji buvo sugriauta³³. Po 1390 m. Vilniaus puolimo pranciškonų bažnyčia buvo atstatyta – išlikusiuose šaltiniuose ji vėl pradedama minėti nuo 1392 m.³⁴ Jos titulo priedas *in Arena* (Smėlynėje) žinomas nuo 1432 m.³⁵

³⁰ Danuta Quirini-Popławska, *Włoski handel czarnomorskimi niewolnikami w późnym średniowieczu*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2002, p. 220.

³¹ Plocko vyskupo Stanislovo II iš Pavlovičių ir Kijevo vyskupo dominikono Mykolo Trestkės išduotos indulgencijos tekstą paskelbė ir aptarė S. C. Rowellas, „XV a. vyskupų atlaidos raštai...“, Priedas Nr. 2, p. 101 (1427-01-10).

³² *KDKDW*, Nr. 1, p. 5 (1387-02-17). Nepakankamai argumentuota tenka laikyti nuomonę, esą ši bažnyčia pradėta statyti dar iki Lietuvos krikšto: *Vilniaus architektūra*, red. K. Čerbulėnas ir kt., Vilnius: Mokslas, 1985, p. 320; Adomonis, Čerbulėnas, *op. cit.*, p. 65. Plg. Marek A. Dettlaff, „Pranciškonų vienuolyno ir Švč. Mergelės Marijos bažnyčios įsteigimas Vilniuje“, in: *Soter*, Kaunas, 2003, Nr. 9, p. 267–268.

³³ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, red. T. Działyński, t. 3, Poznań: Typis Ludovici Merzbachi, 1856, p. 160: „[...] destructa ibidem ante castrum quadam insigni ecclesia Sancte Marie nuncupata precioso edificio et magnis sumptibus facta et constructa pro faciundo ibidem sibi ponte per quemdam fluvium [...]“.

³⁴ *KDKDW*, Nr. 22, p. 37–38. Daugiau apie šią bažnyčią žr. Marek A. Dettlaff, „Pranciškonų vienuolynas ir Švenčiausios Mergelės Marijos bažnyčia Vilniuje (XIV–XVII a.)“, in: *Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, p. 55–58; Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a. (Istorinė studija ir šaltiniai)*, (ser. *Studia franciscana lithuanica*, 4), Vilnius: Aidai, 2010, p. 98–103.

³⁵ *KDKDW*, Nr. 124, p. 144 (1432-09-24); Mečislovas Jučas, *Lietuvos parapi-*

6. Šv. Dvasios

Kalbant apie Šv. Dvasios bažnyčios statybos laiką dažnai nurodomi 1408 m.³⁶ Reikia pažymėti, kad ši data nėra deramai pagrįsta, ir todėl reikia atkreipti dėmesį į pirmą patikimą žinią apie šią bažnyčią. 1418 m. rugpjūčio 27 d. popiežius Martynas V, prašomas Ldk Vytauto, suteikė Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios dvasininkams atlaidų suteikimo teisę³⁷. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į kitus viena laikius rašytinius šaltinius, kuriuose kalbama apie tuo metu Vilniuje statytą bažnyčią. Lenkijos karaliaus Vladislovo II Jogailos dvaro išlaidų knygoje įrašyta, kad 1418 m. liepos pabaigoje iš Krokuvos į Vilnių buvo išsiųstas meistras (kasėjas), turėjęs darbuotis prie vienos iš Vilniaus bažnyčių. Jo funkcijos nusakytos itin lakoniškai – „ad conspiciendum templum“ – ir todėl nelengvai pasiduoda vienareikšmiškai interpretacijai. Ką reiškia „apžiūrėti šventovę“, ir kurią?³⁸ Šią žinią nagrinėjusio Vlodo Drėmos nuomone, ji susijusi su Šv. Jono bažnyčia, – ne su Vilniaus katedra, kaip manyta iki tol³⁹. Vis dėlto reikia pastebėti, kad ir pastaroji interpretacija nėra pakankamai įtikinama, nes alternatyvūs variantai nebuvo apsvarstyti, be to pačia žinia pasiremta

jos..., p. 13. Mokslinėje ir populariojoje literatūroje dažnai pasitaikanti žinia apie tai, kad ši pranciškonų bažnyčia buvusi pašventinta 1421 m., nėra patikima: Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai...*, p. 591. Tiesa, iki šiol nėra deramai išaiškinta, kokį dokumentą Vilniaus pranciškonų vienuolyno archyve sakosi (apie 1740 m.) matęs Vilniaus pranciškonas Antanas Gżybovskis, kuris teigė, kad šią bažnyčią pašventino Žemaičių vyskupas Martynas, vyskupavęs po 1421 m. (žr. *ibid.*, p. 512–513).

³⁶ *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, t. 1: *Vilnius*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 140; *Lietuvos vienuolynai: Vadovas*, Vilnius: VDA leidykla, p. 314 (D. K.); Antanas R. Čaplinskis, *Vilniaus gatvių istorija: Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės*, Vilnius: Charibdė, 2008, p. 158.

³⁷ *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, (toliau – *CM*), Pars I: 1416.II.13–1609.IV.2, red. Paulus Jatulis, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, 3), Romae: Academia Litwana Catholica Scientiarum, 1984, Nr. 25, p. 59 (1418-08-27). Labiausiai tikėtina, kad tai buvo ta pati bažnyčia, kurią 1501 m. Ldk Aleksandras perdavė į Vilnių atsikviesiems dominikonams, žr. *KDKDW*, Nr. 486, p. 571–573 (1501-05-10); Nr. 491, p. 582–585 (1501-05-20); Nr. 499, p. 602–604 (1501-06-23).

³⁸ *Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*, red. Franciszek Piekosiński, (ser. *Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, 15), Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1896, p. 521–522.

³⁹ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius: M. Paknio leidykla, 1997, p. 6.

ją izoliavus nuo tame pačiame šaltinyje esančių, tiesiogiai su Vilniumi susijusių įrašų. Todėl reikia atkreipti dėmesį, kad į Vilnių siunčiamas kasėjas turėjo ir papildomų užduočių. Jis turėjo padėti įrengti Vilniaus katedros kanauninkų arklides ir nuotekų kanalus⁴⁰. Mūsų supratimu, specialisto nuotekų latakams įrengti paprastai prireikia baigiamajame statybų etape. Posakis „ad conspiciendum templum“ taip pat veikiausiai suprastinas, kaip pasidarbavimas prie baigiamųjų bažnyčios statybos darbų – juk „šventovė“ jau matėsi. Tuo pačiu reikia atkreipti dėmesį į kitas, kiek ankstesnes (1418 m. gegužės mėnesio) žinias, kuriose kalbama apie kitus tuo pat metu į Vilnių siųstus specialistus: stiklių ir vargonininką, kuris veikiausiai turėjo rūpintis ne tik muzikavimu, bet ir paties instrumento priežiūra⁴¹. Žinoma, tenka apgailestauti, kad lakoniškose žiniuose konkrečiai nenurodyta, prie kurios Lietuvos bažnyčios turėjo darbuotis šie iš Krokuvos siųsti meistrai. Gal jie galėjo būti iš Vilniaus siunčiami toliau į Varnius, kur kaip tik tuo metu buvo statoma naujosios Medininkų vyskupijos katedra, kuriai lygiai tą pačią – rugpjūčio 27 – dieną taip pat buvo suteikti atlydai?⁴² Vis dėlto ši alternatyva mums atrodo mažiau tikėtina, nes, pasvėrus žinias apie iš Krokuvos į Vilnių siųstus specialistus, turimų duomenų visuma nusveria į Lietuvos sostinės pusę. Po kelių mėnesių Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčiai buvo suteikti atlydai, todėl galima manyti, kad tuo metu, t. y. 1418 m. rudenį, Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčia jau buvo pakankamai įrengta, kad galėtų priimti pirmuosius maldininkus. Ano meto įvykiai leidžia kelti mintį, kad šios bažnyčios įsteigimas veikiausiai buvo susijęs su Vytauto planais kurti Lietuvos bažnytinę provinciją, kurie pasireiškė Žemaičių krikšto ir Konstanco Susirinkimo kontekste⁴³.

⁴⁰ *Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły...*, p. 521.

⁴¹ *Ibid.*: „Item sequuntur distributa pro expeditione Clementis cubicularii domini Regis cum vitreatore et organista et armis versus Lithuaniam [...]“.

⁴² Archivum Secretum Vaticanum, Registra Supplicum 116, f. 213. Su iškarpomis paskelbta leidinyje *Bullarium Poloniae*, vol. IV: 1417–1431, red. Irena Sułkowska-Kuraś, Stanisław Kuraś, Hubert Wajs, Roma – Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski; Fundacja Jana Pawła II, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, 1992, Nr. 327, p. 60 (1418-08-27).

⁴³ Plg. Jozefas Pfcneris [Josef Pfitzner], *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas*, vertė J. Talmantas, spaudai parengė Pranė Čereškaitė, Vilnius: Mintis, 1989

Pirmųjų Vilniaus bažnyčių apžvalga rodo, kad Vilniuje per pastatinius du XIV a. ir per pirmuosius du XV a. dešimtmečius buvo pastatytos arba statomos šešios bažnyčios: Šv. Mikalojaus, katedra, Šv. Onos, Šv. Jono, Švč. M. Marijos (pranciškonų), Šv. Dvasios. Prie katalikų sakralinių pastatų galima priskirti ir Šv. Martyno koplyčią, įrengtą Vilniaus Aukštutinėje pilyje⁴⁴. Toks sakralinės architektūros paminklų iškilimas per palyginti trumpą laiką palyginti negausiai apgyvendintame mieste leidžia Lietuvos krikšto laikų Vilnių apibūdinti kaip statybų karštinės apimtą miestą. Tai nebuvo precedento neturinti statybų karštligė, nes kažkas panašaus turėjo vykti ir Vytenio, ir Gedimino laikais, kai buvo įkurtas miestas, o jo dominante tapo Didžiojo kunigaikščio pilis⁴⁵. Dar vienas statybų „bumas“ Vilniuje bus kilęs prie Ldk Algirdo, kai Žemutinės pilies teritorija buvo apjuosta mūro sienomis⁴⁶. Investicijų į šias statybas liūto dalis buvo skirta gynybos poreikiams. O XIV a. pabaigos statybos žymi pirmą stambią investiciją į sakralinę architektūrą. Akstiną šių bažnyčių statybai suteikė Lietuvos krikštas ir todėl jos tarsi turėjo įprastinti ir paliudyti naujos krikščionių visuomenės atsiradimą ir gyvavimą. Sunku pasakyti, kiek truko šių bažnyčių statybos ir įrengimo darbai. Galime manyti, kad iš pradžių būtent jos absorbavo visas „laisvas“ investicijas ir tenkino tiek valdovo ir jo aplinkos, tiek miestiečių religinio gyvenimo poreikius. Pirmųjų Vilniaus bažnyčių išdėstymas daugiausia buvo nulemtas jau egzistavusių gyventojų katalikų

(2-as leidimas), p. 227–229; *Vytautas Didysis, 1350–1430*, p. 109; Jarosław Nikodem, *Witold wielki książę litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*, Kraków: Avalon, 2013, p. 438–440.

⁴⁴ Ioannes Dlugossius, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae. Liber X (1370–1405)*, red. Danuta Turkowska, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985, p. 163; Jerzy Ochmański, *Biskupstwo wileńskie...*, p. 55; *LKD*, Nr. 576, p. 110; Nr. 2252, p. 371.

⁴⁵ Gediminas Vaitkevičius, *Vilniaus įkūrimas...*, p. 49 ir t. Plg. Oksana Valionienė, *Vilniaus erdvinė struktūra...*, p. 141–147.

⁴⁶ Gintautas Rackevičius, „Gynybinių įtvirtinimų ir statinių raidos bruožai, XIII a. vidurys – XIX a. pradžia“, in: *Vilniaus miesto istorijos metraštis*, t. 2 (spausdinama), p. 47–49 (cituoiant nurodomi puslapiai iš straipsnio pdf. formato kopijos, kuri autoriaus buvo parengta Lietuvos istorijos institute dirbančių miesto istorijos specialistų prašymu). Plg. Oksana Valionienė, *Vilniaus erdvinė struktūra...*, p. 157–158.

susitelkimo vietų („katalikų kvartalas“) ir pagrindinių miestų kirtusių kelių. Todėl, mūsų nuomone, statant Vilniaus bažnyčias nebuvo siekiama joms parinkti tokių vietų, kurios miesto kraštovaizdyje kurtų tarpusavio ryšiais susijusią simbolinę-sakralinę erdvę, kas ankstesniais amžiais ne taip jau retai pasitaikydavo kituose Europos kraštuose, kur miestą dengiantį kryžiaus ženklą formavusios (ankstyvosios) bažnyčios turėjo teikti papildomą apsaugą nuo chaoso ir blogio jėgų⁴⁷. Tokia programa yra atsekama tokiuose Viduramžių Europos miestuose kaip Achenas, Bambergas, Hildesheimas, Mindenai, Viurcburgas, Krokava ir kituose⁴⁸.

Naujai pastatytos bažnyčios teikė ne vien tik erdvę didesniems susibūrimams po vienu stogu, jų statyba skatino ir technines, ir liturgines naujoves. Dar kartą norime atkreipti dėmesį į 1418 m. žinią apie į Lietuvą (veikiausiai į Vilnių) siųstą vargonininką, kurią galime vertinti kaip ankstyviausią išlikusią žinią apie Lietuvoje tuo metu veikusių stacionarius vargonus⁴⁹. Tikėtina, kad tuo pat metu ir ten pat siūstas stiklius galėjo sukurti kūrinių, kuris rūstų Lietuvos kultūrinį kraštovaizdį galbūt praskaidrino įvairiaspalvio stiklo žėrėjimu. Bažnyčios Lietuvos sostinę praturtino ne tik monumentaliais mūriniais civilinės paskirties

⁴⁷ Leonardo Benevolo, *Europos miesto istorija*, vertė Aušra Čizikienė, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 31–32.

⁴⁸ Krzysztof Skwierczyński, „Custodia civitatis. Sakralny system ochrony miasta w Polsce wcześniejszego średniowiecza na przykładzie siedzib biskupich“, in: *Kwartalnik historyczny*, Warszawa, 1996, t. 103, Nr. 3, p. 3–51; Aleksandra Witkowska, „Przestrzeń sakralna późnośredniowiecznego Krakowa“, in: *Ecclesia et civitas: Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. Halina Manikowska, Hanna Zaremska, (ser. *Colloquia Mediaevalia Varsoviensia*, 3), Warszawa: Instytut Historii PAN, 2002, p. 37 ir t.

⁴⁹ Vokiečių Ordino didysis magistras Ulrichas von Jungingenas Ldk Vytauto žmonai kunigaikštenei Onai 1408 m. padovanojo klavikordą ir nešiojamuosius vargonėlius – portatyvą. Daugiau apie tai žr. Girėnas Povilonis, *Vėlyvojo baroko vargondirbystės menas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Vargonų paveldo centras, 2013, p. 14. Apie vargonus Ankstyvaisiais viduramžiais žr. Helene Robbins Bittermann, „The organ in the early middle ages“, in: *Speculum*, Cambridge MA, 1929, t. 4, Nr. 4, p. 390–410. Apie vargonų muziką XV a. Vakarų Europoje žr. Leo Schrade, „The organ in the Mass of the 15th century – Part I“, in: *The Musical quarterly*, Oxford, 1942, t. 28, Nr. 3, p. 329–336; Leo Schrade, „The organ in the Mass of the 15th century – Part II“, in: *ibid.*, t. 28, Nr. 4, p. 467–487.

statiniais, bet ir miesto erdvę pripildė naujų garsų. Kaip antai, 1394 m. karalius Jogaila liepė išduoti penkias sidabro markes Vilniaus katedros dekanui, kuris už jas turėjo nupirkti varpą ir jį nugabenti į Vilnių⁵⁰. Varpais turėjo būti aprūpintos ir kitos Vilniuje bei kitose Lietuvos vietovėse naujai statomos bažnyčios⁵¹. Nors mūsų laikus pasiekė tik pavienės žinios, tačiau galime manyti, kad bažnyčioms įrengti būtini daiktai daugiausia būdavo importuojami iš Lenkijos.

Kasėjų, vargonininko ir stikliaus siuntimas iš Krokuvos į Vilnių rodo, kad čia egzistavo siauros srities specialistų poreikis. Ilgainiui jį vis geriau turėjo patenkinti Vilniuje ilgesniam laikui ar visam gyvenimui įsikuriantys amatininkai. Norėtume atkreipti dėmesį į vieną Ldk Aleksandro laikų dokumentą, kuriame išliko žinia apie Vilniuje Vytauto laikais gyvenusį čerpių gamintoją⁵². Čerpių gamyba, pasak Gedimino Vaitkevičiaus, tuo metu buvo ypač sudėtingas technologinis procesas, nes jo metu turėdavo būti sukurta tiesioginiam atmosferos poveikiui atspari stogo danga – čerpė. Besirandantys Vilniaus bažnyčių ir gyvenamųjų namų čerpių stogai Vilnių turėjo dar aiškiau išskirti iš kaimiškos apylinkių aplinkos.

Akivaizdu, kad bažnyčių statybos paspartino paties miesto raidą XV a. pirmoje pusėje. Jos turėjo liudyti ir didėjantį gyventojų skaičių. Atsižvelgdami į tai, kad Viduramžių miestų gyventojų skaičius augdavo daugiausia atvykėlių iš artimesnių vietovių ir tolimesnių kraštų dėka⁵³,

⁵⁰ *Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły...*, p. 211. To paties dekanu kelionės išlaidoms dar buvo duotos 3 markės sidabro, žr. *ibid.* Tikėtina, kad čia minimas dekanas buvo Jokūbas Sazinas, nors jis žinomas (neanonimiškai) tik nuo 1397 m., pgl. *LKD*, Nr. 546, p. 108.

⁵¹ Varpas į regulinių atgailos kanauninkų Bistryčios bažnyčią taip pat turėjo būti atgabentas iš Krokuvos 1394 m.: *Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły...*, p. 182: „item preposito de Bystrzicza in Lithwania super campanam ad mandatum domini Regis II marc.“

⁵² Warszawa, Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłów, Dział X, Sygn. 499 (1501-04-16).

⁵³ Hanna Zaremska, „Miasto: struktury społeczne i styl życia“, in: *Kultura Polski średniowiecznej XIV–XV w.*, red. Bronisław Geremek, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 1997, p. 189; Peter Clark, *European Cities and Towns 400–2000*, Oxford: Oxford University Press, p. 59–62.

tą patį reiškini analogiškai galime pritaikyti ir Vilniui. Todėl galima teigti, kad po Lietuvos Krikšto Vilnius palyginti sparčiai augo. Todėl neatsitiktinai Vilnius kaip miestas tapo daugiausiai dėmesio iš burgundų keliautojo Žilibero de Lanua sulaukusia Lietuvos vietoje. Žvelgiant jo akimis, Vilnius buvo sienomis neaptvertas miestas, besidriekiantis nuo aukštumos (Pilies kalno) į žemumą, ilgas ir siauras, be tvarkos (*très mal*) užstatytas mediniais gyvenamaisiais namais⁵⁴. „Ilgas ir siauras“ – toks apibūdinimas gerai dera su pastarojo meto archeologinių tyrimų dėka išryškėjusiu vaizdu, rodančiu, koks svarbus buvo pagrindinių kelių tinklas miesto topografijai XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje⁵⁵. Jau seniai pastebėta, kad Žilibero de Lanua akį patraukė keletas mūrinių, iš plytų pastatytų bažnyčių (*y a aucunes esglises de bricque*)⁵⁶. Tiek rašytiniai šaltiniai, tiek naujausi archeologiniai tyrimai rodo staigų Vilniaus miesto katalikiškosios dalies augimą, prasidėjusį po 1387 m. Lietuvos krikšto⁵⁷.

BROLIJOS, PROCESIJOS, ATLAIDAI

1390 m. Vilniuje apsilankė popiežiaus Benedikto IX pasiuntiniai kanaaninkas Jonas Mancas ir riteris Liudvikas, abu iš Neapolio. Jų pasiuntinybės tikslas – įvertinti naujųjų krikščionių gyvenimo krikščioniškumo lygį ir tarpininkauti tarp karaliaus Jogailos ir Vokiečių Ordino, kuris, kaip žinia, neigė lietuvių atsivertimo į naująjį tikėjimą tikroviškumą⁵⁸. Susipažinę su krikščionių gyvenimo Vilniuje realijomis abu pasiuntiniai

⁵⁴ *Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy: Chevalier de Toison d'or, seigneur de Santes, Willerval, Tronchiennes, Beaumont et Wahégnies. 1399–1450*, red. Constant-Philippe Serrure, Mons: Typographie d'Em. Hoyois, libraire, 1840, p. 24.

⁵⁵ Irma Kaplūnaitė, *op. cit.*, p. 56, 59–60, 69–72; Oksana Valionienė, *Vilniaus erdvinė struktūra...*, p. 171–174. Apie pačių Vilniaus miesto bažnyčių orientaciją pasaulio šalių ir gatvių atžvilgiu žr. Oksana Valionienė, „Lietuvos miestų sakralinės erdvės struktūra Viduramžiais ir Naujaisiais laikais“, in: *Lietuvos istorijos metraštis 2014-2*, Vilnius, 2015, p. 20–22.

⁵⁶ *Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy...*, p. 24.

⁵⁷ Irma Kaplūnaitė, *op. cit.*, p. 61, 83. Taip pat plg. Kęstutis Katalynas, *Vilniaus plėtra XIV–XVII a.*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2006, p. 62–77.

⁵⁸ Žr., pvz., Torsten Gruber, *Die Polemik zwischen dem Deutschen Orden und Polen-Litauen (1386–1422): Stationen – Argumente – Folgen*, München: GRIN Verlag, 2010.

paliko kuo palankiausius liudijimus⁵⁹. Jiems teko proga stebėti procesiją, kuriai vadovavo Vilniaus vyskupas ir joje dalyvavo pats karalius Jogaila ir „didžiulė daugybė“ krikštytų lietuvių. Pasiuntiniai pažymėjo, kad Jogaila deda daug pastangų krikščionių tikėjimui skleisti – jau pastatė daug parapijų bažnyčių ir pasirūpino, kad į šalį gausiai pakviesti dvasininkai – „krikščionių tikėjimo skelbėjai“ – būtų deramai gerbiami⁶⁰.

Pagrindinė tikėjimo liudijimo vieta Vilniuje buvo katedra. 1427 m. gegužės 13 d. popiežius Martynas V suteikė vienerių metų atleidų malonę tiems tikintiesiems, kurie pamaldžia intencija Vilniaus katedroje apsilankys per Didžiojo Penktadienio, Šv. Stanislovo (gegužės 8 d.) ir per didžiąsias Kristaus ir Dievo Motinos šventes ir iškilmes. Tą pačią dieną buvo suteikta atskira atleidų privilegija Vilniaus katedros Šv. Kryžiaus altoriui: išpažintį atlikę ir atgailavę bei auką šio altoriaus išlaikymui paaukoję tikintieji galėjo pelnyti vienerių metų atlaidus⁶¹. Atlaidų prie

⁵⁹ *Codex Epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae, 1376–1430*, red. A. Prochaska, (ser. *Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, 6), Cracoviae: Sumptibus Academiae Literarum Cracoviensis, 1882, Nr. 65, p. 22 (1390-05-23). Apie jų pasiuntinybę žr.: Jan Drabina, *Papiestwo – Polska w latach 1384–1434*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003, p. 27–28.

⁶⁰ Jan Tęgowski, „Świadcstwo postępów w Chrystianizacji Litwy. Misja legatów papieża Bonifacego IX na Litwę w 1390 roku“, in: *Ecclesia – Cultura – Potestas: Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. Paweł Kras, Agnieszka Januszek, Agnieszka Nalewajek, Wojciech Polak, Kraków: Societas, 2006, p. 438. Ilgą laiką buvo žinomas tik vienas dokumentinis liudijimas apie šių popiežiaus pasiuntinių misiją, kurį 1882 m. paskelbė Antonis Prochaska savo parengtame *Codex epistolaris Vitoldi* dokumentų rinkinyje (Nr. 65, p. 21–23 [1390-05-23]). Palyginti neseniai lenkų istorikas Janas Tęgowskis aptiko ir paskelbė dar vieno dokumento, kurį minėtieji pasiuntiniai surašė Vilniuje 1390 m. gegužės 13 d., kopiją. Vis dėlto reikia pažymėti, kad naujai paskelbtame tekste liko pernelyg daug apmaudžių gramatinių klaidų, todėl vis dar aktualu nurodyti, kad minėtojo dokumento kopija saugoma Lenkijos Mokslų akademijos bibliotekoje Kórnike (rkps. 203, p. 150–152). Dėkoju Rowellui už nuorodą į šią publikaciją. Dar viena ankstyva žinia apie Vilniuje rengtas procesijas remiasi kiek vėlesniais 1390 m. įvykiais, kai iš katedros į Šv. Onos bažnyčią ėjusią procesiją apšaudė Vilnių apgulusios Vokiečių Ordino, jo rėmėjų ir kunigaikščio Vytauto pajėgos, žr. *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, red. I. Zakrzewski, t. 2, Poznań: Sumptibus Bibliothecae Kornicensis, 1892 (editio altera), p. 155–156.

⁶¹ *KDKDW*, Nr. 96, p. 123–124 (1427-05-13).

Šv. Kryžiaus altoriaus dienos buvo Didysis Penktadienis arba Didysis Ketvirtadienis.

Galima manyti, kad Vilniaus katedroje atliekamoms liturginėms apeigoms ypatingą koloritą turėjo teikti katedros choro atliekamos giesmės. Giedotinės Sumos turėjo būti aukojamos ir kitose bažnyčiose sekmadieniais ar privalomų švenčių metu, bet tik prie katedros veikė mokykla, kurios ugdytiniai buvo specialiai mokomi giedoti⁶². Ilgą laiką tik jai buvo rezervuota ši teisė, ir tik pačioje XVI a. pradžioje Vilniaus kapitula, rodydama ypatingą malonę, šią teisę suteikė ir prie Šv. Jono bažnyčios pradėjusiai veikti mokyklai⁶³.

Patikimas religinio gyvenimo intensyvumo rodiklis – brolijos⁶⁴. Pirmoji žinoma brolija Vilniuje įsikūrė prie parapiinės Šv. Jono bažnyčios. Tai įvyko planuotos Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto karūnacijos išvakarėse – 1430 m. spalį⁶⁵. Brolijos į(si)steigimą patvirtino Vilniaus vyskupas Motiejus (1422–1453) ir tuo pačiu metu į Vilnių susirinkę vyskupai: Krokuvos vyskupas Zbignievas Oleśnickis (1423–

⁶² Mūsų turimais duomenimis, Vilniaus katedros psalmių giedotojai pirmą kartą minimi 1430 m. Ldk Vytauto donaciniame akte: *KDKDW*, Nr. 109, p. 135 (1430-10-21). Tiesa, pats choralinis giedojimas minimas jau 1397 m. gegužės 9 d. Vilniaus vyskupo Andriejaus privilegijoje, kuria jis prie katedros įsteigė ir pajamomis aprūpino Šv. Andriejaus ir Pranciškaus koplyčią: *ibid.*, Nr. 29, p. 50.

⁶³ Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius, (toliau – *LMAVB RS*), Acta Capituli Vilmensis, f. 43, b. 210/1, l. 21 (1513-12-03).

⁶⁴ Liudas Jovaiša, „Brolijos“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 109–128. Apie stačiatikių midaus brolijas Vilniuje žr. Aivas Ragauskas, „Midaus brolijos – Vilniaus stačiatikių kultūros fenomenas (XV a. vidurys – XVII a. vidurys)“, in: *Florilegium Lithuanum: In honorem eximii professoris atque academici Lithuani domini Eugenii Jovaiša anniversarii sexagesimi causa dicatum*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 229–241.

⁶⁵ *CM*, Nr. 40, p. 78–80. Pastarojo šaltinių rinkinio leidėjai šį dokumentą datavo spalio 9 d. (pagal svečiuose buvusių vyskupų prieraišus), tačiau Zenonas Ivinskis jį datavo spalio 4 d. pagal Vilniaus vyskupo nurodytą datą, žr.: Zenonas Ivinskis, „Kirchengesang...“, p. 98. Beje, reikia pabrėžti, kad pastarasis istorikas ko gero bus pirmasis atkreipęs dėmesį į šį dokumentą, o iš ką tik cituoto straipsnio ši žinia pasklido plačiau, žr. Jerzy Ochmański, *Biskupstwo wileńskie...*, p. 59.

1455), Lucko vyskupas Andriejus Planskietis (1426–1459), Kameneco vyskupas Paulius Bojančietis (1428–1453) ir Medininkų (Žemaičių) vyskupas Mikalojus (1423–1434)⁶⁶. Svarbu pabrėžti, kad pati brolijos iniciatyva kilo iš pasauliečių katalikų – kaip brolijos steigimo iniciatoriai nurodyti Vilniaus vaitas ir kiti Vilniaus miestiečiai. Tokią iniciatyvą aukščiausias Vilniaus vyskupijos hierarchas vertino palankiai, bet, panašu, kad ir su reikiamu atsargumu. Vyskupas Motiejus pabrėžia, kad brolijos nariai turės laikytis tokių taisyklių ir tokios apeigų tvarkos, kokios laikosi „senieji katalikai“. Kas tie ikireformacinio laikotarpio „senieji katalikai“? Tai klausimas, į kurį atsakymą turėjo vyskupas, nes jis žinojo, kas yra leistina, o kas – šalintina⁶⁷. Tuo pačiu jis (eilinį kartą) deklaravo savo teisę prižiūrėti pamaldumo praktikas savo vyskupijoje; tai buvo ypač aktualu, nes netolimuose Čekuose dar nebuvo išsikvėpęs husitų sąjūdis. Brolijos nariams, kurie deramai pasiruošę dalyvaus jos rengiamose pamaldose ir artimo meilės darbuose, buvo suteikti keturiasdešimties dienų atlaidai. Juos buvo galima pelnyti sukalbėjus už gyvus ir mirusius brolijos narius dešimt Tėve mūsų ir tiek pat Sveika Marija arba paaukojus vieną denarą. Apie tolesnį šios brolijos gyvavimą duomenų trūksta, išskyrus tai, kad jai suteiktą atlaidų privilegiją dar kartą, 1432 m. rugpjūčio 7 d., patvirtino Vroclavo vyskupas Konradas (1417–1447)⁶⁸.

Praėjus dviem dešimtmečiams Šv. Jono bažnyčios broliją reikėjo iš naujo patvirtinti ir išduoti naują privilegiją. Tikriausiai ir šį kartą pagrindiniai iniciatoriai buvo Vilniaus vaitas ir miestiečiai, 1454 m.

⁶⁶ S. C. Rowell, „XV a. vyskupų atlaidos raštai...“, Priedas Nr. 3, p. 101–102. Originalas saugomas *LMAVB RS*, f. 3, b. 67.

⁶⁷ Reikia turėti omeny, kad Viduramžiais miestų magistratai save visų pirma suvokė kaip krikščionišką valdžią ir vyresnybę, todėl valdžios vyrai jausdavosi atsakingi už savo miesto bažnyčių būklę, Dievo kulto plėtimą, miestiečių sielovadą ir jų krikščionišką gyvenimo būdą. Tai skatindavo ne tik pasauliečių ir dvasininkų bendradarbiavimą, bet ir nesutarimus ar net atvirus konfliktus, kildavusius dėl sunkiai nubrėžiamų ribų tarp pasaulietinės ir dvasinės valdžios sferų. Daugiau apie tai žr. Eberhard Isenmann, *Die deutsche Stadt im Mittelalter, 1150–1550: Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtreigement, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft*, Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 2012, p. 607 ir t.

⁶⁸ *CM*, Nr. 40, p. 80.

vasarį pateikę Vilniaus vyskupui Mikalojui senesniąją privilegiją ir paprašę patvirtinti jų įsteigtą broliją. Kadangi naujosios privilegijos tekstas išlikęs visas, tai matyti, kad tos pačios pirmojoje 1430 m. privilegijoje užfiksuotos nuostatos joje išskleidžiamos kur kas raiškiau⁶⁹. Stebėtina, kad naujoji privilegija visai nemini savo pirmtakės (užuominą apie ją galima išvelgti tik žodelyje „*exposuerunt*“, tačiau 1454 m. privilegijoje taip ir lieka neaišku, kas Vilniaus vyskupui Mikalojui buvo „pateikta“). Todėl ir pati brolija atrodo tarsi būtų iš naujo patvirtinta. Skirtingai nei 1430 m. privilegijos, naujosios privilegijos laukė žymiai turiningesnis „gyvenimas“. Palyginti nemažas kaimyninių vyskupijų vyskupų būrys XV a. antrojoje pusėje patvirtino brolijai suteiktą atlaidų privilegiją.

Kartu su Vilniaus vyskupu Mikalojumi, naująją brolijos privilegiją tą pačią dieną (pirmadienį, vasario 11 d.) patvirtino Chelmo vyskupas Jonas Tarnovskis (1452–1462). Tą patį padarė ir Kijevo vyskupas Klemensas (1449–1473) bei Kameneco vyskupas Mikalojus Labuńskis (1453–1467). Abiejų šių ganytojų įrašai nedatuoti. Vis dėlto galime pakankamai užtikrintai teigti, kad Kijevo vyskupas savo įrašą paliko drauge su pirmaisiais dviem vyskupais, nes po dienos jie trise tai pačiai bažnyčiai išdavė dar vieną atlaidų privilegiją⁷⁰. Tikėtina, kad ir Kameneco vyskupo įrašas iš to paties meto. Jo, kaip ir pirmųjų trijų vyskupų, įrašas eina iš karto po pagrindiniu privilegijos tekstu, vienoje eilėje. Tiek Kijevo, tiek Kameneco vyskupų raštuose minimas jiems Vilniaus vyskupo suteiktas „specialus leidimas“ patvirtinti šią privilegiją – kas vėlgi leistų manyti, kad turime reikalą su vienalaikiais įvykiais.

Vėlesni įrašai leidžia fiksuoti ypatingas dienas, kai brolija sulaukdavo garbingų svečių – kaimyninių vyskupijų ganytojų. Pritaikius geografinį

⁶⁹ Plg. *CM*, Nr. 40, p. 79 ir naująją brolijos prie Vilniaus Šv. Jono bažnyčios įsteigimo aktą, žr. priedą Nr. 1. Pastebėtina, kad 2014 m. spalį peržiūrėję *Zasztowto* rinkinį, 1430 m. spalio 4 d. dokumento, paskelbto *CM*, neaptikome. Zenono Ivinskio laikais šiame rinkinyje iš viso buvo 43 dokumentai. 2014 m. rudenį *Zasztowto* rinkinį sudarė 40 dokumentų, sudėtų į vokus („*Schieblade*“). Vokų seka chronologinė. Be *Schieblade* Nr. 1, dar trūko *Schieblade* Nr. 3 ir *Schieblade* Nr. 4. Šiuo metu prieinami dokumentai prasideda nuo *Schieblade* Nr. 2, kuriame laikomas Jogailos 1430 m. spalio 21 d. Vilniaus kapitulai išduotas dokumentas (tekstas iš vėlesnio nuorašo paskelbtas *KDKDW*, Nr. 110, p. 136–137). Tikėkimės, kad minėtų dokumentų tik laikinai „nėra vietoje“.

⁷⁰ Žr. išnašą Nr. 66.

ir įrašų chronologinio nuoseklumo principus atsiskleidžia tokia ypatingų progų seka. Lucko vyskupas Vaclovas (1459–1460/1462) broliją aplankė 1460 m. vasario 6 d. per šv. Daratos iš Cezarėjos šventę. 1463 m. rugsėjo 29 d. Šv. Mykolo Arkangelo dieną joje apsilankė naujas Lucko vyskupas Jonas Losovičius (1463–1468), palikęs bendrą įrašą kartu su Moldavijos vyskupu Mikalojumi (1447–1474). Sekantis Lucko vyskupas Martynas (1468 – prieš 1483 m.) brolijoje apsilankė 1469 m. vasario 23 d.

Vilniaus Šv. Jono bažnyčios brolijai dėmesį rodė ir Žemaičių vyskupai. Pirmasis buvo vyskupas Jurgis (1453–1464), tačiau jis nenurodė savo įrašo datos (galimas daiktas, kad tai įvyko tą pačią 1454 m. vasario 11 d., o data liko nenurodyta, nes amžininkams galėjo būti savaime aišku, kas tuo metu dalyvavo)⁷¹. Sekantis Žemaičių vyskupas Motiejus II (1464–1470) broliją aplankė 1469 m. vasario 23 d. Dar po kelerių metų (1471 m.) broliją aplankė naujas Žemaičių vyskupas Baltramiejus II (1471–1482). Aukščiausias hierarchas, aplankęs Šv. Jono bažnyčios broliją, buvo Gniezno arkivyskupas, kardinolas Frydrichas Jogailaitis. Tai įvyko 1495 m. kovo 14 d.

Kaip matome, broliją dažniausiai lankydavo ne Vilniaus, bet Žemaičių ir Lucko vyskupai. Pasitaikydavo jų bendrų vizitų, kaip matyti iš vyskupo Motiejaus II ir vyskupo Martyno atvejo 1469 m. vasarį⁷². Vyskupai patvirtindavo (iš naujo suteikdavo) 40 dienų atlaidus, o kardinolas Frydrichas suteikė 100 dienų atlaidus – tai buvo kardinolų prerogatyva⁷³. Beje, tuo pat metu jis patvirtino ir senąją 1430 m. privile-

⁷¹ Taip spėja ir S. C. Rowell, „XV a. vyskupų atlaidos raštai...“, p. 97.

⁷² Reikia pripažinti, kad mūsų pateikta Žemaičių vyskupo Motiejaus II ir Lucko vyskupo Martyno vizito data sąlyginė. Rankraštyje jie įrašyti greta (pirmas virš antro) ir datuojami ta pačia data: „Actum Vilne die Saturni XXIII mensis februarii anno Domini millesimo quadringesimo lx nono“, (Žemaičių vyskupo įrašas). Bėda ta, kad savaitės diena ir mėnesio diena nesutampa, nes 1469 m. vasario 23 d. buvo ne šeštadienis (*dies Saturni*), bet ketvirtadienis. Šis atvejis ne vienintelis keliantis keblumų nustatant įrašų chronologiją. Kaip antai, Lucko vyskupo Jono Losovičiaus ir Moldavijos vyskupo Mikalojaus įrašė aiškiai įrašyti 1453 m., nors savaitės ir mėnesio dienos sutapimas rodo, kad tai turėjo įvykti 1463 m.

⁷³ S. C. Rowell, „XV a. vyskupų atlaidos raštai...“, p. 94. Pažymėtina, kad tuo metu kardinolas Frydrichas atlaidų privilegijas suteikė dar ir Kauno bei Maišiagalos bažnyčioms: *ibid.*, p. 95.

giją⁷⁴. Neaišku, ar pastaruoju atveju reikėjo Vilniaus vyskupo leidimo, apie ką standartiškai užsimenama didesnėje dalyje vyskupų darytų įrašų.

1454 m. suteikta privilegija per XV a. antrąją pusę pasipildė septyniais vyskupų įrašais. Mažų mažiausiai jie liudija brolijos prie Šv. Jono bažnyčios gyvavimą, nenutrūkstamą jos veikimą. Susibūrusi vienintelėje parapijėje Vilniaus bažnyčioje, ši brolija reprezentavo Vilniaus miestiečių katalikų bendruomenę. Todėl vyskupų vizitus į Vilniaus Šv. Jono bažnyčią reikia vertinti kaip jų susitikimus su miestiečių bendruomene, kaip jų ingresų į LDK sostinę pėdsakus. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad didesniąją dalį įrašų vyskupai paliko savo ganytojiškos tarnystės pradžioje (bent 5 iš 7 vėlesnių, t. y. padarytų po 1454 m., įrašų)⁷⁵. Tai tarsi susitikimai su LDK sostine, o privilegijoje padaryti įrašai – materialūs vyskupų ingresų pėdsakai. Tokie vyskupų susitikimai su brolijos nariais anaipol ne visada reiškė naujas pažintis ir patirtis. Dalis savo įrašų palikusių vyskupų buvo iš anksčiau glaudžiai susiję su Vilniumi. Kaip antai, vyskupas Paulius Bojančietis buvo Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios prepozitas (min. 1428 m.)⁷⁶.

Įdomu pastebėti, kad brolijai suteikus „didžiąją“ atlaidų privilegiją, kurios pergamento lapas teikė daug laisvos vietos būsimiems įrašams (pagalvota apie ateitį!), sekančią dieną, būtent 1454 m. vasario 12-ąją, buvo suteikta dar viena, „kompaktiškesnė“ atlaidų privilegija. Ją suteikė mums jau pažįstami vyskupai: Vilniaus Mikalojus, Chelmo Jonas ir Kijevo Klemensas⁷⁷. Ji buvo skirta visiems pamaldiems Šv. Jonų bažnyčios lankytojams; tai bene pirmas atvejis, kai rašytiniame dokumente minimi abu Vilniaus parapiinės bažnyčios globėjai: šv. Jonas Krikštytojas ir šv. Jonas Evangelistas. (Galbūt pastaroji patrociniacija bus buvusi suteikta kaip tik tuo metu, per geriau nežinomas iškilmes?)

⁷⁴ *CM*, Nr. 40, p. 80.

⁷⁵ Plg. S. C. Rowell, „XV a. vyskupų atlaidos raštai...“, p. 96–97.

⁷⁶ Apie Paulių iš Bojančicų žr. Władysław Abraham, „Założenie biskupstwa łacinińskiego w Kamieńcu Podolskim“, in: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza r. 1661*, t. 1, Lwów: Nakładem Uniwersytetu Lwowskiego, 1912, p. 28–30; *LKD*, Nr. 1858.

⁷⁷ Žr. išnašą Nr. 65.

Tuo metu Vilniuje tikrai buvo trys vyskupai, o jeigu dar pridurtume ir Kameneco Mikalojų bei Žemaičių vyskupą Jurgį, turėtume visą penketą. Nedažnas atvejis Viduramžių ir Ankstyvųjų naujųjų laikų Vilniuje! Rowellas pastebėjo, kad užuot buvę Krokovoje, kur tuo metu vyko karališkos Kazimiero ir Elzbietos Habsburgaitės vestuvės, keturi LDK vyskupai buvo Vilniuje⁷⁸. Kol kas sunku paaiškinti tokio vyskupų elgesio prasmę. Galbūt abi Šv. Jono bažnyčios suteiktos privilegijos buvo savotiška aukščiausios LDK dvasinės valdžios atstovų dovana Vilniaus tikinčiųjų bendruomenei?

Lyginant 1427 ir 1454 m. atlaidų privilegijas matyti tam tikras tęstinumas. Kaip anuomet, taip ir dabar Švč. Sakramento garbinimas buvo ašis, apie kurią sukosi liturgija ir pamaldžios praktikos. Panašu, kad garbinti Švč. Sakramentas būdavo išnešamas priešais Šv. Jono bažnyčios viduryje (centre) buvusį altorių⁷⁹. Norint pelnyti atlaidus sekmadeniais reikėjo dalyvauti Šv. Mišiose ir procesijoje aplink bažnyčią. Švč. Sakramentą pas ligonį nešančio kunigo palydėjimas, pirmyn ir atgal, buvo veiksmas, lygiavertis dalyvavimui procesijoje⁸⁰. Panašiai kaip

⁷⁸ S. C. Rowell, „XV a. vyskupų atlaidos raštai...“, p. 97. Apie tarp Krokuvos vyskupo kardinolo Zbignievo Oleśnickio ir Gniezno arkivyskupo Jono Sprovsckio vykusias rungtynes dėl didesnės garbės šių vestuvių kontekste žr. Tomasz Graff, *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, 2008, p. 131–132.

⁷⁹ S. C. Rowellas šį altorių vadina „centrinium“. Mūsų supratimu „ante altare in medio dicte ecclesie“ rodo visų pirma vietą bažnyčios viduryje. Prisimintina, kad nuo Jogailos ir Vytauto laikų Vilniaus katedros centrinėje navoje stovėjo Šv. Kryžiaus altorius, išlikęs ko gero iki pat XVII a. vidurio: Jan Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*, t. 1, Wilno: Nakład i druk Józefa Zawadzkiego, 1908, p. 5–6, 13. Dar viena analogija galėtų būti Krokuvos parapinės Švč. Mergelės Marijos bažnyčios Švč. Sakramento altorius (už šią pastabą dėkoju dr. Liudui Jovaišai). Apie Šv. Kryžiaus altorių reikšmę Viduramžių krikščionybei žr. Kornelia Imesch, „The altar of the Holy Cross and the ideal of Adam’s progeny: ‘ut paradysiace loca possideat regionis’“, in: *Death and Dying in the Middle Ages*, eds. Edelgard E. DuBruck, Barbara I. Gusick, New York etc.: Peter Lang, 1999, p. 73–99.

⁸⁰ Dr. Liudo Jovaišos nuomone, šios privilegijos rodo, kad tuo metu ligoniams būdavo nešamas tik viatikas, ne Ligonių sakramentas. Be šios privilegijos mums žinomas tik dar vienas šaltinis, rodantis, kad Lietuvoje XV a. ligoniams buvo nešamas viatikas – tai pal. Mykolo Giedraičio (†1485-05-04) gyvenimas: *Acta Sanctorum*: Maii

ir į procesijas, taip ir į kunigo lydėjimą žmonės būdavo sukviečiami gyvu žodžiu (*quando ... invitati fuerint*). Tiek pat svarbios buvo ir maldos (viena „Sveika Marija“ ir viena „Tėve mūsų“), kai skambinta varpais meldžiant taikos ir „katalikų tikėjimo vienybės“⁸¹. Auka, skirta paremti bažnyčios pastato, jos liturginių reikmenų ir dvasininkų išlaikymą, buvo ir liko savaime suprantamas dalykas. Toliau gretinant minimas indulgencijų privilegijas išryškėja ir tam tikros XV a. vidurio naujovės. Dabar reikėjo rodyti gausesnius pamaldaus nusiteikimo ženklus. Jei anuomet užteko klūpant priešais Švč. Sakramentą sukalbėti vieną „Tėve mūsų“ ir vieną „Sveika Marija“, dabar reikėjo penkių „Tėve Mūsų“ ir septynių „Sveika Marija“⁸². Daugiau melstis tekdavo ir skambinant varpais dėl taikos – tris „Tėve Mūsų“ ir tiek pat „Sveika Marija“. Šalia procesijų ir dalyvavimo šv. Mišiose atsirado dar viena naujovė – klausytis pamokslų. Prie liturginių inovacijų reikia priskirti ir tai, kad 1454 m. metų privilegijoje atsirado nauja sąlyga – giedoti arba pamaldžiai klausytis giesmės *O salutaris hostia*, atliekamos po giesmės „Šventas, šventas, šventas“, prieš kunigui pašventinant Mišių dovanas⁸³. Giesmės turėjo būti giedamos ir procesijų metu. Esama pagrindo manyti, kad jau XV a. Vilniuje populiariausios būdavo Dievo Kūno (*Corpus Christi*) procesijos. Tikėtina, kad jos būdavo rengiamos ne tik Dievo Kūno iškilmių metu (ketvirtadienį po Švč. Trejybės iškilmių sekmadienį) gegužės pabaigoje ar birželio pradžioje, bet ir kitais mėnesiais⁸⁴. Krokuvos vyskupas Oleśnickis buvo rekomendavęs, kad Vilniuje būtų rengiama dvylika Dievo Kūno procesijų, tam tikrą kiekvieno mėnesio ketvirtadienį. Joms

tomus I, red. G. Henschenius et D. Papebrochius, Antverpiae: Meursius, 1680, p. 554. Taip pat žr. Darius Baronas, „Pal. Mykolo Giedraičio gyvenimas ir jo kultas Lietuvoje (XVI – XIX a. pr.)“, in: *Šventieji vyrai, šventosios moterys: Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.*, sudarė Mindaugas Paknys, Vilnius: Aidai, 2005, p. 277–288.

⁸¹ S. C. Rowell, „XV a. vyskupų atlaidos raštai...“, Priedas Nr. 3, p. 101.

⁸² Šių indulgencijų tekstai paskelbti greta: *ibid.*, p. 101–102.

⁸³ *Ibid.*, p. 98.

⁸⁴ 1528 m. Vilniaus vyskupijos sinode vysk. Jonas iš Lietuvos kunigaikščių netgi turėjo priimti nutarimą, ribojantį pernelyg dažnas Švč. Sakramento procesijas: Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae: Źródła i studia krytyczne*, t. 2: *Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*, Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1948, p. 123–124.

turėjo vadovauti Vilniaus katedros prelatai, o rengiamos jos turėjo būti katedroje arba jos šventoriuje⁸⁵.

Rowellas yra atkreipęs dėmesį, kad tokios privilegijos, kaip mūsų aptartoji, nebuvo skirtos dūlėti skryniuose, jos būdavo viešai eksponuojamos, kai galiodavo atlaidai⁸⁶. Nors Šv. Jono bažnyčiai suteiktų indulgencijų išvaizda palyginti kukli, tačiau ir už jų parengimą reikėjo mokėti apčiuopiamą sumą. Tokios privilegijos buvo kiekvienos bendrijos prestižo reikalas. Jos turėdavo būti matomos, jų atlaidų privilegijos turėjo galioti. Suprantama, kad taip afišuotis galėjo tik brolija, savo gretose vienijusi svarbiausius ano meto Vilniaus žmones. Vargu ar gana kukli šių pergamentų išvaizda atspindi tikrąjį Vilniaus miestiečių finansinį pajėgumą. Jį kur kas geriau atspindi monumentalė Šv. Jono bažnyčios išvaizda ir sekanti privilegija, kurią metas aptarti⁸⁷.

Vos spėję atnaujinti savo broliją, Vilniaus miestiečiai realizavo dar vieną iniciatyvą. Panašu, kad šį kartą jie savo veiksmus derino su Vilniaus pranciškonais. Taip manyti leidžia tai, kad tą pačią dieną – 1459 m. lapkričio 15-ąją – kardinolai Izidorius, buvęs Kijevo ir Visos Rusios metropolitas, ir Pilypas bei Prosperas suteikė dvi atlaidų privilegijas: vieną Vilniaus Šv. Jono bažnyčios „vargšų brolijai“, kitą – Vilniaus pranciškonams⁸⁸. Šimto dienų atlaidus buvo galima pelnyti kaskart ir kasmet

⁸⁵ *Ibid.* Apie Dievo Kūno procesijas ir jų reikšmę kaip miesto bendruomenę išreiškiantį įvykį žr. Mervyn James, „Ritual, drama and social body in the late medieval English town“, in: *Past and present*, Oxford, 1983, Nr. 98, p. 3–29; Charles Zika, „Hosts, processions and pilgrimages: controlling the Sacred in fifteenth-century Germany“, in: *Past and present*, Oxford, 1988, Nr. 118, p. 37–48. Apie Dievo Kūno procesijas Krokuvoje žr. Hanna Zaremska, „Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku“, in: *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. Bronisław Geremek, Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1978, p. 25–40. Apie Eucharistijos sakramentą kaip Vėlyvųjų viduramžių Europos religinės kultūros šerdį žr. Miri Rubin, *Corpus Christi: The Eucharist in Late Medieval Culture*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

⁸⁶ S. C. Rowell, „XV a. vyskupų atlaidos raštai...“, p. 96.

⁸⁷ Pastebėtina, kad ir Lenkijoje iki pat XV a. antrosios pusės miestų patricijatas ambicijas, susijusias su savo miesto garbe, daugiausiai realizuodavo monumentaliais sakraliniais pastatais: Henryk Samsonowicz, *Życie miasta średniowiecznego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970, p. 90.

⁸⁸ Kardinolo Izidoriaus atlaidų privilegija Vilniaus Šv. Jono brolijai, in: Geheimes

pamaldžiai aplankius ir parėmus Šv. Jono bažnyčią per šias iškilmes: Velykų sekmadienį, Švč. Trejybės, Kristaus Kūno, šv. Jono gimimo, bažnyčios pašventinimo metines⁸⁹. Pranciškonų bažnyčioje atlaidus buvo galima pelnyti ją aplankius per šias šventes: Apreiškimo Marijai, Marijos Apsilankymo, Dangun Ėmimo, Gimimo ir per bažnyčios pašventinimo metines. Čia atlaidų malonė buvo stebėtinai gausi – po 720 dienų už kiekvienos šventės dieną⁹⁰. Toks atlaidų pasiskirstymas rodo, kad Šv. Jono bažnyčia buvo svarbiausia Velykų ciklo iškilmių vieta, o pranciškonų bažnyčia iškyła kaip pagrindinė Švč. Mergelės Marijos kulto vieta.

Kaip tik pranciškonų bažnyčioje būrėsi dar vienas pasauliečių pranciškonų – tretininkų – susivienijimas. Kada jis formaliai atsirado, keblu pasakyti. Pirmą kartą išlikusiuose šaltiniuose jų brolija (*confraternitas Sanctae Mariae*) minima 1456 m., kai Romos Šv. Dvasios špitolės igaliotiniai jiems suteikė teisę rinktis sau nuodėmklausį ir dalyvauti Romos Šv. Dvasios brolijai suteiktose dvasinėse malonėse⁹¹. Viena iš sąlygų pelnyti šias malones (atlaidus) buvo kasmetinis išmaldos davimas vargšams arba auka bažnyčios pastato išlaikymui⁹².

Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (Berlin), (toliau – *GSStA PK*), Urkundensammlung Zasztowt, Schieblade Nr. 7 (Mantuja, 1459-11-15). Kardinolų Izidoriaus, Pilypo ir Prospero atlaidų privilegija Vilniaus pranciškonų Švč. Mergelės Marijos bažnyčiai paskelbta *KDKDW*, Nr. 231, p. 256–258 (Mantuja, 1459-11-15). Apie šių kardinolų asmenybes žr. *ibid.*, p. 257.

⁸⁹ *GSStA PK*, Urkundensammlung Zasztowt, Schieblade Nr. 7.

⁹⁰ Reikia pažymėti, kad Vilniaus katedros ir vyskupijos kodekso leidėjai kiek kitaip interpretavo atlaidų dienų skaičių. Jų nuomone, bendra atlaidų suma siekė 720, už kiekvieną dieną teikiant po 180 atlaidų. Mūsų supratimu, tokio dydžio atlaidai buvo teikiami už kiekvieną penkių nurodytų iškilmių dieną, todėl išvestinis 180 dienų skaičius netikslus, žr. *KDKDW*, Nr. 231, p. 257: „... omnibus et singulis vere paenitentibus et confessis, qui in Annunciationis, Visitationis, Assumptionis, Nativitatis Beatae Mariae Virginis et Dedicacionis ipsius ecclesiae festivitibus ecclesiam ipsam devote visitaverint annuatim, et ad conservationem, manutentionem et augmentationem eadem manus porrexerint adiutrices, pro singulis diebus festivitatum huiusmodi cuilibet videlicet septingentos et viginti dies de iniunctis paenitentibus in Domino misericorditer relaxamus praesentibus perpetuis futuris temporibus duraturis.“

⁹¹ Apie šią špitolę ir į Šv. Dvasios broliją įstojusius piligrimus iš Lietuvos žr. Darius Baronas, „Piligrimai iš Lietuvos – Romos Šv. Dvasios brolijos nariai 1492–1503“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2014, t. 38, p. 15–25.

⁹² *KDKDW*, Nr. 225, p. 250–251 (1456-09-11).

MEMORIA

Krikščionių tikėjimas naujai apibrėžė santykius tarp gyvųjų ir mirusiųjų. Pagonybės laikais mirusieji būdavo laidojami atokiau nuo gyvenamųjų vietų, jie greitai užsimiršdavo. O krikščionybė suartino gyvųjų ir mirusiųjų pasaulius⁹³. Tai matyti ir iš čia pat mieste atsiradusių kapinių, ir iš mirusiųjų minėjimo tradicijos. Tuomet visuotinai tikėta, kad žemėje likusių gyvųjų maldos gali veiksmingai padėti sieloms, po mirties atsidūrusiems skaistykloje⁹⁴. Tokiu būdu gyvųjų tarpusavio meilės saitai nenutrūkdavo net ir artimiesiems baigus žemiškąją kelionę. Pradžią institucionalizuotam mirusiųjų minėjimui davė pirmasis Vilniaus vyskupas Andriejus. Tai geriausiai matyti iš 1397 m. fundacinio akto, kuriuo jis prie katedros įsteigė Šv. Andriejaus ir Pranciškaus koplyčią: „kad nebūtume lyg koks kūnelis pasmerkti užmarščiai, bet priešingai, kad būtume patikėti šviesesniai atminimui“⁹⁵. Vyskupas galvojo ne vien apie save, nes jis numatė, kad keturios Mišios per savaitę turi būti aukojamos ir už jo paties, ir už jo įpėdinių sielas.

⁹³ Darius Baronas, S. C. Rowell, *op. cit.*, p. 300–303.

⁹⁴ Vakarų Europos istoriografijoje šie šaltiniai aktyviai skelbiami ir tiriami. Visų pirma minėtini Prancūzijos ir Vokietijos istorikų darbai, kaip antai: Jean-Loup Lemaître, *Mourir à Saint-Martial: la commémoration des morts et les obituaires à Saint-Martial du XIe a XIIIe siècle*, Paris: De Boccard, 1989; to paties autoriaus daugiatomis leidinys *Répertoire des documents nécrologiques français* (leistas įvairių leidyklų 1975–2008); *L'Obituaire des prêtres filleuls de Liginiac*, red. Jean-Loup Lemaître, Ussel: Musée du Pays d'Ussel, 1994; *Les obituaires du chapitre cathédral d'Albi*, red. Matthieu Desachy, Jean Favier, Jean-Loup Lemaître, Paris: Académie des inscriptions et belles lettres, 2007; *Les obituaires de l'abbaye Saint-Andoche d'Autun*, red. Jean Favier, Paris: Académie des inscriptions et belles lettres, 2011. Vokietijos atveju žr., pvz., *Monumenta Germaniae historica*, Viduramžių šaltinių rinkinio serijas *Necrologia Germaniae* ir *Libri memoriales*. Taip pat žr.: Karl Schmid, *Gebetsgedenken und adliges Selbstverständnis im Mittelalter. Ausgewählte Beiträge. Festgabe zu seinem sechzigstem Geburtstag*, Sigmaringen: Thorbecke, 1983; *Gedächtnis, das Gemeinschaft stiftet*, hg. von Karl Schmid, München – Zürich: Schnell und Steiner, 1985; Joachim Wollasch, *Wege zur Erforschung der Erinnerungskultur: Ausgewählte Aufsätze*, hg. von Mechthild Sandmann, Münster: Aschendorf, 2011; *Wege der Erinnerung im und an das Mittelalter. Festschrift für Joachim Wollasch zum 80. Geburtstag*, hg. von Andreas Sohn, Bochum: Winkler, 2011; Joachim Wollasch, „O wartości źródłowej nekrologów średniowiecznych“, *Studia źródłoznawcze*, Warszawa, 1990, t. 32–33, p. 7–17.

⁹⁵ *KDKDW*, Nr. 29, p. 48 (1397-05-09).

Vilniaus katedra netruko tapti to meto Lietuvos elito atminties saugojimo vieta. Joje buvo palaidotas 1390 m. per Vilniaus apgultį žuvęs Jogailos brolis Karigaila. Čia amžinojo poilsio atgulė 1392 m. miręs kitas Jogailos brolis, pamaldusis Vygantas⁹⁶. 1418 m. po Vilniaus katedros choru buvo palaidota kunigaikštienė Ona, o 1430 m. – jos vyras Ldk Vytautas⁹⁷. Katedroje kurį laiką buvo aukojamos skaitytinės Mišios ir už karaliaus Jogailos sielos gerovę⁹⁸, bet vėliau ši tradicija, regis, nutrūko. Tačiau Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto minėjimas tapo nuolatine Vilniaus katedros liturginio ciklo dalimi. XVI a. pradžioje jis buvo minimas kaip Vilniaus katedros „pirmasis fundatorius“⁹⁹. Ldk Vytauto atminimas buvo puoselėjamas ir Vilniaus pranciškonų bažnyčioje. Šiam tikslui jo brolis Žygimantas Kęstutaitis, vos įsitvirtinęs didžiojo kunigaikščio soste, užrašė pranciškonams pajamas iš Vilniaus karčėmų¹⁰⁰. Nenuostabu, kad 1597 m. Donatui Caputui atlikus Vilniaus pranciškonų vienuolyno vizitaciją, būtent Ldk Vytautas nurodytas kaip labiausiai tikėtinas jo fundatorius¹⁰¹.

KATALIKAI STAČIATIKIŲ „APSUPTY“

Mieste, kur greta gyveno lotynų ir graikų apeigų krikščionys, Romos katalikų tikėjimas niekada nebuvo vien katalikų vidaus reikalas. Tokia pat taisyklė galiojo ir visos LDK mastu. Lietuvoje XV a. buvo puoselėjamas įvaizdis, kad LDK – tai krikščionijos pylimas, kuris tuo pat metu ir sulaiko, ir kenčia nuo netikėlių veržimosi gilyn į

⁹⁶ „Kalendarz katedry krakowskiej“, red. Zofia Kozłowska-Budkowa, *Monumenta Poloniae historica*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978, n. s., t. 5, p. 153.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 159, 180.

⁹⁸ *KDKDW*, Nr. 17, p. 31 (1390-05-15).

⁹⁹ *LMAVB RS*, Acta Capituli Vilmensis, f. 43, b. 210/1, l. 52.

¹⁰⁰ *KDKDW*, Nr. 124, p. 143–144 (1432-09-24).

¹⁰¹ *Via et Methodus facilis cura ac ingenio R. P. Joannis Donati Caputo Artium et S. T. D. Provincialis Poloniae nec non Commissarii Generalis Ordinis Minorum Conventualium. Relationes Visitationis inceptae Cracoviae 22 Octobris A. D. 1597*, in: *Archiwum Franciszkanów w Krakowie*, E–I–364, p. 170.

Europą¹⁰². Tokias civilizacijos paribio nuotaikas dar labiau kurstė ta aplinkybė, kad nemažą LDK gyventojų dalį sudarė „schizmatikai“ rusėnai, o jas dar labiau aštrino sąlygiškai negausūs, bet beveik visada pastebimi totoriai. Nieko nuostabaus, kad ypač stipri būtent tokių nuotaikų ir nusiteikimų koncentracija buvo jaučiama Vilniuje. Čia katalikų ir kitatikių gyvenimas greta buvo ne tik kasdienybės duotybė, bet ir nuolatinis iššūkis. Neturime duomenų, kad XV a. jis būtų pasiekęs kritinį iškrovos tašką – riaušes ar persekiojimus – tačiau tarpkonfesinė įtampa, regis, buvo nuolatinis miesto atmosferos reiškiny.

Jau 1408 m. popiežiaus Grigaliaus XII laiške Vilniaus vyskupui Mikalojui teigiama, kad Vilniaus katedra pastatyta pačiame „schizmatikų ir netikėlių“ viduryje¹⁰³. Vilniaus pranciškonų vienuolyne lektorius Grigalius iš Gurawų skaitė paskaitas savo konfratrams, kad jie būtų pasiruošę „kovi su netikėliais ir schizmatikais“¹⁰⁴. XV a. „netikėlių“ keliamas pavojus Vilniaus vyskupams tapo įprastu pasiteisinimu dėl savo negalėjimo atvykti į Romą vizito *ad limina*¹⁰⁵. Skaitant tokius tekstus,

¹⁰² Daugiau apie tai žr. S. C. Rowell, „Lietuva – krikščionybės pylimas?: Vienos XV amžiaus ideologijos pasisavinimas“, in: *Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis*, sudarė Darius Staliūnas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2002, p. 17–32. Apie Lenkiją kaip krikščionybės pylimą žr. Paul W. Knoll, „Poland as *Antemurale Christianitatis* in the late middle ages“, in: *The Catholic historical review*, Washington DC, 1974, t. 60, Nr. 3, p. 381–401.

¹⁰³ *KDKDW*, Nr. 48, p. 74 (1408-02-16).

¹⁰⁴ *Ibid.*, Nr. 94, p. 122 (1426-05-27); Kamil Kantak, *Franciszkanie polscy*, t. 1: *1237–1517*, Kraków: Nakładem Prowincji Polskiej OO. Franciszkanów, 1937, p. 319. Apie pranciškonų ir stačiatikių santykius žr. Urszula Borkowska, „Bracia Mniejsi i prawosławie“, in: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, red. Jerzy Kłoczowski, t. 1, d. 1: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, Kraków: Prowincjałat OO. Franciszkanów Konwentalnych Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strepy, 1983, p. 397–406.

¹⁰⁵ 1423 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas prašė popiežiaus Martyno V, kad jis leistų Vilniaus vyskupui Motiejui nevykti į Pavijos ir Sienos Susirinkimą, nes jis valstybei ne tik naudingas, bet ir reikalingas: *Liber Cancellariae Stanislai Ciołek: Ein Formelbuch der polnischen Königskanzlei aus der Zeit der husitischen Bewegung*, red. J. Caro, Wien: In Commission bei Karl Gerold's Sohn, 1874, Teil 2, Nr. 131, p. 208–209. Bazelio Susirinkimo tėvai atleido vyskupą Motiejų nuo priesaikos atlikti vizitą *ad limina* dėl jo vyskupiją ištikusių bėdų dėl totorių ir schizmatikų „antpuolių ir persekiojimų“: *KDKDW*, Nr. 140, p. 158–159 (1435-07-17). Popiežius Paulius II

kyla įspūdis: vos tik vyskupas iškeltų savo koją toliau už Vilniaus, tuoj visas vietinės Bažnyčios statinys imtų pavojingai svyruoti – nustumk vadą ir visas pulkas išsilakstys. Vyskupas savo mieste iškyla kaip centrinė kovojančios Bažnyčios figūra.

Katalikų viešo kulto demonstravimas kaip priemonė platinti katalikų tikėjimą tarp stačiatikių gerai matosi iš 1454 m. privilegijos, suteiktos brolijai prie Šv. Jono bažnyčios. Norą auginti ir plėsti katalikų tikėjimą tarp „schizmatikų“ užfiksavo Chelmo vyskupo Jono ir Kameneco vyskupo Mikalojaus plunksnos. Tą patį troškimą plėsti katalikų tikėjimą tarp „schizmatikų“ deklaravo Žemaičių vyskupas Jurgis (1454?) ir Lucko vyskupas Vaclovas (1460). Iš dešimties patvirtinamųjų įrašų, keturiuose minimi „schizmatikai“, kurie, kaip bežiūrėtum, tikrai nebuvo „privilomai“ minėtinas dalykas atlaidų suteikimo privilegijoje¹⁰⁶. Tai tik dar kartą parodo, kiek svarbi ir savotiškai provokuojanti buvo katalikų ir stačiatikių kaimynystė viename ir tame pačiame mieste. Nerimas ir viltys dėl stačiatikių niekur nedingo ir vėlesniais laikais. Apie kasdien augančio „schizmatikų“ skaičiaus keliamą pavojų skambinta popiežiui adresuotame Ldk Kazimiero prašyme Lietuvos ir Rusios žemėse leisti steigti penkis bernardinų vienuolynus¹⁰⁷. Vienas ir tas pats reiškinys tam tikroje aplinkoje galėjo būti vertinamas kaip pavojus, kitoje – kaip kasdienis, įprastas dalykas, siūlantis perspektyvas katalikų tikėjimo plitimui tarp rusėnų, kurių tam tikros dalies link Romos katalikų Bažnyčios net nereikėjo varu varyti. Priešingai, be skandalo ir papiktinimo jų nebūtų buvę galima iš bažnyčių išprašyti, todėl Lietuvos bernardinai prašė popiežiaus, kad „schizmatikams“ būtų leista būti jų bažnyčiose, jei tik interdikto režimas negaliojūt katedrinėse bažnyčiose¹⁰⁸. Kol kas galime

Vilniaus vyskupą Joną Losovičių atleido nuo priesaikos atvykti prie Apaštališkojo Sosto: *ibid.*, Nr. 267, p. 309 (1470-12-19).

¹⁰⁶ Galima pastebėti, kad ir *Codex Medicensis* leidėjai paskelbė tik šių patvirtinimų fragmentus, iš kurių nesimato katalikų tikėjimo tarp stačiatikių platinimo reikalo, plg. *CM*, Nr. 54, p. 97–98 ir priedą Nr. 1.

¹⁰⁷ *KDKDW*, Nr. 258, p. 296–297 (1468-07-23).

¹⁰⁸ *Ibid.*, Nr. 292, p. 341 (1475-07-12). Apie Lenkijos ir Lietuvos bernardinams popiežių suteiktas teises priimti į katalikų Bažnyčią „schizmatikus ir netikėjus“ žr. *ibid.*, Nr. 319, p. 377–378 (1481-12-31); „Kopiarz rzymski Erazma Ciołka z początku

tik spėlioti, kas rusėnus traukdavo į katalikų bažnyčias: ar mokytų žmonių pamokslai, ar paprasčiausias noras išvysti Ostiją pakylėjimo metu. Viduramžių žmogui tai buvo ypatinga patirtis¹⁰⁹. Kaip stačiatikiams, taip ir katalikams dalyvavimas Mišiose ir kitose pamaldžiose praktikose buvo tikinčiųjų bendruomenės būrimosi ir vienybės reikalas¹¹⁰. Bendro tikėjimo pagrindu formuojami ryšiai ir tapatybė buvo kur kas svarbesni ne kaimo, bet būtent miesto gyvenimo sąlygomis, kur giminės ir tiesioginio priklausymo ponui saitai buvo kur kas laisvesni arba jų nebuvo visai.

w. XVI^a, red. Jan Fijałek, Stanisław Kutrzeba, in: *Archiwum komisji historycznej*, seria 2, t. 1, Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1923, p. 76–77 (1487-06-19). Apie „schizmatikų“ buvimą Mišiose, aukotose Lenkijos ir Lietuvos valdovų Jogailos ir Vytauto aplinkoje žr. Darius Baronas, S. C. Rowell, *op. cit.*, p. 321–323. Detaliai nėra žinoma, kokio rango stačiatikiai dalyvaudavo Lenkijos karaliui ar Lietuvos didžiajam kunigaikščiui esant aukojamose Mišiose. Galima manyti, kad tokia malonė visų pirma tekdavo valdančiosios dinastijos arba tam tikro regiono politinio elito atstovams. Pavyzdžiui, yra žinoma, kad 1393 m. lapkričio 13 d. kunigaikštis stačiatikis Skirgaila dalyvavo Mišiose drauge su Lenkijos karaliene Jadvyga, žr. Izabela Skierska, *Obowiązek mszalny w średniowiecznej Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii PAN, 2003, p. 138.

¹⁰⁹ Plg. Charles Zika, *op. cit.*, p. 30–32; 36–37.

¹¹⁰ Apie Mišias kaip Europos Vėlyvųjų viduramžių ir Ankstyvųjų naujųjų amžių visuomenės gyvenimo veiksnį žr. John Bossy, „The Mass as a social institution 1200–1700“, in: *Past and present*, Oxford, 1983, Nr. 100, p. 29–61.

PRIEDAS NR. 1

Vilniaus Šv. Jono bažnyčios brolijos steigimo ir atlaidų suteikimo privilegija (1454-02-11)*

Originalas: Berlin (Dahlem), Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Urkundensammlung Zasztozt, Schieblade Nr. 6. Pergamentas: 64 × 34,5 cm.

Ištraukos paskelbtos: *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, Pars I: 1416. II.13–1609.IV.2, red. Paulius Jatulis, (ser. *Fontes Historiae Lituaniae*, III), Roma: Academia Litwana Catholica Scientiarum, 1984, Nr. 54, p. 97–98.

1454-02-11 I Nicolaus, Dei gratia episcopus Vilmensis, notum facimus, quibus expedit universis. Quoniam circumspecti et sagaces viri, advocatus et ceteri cives Vilmenses, accedentes ad nostram presenciam exposuerunt et volentes suis et suorum predecessorum saluti consulere animarum quandam spiritualem fraternitatem inter se conceperunt et aput ecclesiam parrochiale Sancti Iohannis Vilmensem prout de iure compedit [!] divinis officiis peragendam statuerunt, petentes a nobis dictam fraternitatem confirmari et donis spiritualibus redonari. Nos vero, qui nostro ex officio animarum saluti intendere obligamur, vota ipsorum salubria benigne suscipientes petitionibus ipsorum rationabilibus cogimur inclinari. Unde omnibus et singulis sexus utriusque Christifidelibus contritis et confessis, qui ad dictam fraternitatem accesserint et se eidem iuxta modum et ritum quem aput antiquos catholicos servatur et tenetur inscripserint et missis aut vigiliis dicte fraternitatis in ecclesia Sancti Iohannis predicta celebrandis interfuerint et ibi pro fratribus et sororibus, presentibus et absentibus, vivis et defunctis, decem Pater Noster cum totidem Ave Maria devote decantaverint aut unum denarium pro offertorio obtulerint, aut fratrem vel sororem fraternitatis eiusdem ad sepeliendum circa ecclesiam parrochiale Sancti Iohannis predictam conduxerint, de Omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli eius apostolorum auctoritate confisi quadraginta dies indulgenciarum miseri

* Už kolegišką pagalbą rengiant šį dokumentą spaudai nuoširdžiai dėkoju dr. S. C. Rowellui ir dr. Dieteriui Heckmannui.

corditer impartimur. Harum quibus sigillum nostrum est appensum testimonio literarum. Datum Vilne die Lune undecima februarii anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo quarto.

Et nos Iohannes, Dei gratia episcopus Chelmensis ordinarius, saluti II
quantum nobis ab alto conceditur providere ac fidem sanctam catho- 1454-02-11
licam inter schismaticos adaugere et amplificare cupientes de consensu
et voluntate loci ordinarii huic bulle indulgentiarum conformantes de
misericordia Omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum
auctoritate confisi totidem dies indulgentiarum iuxta formam contentos,
omnibus vere penitentibus, confessis et contritis impartimur, donamus
et concedimus, ut igitur habeant robur perpetue firmitatis sigillo nostro
iussimus communire. Actum et datum Vilne feria secunda in crastino
Sancte Scholastice Virginis anno Domini millesimo quadringentesimo
quinquagesimo quarto.

Nos eciam Clemens, Dei gracia episcopus Kyoviensis, de licencia spe- III
ciali reverendi in Christo patris domini Nicolai, episcopi Wylnensis, [1454-02-11]
omnibus vere penitentibus utriusque sexus Christifidelibus contritis et
confessis supracripta facientibus similiter quadraginta dies indulgentia-
rum auctoritate Dei Omnipotentis et beatorum apostolorum eius Petri
et Pauli damus et impartimur et sigilli nostri appensione roboramus.

Insuper et nos Nicolaus, Dei gratia episcopus Camenecensis, animarum IV
remedio salutari quantum nobis celitus est concessum de speciali licencia [1453-1467]
reverendi in Christo patris domini Nicolai, episcopi Wylnensis, omnibus
penitentibus, vere confessis et contritis utriusque sexus Cristifidelibus
supra contenta implentibus pari animo auctoritate Dei Omnipotentis et
beatorum eius apostolorum Petri et Pauli quadraginta dies indulgentia-
rum damus et impartimur sigillique nostri subappensione firmamus, et
fidem sanctam catholicam inter scismaticos adaugere cupientes.

Et nos Mathias, dei gracia episcopus Mednicensis, omnibus sexus utrius- V
que Christifidelibus premissa devote implentibus, se premissis concor- [1469-02-23?]
dare cupientes de misericordia omnipotentis Dei et beatorum Petri et
Pauli eius apostolorum auctoritate confisi contritis duntaxat et confessis
de iniunctis eis penitentiis xl dies indulgentiarum in Domino relexa-
mus [!] ac impartimur, in cuius rei testimonium sigillum nostrum presen

tibus est appensum. Actum Vilne die Saturni XXIII mensis februaryi anno Domini millesimo quadringentesimo lx nono.

VI Et nos Iohannes Luceoriensis et Nicolaus Moldaviensis eadem gratia
1463-09-29 episcopi, de licencia et voluntate loci ordinarii presentibus se conformando reverendissimi in Christo patris domini Nicolai, Dei gracia episcopi Wilnensis, consensu de misericordia Omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi quadraginta dies indulgentiarum de iniunctis eis penitentiis quilibet nostrum per se et in singulis diebus pro tunc currentibus et peragendis in Domino relaxamus, impartimur presentibus perpetuis temporibus duraturis. In quorum testimonium sigilla nostra presentibus sunt subappensa. Datum die Veneris penultima mensis septembris anno Domini millesimo quingentesimo 1° tercio [!].

VII Et nos Martinus, Dei gratia episcopus Luceoriensis, omnibus utriusque
[1469-02-23?] sexus hominibus, sepe fatis reverendissimis dominis episcopis se conformando premissa, devote implentibus de misericordia Omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum auctoritate eis confisi, confessis et contritis de iniunctis eis penitentiis quadraginta dies indulgentiarum presentibus in Domino relaxamus harum vigore literarum, quibus sigillum nostrum presentibus est subappensum. Datum Wilne die Saturni xxiii mensis februaryi anno Domini millesimo etc. lx^o nono [?].

VIII Et nos Georgius, Dei gratia episcopus Mednicensis, animarum saluti
[1453-1464] quantum nobis ex alto conceditur providere ac fidem sanctam catholicam inter scismaticos adaugeri et amplificari cupientes, de consensu et voluntate loci ordinarii huic bulle indulgentiarum conforman(tes) de misericordia omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum auctoritate confisi totidem dies indulgentiarum iuxta formam contentos omnibus vere penitentibus, contritis et confessis impartimur, donamus et concedimus, ut igitur habeant robur perpetuae firmitatis, sigillo nostro iussimus communiri. Actum et datum

IX Et nos Bartholomeus, eadem gratia episcopus Mednicensis, de licencia
1471 speciali domini Johannis, Dei gratia episcopi Wylnensis, consensui [!] divina omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius

auctoritate confisi quadraginta dies indulgenciarum de iniunctis eis penitentiis peragendis in Domino relaxamus, impartimur presentibus perpetuis temporibus duraturis, in quorum testimonium sigillum subappendimus nostrum anno millesimo cccc^o lxx primo.

Et nos Venceslaus, Dei gratia episcopus Luceoriensis, animarum saluti X
remedio salutari quantum nobis celitus est concessum de speciali li- 1460-02-06
cencia reverendi in Christo patris domini Nicolai, Dei gratia episcopi
Vilnensis, omnibus et singulis sexus utriusque penitentibus, contritis
vere et confessis Christifidelibus supra contenta implentibus pari modo
auctoritate Dei Omnipotentis et beatorum Petri et Pauli apostolorum
eius quadraginta dies indulgenciarum concedimus, damus et impartimur,
sigillique nostri subappensione perpetue firmitatis in robur et fidem
sanctam catholicam inter scismaticos adaugere cupientes. Actum et
datum Wilne ipso die sancte Dorothee anno Domini millesimo cccc lx^o

Nos Fredericus, miseracione divina Sacrosancte Romane Ecclesie tituli Sancte Lucie in Septem Soliis presbyter cardinalis, archiepiscopus Gneznensis et primas, episcopus Cracoviensis saluti animarum XI
quantum cum Deo possumus cupientes consulere, omnibus et singulis 1495-03-14
Christifidelibus sexus utriusque mandata fratribus suprascripte
Fraternitatis in ecclesia Sancti Johannis Wilnensis provincie nostre
Gneznensis qui in hiis literis quolibet continentur cordis compunctionem
adimpleverint tociens, quociens eadem fecerint, centum dies
indulgenciarum, contritis et confessis de iniunctis eis penitentiis
misericorditer in Domino relaxamus et impartimur presentibus perpetuo
duraturis. Datum Wilne die quarta decima mensis marcii anno Domini
millesimo quadringentesimo nonagesimo quinto, nostro sub sigillo
presentibus subappenso.

[Sigilla, a sinistra ad dextram]

Sigillum reverendissimi domini Nicolai, Dei gratia episcopi Vilnensis [deest]
Luceoriensis domini episcopi [exstat]

Sigillum reverendissimi domini Johannis, Dei gratia episcopi Chelmensis [deest]
Moldaviensis domini episcopi [deest]

Sigillum reverendissimi domini Clementis, Dei gratia episcopi Kyowiensis
[exstat]

Sigillum domini Nicolai, Dei gratia episcopi Camenecensis [deest]
Sigillum episcopi Mednicensis [deest]
Sigillum reverendissimi domini Georgii episcopi Mednicensis [exstat,
mutilatum]

Privilegijos teksto išsklotinė. Pergamentas: 64 × 34,5 cm

I			
II	III	IV	
	V		
VI	VII	VIII	
IX		X	
XI			
Adnotationes sigillorum			

- I – pagrindinis Vilniaus vyskupo Mikalojaus įrašas
II – Chelmo vyskupo Jono įrašas
III – Kijevo vyskupo Klemenso įrašas
IV – Kameneco vyskupo Mikalojaus įrašas
V – Medininkų (Žemaičių) vyskupo Motiejaus įrašas
VI – Lucko vyskupo Jono ir Moldavijos vyskupo Mikalojaus įrašas
VII – Lucko vyskupo Martyno įrašas
VIII – Medininkų (Žemaičių) Jurgio įrašas
IX – Medininkų (Žemaičių) Baltramiejaus įrašas
X – Lucko vyskupo Vaclovo įrašas
XI – Gniezno arkivyskupo kardinolo Frydricho Jogailaičio įrašas

APIBENDRINIMAS

Per pastaruosius du dešimtmečius Lietuvoje pastebimai suintensy-
vėjo ir reikšmingai pasistūmėjo krikščionybės ir Bažnyčios istorijos tyri-
mai, tačiau vis dar trūksta tyrimų, kurie leistų geriau pažinti Viduramžių
laikotarpio Lietuvos miestiečių religinį gyvenimą. Didžiąja dalimi tokią

padėtį lemia ypač fragmentiškas ir nemaža dalimi atsitiktinis XIV–XV ir net XVI a. Lietuvos miestų rašytinių šaltinių palikimas, tačiau ne vien tai. Tam tikrą vaidmenį vaidino ir tebevaidina miestiečių pamaldumo tyrimų tradicijos nebuvimas. Šiuo straipsniu kaip tik ir siekiama prisidėti prie Vilniaus miestiečių religinio gyvenimo tyrimų tradicijos kūrimo ir plėtojimo. Tiriant XIV a. pabaigos – XV a. vidurio Vilniaus gyventojų religinio gyvenimo apraiškas, pirmiausia buvo susitelkta į pirmųjų Vilniaus bažnyčių atsiradimo chronologijos patikslinimą. Nustatyta, kad nuo XIV a. pabaigos ir per pirmuosius du XV a. dešimtmečius Vilniuje buvo statomos ir pastatytos šešios katalikų bažnyčios. Atsižvelgiant į tai, kad anuomet Vilnius buvo palyginti nedidelis, galima daryti išvadą, kad Jogailos ir Vytauto laikų Vilnius buvo statybų karštinės apimtas miestas, tuo metu išgyvenęs pirmąsias didžiąsias investicijas į sakralinę architektūrą. Ši rašytinių šaltinių pagrindu padaryta išvada gerai dera prie naujausių archeologinių tyrimų rezultatų, rodančių intensyvią Vilniaus augimą po 1387 m. įvykusio Lietuvos krikšto. Naujų bažnyčių statyba liudija ne tik naujos katalikų bendruomenės augimą, bet taip pat vertintina kaip veiksnys, skatinęs naujų technologijų (mūras, stiklas, muzika) radimąsi. Pavyko aptikti žinią, kurią siūloma vertinti kaip informaciją apie XV a. pradžioje Lietuvoje (Vilniuje) įrengtus pirmuosius stacionarius vargonus. Paklausa specifiniams poreikiams statybų ir bažnytinės liturgijos srityse tapo veiksniumi, traukusiu Vilniuje įsikurti siauros specializacijos, bet aukšto profesinio lygio amatininkus. Galima drąsiai konstatuoti, kad Vilniuje veikiai prigijo anuometiniam katalikiškam pasauliui būdingos pamaldumo praktikos ir bendrijos: parapinė miestiečių bendruomenė, brolijos, procesijos, atlaidai. Svarbiausia Vilniaus miestiečių bažnyčia buvo parapinė Šv. Jono bažnyčia. Prie jos dar 1430 m. susibūrė brolija, kuri 1454 m. buvo atnaujinta ir panašu, kad nuo to laiko veikė be pertrūkių. Jos aktyvumą liudija kaimyninių vyskupijų (daugiausia Medininkų ir Lucko) ganytojų vizitai ir jų metu suteikiami arba patvirtinami atlaidai. Tiriant atlaidų privilegijas išaiškėjo, kad Vilniaus Šv. Jono bažnyčia buvo svarbiausia Velykų ciklo švenčių vieta, o Vilniaus pranciškonų konventualų bažnyčia išskyla kaip pagrindinė Švč. Mergelės Marijos kulto vieta. Tuo pat metu Vilniaus katedroje atlaidus buvo galima pelnyti per visas didžiąsias liturginių metų iškilmes.

Populiariausias Vilniuje, kaip ir kituose katalikiškos Europos miestuose, būdavo Dievo Kūno procesijos. Šios procesijos vertintinos kaip svarbus miestiečių katalikiškos bendruomenės formavimo veiksnys. Papildomą koloritą Vilniui teikė tai, kad jame gyveno palyginti gausi stačiatikių bendruomenė, kurios patraukimas link vienybės su katalikų Bažnyčia rūpėjo ne tik katalikų Bažnyčios hierarchams, bet ir vienuoliams pranciškonams ir, galima sakyti, bent jau kai kuriems katalikams pasauliečiams. Pastebėtina, kad toks dėmesys stačiatikiams ir savo katalikiško tikėjimo manifestavimas tam tikrai daliai stačiatikių sukeldavo jei ne susidomėjimą, tai bent jau tam tikrą smalsumą katalikų apeigoms ir tikėjimo tiesoms. Ar tarp Vilniaus katalikų būta panašaus susidomėjimo stačiatikių apeigomis, dėl šaltinių trūkumo negalima tvirtai ir aiškiai pasakyti. Bet kokių atveju akivaizdu, kad Vilniaus katalikų religinis gyvenimas buvo ir intensyvus, ir įvairus: nuo rūpesčio savo artimųjų pomirtinio atminimo puoselėjimu iki žvilgsnio kreipimo į dangaus platybes, kur spindėjo žvaigždės, įžiebtos jų Kūrėjo, kaip Vilniaus miestiečiams priminė Žemaičių vyskupas Jurgis, prabilęs apie *astripotens Deus*.

Priede skelbiama 1454 m. vasario 11 d. Vilniaus vyskupo Mikalojaus išduota Šv. Jono bažnyčios brolijos patvirtinimo ir atlaidų suteikimo privilegija, saugoma Prūsijos kultūros paveldo slaptajame valstybės archyve Berlyne.

S. C. ROWELL

GOSSIPRED AND LITHUANIAN DYNASTIC
POLITICS IN EARLY-FIFTEENTH-CENTURY
POLAND

Phibi stellis constipatur, duobus natis recreatur,
Wladislaus primus fatur, Kazimirus alter datur,
summus parens collaudatur,
pater Deo commendatur et inclita Zophia¹

On 31 October 1424 Zofia Holszańska [Alšėniškytė], queen of Poland and supreme duchess of Lithuania gave birth to a son and heir, who was given the name of the renovator of the Polish Crown, Łokietek, and his father King-Supreme Duke Jogaila (Jagiello), Władysław. This joyous event, the birth of a male heir to a *reigning* Polish king, was the first of its kind in several hundred years, and it was celebrated by court intellectuals such as the astronomer Henryk Czech (who penned a birth chart for the future monarch), and the deputy Crown chancellor, Stanisław Ciołek (who composed a poem in Władysław's honour, *Cracovia civitas*); the court musician Mikołaj of Błonie composed an anthem in honour of the day: *Nitor inclite claretudinis*. Music for both these poems was composed by Mikołaj of Radom². In St Stephen's Church in Cracow there still stands a handsome bronze font donated by the parish priest and court cleric of Queen Zofia, Stanisław Roj in 1425, which in its heraldic decoration expresses

¹ "Laus Cracoviae" – Teresa Michałowska, *Średniowiecze*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008, pp. 678–685, here p. 684.

² Elżbieta Wojnowska, "Kras. 52' – europejski zabytek polskiej kultury muzycznej z I połowy XV wieku", in: *Biuletyn informacyjny Biblioteki Narodowej*, 2002, vol. 163, no. 4, pp. 40–44.

physically the status of the Jagiellonian dynasty at the time when the first male heir was born to the royal couple³.

With the birth of Władysław Jagiełło the political set up of Poland and Lithuania and the position of the Jagiellonian state in Europe changed radically. The aged monarch Władysław-Jogaila had been given support in his old age, *baculus senectuti*, as Pope Martin V reported happily to his friend, the king. The bishop of Rome would become one of the boy's many godfathers. One fifteenth-century formulary contains an incomplete list of 29 godfathers, while noting that "many have been omitted on account of their great number". In this article we will survey the circumstances surrounding the prince's baptism and consider the role the ceremony played in confirming the Jagiellonian hold on the Polish Crown with regard to domestic and foreign support. In effect Jogaila and his cousin Vytautas (Witold) made use of the sacrament of Baptism (as on other occasions, the sacrament of Marriage) to reinforce their political objectives.

Apart from poetry, music and astronomical charts, the sources we have for this event are many and diverse from letters appointing the godfathers' representatives and council records surviving in state (Vatican, Venetian and Polish) archives, copies of other documents extant in registers of the Polish Crown Archive (Kórnik 203) and various fifteenth-century Polish formularies (Stanisław Ciołek's *Liber Cancellariae*, once held in Königsberg, Kórnik 194, Czartoryski 1399,

³ Piotr Rabiej, "Užmirštas paminklas: 1425 m. krikštykla Krokuvos šv. Stepono bažnyčioje", in: *Jogailos ir Vytauto laikai. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas Žalgirio mūšio 600-osioms metinėms*, eds. Zigmantas Kiaupa et. al., Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011, pp. 170–186. See also Bożena Czwojdrak, *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*, Warsaw: Wydawnictwo DiG, 2012, pp. 183–186. The coats of arms depicted around the font seem to be a reflection of contemporary dynastic piety as expressed in Jogaila's confirmation of an emolument for the collegiate church of Our Lady in Poznań, where he requires „unam missam pro peccatis nostris et nostrarum consortium illustrium, videlicet Hedwigis, Annae, Elisabeth et Zophiae ac filii Wladislai filiaeque Hedwigis necnon pro praeclaro principe fratre nostro domino Alexandro alias Withowdo ... ipsiusque consortibus“, *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, vol. VIII: *Dokumenty z lat 1416–1425*, ed. Antoni Gąsiorowski, Tomasz Jasiński, Warsaw – Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989, no. 1003, p. 315.

Prague University VI.A.7, and Biblioteka Jagiellońska 1961) to the chronicle of Jan Długosz, the bible of Polish history, which many a devil has learned to quote over the centuries.

The doyen of mediaeval Polish historical writing notes that on Quinquagesima or *Esto mihi* Sunday, 18 February 1425, three days before the beginning of Lent, Prince Władysław was baptised in the Wawel Cathedral in Cracow by Pope Martin V through the agency of the archbishop of Gniezno and primate of Poland, Wojciech Jastrzębiec⁴. It may be significant that Quinquagesima Sunday (1424) was also the day chosen eventually for the coronation of Jogaila's queen⁵. The celebrations continued for more than three weeks until the Wednesday after the Third Sunday in Lent (*Oculi mei*), when, noble guests departed, the king set out on his traditional Lenten progress around his realm.

Godparents have occasion, if they so choose, to create a serious spiritual relationship, gossipred or compaternity, between themselves and their godchild and also with the latter's physical parents. This connection also links the priest who administers the sacrament to the parents and godparents and in canon law these relationships are equal to those of blood-kinship⁶. The *compater* and the physical parent are the child's guardians. The term in modern Polish and Lithuanian (*kum, kumas*) as in English ('gossip') reflects at a somewhat less loftily spiritual level the familiarity of broader personal relationships. This relationship is well known among European Christians and from the early Middle Ages it was especially popular among Germanic (Frankish, Anglo-

⁴ Jan Długosz, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae, Liber undecimus, 1413–1430*, ed. Danuta Turkowska, Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2000, pp. 209–210. Długosz gives a confused account of the ceremony, which he dates to 17 February; he credits the Poznań canon Mikołaj Starszy Głębocki with representing pope Martin V. This cleric who later became titular member of the households of both the pope and Cardinal Branda was a frequent envoy – Paweł Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich. Studium prozopograficzne 1428–1500*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2012, pp. 537–542.

⁵ Bożena Czwojdrak, *Zofia...*, p. 20.

⁶ Guido Alfani, *Fathers and godfathers. Spiritual kinship in early-modern Italy*, Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2009, pp. 4, 21.

Saxon) rulers as a tool of international diplomacy⁷. The relationship is mentioned in a still pagan Lithuanian context for the first time in 1382, when Grand Duke Jogaila made a secret alliance with the Teutonic Order to seize his Uncle Kęstutis' lands. A Teutonic knight, Gunther von Hohenstein duly reported the plot to his *compater*, Kęstutis. Hohenstein was godfather to Kęstutis' daughter, Danuta, duchess of Mazovia⁸.

Jogaila invited more than 30 leaders of Church and state to stand as godfather to his son and these are only the ones we know of by name. Although the Church taught that parents should select only one godfather or godmother for their child, this rule did not apply to the upper classes. In Venice some nobles would select twenty godparents and the Council of Basel lamented in 1432 that "in some provinces people rush around everywhere in search of a child to raise from the font"⁹. Such a decision was social and political as well as religious, whereby Jogaila sought to ensure support for his son and local and international recognition of his *natural* rights to the Polish Crown. On 28 December 1424 Pope Martin V's palace deputy chamberlain Cardinal Bishop Jean Alarnet de Brogny of Ostia reported to Jogaila that His Holiness had sent Giacomino Rossi as his representative to Władysław's baptism. The diplomat explained how via godparenthood "utriusque magestatis amor

⁷ Thomas Charles-Edwards, "Alliances, godfathers, treaties and boundaries", in: *Kings, currency and alliances. History and coinage of southern England in the ninth century*, compiled by Mark A. S. Blackburn, David N. Dumville, Woodbridge: The Boydell Press, 1998, pp. 47–62. In 770 Pope Stephen III sought to improve relations with the Franks by becoming the godfather of Charlemagne's brother Carloman (unfortunately the latter died unexpectedly in 771 and the policy failed) – Joseph H. Lynch, *Christianizing kinship – ritual sponsorship in Anglo-Saxon England*, Ithaca NY: Cornell University Press, 1998, p. 138.

⁸ S. C. Rowell, "Pious princesses or the daughters of Belial: pagan Lithuanian dynastic diplomacy 1279–1423", in: *Medieval Prosopography*, 1994, vol. 15, no. 1, pp. 59–63.

⁹ Gratian's Decree requires only one godparent – Guido Alfani, *Fathers and godfathers*, p. 21; Venetian trends – *ibid.*, p. 34; the Basel lament – *ibid.*, p. 24. That diocesan statutes did not apply to kings, see Urszula Borkowska, "Królewskie zaślubiny, narodziny i chrzest", in: *Imagines potestatis. Rytuały, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X–XV w. (z przykładem czeskim i ruskim)*, ed. Jacek Banaszekiewicz, Warsaw: Wydawnictwo Instytutu Historii PAN, 1994, pp. 82 and 90–91 (no. 54).

antiquus virtute tanti vinculi transibit in robur individue caritatis”. Similarly the doge of Venice Francesco Foscari would claim in 1432 to report the treachery of another *compater*, Emperor Sigismund of Luxemburg “zelo amicicie vestre et compaternitatis”¹⁰.

Jogaila invited the major figures of international affairs to act as godfathers, beginning at the top with Pope Martin V and Emperor Sigismund Luxemburg, king of Hungary. These two had shown great interest in the question of the Polish succession and supported Frederick of Brandenburg as the most suitable candidate to marry the hitherto sole heiress Jadwiga, daughter of Jogaila and his second wife, Anne of Cilly. It was in 1424 that negotiations over the Brandenburg marriage were reaching a deciding point. Neither pope nor emperor could take part in the Cracow christening personally and so appointed representatives in the figure of Wojciech Jastrzębiec, archbishop of Gniezno, and Clemens Moliari, bishop of Győr. Another Hungarian prelate, Bishop Thomas of Eger also became godfather to the baby prince¹¹. Długosz leads us to believe that the bishops and secular lords who acted as proxies for absent western European prelates and other dignitaries were also godfathers to the prince in their own right¹². From geographically closer lands Jogaila invited the grand master of the Teutonic Order in Prussia, Paul

¹⁰ Anatol Lewicki, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, (henceforth – *CEXV*), vol. II, Cracow: Nakładem Akademii Umiejętności, 1891, no. 146, p. 183. Jean Alarmer de Brogny (1342–1426), bishop of Ostia, 1410 – 3 Dec. 1423 administrator of the archdiocese of Arles. Borkowska mistakenly regards him as *compater* (“Krolewskie zaślubiny...”, p. 91, in a reference to “Jan de Bronhiaco” and “Jan arcybp Arles”). The post of administrator was taken later by Louis d’Alleman – Conrad Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi*, vol. I, Munich: Sumptibus et typis librariae Regensbergianae, 1913, p. 104. Jean appears in discussions of the affairs of Polish dioceses but he enjoyed no closer relationship with the Jagiellonians. For Foscari, see below, no. 57.

¹¹ Thomas was bishop from 1421 until his death on 25 May 1425, whereupon Peter of Rozgony was appointed his successor – Conrad Eubel, *Hierarchia...*, vol. I, p. 98.

¹² “Aderant Regni Polonie prelati et proceres, qui infantem et eorum, quorum nomine advenerant, et proprio de fonte levarunt” – Jan Długosz, *Annales et cronicae...*, vol. XI, pp. 211–212. Of those mentioned on the list of *compatres* only one, Heinrich of Berzevici, was a layman.

von Rusdorf, who was represented by two diplomats experienced in the Order's relations with Poland-Lithuania, namely the Grand Commander and Grand Hospitaller. In their answers to the king thanking him for the great honour shown them, these rulers stress the future role the boy would play in the life of Poland and Christendom as a whole.

On 1 November 1424 Jogaila wrote to Martin V to inform the pontiff of his news of great joy, that a son and acknowledged heir had been born to him to support him in his old age, who with God's help would with the whole Church be faithful to the Holy See and take over the reins of government in his broad domains as lord and heir: 'regni terrarumque mearum gubernacula, que spatiosus complectitur ambitus, velud *heres et successor* feliciter in domino possidebit'¹³. The pope was asked to be godfather. During Christmas 1424 Martin expressed his joy at the birth of an heir, making use of the Christmas liturgy's texts from Isaiah to compare the Polish boy with Jesus Christ – *nobis natus, nobis datus*. In Cracow the same trope was employed when Mikołaj of Błonie adapted the popular Christmas hymn, *Nitore inclite claretudinis*, to compose a paean of praise to the young prince¹⁴. The pontiff prays that the boy will ensure the wellbeing of the kingdom after his father dies and learn his values while Jogaila still lives¹⁵. Martin agrees to be godfather and selects Archbishop Jastrzębiec or Bishop Andrzej of Poznań to stand in for him during the ceremony. On 25 December the pope also wrote to these two Polish prelates expressing his desire to baptise the boy and his inability to attend the festivities in person. He notes that the king will choose one of them as papal representative and asked them to order prayers for the boy's health and salvation in their diocesan churches¹⁶. In the end Jastrzębiec represented the pontiff,

¹³ *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430*, (henceforth – *CEV*), ed. Antoni Prochaska, Cracow: Sumptibus Academiae Literarum Cracoviensis, 1882, no. 1169, p. 680 (from Kórnik, Ms 194, pp. 314–315).

¹⁴ Teresa Michałowska, *Średniowiecze*, pp. 687–689.

¹⁵ *CEV*, no. 1176, p. 685; *CEXV*, vol. II, no. 144, p. 181–182 (from a manuscript in the Vatican Secret Archive). At the same time curia officials also wrote to the king, see below, pp. 55–57.

¹⁶ *CEXV*, vol. II, no. 143, p. 181.

while Andrzej Łaskarz participated in the ceremony in his own right¹⁷. Two more papal letters were issued on the same day dealing with this matter, addressed to Queen Zofia and Grand Duke Vytautas. He greets the young mother, using phrases from Isaiah's prophecy and sends the Genovese canon Giacomino Rossi to gather information about the little boy's condition. He pledges he will love and respect the queen for having borne a son to so many faithful peoples¹⁸. A similar letter was sent to the grand duke, thanking God for the birth of a son which means that after Jogaila and Vytautas die, so many peoples will not fear how they will live on. It is obvious that the pope understands how the two cousins rule Poland-Lithuania and that the dynasty's interests affect both men equally¹⁹. Rossi would stand as godfather to the prince himself and later obtain the post of papal collector in the Kingdom of Poland, as a result of which he was able to reimburse his expenses for the baptism mission, as we learn from the collector's accounts for the period 1426–1434²⁰.

In February 1425, after the baptism, the king wrote to Martin to thank him for baptising his son through his proxy, Archbishop Jastrzębiec and to rejoice in their new connections through the sacrament of Baptism. He prays that God will help his son learn how to rule his

¹⁷ See Appendix no. 2, p. 72; on Łaskarz, see Jadwiga Krzyżaniakowa, "Andrzej Łaskarz – 'patron' polskich koncyliarystów", in: *Ludzie – Kościół – Wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, eds. Wojciech Iwańczak, Stefan K. Kuczyński, Warsaw: Wydawnictwo DiG, 2001, pp. 265–274.

¹⁸ *CEV*, no. 1177, p. 686.

¹⁹ *CEV*, no. 1179, p. 687 (regest); *Liber cancellariae Stanislai Ciołek. Ein Formelbuch der polnischen Königskanzlei aus der Zeit der husitischen Bewegung*, ed. Jacob Caro, (henceforth – *Liber cancellariae*), vol. I–II, Vienna: In Commission bei Karl Gerold's Sohn, 1871–1874; here vol. II, no. 25, p. 70 (full text).

²⁰ "Item exposui de anno millesimo CCCXXV, quando dominus Martinus papa quintus felicis recordacionis me misit ad regnum Polonie ad tenendum loco sue sanctitatis primum filium serenissimi domini Regis Polonie supra fontem baptismatis, in summa florenos trecentos auri..." – Marek D. Kowalski, "Rationes Iacobini de Rubeis, collectoris in Regno Poloniae (1426–1434)". Rachunki Giacomina Rossiego, papieskiego kolektora generalnego w Polsce, z lat 1426–1434", in: *Studia Źródłoznawcze*, 2011, vol. 49, p. 90. Despite the claim made here, Rossi was not the papal proxy, but the nuncio who attended the ceremony in his own capacity.

realms to which he is the true successor (*verus successor*)²¹. Throughout this whole affair Jogaila skilfully intertwines the interests of his dynasty, realms, the Church Universal and the international community in order to obtain broader recognition for the rights of his true heir.

The other Catholic overlord, Emperor Sigismund knew how to play international politics no less craftily than the Lithuanian pair. On 25 November 1424 he announced his intention to Vytautas of taking part personally in the baptism of the newborn heir to the Polish Crown, if he can, and appoint a representative if he cannot. Meanwhile the juvenile English king, Henry VI proposed summoning an ecumenical council²². During the second half of January 1425 Sigismund informed the king that he had received welcome news of the birth of his lawful heir (*fili vestri legitimi*) but unfortunately he was busy with the affairs of Christendom and the Church and would be unable to come to Cracow in person²³. On 6 February, with less than a fortnight left until the baptism, Sigismund told Jogaila that he was unable to attend the celebrations but would send a plenipotentiary representative, the bishop of Győr, from whose diocesan capital, Eisenstadt (Kismarton) he was writing. He promised to respect the full responsibilities of godparenthood²⁴. Another imperial representative and godfather, Heinrich of Berzevici, had taken part in negotiations on the planned marriage of Princess Jadwiga to Frederick of Brandenburg early in 1424²⁵.

²¹ *CEV*, no. 1186, p. 691.

²² *CEV*, no. 1174, p. 683 (regest); *Liber cancellarie...*, vol. I, no. 59, p. 104.

²³ *CEXV*, vol. I/1, eds. August Sokołowski, Józef Szujski, Cracow: Nakładem Akademii Umiejętności, 1876, no. 66, p. 64. On the embassy of Jan of Tuliszkowo, palatine of Kalisz, and Zawisza the Black, which was still ongoing on 19 Jan. 1425, see *Liber cancellariae...*, vol. I, no. 58, p. 102 and Beata Możejko, Sobiesław Szybowski, Błażej Śliwiński, *Zawisza Czarny z Garbowa herbu Sulima*, Gdańsk: Wydawnictwo WiM, 2003, pp. 91–92 (where reference is made wrongly to the baptism of Kazimierz rather than Władysław).

²⁴ *CEV*, no. 1184, pp. 689–690.

²⁵ Zenon Hubert Nowak, *Współpraca polityczna państw unii polsko-litewskiej i unii kalmarskiej w latach 1411–1425*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1996, pp. 71–72; cf. Jan Długosz, *Annales seu cronicae...*, vol. XI, pp. 202–203.

The Grand Master of the Teutonic Order, Paul von Rusdorf wrote from Elbląg on 8 January 1425 to apologise that pressures of business would not permit him to travel to Cracow. He thanked the king for the honourable invitation to raise the royal couple's firstborn, the heir to the Kingdom of Poland from the baptismal waters ("filium ipsorum primogenitum ac ipsius Regni Polonie heredem inclitum") and so appointed Heinrich Holt, Grand Hospitaller, and Grand Commander Martin von Kemnate as his proxies²⁶. Holt (formerly commander of Elbląg) and Kemnate (former commander of Toruń) were no newcomers to Polish-Lithuanian diplomacy. In 1422 they had represented the Order in negotiations over the Treaty of Melno and in March 1424 they were present at the coronation of Queen Zofia²⁷. The grand commander was chosen to raise the boy from the font.

Four cardinals of the Roman Church, all of whom played important roles in the ecclesiastical politics of central and eastern Europe, stood as godfather to Prince Władysław, viz. Giordano Orsini²⁸, represented by the ambitious bishop of Cracow, Zbygniew Oleśnicki; Branda da Castiglione, cardinal protector of Poland, represented perhaps by Bishop Jan Pella of Włocławek; Rinaldo Brancaccio, represented by Bishop Jakub of Płock; and Guillaume de Filiastre, dean of Rheims and cardinal-priest of St Mark's (in Rome, of course, not Venice). In 1421 the latter was appointed as negotiator by Martin V between Vytautas, Jogaila and the Teutonic Order. The cardinal reported on his commission to the pope in October 1423. A formulary preserved in the Jagiellonian Library in Cracow has a copy of Guillaume's reply to the king, where he asks Jogaila to receive his proxy (Jakub Paravicino) because bad health and problems with time and travelling mean that he cannot be present at the christening in person²⁹.

²⁶ Kórnik, Ms 103, p. 114–116, see Appendix One.

²⁷ Adam Szweda, *Organizacja i technika dyplomacji polskiej w stosunkach z zakonem krzyżackim w Prusach w latach 1386–1434*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2009, pp. 261–262, 337, 383–387, 391–393, 395–397, 399, 402; for the coronation, see p. 61–63.

²⁸ Died in 1438; grand penitentiarius from 1419, papal legate to Hungary, the Empire and Bohemia in 1426 sent to deal with the Hussites.

²⁹ 1423 report – Anatol Lewicki, *Index actorum saeculi XV ad res publicas Poloniae spectantium*, Cracow: Sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis, 1888, no. 1332,

Cardinal Orsini was the pope's expert in eastern European and Turkish policy. In a letter of 24 December 1424 to Jogaila the cardinal stresses that the boy is associated with the hopes nations have to live in eternal peace. The whole of Christendom, especially its bulwarks will have a new defender. The king's heir (*heres*) will protect Christians. Noting the king's respect for holy relics Orsini sends Jogaila parts of a nail by which Our Lord was crucified³⁰. While it is clear that the gift was connected directly with the royal christening, Długosz writes about the matter separately as an event from June 1425, thereby disassociating it deliberately from its dynastic context³¹. On 10 January 1424 Orsini took part in Jogaila's libel prosecution against the Teutonic Order's satirist, Falkenberg³². Two years later Martin V appointed Orsini legate to encourage Jogaila, Vytautas and Emperor Sigismund to fight against the Hussites. His travelling companion on this occasion was the new papal collector, Giacomino Rossi³³.

The Milan-born prelate Branda da Castiglione acted as cardinal protector of Poland from 1419³⁴. He maintained close relations with

p. 155; invitation to baptism – *CEXV*, vol. II, no. 145, pp. 182–183. The rubric on p. 414 of the ms BJ 1961, has misled historians. The inscription *Gregorius cardinalis sancti Marci etc*, should read Guilelmus. Presumably because of the cardinal's title (priest of St Mark's in Rome) Prof. Borkowska refers to him as a Venetian prelate – “Królewskie zaślubiny”, p. 91, no. 56. Jakub was of Milanese extraction, a citizen of Cracow and faithful royal servant.

³⁰ *CEXV*, vol. II, no. 142, pp. 180–182.

³¹ Jan Długosz, *Annales seu cronicae...*, vol. XI, p. 210, where he confuses Orsini (the Alban cardinal) with Jean de Brogny, bishop of Ostia. The reliquary is discussed in Maria Starnawska, *Świętych życie po życiu. Relikwie w kulturze religijnej na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008, p. 328–329, where she mistakes the pope as donor and the cardinal as one who simply handed it over. In his letter Orsini notes how *he* had obtained the relic in the East.

³² *Bullarium Poloniae*, eds. Stanisław Kuraś, Irena Sułkowska-Kurasiowa et al., vol. IV, Rome – Lublin: École Française de Rome, Instytut Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1992, no. 1284, p. 234.

³³ 28 Jan. 1426 – *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae...*, (henceforth – *VMPL*), ed. Augustinus Theiner, vol. II, Rome: Typis Vaticanis, 1861, no. 45, 46, pp. 32–33 (with the mistaken date of 17 July).

³⁴ Jan Drabina, “Dyplomatyczne służby papieża Marcina V wysłane do Polski w latach 1417–1431 i ich ranga”, in: *Ludzie – Kościół – Wierzenia...*, pp. 213–223.

the Polish king and delivered a sermon in his honour before the Council of Basel in 1434 after Jogaila's death. Branda discussed the case of Stanisław Ciołek with Vytautas in February 1428 and in correspondence the Lithuanian ruler referred to him as 'reverendissime pater, compater noster carissime'³⁵.

The Neapolitan Cardinal Rinaldo Brancaccio chose as his proxy between Bishop Jakub of Płock and Bishop Jan III Pella of Włocławek (the former won the honour)³⁶. He had long connections with Poland and obtained the provostship of Kruszwice in 1421. He held several benefices in the sees of Wrocław and Cracow between 1421 and 1427 and was a prelate of the Wawel cathedral³⁷.

The rulers of two Italian city states active in Byzantine and south-east European affairs were also invited to the baptism. Like the cardinals, the doge of Venice Francesco Foscari and the duke of Milan, Filippo Maria Visconti expressed their gratitude for this honour, which they could not take up in person, and sent representatives to the Wawel festivities. On 13 January 1425 the Venetian state scribe and notary David Jacopi de Tedaldinis reported how envoys from the Polish king had come to the city to announce the birth of a son and plans for his christening. The doge and his counsellors were informed of the king's desire for compaternity ('compaternitatis seu compatricji sacramentum'). The doge himself was unable to travel to Cracow, as we know from a letter in a Cracow formulary³⁸. It may be that Foscari was represented

³⁵ Jan Drabina, *Kontakty papieżstwa z Polską 1378–1417 w latach wielkiej schizmy zachodniej*, Cracow: Zakład Wydawniczy "Nomos", 1993, p. 90; Jan Drabina, "Kardynał protektor Polski w czasach Władysława Jagiełły", in: *Kwartalnik Historyczny*, 1982, vol. 89, pp. 665–673. Branda acted in the Curia as procurator of the affairs of several European rulers (Poland, England, Portugal, Milan) – *ibid.*, p. 668, no. 17. The cardinal's chaplain, Jan of Olomouc referred to Branda as "procurator regis Poloniae, cuius et compater fuit" – *ibid.*, p. 666. For Vytautas's letter, see no. 58.

³⁶ Letter dated 24 Dec. 1424 – Erazm Rykaczewski, *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, literarum, diplomatorum quaecumque in Archivo regni in arce Cracoviensi continentur*, Paris: Typis L. Martinet, 1862, p. 3.

³⁷ Tomasz Graff, *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Cracow: Societas Vistulana, 2008, pp. 169–170, no. 243; *Bullarium Poloniae*, vol. IV, no. 842, 907–908, 1087, 1988, 1992, 1995, 2004, 2012, 2070, 2083, 2091.

³⁸ De Tedaldinis, *Materiały do historii Jagiellonów z archiwów weneckich*, ed.

by the count of Astypalaia, Giovanni Querini, who requested (at a date unknown) a safe conduct to travel through Jagiellonian lands³⁹.

Długosz informs us that the Visconti duke of Milan informed the king of his regret at being unable to attend the ceremony but agreed to send a proxy⁴⁰. An undated letter from the Prague Formulary (Ms VI.A.7) reveals that sometime in the 1420s Jogaila sent a letter of thanks concerning a gift of hunting dogs from Lwów to Visconti which reflects close contacts between the two rulers. A. Prochaska dated it to 1423 but it may just as well come from 1424–1425⁴¹.

Many Polish bishops acted as proxies for the prince's foreign godfathers who were unable to journey to Cracow⁴². Many abbots, canons and clerics from in and around Cracow were also present such as the university rector (Jakub of Zaborów), the Crown chancellor (Jan Szafraniec) and his deputy (Stanisław Ciołek), and the so-called crowning abbots (of Tyniec (Benedictine), Mogiła (Cistercian) and Nowe Brzesko (Premonstratentian). M. Derwich writes that the choice of the latter as godfather reflects an almost magic view of the boy's

August Cieszkowski, (ser. *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego*, 15), vol. I, Poznań, 1887, no. 24, p. 55–56; the doge's reply – *CEV*, no. 1178, pp. 686–687 (a text taken from Prague University ms VI); cf. Cracow, Biblioteka Czartoryskich, Ms 1399 in S. C. Rowell, "Fifteenth-century Poland-Lithuania in the light of an anonymous Kraków notebook", in: *Quaestiones Medii Aevi Novae*, 2003, vol. 8, p. 348, no. 60.

³⁹ It may be that the undated safe conduct to Giovanni Querini was issued by Jogaila in 1424–1425 – *CEV*, Appendix no. 39, pp. 1065–1066. This Venetian nobleman wished to visit Poland and Lithuania. Other texts from 1424–1425 (*CEV*, no. 1168, 1178) are included in the Prague formulary close to the Querini document. In general on the Querini, see Raymond-Joseph Loenertz, "Les Querini comtes d'Astypalée et seigneurs d'Amorgos 1413–1446–1557", in: *Orientalia Christiana Periodica*, 1964, vol. 30, pp. 385–397, and Danuta Quirini-Popławska, *Włoski handel czarnomorskimi niewolnikami w późnym średniowieczu*, Cracow: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych "Universitas", 2002, pp. 188, 192, 194, 196.

⁴⁰ Jan Długosz, *Annales seu cronicae...*, vol. XI, p. 207.

⁴¹ *CEV*, appendix no. 21, p. 1050, taken from Prague university ms VI.A.7, p. 177.

⁴² The archbishops of Gniezno and Lwów, the bishops of Kiev (a Lithuanian see), Płock, Poznań, Włocławek, Cracow; of the presence of a further seven bishops from Lithuania and eastern Poland we know nothing, although our ignorance may not signify their absence.

future; it may just be a direct link with the recognition of Władysław as heir to the Crown of Poland⁴³. In 1426 these three ecclesiastical officials were familiar with Cracovian church politics. Together with Archdeacon Myszka and Dean Szafraniec the abbots of Tyniec, Mogiła and Miechów oversaw attempts to push forward the case for canonising Jadwiga of Anjou⁴⁴. There is no harm in being the widower of a saint.

Mikołaj Pieniazek, named in the list of godfathers as provost of Cracow (an office he had held since 1413) was a famous Polish actor on the international ecclesiastical stage. He was mentioned as canon of Cracow for the first time in 1393 and was active in Rome from 1399; he was archpriest of Cracow (1394–1413) and papal tax collector general in Poland (1405). In 1424 he was given the honour of being papal chamberlain. He was also chancellor of the Gniezno Chapter (an office he resigned in 1403 in exchange for a canonry in Włocławek) and in 1413 witnessed Benedict Macra's verdict in Jogaila and Vytautas's dispute with the Teutonic Order⁴⁵.

Andrzej Myszka (1370–1446) was archdeacon of Cracow from 1413 and official in 1419 and from 1423 onwards, when Zbygniew Oleśnicki became bishop he was appointed diocesan vicar general and supported the new bishop's policy against the Hussites. In July 1426 he became scholastic of Gniezno and canon of Cracow. In 1413 he had been chaplain and member of the household of Rainaldo Brancaccio, cardinal deacon of Ss Vitus and Modestus⁴⁶. Mikołaj of Pniew or Wężyk

⁴³ Tomasz Michał Gronowski, "Rola polityczna opatów tynieckich w XIV wieku", in: *Klasztor w państwie średniowiecznym i nowożytnym*, eds. Marek Derwich, Anna Pobóg-Lenartowicz, Wrocław – Opole – Warsaw: Wydawnictwo DiG, 2005, p. 247, citing Marek Derwich, "Rola opata w koronacjach królów polskich", in: *Imagines potestatis. Rytuały, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X–XV w.*, ed. Jacek Banaszekiewicz, Warsaw: Instytut Historii Nauki PAN, 1994, pp. 31–58, esp. p. 42.

⁴⁴ Michał Jagosz, *Beatyfikacja i kanonizacja świętej Jadwigi królowej*, (ser. *Studia do dzieł Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, XV), Cracow, 2003, pp. 36–37.

⁴⁵ *Polski Słownik Biograficzny*, (henceforth – *PSB*), vol. XXVI, 1981, pp. 101–102. He died in 1432.

⁴⁶ *PSB*, vol. XXII, 1977, pp. 264–266; Marta Czyżak, *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408–1448*, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2003, p. 316.

was father provincial of the Polish Dominican province (1419–1431) who took part in the mission to baptise the Žemaitijans and also acted as the king's confessor; he may even have become Władysław's spiritual father⁴⁷. Przedwój Grądzki (d. 1455) had been canon of Gniezno since 1412 and was cantor of Włocławek (hence the confusion on the list of godfathers which refers to him as cantor of Gniezno, an office held by Jan z Brzostkowa between ca. 1417 and 1460) and later canon of Poznań and Cracow⁴⁸. He was a royal counsellor from around 1425. It is unclear who Nanker the provost of Schwerin [in Mecklenburg] or parish priest of Szkwierzyna [in western Poland] was⁴⁹. It seems most probable that he came from the Mecklenburg diocese and was involved in diplomacy over Polish relations with Pomorze or the imperial campaign against the Hussites. Archbishop Jan Rzeszowski of Lwów, head of the second Catholic province in Poland-Lithuania, also attended the baptism in his own capacity and was accompanied in Cracow by his household⁵⁰.

Churchmen could not give oaths as to their landholdings. Noblemen and burghers were tied to the young prince with oaths to be faithful to him and acknowledge him to be the true heir and in time, king.

The Crown chancellor (from 1423) and dean of Cracow, Jan Szafraniec (1363–1433), was a former rector of the University of Cracow and a faithful royal servant. In 1428 Jogaila would use his power to influence Jan's appointment as bishop of Włocławek⁵¹. His deputy,

⁴⁷ Grzegorz Głuch, "Dominikańscy spowiedniki i kaznodzieje Jagiellonów", in: *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku*, eds. Jerzy Kłoczowski, Jan Andrzej Spież, Poznań: "W drodze", 2002, p. 247 and no. 29.

⁴⁸ Mata Czyżak, *Kapituła katedralna...*, pp. 388–390 (Jan z Brzostowa, *ibid.*, pp. 334–335); Paweł Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna...*, pp. 638–641.

⁴⁹ We do not know of a provost of Schwerin Cathedral named Nanker; similarly it seems that the parish priest of Szkwierzyna, a town which pledged its loyalty to the Jagiellonian succession in July 1425 (*Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, vol. VIII, 1989, no. 1040, pp. 362–363) bore the name Mikołaj between 1417 and 1432.

⁵⁰ Janusz Kurtyka, "Senex ambulans: Arcybiskup Lwowski Jan Rzeszowski (1345/46–1436)", in: *Nasza Przyszłość*, 1992, vol. 77, pp. 80, 98.

⁵¹ Jan Długosz, *Annales seu cronicae...*, vol. XI, pp. 229–230; Jan Szafraniec has been confused in the past with Jan Koniecpolski, chancellor, 1433–1455 – Urszula Borkowska, "Krolewskie zasłubiny...", p. 91, no. 56.

Stanisław Ciołek enjoyed the patronage of both Jogaila and Vytautas, who would support his candidature as bishop of Poznań in 1428⁵².

What remains particularly striking in Długosz's account of the christening and the incomplete list of godfathers surviving from a Crown Archive manuscript of the early sixteenth century is the absence of Lithuanians from the record (if we discount Bishop Michał Trestke O. P. of Kiev, a fervent supporter of Jagiellonian policy⁵³). We do know, however, from Długosz that Vytautas gave the young prince a silver cradle weighing 100 marks⁵⁴. Jogaila probably settled matters with the Lithuanians during the autumn and winter of 1424 when he was in the Grand Duchy. In 1401 and 1413 Lithuanian nobles (like their Polish brethren) had pledged to take one of Jogaila's children as ruler after the death of the king and his cousin. It was while he was in the Grand Duchy that the gossipred correspondence was begun.

Professor Jarosław Nikodem has noted the absence of Vytautas from both the coronation of Queen Zofia and the baptism of her first-born. He explains this truly strange phenomenon by some alleged conflict between Jogaila and Vytautas which is not mentioned in any extant source⁵⁵. Without grounds he rejects the remarks of J. Sperka to the effect that the absence of Vytautas from Cracow during the queen's coronation allowed the king to avoid the necessity of giving a direct and unambiguous answer to the question of Princess Jadwiga's marriage. Jogaila explained to the emperor that he could not give a final answer because he had to consult Jadwiga's guardian (and godfather), Vytautas, and so imperial envoys

⁵² Zofia Kowalska, *Stanisław Ciołek (+1437). Podkanclerzy królewski, biskup poznański, poeta dworski*, Cracow: Universitas, 1993.

⁵³ Tadeusz M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława Jagielly (1386–1434)*, Wrocław – Warsaw – Cracow – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983, pp. 58–63. In 1427, probably during deliberations on the appointment of Stanisław Ciołek to Poznań, Michał granted an indulgence to Vilnius parish church – S. C. Rowell, “XV a. vyskupų atleidus raštai Vilniaus katedrai bei miestui: Tekstas ir kontekstas”, in: *Lietuvos pilys*, 2008, vol. 3.

⁵⁴ Jan Długosz, *Annales seu cronicae...*, vol. XI, pp. 209–210.

⁵⁵ Jarosław Nikodem, *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433. Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagielly i Witolda Kiejstutowicza*, Poznań: Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2004, pp. 310–313.

had to be despatched to Lithuania. This was a diplomatic manoeuvre by the long arm of Vilnius. We may also suppose that Vytautas's absence from the Polish capital on the occasion of a further Lithuanian dynastic victory (Vytautas's kinswoman was crowned queen and he was still guardian of the now unique no longer Polish heiress) at least did not rub Polish noses further out of joint. In a similar way when Władysław was christened he gave the boy a precious gift and was proclaimed the prince's guardian soon afterwards in the event of the king's death; he was to be regent of Poland along with the widowed queen. Can this be in line with an unattested "conflict" between the cousins? There is further indication that Vytautas was an absent godfather. When the question of Stanisław Ciołek's appointment to the see of Poznań, supported by the Polish and Lithuanian rulers since the autumn of 1426, came to the fore in February 1428 Vytautas corresponded with Cardinal Branda da Castiglione, referring to the cleric as his most beloved *compater*, a relationship they enjoyed only (so far as we can tell) via Władysław's baptism⁵⁶. On 13 November 1432 the doge of Venice, Foscari, passed onto Jogaila letters of Sigismund which reveal the emperor's intrigues against Poland and his plans to make a truce with the Turks and leave the Wallachians to the Ottoman mercy. Foscari explains his action as the result of longterm good relations between Poland and Venice which were fostered by "the age-old law of our godparenthood" and the inspiration of Jogaila's friendship and compaternity⁵⁷. However, we should not overestimate the power of the godparental bond, for Sigismund too was *compater* with Jogaila and Foscari.

In effect Władysław's baptism repeated or continued the festivities of Queen Zofia's coronation in March 1424. Several figures took part in both royal events such as Branda da Castiglione, Giuliano Cesarini, the envoys of the grand master of the Teutonic Order Heinrich Holt and Martin Kumnate. One matter discussed actively during the coronation

⁵⁶ 1426: *CEV*, no. 1241–1247, pp. 737–741. They sent letters on this topic to the pope and cardinals; 1428 – *Liber cancellarie*, vol. I, no. 122 B, p. 529 (regist – *CEV*, no. 1318, p. 792); no. 122 A, – Vytautas approaches Martin V on Ciołek's behalf. See Tomasz Graff, *Episkopat...*, pp. 173–178.

⁵⁷ *CEXV*, vol. II, no. 209, pp. 305–306.

celebrations was the proposed marriage of Princess Jadwiga to Frederick of Brandenburg sponsored by the pope, Branda, Sigismund, Rusdorf, King Eric of Denmark and others. It is worth noting that the metaphor used by the papal chancery with reference to this marriage, was the same that would be applied in December 1425 to the birth of Jogaila's son, *baculus senectutis*⁵⁸. Another important policy issue under review was reaction to the threat posed by the Bohemian heretics.

Yet another pressing issue of the day was how to deal with the Turkish threat to Moldavia and Wallachia which drew the attention of Constantinople and the rival Polish, Lithuanian and Hungarian rulers. In October 1422 Martin V had asked the rulers of Venice, Genua, Milan and Hungary to provide military assistance to Emperor Manuel II in his struggle against the Turk, and fostered plans for an ecumenical council to reunite the eastern and western Churches⁵⁹. The following March the pope asked Venice to speed to the defence of the Byzantine capital. Finally in spring 1424 the junior emperor of Byzantium, John VIII Palaiologos, whose first wife, Anne (1414–1417) was Vytautas's granddaughter, visited western European capitals urging the Venetians and Milanese to make peace with Emperor Sigismund so that an international expedition might be launched to attack Sultan Murad⁶⁰. In November 1424 shortly after Władysław's birth Sigismund reported to Vytautas that there was still time to send information to the Reichstag summoned in Vienna concerning negotiations with Murad⁶¹. That same year Martin V had

⁵⁸ 28 May 1424: "providisse quieti senectutis tue et statui filie tue ac paci perpetue Regni tui", – *Bullarium Poloniae*, vol. IV, no. 1374–1376 and Jan Długosz, *Annales seu cronicae...*, vol. XI, pp. 197, 202.

⁵⁹ Kenneth Meyer Setton, *The papacy and the Levant, 1204–1571*, vol. 1: *The thirteenth and fourteenth centuries*, Philadelphia: American Philosophical Society, 1976, p. 42, and no. 9; Raymond-Joseph Loenertz, "Les dominicains byzantins Théodore et André Chrysobergès et les négociations pour l'union des Eglises grèque et latine de 1415 à 1430", in: *Archivum Fratrum Praedicatorum*, 1939, vol. 9, pp. 5–61.

⁶⁰ John W. Barker, *Manuel II Paleologus (1391–1425): A study in late Byzantine statesmanship*, New Brunswick – New Jersey: Rutgers University Press, 1969, pp. 369–379.

⁶¹ Johann Friedrich Böhmer, *Regesta imperii XI: Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437)*, (henceforth – *RI XI*), ed. Wilhelm Altmann, vol. 1–2, Innsbruck: Verlag

praised Vytautas for his attempts to overcome the Turks. In 1424–1425 Sigismund waged war on the Venetians (“the foes of Hungary and the Empire”) and the Milanese⁶². Bearing in mind the important affairs involving Poland and Lithuania with Byzantium, Hungary and the Italian city states in the period 1422–1425 it is hardly surprising to find the head of these states invited to stand by the Jagiellonian prince’s font. Some time in 1425 Vytautas wrote to Sigismund on the state of affairs in Moldavia and northern Italy, mentioning his trade relations with the Byzantine emperor and the Turks, a field strongly influenced by the Venetians, Genoese and the Milanese⁶³.

In comparison with other Jagiellonian christenings the 1425 event established a traditional form for such ceremonies. The baptism took place in the Wawel Cathedral. Under extraordinary circumstances, such as plague or the queen’s absence from Cracow, the ritual might take place elsewhere. Games were associated with the festivities and victorious knights were awarded special prizes. Gifts were given to those who attended the ceremony, especially the representatives of foreign powers. Władysław’s baptism stands out in certain ways. The period between birth and baptism was much longer (three months) than usual (one month or even a couple of days). This was the first time in centuries that a male heir was born to a reigning king of Poland; time was required to select many suitable godparents and organise a truly grand ceremony. We know of almost thirty godfathers and the list remains incomplete. On the Kórnik list there are no Polish magnates and no Lithuanians. We know none of Jogaila’s third son, Kazimierz Andrzej’s godfathers and only two of his *compadres* (from Długosz). The choices made in 1424–1425 appear to be deliberate ones, while the godfather chosen for the young boy’s nephew, Frederyk Jagiellończyk in 1468, namely the

der Wagner’schen Universitäts-Buchhandlung, 1896–1900, here vol. 1, no. 6016 cf. *CEV*, no. 1174, p. 683 (regest) and *Liber cancellariae...*, vol. I, no. 59, p. 104.

⁶² Martin to Vytautas, 10 Apr. 1424 – *VMPL*, vol. II, no. 38, p. 29; Hungary and Italy – *RI XI*, vol. 1, no. 5928 (9 Aug. 1424), 5938 (17 Aug. 1424); vol. 2, no. 6244 (26 March 1425), 6251 (29 March 1425), 6265 (9 Apr. 1425), 6273–6276 (9–10 Apr. 1425). 12 May 1425 Sigismund offered peace to Venice – no. 6287.

⁶³ *Liber cancellariae...*, vol. I, no. 90, p. 103.

bishop of Olomouc, seems to be coincidental; the prelate just happened to be in Cracow when the baptism took place rather than having been invited specifically for the occasion.

Having settled compaternal relationships on the international stage and within the royal entourage in Cracow (including courtiers, Crown servants and politically significant clergy) Jogaila set off to enlist recognition for his heir's rights from noblemen, and city communities. Following the baptism ceremonies the king set out on his traditional progress around his realm (the previous autumn he had gone on progress around the Grand Duchy) with the aim of celebrating Easter in Kalisz. En route he collected pledges from townsmen to recognise Władysław's rights as heir to the Polish Crown, sometimes reciprocating with a confirmation of burgher charters. En route was the sejm town of Brześć Kujawski, where congregated nobles and the inhabitants of larger towns swore that after the king died, they would recognise his son as their rightful king. From Długosz onwards Polish historians have attempted to explain in all manner of ingenious ways why all these pledges were invalid. Even after Lewicki eventually found the original manuscript of the charter drafted for this sejm, it has remained axiomatic that the Jagiellonians did not enjoy any natural rights to the Polish Crown⁶⁴. After Brześć Jogaila continued his progress and it is notable that the charters he confirmed *after* the sejm contain a further qualification, namely that the guardians of the prince and Poland after the king's death would be the royal mother, Zofia, and the royal uncle, Vytautas. These opportune charters worked a double effect at least. They widened the ranged of royal subjects who recognised publicly the rights of the young Jagiellonian and in return confirmed the rights of burghers. These burgher rights did not however extend to a right to elect a Polish king. What burghers were important for was moral and financial support for the dynasty and its ambitions. The participation of the Vilnius burgher Hanul in negotiations of Jogaila's acceptance of the Polish Crown and its queen may have been intended to have a similar effect. In 1434 representatives

⁶⁴ Anatol Lewicki, "Ze studyów archiwalnych. II. Przywilej Brzeski", in: *Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności*, 1889, vol. 24, pp. 186–246.

of 23 Polish towns took part in Władysław III's coronation and obtained a promise that when he came into his majority the young king would renew their charters. This pledge too is opportune, a gift offered during the coronation festivities. This time representatives of the more important towns visited the new ruler as part of coronation tradition; nine years earlier the ruler visited towns according to a different royal custom, the progress. The fact that twelve towns appear in both ceremonies is surely a mere coincidence, and splitting the towns into four distinct categories represents an over-subtle analysis of coincidental data⁶⁵.

While Jogaila sought to assure public recognition for his son's rights to the Polish Crown at home and abroad in a traditionally Jagiellonian belt and braces policy, there were those who sought equally stubbornly to undermine his dynasty's position at the head of the Polish polity. It is remarkable that all four of the king's marriages were subjected to black propaganda and evil gossip (in the modern, not the ancient canonical sense). Queen Jadwiga was said to have had carnal knowledge of her first betrothed, Wilhelm Habsburg, thereby consummating her relationship with the Austrian and making her marriage to Jogaila bigamous. Rumours spread of the infidelity of Anne of Cilly, whilst merry was made of the age and multiple marital history of Queen Elisabeth Granowska. It comes as no surprise that Jogaila's paternity in the birth of the youthful Zofia Holszańska's sons (especially the third born, Kazimierz Andrzej) was subject to public doubt. This court tittle-tattle still feeds the history-writing business, as it has since Długosz's day⁶⁶. The accusations made against the fidelity of the young queen in 1427 work in at least three ways, viz. they present the queen as a whore and the king as an old fool; they undermine the rights of the dynasty to reign in both Poland and Lithuania (for it had no Gediminid, let alone Jagiellonian roots); and

⁶⁵ Bożena Nowak and Henryk Samsonowicz argue differently – Bożena Nowak, "Postawa miast Korony wobec planów sukcesyjnych Władysława Jagiełły", in: *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F*, 1995, vol. 1, pp. 77–89, esp. pp. 80–82, 86–88.

⁶⁶ Jerzy Besala, *Tajemnicze dzieje Polski. Wątki magiczne i tragiczne o naszym pochodzeniu, naszych patronach i spiskach, które czyhały Polskę*, Warsaw: Bellona, 2014, pp. 55–69. A more sobre account is provided in Bożena Czwojdrak, *Zofia...*, pp. 26–34.

they undermine the Jagiellonian court, for one of those accused of lying with Zofia was Jan, the son of the master of the Queen's Kitchens and future tutor of the Jagiellonian princes, Jakub Koniecpolski. The latter was rewarded for his services in 1428 by the sejm with the town of Lelów and 400 grywni⁶⁷. In 1430 the grand master of Prussia, Rusdorf, heard gossip spreading among the leaders of the Teutonic Order to the effect that the sons (plural) of the king of Poland were *nicht rechte, etliche kinder*⁶⁸.

In sum the birth of a male heir to Jogaila in autumn 1424 saved the new dynasty from the unfortunate fate of the Angevin line in Poland. To celebrate this blessing, a curse for Poland's enemies to the west, the king invited the pope (as per tradition, judging from the case of his first daughter, Bonifacja) and emperor to stand as godfather to the baby prince and *compater* to himself along with other important diplomatic partners such as the grand master of Prussia, the doge of Venice, the duke of Milan and leading cardinals of the Roman Church active in eastern and central European diplomacy. These men were represented at the ceremony by proxies selected from among the archbishops and bishops of Poland-Lithuania. Leading Malopolskan monastic lords (the three 'crowning abbots') and Cracovian clerics also took part in the ceremonies. Among the more than thirty godfathers we know by name none were laymen, except for foreign heads of state and the emperor's nuncio. No Polish secular lords, not even Piast dukes, courtiers or royal counsellors, were invited to raise the new heir from the font. None, apart from possibly Bishop Trestke of Kiev and probably Grand Duke Vytautas, hailed from the Grand Duchy of Lithuania. None were female. It seems that Jogaila deliberately refused Polish secular lords the chance to form a closer personal relationship with the Jagiellonian dynasty and played down the Lithuanian nature of the dynastic triumph (a son born to Lithuanian parents during whose minority guardianship of the heir and his rightful inheritance would be entrusted to his mother and second cousin). In correspondence regarding the ceremony itself, Jogaila and his *compatres* stress the messianic status of the boy and

⁶⁷ *PSB*, vol. XIII, 1967–1968, pp. 516–517.

⁶⁸ *CEV*, no. 1397, 1416.

acknowledge his legitimate rights to inherit the Crown of Poland. The status of the flourishing dynasty was celebrated in literature, music and art by court poets, musicians and servants. By the time Queen Zofia had been delivered of a second son and during her pregnancy with the third, the Jagiellonian hold on Poland was ensured and Poland's foreign enemies, chiefly the emperor and the grand master were eager to hear and spread rumours concerning the legitimacy of the princes. Gossip, like marriage, could be used to create alliance but it could also, like wedlock, prove to be a fickle basis for maintaining political advantages. As for Vytautas, having at first squashed such rumours, the Lithuanian ruler seems to have changed policy during his arguments with Jogaila over a grand-ducal crown (an ambition fostered deliberately by Emperor Sigismund), and become a less enthusiastic proponent of the Jagiellonian dynastic solution to the Lithuanian and Polish succession(s).

APPENDIX

1

1425, January 8, Elbląg

Paul von Rusdorff, grand master of the Teutonic Order sends solemn emissaries plenipotentiary to raise the first-born son of King Jogaila-Władysław II of Poland and do all that is required by the bond of gossibred (compaternity)

A: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Perg. 83;
B: Kórnik, Ms 103, pp. 114–116.

Paulus Magister Prussie generalis mittit nuncios solennes cum potestate plenaria ad levandum de sacro fonte primogenitum Wladislai Regis Polonie filii aliaque omnia faciendum, que compaternitatis vinculum requirunt ||

Nos Frater Paulus de Rusdorff¹ ordinis Beate Marie Theutonicorum Ierosolimitanorum magister generalis Notum facimus tenore presentium universis etc Quamvis Serenissimus princeps et dominus noster dominus Wladislaus² Dei gratia Rex Polonie etc necnon illustrissima nostra domina Zophia³ eiusdem domini Regis conthoralis et Regni Polonie regina dignissima per suum solennem et specialem nuncium nos ad compaternitatis amicitiam, videlicet ad levandum et suscipiendum de sacro fonte novam prolem et filium ipsorum primogenitum ac ipsius Regni Polonie heredem inclitum ex specialis gratie benevolencia invitaverint et requisiverint, et quamquam nos huiusmodi iocundi gaudy nuncium et pie amicitie vocacionem cum omni, qua debuimus, humilitate et reverencia ac summo cordis gaudio susceperimus. Nosque

¹ Grand Master of the Teutonic order in Prussia, Paul von Rusdorf.

² Władysław-Jogaila, king of Poland, Supreme Duke of Lithuania.

³ Queen Zofia Holszańska, fourth wife of Jogaila, affine of Grand Duke Vytautas of Lithuania.

parato animo ad parendum votis regiis summis erimus ut decebat. Multiplicibus tamen et legitimis impedimentis et causis quottidie occurrentibus hoc ipsum in propria persona iuxta merum nostri desiderii non potuimus nec possumus commode deducere ad effectum. Unde tam celebri ac Regie inquisitioni et exhortacioni quantum est in nobis parere volentes de consilio et || et assensu venerabilium comreceptorum nostrorum melioribus modo via quibus melius et efficacius possumus et debemus foverimus, constituimus et solenniter ordinavimus nostros veros legitimos indubitatos procuratores et nuncios speciales, videlicet venerabiles et religiosos fraters ordinis nostri Martinum Kyrmpnater⁴ magnum commendatorem presentem et Henricum Hold⁵ supremum hospitalarem eiusdem nostri ordinis et quemlibet eorum in solidum, dando eisdem nostris nunciis et cuilibet eorum plenam et omnimodam potestatem ac mandatum speciale ad contrahendum nomine nostro compaternitatis amicabile fedus cum prefato serenissimo domino nostro Wladislao Regi Polonie etc necnon illustrissima domina nostra Zophia Regina Polonie ad levandum et suscipiendum de lavacro sacri fontis novam ac dignam prolem videlicet filium ipsorum primogenitum Regnique Polonie heredem generosum necnon omnia et singula faciendum, que huiusmodi iocunde amicitie et compaternitatis vinculum iuxta sancte matris ecclesie ritum conaruntur quovismodo.

In quorum omnium fidem et testimonium presentes literas et sigilli nostri appensione fecimus communiri. Datum in Elbing, anno Domini millesimoquadringentesimo vicesgesimoquinto, die octava mensis Januarii.

2

Undated, fifteenth century

List of the compatres (gossips) of King Władysław II of Poland on the occasion of the baptism of his first-born son and heir, Prince Władysław (III Warneńczyk)

⁴ Grand Commander of the Teutonic Order in Prussia, Martin Kemnate.

⁵ Grand Hospitaller of the Teutonic Order in Prussia, Heinrich Holt.

B: Kórnik, Ms 194 (previously: N II 68), f. 155 [p. 308]; E: *CEV*, no. 1184 p. 690, no. 1. This text follows on from a copy of Emperor Sigismund's letter relating to compaternity – *mandatum regis Hungarie in facto compaternitatis* (f. 154v – *CEV*, no. 1184) and two folios before royal correspondence with Pope Martin V *de nativitate filii* – f. 157v–159 (*CEV*, no. 1169, 1176, 1177, 1186). This codex contains the Brześć texts from the king and his subjects concerning recognition of Władysław as rightful heir to the Polish Crown (f. 184–185 and 31 respectively). In the left-hand margin of f. 155 the head of a bearded man is depicted upside-down; inscription beneath the text: *Maria mater gratie etc.*¹; running horse with a flowing mane.

Reg. Jerzy Zathej, *Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Kórnickiej*, Wrocław – Warsaw – Cracow: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1963, pp. 349–410, esp. p. 386.

Hy sunt compatres serenissimi principis domini Wladislai regis Polonie, phalabogu Amen.

In primis sanctissimus dominus Martinus papa quintus per procuratorem dominum Albertum archiepiscopum Gneznensem et primatem².

Item serenissimus dominus Sigismundus Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc per procuratorem dominum Clementem episcopum Jawriensem³.

Item dominus .. cardinalis de Ursinis per procuratorem Sbigneum episcopum Cracoviensem⁴.

Item dominus .. cardinalis Sancte Marci per procuratorem dominum Jacobum de Paraweszino⁵.

¹ Reference to a verse from hymn, *Memento, salutis Auctor – Maria, mater gratie, / Mater misericordie, / tu me ab hoste protégé / et hora mortis suscipe* – from the Little Office of the Blessed Virgin Mary.

² Pope Martin V, represented by Archbishop Wojciech Jastrzębiec of Gniezno.

³ Emperor Sigismund of Luxemburg, represented by Bishop Klement Molnari of Győr.

⁴ Cardinal Giordano Ursini, represented by Bp Zbysgniew Oleśnicki.

⁵ Cardinal priest of St Mark's, Guillaume de Filiastre, dean of Rheims, whose proxy was Jakub of Paraweszyno.

Item dominus .. cardinalis de Brancancys per procuratorem dominum Jacobum episcopum Plocensem⁶.

Item magister generalis de Prussia Cruciferorum per commendatorem magnum ordinis sui⁷.

Item reverendus pater dominus Johannes archiepiscopus Leopoliensis per se⁸.

Item dominus Andreas episcopus Poznaniensis per se⁹.

Item dominus Thomas episcopus Agriensis per se¹⁰.*

Item dominus Michael episcopus Kyowiensis per se¹¹.

Item dominus Jacobinus de Rubeis, sanctissimi domini nostri pape nuncius per se¹².

Second column

Item dominus Henricus, serenissimi domini regis Romanorum etc nuncius per se¹³.

Item dominus Nicolaus electus Mechoviensis per se¹⁴.

Item dominus Johannes decanus Cracoviensis, Regni Polonie cancellarius per se¹⁵.

⁶ Cardinal Rinaldo Bracancio, represented by Bishop Jakub of Płock.

⁷ Grand Master Paul von Rusdorf O.T., whose proxy was Grand Commander Martin Kemnate – see Appendix 1.

⁸ Jan Rzeszowski, archbishop of Lwów.

⁹ Andrzej Łaskarz, bishop of Poznań, considered as a possible proxy for the pontiff.

¹⁰ Bishop Thomas of Eger.

* In a different hand: *Ave Maria gracia plena*.

¹¹ Michał Trestke O.P., bishop of Kiev.

¹² Giacomino Rossi, papal nuncio, later papal collector in Poland.

¹³ Imperial envoy Henrik Berzevici, the knight who represented Sigismund in 1424 negotiations over the marriage of Princess Jadwiga – Zenon Hubert Nowak, *Współpraca...*, pp. 71–72; cf. Jan Długosz, *Annales seu cronicae...*, vol. XI, pp. 202–203.

¹⁴ Most likely Mikolaj z Kazimierza, provost, abbot elect of the Miechów House of the Canons regular of the Holy Sepulchre – his appointment was confirmed in 1426 by Patriarch Hugo of Jerusalem: Ryszard Skrzyniarz, “Źródła archiwalne w Polsce do dziejów Zakonu Bożogrobców”, in: *Bożogrobcy w Polsce. Praca*, Miechów – Warsaw: Pax; Miechowskie Towarzystwo 1163 roku, 1999, p. 209.

¹⁵ Jan Szafraniec, dean of Cracow, since 1423 chancellor of the Crown.

Item dominus Stanislaus Czolek cantor Cracoviensis, Regni Polonie vicecancellarius per se¹⁶.

Item dominus .. abbas Thinicensis per se¹⁷.

Item dominus Nicolaus abbas Magilnensis per se¹⁸.

Item dominus abbas Brzezensis per se¹⁹.

Item dominus Nankerus prepositus Szwerzinensis per se²⁰.

Item dominus Nicolaus provincialis ordinis fratrum predicatorum per se²¹.

Item dominus Nicolaus Pyenąnszek prepositus Cracoviensis per se²².

Item dominus Andreas Myska archidiaconus Cracoviensis per se²³.

Item dominus Grandsky cantor Gneznensis per se.²⁴

Item dominus Jacobus de Zaborowo decretorum doctor tunc rector universitatis studii Cracoviensis per se²⁵.

Et alii multi²⁶, sed propter prolixitatem scribere sunt ommissi.

¹⁶ Stanisław Ciołek.

¹⁷ Stanisław Rozkoszka, abbot of Tyniec Benedictine Abbey.

¹⁸ Mikołaj abbot of the Benedictine abbey of Mogilno.

¹⁹ Mikołaj z Buska, abbot of the Praemonstratentian (Norbertine) convent in Nowe Brzesko (Hebdomów) 1420–1452 – Stanisław Kuraś, “Katalog opatów klasztoru premonstratenskiego w Brzesku – Hebdomie 1179–1732”, in: *Nasza Przeszłość*, 1959, vol. 9, p. 46.

²⁰ Nanker provost of the Schwerin cathedral chapter (post 1420).

²¹ Mikołaj Wężyk, father provincial of the Polish Dominicans.

²² Mikołaj Pieniążek, provost of Cracow.

²³ Andrzej Myszka, archdeacon of Cracow.

²⁴ Przedwój Grądzki, cantor of Włocławek, canon of Gniezno, canon of Poznań – Jan Ignacy Korytkowski, *Pralaci i kanonicy katedry katedralnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, vol. II, Gniezno, 1883, pp. 124–129; Paweł Dembiński, *Poznańska kapituła...*, pp. 638–641.

²⁵ Jakub z Zaborowa, five-times rector of Cracow University, doctor of laws.

²⁶ Of the many names omitted from this list and known from other contemporary sources we may cite: Grand Duke Vytautas, Fosculari, the Venetian doge, the Visconti Duke of Milan, Cardinal Branda.

3

Table of Fifteenth-Century Polish Royal Baptisms

Child	Birthday	Baptism	Baptised by	Godparents	Source
Elżbieta-Bonifacja	1399-06-22	1399-06-22	Bp Piotr Wysz of Cracow	Boniface IX	Dlug. 231
Jadwiga	1408-04-08	1408-05-08	Bp Piotr Wysz of Cracow; feast lasted several days	Gregory XII, who commanded 2 Polish bpps to baptise the girl in July 1408	Dlug. 23
Władysław	1424-10-31	1425-02			
Kazimierz	1426-05-16	1426-06-02	Knightly games, prizes		Dlug. 220–221
Kazimierz Andrzej	1427-11-30	1427-12-21	Bp Z. Oleśnicki in Wawel		Dlug. 228–229
Władysław	1456-03-01	1456-04-04	Bp Tomasz of Cracow		Dlug. 250–251
Jadwiga	1457-09-21				Dlug. 286
Kazimierz (St.)	1458-10-03	1458-11-05, after return of king to C.	Bp Tomasz of Cracow		Dlug. 311
Jan Olbracht	1459-12-27	1459-12-30	Bp Jerzy OFM of Laodocia, suffragan bp of Cracow, in Cracow		Dlug. 338–339
Aleksander	1461-08-05		Jan Pnowski, archdeacon of Cracow		Dlug. 359

S. C. ROWELL. GOSSIPRED AND LITHUANIAN DYNASTIC POLITICS
IN EARLY-FIFTEENTH-CENTURY POLAND

Zofia	1464-05-06	1464-06-14 games, prizes awarded	Bp of Cracow		Dlug. 82
Elżbieta (I)	1465-06-09	1465-06-16	2 bishops in presence of several dukes		Dlug. 110
Zygmunt	1467-01-01	1467	Bp Jan of Cracow at Kozincze in presence of many lords		Dlug. 178
Fryderyk	1468-04-27	1468-05-08	Bp Jan of Cracow	Bp Prostadius of Olomouc	Dlug. 210–211
Elżbieta (II)	1472-05-13	1472	Bp Jan Rzeszkowski of Cracow		Dlug.
Anna	1476-03-12		Bp Wincenty Kielbasa of Chelmno in Nieszowo parish church		Dlug. 373
Barbara	1478-07-15		Bp Jan of Cracow in Sandomierz		Dlug. 416

Source: Jan Długosz, *Annales seu cronicae...*, vol. XI.

KAROLIS TUMELIS

NEIŠSIPILDŽIUSIOS VILTYS:
SKUNDAI DĖL NUTRAUKTŲ SUŽADĖTUVIŲ
VILNIAUS VYSKUPIJOS KONSISTORIJOJE
XVIII A. ANTROJE PUSĖJE

Santuokos istorija Lietuvos istoriografijoje vis dar yra palyginti menkai nagrinėta tyrimų kryptis, o ir turimos negausios studijos dėl įvairių priežasčių sutelktos pirmiausia į ekonominius, teisinius bei socialinius santuokos aspektus¹. Tačiau neretai pamirštama ar vengiama akcentuoti, jog ikimoderniose visuomenėse santuoka nebuvo visiškai sekuliari, prilygintina turtiniam kontraktui, kadangi ir pačios visuomenės nebuvo sekulios. Kiekviena konfesinė bendruomenė į santuokinį ryšį ir jam suteikiamą sakralumo laipsnį turėjo savitas pažiūras, todėl šia prasme reikėtų kalbėti ne tiek apie „santuoką“, bet „santuokas“. Toks suvokimas atrodo prasmingas kalbant apie visuomenes, garsėjusias savo

¹ Minėtini ne vien santuokos, bet ir su ja glaudžiai susijusios, tačiau platesnės šeimos istorijos problematikos darbai: Vytautas Andriulis, *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė*, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003; Juliusz Bardach, „Zwyczajowe prawo małżeńskie ludności ruskiej Wielkiego Księstwa Litewskiego“, in: Juliusz Bardach, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVII w.*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970, p. 261–316.; Jolanta Karpavičienė, *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmoje pusėje. Gyvenimo sumiestinimo Lietuvoje atodangos*, Vilnius: Versus aureus, 2005; Dalia Marcinkevičienė, *Vedusiųjų visuomenė: Santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Vaga, 1999; Irena Valikonytė, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorių teisė laisvai ištekėti: realybė ar fikcija?“, in: *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1997, p. 147–157; Станиславас Лазутка, Ирена Валиконите, „Имущественное положение женщины (матери, жены, дочери, сестры) привилегированного сословия по I Литовскому Статуту“, in: *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, Vilnius, 1976, t. XVI (2), p. 74–102.

daugiakonfesiškumu ir tariama ar tikra religine tolerancija – pavyzdžiui, Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (LDK). Tarp čia gyvenusių įvairių tikybų atstovų išskirtiniai buvo katalikai – viena vertus, dėl savo dominuojančios padėties valstybėje, kita vertus, dėl griežtos santuokos doktrinos, kuri susidarė dėl jos kaip vieno iš septynių sakramentų sampratos. Santuoka, dviejų žmonių ryšys, kurio provaizdis buvo paties Kristaus santykis su jo Bažnyčia, buvo neišardoma. Toks kontekstas diktavo ir neišvengiamai santuokiniame gyvenime iškildavusių probleminių situacijų sprendimą – su santuokos ryšiu susijusios bylos turėjo būti nagrinėjamos atitinkamose institucijose – bažnytiniuose teismuose (konsistorijose), remiantis kanonų teise. Lietuvoje tokia teismų kompetencija oficialiai buvo įtvirtinta Antrajame Lietuvos Statute (1566 m.)². Šių teismų medžiaga, kuri Lietuvos istoriografijoje kol kas yra menkai panaudota, leidžia ne tik pažvelgti į santuoką iš jau senokai Vakarų Europos istoriografijoje madingų kasdienybės, mentaliteto istorijos perspektyvų, bet ir matyti šį institutą platesniame Bažnyčios istorijos, o ypač Lietuvos christianizacijos kontekste.

Šiame straipsnyje nagrinėjama viena specifinė su katalikiška santuoka susijusių atvejų, nagrinėtų Vilniaus vyskupo teisme, kategorija, kurią galima įvardyti kaip bylas dėl sužadėtuvių (lot. *sponsalia*). Ši teisminių bylų grupė apima ne vien ginčus, kuriuose pusės vieną kitą kaltina

² Reikia pažymėti, kad Lietuvos Metrikoje jau XVI a. pirmos pusės aktuose esama užuominų apie šią išskirtinę bažnytinių teismų prerogatyvą (pavyzdžiui, *Lietuvos Metrika*, Knyga Nr. 19 (1535–1537): *Užrašymų knyga* 19, parengė Darius Vilimas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009, Nr. 46), nors teisės istorikai, kalbėdami apie bažnytinių bei pasaulietinių teismų atskirtį yra linkę laikytis nuomonės, kad prerogatyvos, bent jau XVI a., o ypač pirmoje jo pusėje, nebuvo aiškiai atribotos. Žr.: Rusnė Juozapaitienė, „The Jurisdiction of Secular and Ecclesiastical Courts in the Grand Duchy of Lithuania“, in: *Justiz und Justizverfassung. Siebter Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 3.–5. Mai 2012, Schleswig – Holstein*, (ser. *Rechtshistorische Reihe*, 446), Hrsg. Frank L. Schäfer, Werner Schubert, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York, Oxford – Wien: Peter Lang, 2013, [interaktyvus], in: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2371908; Jevgenij Machovenko, „Pasaulietinių ir bažnytinių teismų kompetencijos atribojimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, in: *VU mokslo darbai. Teisė*, 2002, t. 43, p. 117–127. Tiesa, jų įžvalgos pirmiausia paremtos normatyviniais dokumentais, kurių santykis su praktika nėra aiškus be teisminės praktikos tyrinėjimų.

neteisėtu ar nepagrįstu, jų akimis žiūrint, sužadėtuvių siaurą prasmę nutraukimu, bet ir tuos atvejus, kai bylose dėl suvedžiojimo koku nors būdu iškildavo būsimos santuokos pažadas. Su šiomis bylomis susiję įrašai buvo įrašomi konsistorijos aktų bei bylų registracijos knygoje³, kurių kompleksas palyginti gerai išlikęs nuo XVIII a. vidurio⁴. Patys kazusai, kaip jau minėta, turėjo būti nagrinėjami remiantis kanonų teise, kuri iki pat 1917 m. nebuvo kodifikuota. Pagrindinių teisinių žinių teisėjai potencialiai galėjo semtis iš daugybės šaltinių, todėl ypatingą svarbą įgauna tie kanonų teisės šaltiniai, kurių panaudojimą išduoda užuominos bylose. Jose dažniausiai minimas autoritetas buvo ispanų jėzuitas, kanonistas Tomas Sanchezas, kurio autoritetas santuokinės kanonų teisės klausimais buvo plačiai pripažįstamas to meto katalikiškoje Europoje⁵. Remiantis Sanchezo komentarais, galima pateikti teisinį

³ Kokie įrašai buvo įrašomi konkrečiose knygoje, kol kas pasakyti yra sudėtinga, kadangi Lietuvos bažnytiniai teismai istoriografijoje nebuvo plačiau nagrinėti.

⁴ Seniausia Vilniaus vyskupo teismo knyga išliko iš XVII a. vidurio (apima 1651–1653 m.) ir yra saugoma Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA). Šiame straipsnyje analizuojamos bylos, kurių eiga aprašyta knygoje, šiandien saugomose Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (VUB RS), fondo Nr. 57, ap. B53.

⁵ James A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987, p. 564–565. Trumpos Sanchezo biografijos: Augustinus Lehmkühl, „Thomas Sanchez“, in: *The Catholic Encyclopedia*, t. 13, New York: Robert Appleton Company, 1912, [interaktyvus], in: <http://www.newadvent.org/cathen/13427c.htm>; Tadeusz Zadykowicz, „Sánchez Thomas SJ“, in: *Encyklopedia Katolicka*, t. XVII: *Republika–Serbia*, red. Edward Giglewicz, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2012, Nr. 1023. Šiame straipsnyje Sanchezo veikalas *Disputationes de sancto matrimonii sacramento* cituojamas tokiu principu. Pirmą nurodoma knyga (kn.), tada diskusinis klausimas (kl.), galiausiai pastraipa, kuri cituojama (past.). Iš viso veikalą sudaro dešimt knygų, iš kurių pati pirmoji yra skirta sužadėtuvių problematikai. Kadangi šiuolaikinių technologijų dėka senieji spausdiniai yra prieinami suskaitmenintu pavidalu, juo ir nuspręsta pasinaudoti. 1739 m. Liono leidimo pirmas tomas: *R. P. Thomae Sanchez Cordubensis e Societate Jesu, de sancto matrimonii sacramento, Disputationum. Tomus Primus. Posterior et accuratior Editio. Superiorum auctoritate recognita, sparsisque hinc inde mendis, quae in priori exciderant expurgata; uberrimis praeterea Indicibus altero Disputationum, altero Rerum scitu digniorum ditata. Complectitur hic tomus libros sex, quorum I. agit de sponsalibus. II. De essentia, & Consensu Matrimonii in genere. III. De Consensu clandestino. IV. De Consensu coacto. V. De Consensu conditionato.*

kontekstą, kuriame buvo sprendžiamos su santuoka susijusios bylos, ir suprasti ne tik vieno ar kito nuosprendžio priėmimo priežastis, bet ir pačių probleminių situacijų užuomazgas.

I. SUŽADĖTUVĖS KATALIKIŠKOJE KANONŲ TEISĖJE

Iki tol, kol pora galėjo vadintis teisėtais sutuoktiniais, reikėjo nueiti ilgą kelią derinant įvairias būsimos santuokos ir po jo seksiančio gyvenimo detales, kurios nebuvo vien tik besituokiančiųjų reikalas. Jaunųjų šeimos nariams, globėjams ir giminaičiams aktualiausi buvo turiniai klausimai, kurių sutvarkymas buvo kiekvienos santuokos preliudija. Patiems sutuoktiniams svarbiausias, matyt, buvo būsimos partnerio klausimas, nors teigti, kad jie patys (ypač vyrai) nesirūpino materialine santuokinio gyvenimo puse, matyt, būtų per drąsu. Atsisakymas įgyvendinti įsipareigojimą susituokti neabejotinai buvo skaudus tiek morališkai, tiek ir finansiškai, todėl galima suprasti, jog ne vienas apgautas asmuo, nesvarbu, vyras ar moteris, kreipdavosi į bažnytinį teisumą prašydamas kaip nors nubausti pasižadėjimo nesilaikiusią pusę.

Sužadėtuves apibūdinęs lotyniškas terminas *sponsalia* Sanchezo veikle buvo aiškinamas dvejopai – viena vertus, žodis kildintas iš paties pasižadėjimo akto (iš čia galėtume kildinti ir lietuvišką terminą), kita vertus, iš šio akto spontaniškumo, savaimiškumo (taigi, nepriverstinumo)⁶. Idant sužadėtuves būtų laikomos įvykusiomis, reikėjo, kad jos atitiktų tris sąlygas: 1) būtų pasižadėjimas dėl būsimos santuokos; 2) būtų sudarytos tarp galinčių ateityje susituokti asmenų; 3) būtų kažkaip viešai išreikštos – arba žodžiu, arba kokiu nors ženklu⁷. *Verba de futuro* – susižadėjimą reiškę žodžiai kanonų teisėje buvo skiriami nuo *verba de praesenti* – ceremonijos metu sakomų įžadų. Be žodinio pasižadėjimo, sužadėtuves galėjo žymėti ir šiandien įprastas žiedas. Būta svarstymų

VI. *De Donationibus inter conjuges, sponsalitia Largitate, & Arrhis. Juxta exemplar Lugduni, Sumptibus Laurentii Anisson. M. DCC. XXXIX*, [interaktyvus], in: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=ucm.5326677271;view=1up;seq=5>.

⁶ Thomas Sanchez, kn. I, kl. I, past. 1.

⁷ *Ibid*, kl. I, past. 7.

dėl to, ant kurio piršto šis papuošalas turėtų būti užmaunamas – vienu autorių teigimu, ant vidurinio, mat jį su širdimi jungianti vena; kiti gi šį pirštą siūlė skirti tik vestuviniam žiedui, kuris simbolizavo tikrąją santuokinę poros jungtį, o ne vien pasižadėjimą⁸. Su tokiais asmens savarankiškumą itin akcentuojančiais reikalavimais kiek keistai derėjo kanonų teisės sužadėtiniams numatytas minimalus amžius – vos septynerių metų sulaukęs asmuo jau buvo laikomas tinkamu susižadėti⁹. Kyla klausimas, kaip, mūsų akimis žiūrint, vaikai galėjo sąmoningai priimti tokį sprendimą ir įvertinti jo pasekmes. Sanchezo teigimu, šis amžius visuotinai laikytas riba, nuo kurio žmogus jau yra pajėgus naudotis protu¹⁰; tačiau čia pat priduria, kad gali būti ir taip, jog septynmečiai dažnai skiriasi savo protiniu išsivystymu, todėl ši minimalaus amžiaus riba neturėtų būti taikoma taip pat, kaip kad santuokinis amžius¹¹. Vis dėlto, kadangi kalbama apie vaikus, neišvengiamai iškyla tėvų vaidmens problema – ar tėvų susitarimas vaikų vardu leidžia tokį susitarimą laikyti sužadėtuvėmis? Atrodo, Sanchezas nebuvo linkęs atsakyti teigiamai, mat, pasak jo, tokiu atveju nors potencialūs sutuoktiniai ir išreiškia sutikimą, vis dėlto pirmiausia veikia tėvai, kurie ir parenka antrąją pusę savo atžalai¹². Be to, dažnai galėjo nutikti ir taip, jog pasižadėjimas išleisti dukrą arba sūnų už vyro arba žmonos nebuvo konkretizuotas (t. y. tiksliai nenurodoma, kuri atžala atiduodama vestuvėms). Tokiu atveju taip pat negalima kalbėti apie sužadėtuves¹³. Skirtingai nei santuoka, kuri nuo Tridento susirinkimo turėjo būti laiminama tik bažnyčioje, dalyvaujant parapijos klebonui bei liudininkams, sužadėtuvėms pagal kanonų teisę viešumas nebuvo privalomas, nors atrodo, kad ne visi autoriai su tuo buvo linkę sutikti, teigdami, kad ir joms turėtų galioti Tridento susirinkimo nutarimai¹⁴. Pats Sanchezas pasisakė prieš

⁸ *Ibid.*, kl. XXII, past. 4.

⁹ *Ibid.*, kl. XVI.

¹⁰ *Ibid.*, kl. XVI, past. 3.

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*, kl. XXVI, past. 1, 2.

¹³ *Ibid.*, kl. XXVI, past. 3, 4.

¹⁴ *Ibid.*, kl. XII.

išvestinį santuoką reguliuojančių kanonų teisės normų taikymą sužadėtuvėms¹⁵. Tačiau XVIII amžiuje Abiejų Tautų Respublikoje, atrodo, buvo linkstama laikytis kitokios nei Sanchezo nuostatos. Kai kurių vyskupijų sinoduose užsimenama, kad susižadėti derėtų tik klebono bei liudytojų akivaizdoje¹⁶. Tokio reikalavimo priežastys galėjo būti įvairios. Antai, dar 1583 m. Kulmo vyskupijos sinode teigiama, jog „Dažnai esti, kad sužadėtuves sudaro karčemose, kur protą aptemdo girtumas, o ryte, išsiblavius, jas nutraukia“¹⁷. Popiežius Benediktas XIV, nurodydamas, kodėl susižadėti privalu tik klebono ir bent jau dviejų liudytojų akivaizdoje, teigė, kad kartais vienas asmuo susižada su keletu sužadėtinių, kartais kyla smarkių nesutarimų tarp susituokti sumaniusių giminaičių, kurie neretai pasibaigia teismuose¹⁸. Viešumo užtikrinimas čia laikytinas ne vien ir ne tiek noru kontroliuoti tikinčiuosius, kiek siekiu užkirsti kelią potencialiai ydingiems susitarimams, kurie galėjo turėti sunkių ir ilgalaikių pasekmių (tokių, kaip įvardyti teisminiai procesai).

Pats svarbiausias klausimas, susijęs su sužadėtuvėmis, vis dėlto buvo jų nutraukimo galimybė ir potencialios pasekmės tai padariusiam asmeniui. Nors sužadėtuvės jokių būdu nebuvo prilyginamos santuokai (šioji buvo sakramentas, neatšaukiamas žmonių įstatymais), jos, kaip į santuoką vedantis susitarimas, buvo traktuojamos vienareikšmiškai rimtai. Paprasčiausias būdas nutraukti sužadėtuves buvo abipusiai sutikus¹⁹, bet

¹⁵ *Ibid.*, kl. XIII.

¹⁶ *Decretales summorum pontificum pro Regno Poloniae et constitutiones synodorum provincialium et dioecesarum regni ejusdem ad summam collectae: cum annotationibus, declarationibus, admonitionibus et additionibus ex historia, jure ecclesiastico universali et jure civili regni*, t. III, ed. Zenon Chodynski, Edward Likowski, Posnaniae: Sumptibus et typis Jaroslai Leitgeber, 1883, p. 1–2.

¹⁷ „Saepe contingit, ut in tabernis, quando ebrietas rationem absorbsit, contractus sponsalium fiant, et de mane recuperata sobrietate revocentur.“ *Ibid.*, p. 1.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Tačiau to galėjo ir nepakakti. Neaišku, kiek buvo paplitusi praktika į sužadėtuvių nutraukimą įtraukti bažnytinės hierarchijos atstovus, tačiau, pavyzdžiui, Lenkijoje tokių atvejų būta. Antai 1726 m. Varmijos vyskupijos sinode tiesiai sakoma, kad „De futuro matrimonio sponsalia ex praxi hujus dioecesis, etiam de mutuo partium consensu, sine scitu Nostro non solvuntur“, in: *ibid.*, p. 1.

tai galėjo padaryti tik du subrendę (*pubes*) asmenys²⁰. Tačiau jei vienas iš sužadėtinų dar nebuvo subrendęs, derėjo palaukti pilnametystės²¹, mat laikytasi nuomonės, jog jaunystės sprendimai dažnai yra nepastovūs ir neapgalvoti, todėl turi būti paliekama galimybė juos persvarstyti²². Tačiau galėjo nutikti ir taip, jog tuoktis nebenorėjo tik viena pusė. Ar sužadėtuvių nutraukėjas užsitraukia *culpa letalis*, Sanchezas tiksliai neatsako, tačiau iš to, kiek dėmesio jis skiria tiems autoriams, kurie susitarimo laužytojams buvo linkę priskirti mirtiną nuodėmę, galėtume teigti, jog ir jis pats laikėsi panašaus požiūrio²³. Tačiau tai buvo moralinė sankcija. Žiūrint iš kanonų teisės perspektyvos, priversti nenorintį tuoktis sužadėtinį buvo problemiška, kadangi taip galėjo būti pažeistas santuokai būtinas laisvos valios principas²⁴. Priverstinė santuoka, pasak Sanchezo, nebuvo išėitis, nes tarp tokiu būdu sutuoktų asmenų, tikėtina, galėjo kilti įvairių nesutarimų, vyras galėjo palikti žmoną ir pan. Todėl Bažnyčia, norėdama išvengti didesnio blogio (t. y. jau minėtų nesutarimų), vėliau buvo linkusi leisti gyvuoti mažesniai blogiui (t. y. sužadėtuvių nutraukimui). Stengtis paraginti užsispyrusią pusę susituokti teisėjui derėjo pirmiausia tuo atveju, jei susitarimas dėl sužadėtuvių būtų buvęs patvirtintas priesaika. Tokiu būdu nenorintysis tuoktis iš esmės buvo įpareigojamas ne tiek tuoktis, kiek laikytis sutarties. Tačiau net ir tokiu atveju teisėjas turėjo elgtis apdairiai ir nepersistengti, idant raginimas neįgautų prievartinio atspalvio. Jei tokio pobūdžio priemonės pasirodytų neveiksmingos, reikalas iš esmės turėjo būti baigtas. Pastebėtina, kad raginimais galėjo užsiimti ne tik bažnytiniai, bet ir pasaulietiniai teismai, tačiau jų kompetencijos buvo skirtingos: pasaulietiniai teismai iš esmės negalėjo ir neturėjo spręsti apie patį sužadėtuvių faktą kaip tokį, t. y. ar jos iš tiesų įvyko, ar ne, ir ar buvo galiojančios (*validum*), nes šį klausimą galėjo spręsti tik bažnytinis teismas²⁵. Būtent šis kompetencijos pasida-

²⁰ Thomas Sanchez, kn. I, kl. LII.

²¹ *Ibid.*, kl. LI.

²² *Ibid.*, kl. LI, past. 6.

²³ *Ibid.*, kl. XXVII.

²⁴ *Ibid.*, kl. XXIX.

²⁵ *Ibid.*, kl. XXIX, past. 9.

lijimas leidžia paaiškinti, kodėl šiaip jau pasaulietiško savo pobūdžiu susitarimo laužymas atsidurdavo vyskupo teismo darbotvarkėje: kadangi tik jis galėjo pasakyti, ar apskritai būta sužadėtuvių ir ar pretenzijos nėra nepagrįstos.

Taip bendriausiais bruožais atrodo sužadėtuvių institutas kanonų teisėje. Kaip matyti, jų sudarymo tvarka nebuvo labai griežtai apibrėžta, jas nutraukti nebuvo neįmanoma, o bandymas priversti nuo susitarimo norinčią atsitraukti pusę dažnai baigdavosi nesėkme. Tačiau bylų, kuriose figūruotų būsimos santuokos pažadas, Vilniaus vyskupo teismui XVIII a. II pusėje netrūko. Toliau bus aptartos dvi didelės tokių atvejų grupės, kurios aiškiai skiriasi tiek savo priežastimis, motyvais bei siekiniais, tiek ir teisminio nagrinėjimo rezultatais. Tai suvedžiojimai, pasižadant vesti, bei nutrauktos sužadėtuvių.

2. SUVEDŽIOJIMAS IR NĖŠTUMAS

Seksualiniai santykiai tarp katalikų vyrų ir moterų tegalėjo egzistuoti tik santuokoje ir jokie nesantuokiniai romanai bei vienadieniai nuotykiškai nebuvo toleruojami. Tokia Bažnyčios laikysena buvo nulemta požiūrio į intymius dviejų žmonių santykius ir galimus jų rezultatus. Seksas pirmiausia buvo skirtas pratęsti giminei ir susilaukti vaikų, o tai, savo ruožtu, buvo įmanoma tik santuokoje. Šie principai, egzistavę jau Viduramžiais, iš esmės liko nepakitę ir XVI a. Bažnyčios reformų laikotarpiu, ir tiek katalikai, tiek nuo jų atskilusios įvairios protestantų denominacijos nesantuokinius seksualinius santykius smerkė²⁶. Tačiau jie (tiek prieš santuoką, tiek ir susituokus) niekada nebuvo išnaikinti. Toliau aptariama specifinė tokių atvejų kategorija – suvedžiojimai, prieš tai davus pažadą vesti. Dėl pastarojo pažado juos galima priskirti nutrauktų arba neišpildytų sužadėtuvių atvejams, kadangi galima daryti prielaidą, jog būta ketinimo ateityje susituokti. Sprendžiant iš iki mūsų dienų išlikusių Vilniaus vyskupo teismo šaltinių, XVIII a. II pusėje tokio tipo bylų pasitaikydavo neretai, tačiau jos ne visada būdavo užbaigiamos – kai kada teislikęs tik kreipimasis. Patys atvejai atrodo pakankamai

²⁶ James A. Brundage, *op. cit.*, p. 557–558, 569–570.

šabloniški ir ne visada turi smulkesnių detalių, kurios leistų geriau pažinti už šaltinio teksto slypinčią kasdienybę. Vis dėlto šis tipiškumas yra iškalbingas, pirmiausia ta prasme, jog vyrų ir moterų santykiuose leidžia pastebėti tam tikrus elgesio modelius.

Kanonų teisė, kaip buvo parodyta anksčiau, apskritai nebuvo linkusi versti sužadėtinių tuoktis, jei šie to nenorėjo. Tačiau ši gana bendra nuostata Sanchezo veikale buvo paaiškinta ir detaliau, konkrečiai aptariant tuos atvejus, kai suvedžiojama būdavo prieš tai pasižadėjus susituokti. Tokius atvejus laikydamas fiktyviu pasižadėjimu tuoktis, Sanchezas laikėsi nuomonės, kad suvedžiotojas, nors ir neketindamas vesti moters, vis dėlto turėtų su ja susituokti, nes šioji įvykdė savo sutarties dalį (t. y. jam atsidavė)²⁷. Tiesa, buvo daromos ir tam tikros išlygos – pavyzdžiui, jei moteris turėjo kokią nors galimybę atpažinti potencialų suvedžiotoją; jei galimos jungtuvės grėsė koku nors skandalu; jei moteris vyrui pasirodė esanti lengvabūdė (*puellam esse notabiliter leuem*); jei leidosi suvedžiojama, tikėdamasi atlygio; jei po nusikaltimo ji pati su kuo nors svetimavo²⁸. Taip pat jei suvedžiotojas sutiktų moterį vesti, bet tam prieštarautų šiosios tėvai, kaltininkas turėjo jai atlyginti kraičio sumą (*tenetur ei restituere, dotem constituendo*)²⁹.

Bendra nuostata, jog suvedžiotojas turėtų vesti moterį, su kuria santykiavo, numatė galimą *abjuratio sub poena nubendi* taikymą³⁰. Šis viduramžių kanonų teisės principas, kurio kilmė bei tikslus paplitimo arealas nebuvo žinomi³¹, buvo taikomas pirmiausia tais atvejais, kuomet buvo galima kalbėti apie konkubiną, t. y. gyvenimą kartu

²⁷ Thomas Sanchez, kn. I, kl. X, past. 3, 4.

²⁸ *Ibid.*, kl. X, past. 7, 9, 10, 11, 13.

²⁹ *Ibid.*, past. 15.

³⁰ Richard H. Helmholz, *Marriage Litigation in Medieval England*, Cambridge: Cambridge University Press, 1974, p. 172–173.

³¹ Tikrai žinoma, kad jis buvo plačiai paplitęs Viduramžių Anglijoje, Prancūzijoje bei kai kuriose vokiečių žemėse, tačiau ar jį taikė, pavyzdžiui, Lenkijos bažnytiniai teismai, nežinoma. Dėl šios priežasties sunku pasakyti, ar būta *abjuratio sub poena nubendi* taikymo apraiškų ir Lietuvoje. Į šį klausimą galbūt padėtų atsakyti ankvtyvųjų bažnytinių teismų šaltinių, pirmiausia Lucko, tyrimai. Daugiau apie šį reiškinį rašęs R. H. Helmholzas teigė, kad jam tarp kanonininkų darbų nepavykė užtikti jokių užuominų apie šio principo kilmę, žr. *Ibid.*, p. 173.

ir nuolatinį santykiavimą. Iš esmės, *abjuratio sub poena nubendi* buvo skirtas išnaikinti šį reiškinį³². Pora, kuri buvo įtariama tokiu neteisėtu gyvenimo būdu, turėjo prieš teismą prisiekti, jog jei dar kartą vienas su kitu turėtų lytinių santykių, po to turės būti laikomi susituokusiais. Šį kanonų teisės principą buvo sunku įgyvendinti praktiškai ne tik dėl to, jog nebūta aiškių gairių, kuriais suvedžiojimo atvejais reikėtų jį taikyti (ar užteko vieno karto, ar santykiai turėjo kartotis nuolat, kokie įrodymai turėjo patvirtinti santykiavimo faktą ir t. t.), bet ir dėl to, jog jis prieštaravo svarbiausiam katalikiškos santuokos principui – laisvai valiai³³. Vis dėlto reikėtų pastebėti, kad Viduramžiais itin neaiškiai buvo apibrėžta pati santuokinė būklė. Kadangi užteko tik paties sutikimo ir galiausiai santuokos realizavimo (lot. *consummatio*, t. y. lytinių santykių), bet nereikėjo ceremonijos, kaip potridentiniu laikotarpiu, galima sakyti, kad tokie atvejai, kuomet būdavo suvedžiojama pasižadant vesti, iš esmės jau buvo įvykusios ir teisėtos santuokos. Žiūrint į problemą iš šios perspektyvos, *abjuratio sub poena nubendi* ne tiek suvaržydavo laisvą pritarimą santuokai, kiek reikalavdavo laikytis to, kas jau iš esmės būdavo įgyvendinta laisva valia, pagal nurodytus reikalavimus, t. y. gyventi santuokinį gyvenimą. Tačiau tokia traktuotė, panašu, neišgalėjo ir ilgainiui šis principas nunyko³⁴.

Kaip matyti, galimos santuokos viltys suvedžiotoms moterims buvo abejotinos. Net jei ir turėsime omenyje tai, kad Viduramžiais kai kurias suvedžiotąsias galima laikyti nuotakomis, potridentiniu laikotarpiu, kuomet santuokos ceremonija – ir atitinkamai buvimas santuokoje – buvo daug griežčiau apibrėžta, tokio statuso jos neturėjo. Priversti suvedžiotąją tuoktis teoriškai buvo įmanoma, tačiau ne be prieštaravimų pačiai katalikiškos santuokos doktrinai. Taigi, kokių tikslų vedamos moterys kreipdavosi į bažnytinį teismą ir kaip pats teismas sprendavo tokias bylas?

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*, p. 175–181.

³⁴ *Ibid.*, p. 180–181. Čia pirmiausia kalbama apie Angliją. Tačiau turint omenyje Katalikų bažnyčios stuktūros universalumą ir vieningos teisės egzistavimą, matyt, galima kalbėti apie šio principo nykimą platesniame kontekste.

Bajoraitė Rozalija Žuraskaitė (Zurawska) iš Graužiškių parapijos kartu su savo tėvais į konsistoriją, kaip leidžia spėti su jos istorija susiję dokumentai, kreipėsi 1767 m. pradžioje arba dar 1766 m. 1766 m. kovo 16 d. randame įrašyta³⁵, kad prievartiniais lytiniais santykiais ji kaltino Antaną Adamavičių (Adamowicz) bei Motiejų Jankauską (Jankowski). Pastarojo prokuratorius Serdakovskis (Serdakowski) teigė, kad jo klientas su ieškove niekada neturėjo jokių santykių ir gali dėl to prisiekti. O Adamavičiaus atstovas neneigė ši turėjus intymių santykių su Rozalija, tačiau, pasak jo, mergina tai darė niekieno neverčiama, savanoriškai, dargi pati ateidavusi pas jį į lovą³⁶. Tai išgirdęs, vienas iš šios bylos ieškovų, parapijos klebonas Česnulevičius (Szczęsnulewicz) paprašė skirti Adamavičiui apklausą, ką teismas ir padarė, nustatydamas dviejų savaičių terminą jai atlikti. Šiek tiek daugiau nei po dviejų savaičių, balandžio 3 d., byla buvo tęsiama³⁷. Iš atsakovų pusės, panašu, pasirodė tik Motiejaus Jankausko prokuratorius Serdakovskis, kuris sutiko su ieškovų prašymu paviėšinti Adamavičiaus apklausą. Iš jos paaiškėjo, kad iš tiesų Antanas Adamavičius prieš Rozaliją panaudojo jėgą (*coacte defloraverit*) ir po to dar ne kartą turėjo su ja lytinių santykių. Kas merginą vertė vis grįžti pas Adamavičių? Atrodo, kad ši keistą jų ryšį (Adamavičių be didesnių keblumų galėtume laikyti prievartautoju) paaiškina tai, jog vyras Rozalijai davė priesaiką ją vesti³⁸ ir, nors tai ir neminima, galbūt naudojosi šiuo savo pasižadėjimu, siekdamas išlaikyti Rozalijos prielankumą. Šioji, neatmestina, taip pat galėjo žvelgti į Adamavičių ne vien kaip į smurtautoją ir šantažuotoją. Galėjo būti ir kita vyro išipareigojimo priežastis: Trečiasis Lietuvos Statutas prievartautojui numatė mirties bausmę (tačiau jis, siekdamas išvengti bausmės, galėjo auką vesti, jei tik ši sutinka)³⁹, todėl Adamavičius, galbūt siekdamas išvengti griežtos

³⁵ VUB RS, f. 57, ap. B53, b. 1423, l. 8v–9.

³⁶ „Praesente eodem Generosi Adamowicz procuratore, attricem non stuprasse, sed sponte ac benevole ad lectum sui principalis accedentem, ad carnales actus incitantem peccato affecisse, dicentis.“ *Ibid.*, l. 9.

³⁷ VUB RS, f. 57, ap. B53, b. 1422, l. 15v; f. 57, ap. B53, b. 1423, l. 15.

³⁸ „[...] eandem in uxorem, quod ducere velit, se iuramento graviter obstrinxit [...]“ VUB RS, f. 57, ap. B53, b. 1422, l. 15v.

³⁹ „Тежь уставуемъ: если бы хто девку албо учтивую невесту якого кольвекъ

bausmės, pasižadėjo vesti. Veikiausiai dėl šios priesaikos konsistorija įpareigojo Adamavičių per du mėnesius susituokti su Rozalija. Tačiau, kaip rodo tų pačių metų spalio 7 d. įrašas, jokios vedybos taip ir neįvyko, Adamavičiui teigiant, jog tuoktis su Rozalija jis nenori. Po tokio jo pareiškimo apie santuoką daugiau nebuvo užsiminta, o vyrui paskirtos dvi nuobaudos – atgailos (Graužiškių parapijos bažnyčioje mišių metu jis turėjo klūpoti apsilvilkęs atgailautojo drabužį) bei piniginė (sumokėti Rozalijai kaip kraitį du šimtus lenkiškų auksinų bei atlyginti teismo išlaidas)⁴⁰.

Adamavičius sugebėjo palyginti nesunkiai išsisukti nuo santuokos, tačiau tai pavykdavo ne kiekvienam. Ši teismo praktikos nenuoseklumą galbūt galėjo lemti viena svarbi aplinkybė – nesantuokiniai vaikai. Siekis užtikrinti iš neleistinių santykių gimusių kūdikių gerovę, kuri, atsižvelgiant į vyravusį neigiamą požiūrį į tokius vaikus, nebuvo garantuota,

стану усильствомъ экгвалтоваль, а оная девка або невеста за онымъ учинкомъ во-
лала кгвалту, за которымъ воланьемъ люди бы прибегли на онный кгвалть, а она бы
передь ними знаки кгвалту указала, а потомъ бы оного ку праву притягнула и двема
албо трема светками знаки кгвалту пресветъчила, а к тому пры оныхъ светкахъ на
томъ кгвалте своемъ на того сама присегнула, тогда таковой маеть быти каранъ
горломъ, а навезка маеть быти з ыменя водле стану якого будеть. Пакали бы оная
девка або невеста кгвалту волаала, а люди оные слышали, нижли на кгвалть не
прибегли, а вед же по оному кгвалте скоро бы была волно пуцона, а оповедаласе бы
тым людямъ, а zase оного ку праву притягнула и тыми людьми осветъчила и знаки
кгвалту оказавшы, прысягу тежъ на томъ кгвалте учинила, тымъ же обычаемъ маеть
каранъ быти, яко вышей описано. А если бы она хотела его собе за мужа мети, то
будеть на ее воли. А если бы на такомъ местъцу кгвалть такий сталъсе, где бы
люди воланье могли слышать, а девка албо невеста кгвалту бы не волаала, а потомъ
бы то людямъ оповедала, тогда тое оповеданье за кгвалть розумено быти не можеть,
и тотъ помовеный от кгвалту волень быти маеть.“ *Trečiasis Lietuvos Statutas*, 1588,
sk. XI, str. 12, [interaktyvus], in: http://starbel.narod.ru/statut1588_11.htm.

⁴⁰ „[...] quoniam citatus rationes ob quas actricem Rosaliam Zarawska per ipsum per vim defloratam in uxorem ducere nolit, non alleget, neque in termino decreti comminatorii ad allegandum easdem comparuit, ideo eidem defloratae actrici injuriam compensando, ac in vim dotis et expensarum liti florenos polonicales ducentos, quatenus citatus exolvat, et in vim poenae in Ecclesia Parochiali Grauzyscensi publice, coram populo in medio ecclesiae sub missa cantata, flexus in cappa disciplinam absolvat, mandavit, ad eumque effectum mandatum executivum cum termino 30 dierum relaxavit.“ *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1422, l. 15v.

galėjo paskatinti teisėjus priimti sprendimą, įpareigojantį suvedžiotąją vesti moterį, su kuria turėjo santykių⁴¹. Vis dėlto bylų analizė teikia šiam teiginiui iš dalies prieštaraujančius duomenis. Atrodo, kad įpareigojimas tuoktis dažniausiai nebuvo priverstinis, kadangi tai būtų prieštaravę laisvos santuokos principui. Įprastai suvedžiotajai, išskyrus kelis atvejus, buvo leidžiama rinktis – arba vesti savo auką, arba išmokėti jai piniginę kompensaciją, kartu turinčią užtikrinti ir vaiko gerovę.

1771 m. lapkričio 20 d. Vilniaus vyskupo teisme buvo priimtas nuosprendis miestietės Rozalijos Solubovičiūtės (Solubowiczowna), jos tėvų bei teismo kaltintojo byloje prieš miestietį Juozapą Grišpalavičių (Gryszpołowicz)⁴². Kaip sužinome iš įrašo, dar prieš vienuolika dienų, lapkričio 9 d., vyras raštu prisipažino, jog suvedžiojo Rozaliją, su ja susilaukė kūdikio bei sutinka išmokėti merginai 120 lenkiškų auksinų sumą, kuri traktuota ir kaip kompensacija už atimtą garbę, ir kaip pinigai, skirti vaiko išlaikymui. Tačiau Grišpalavičius, neaišku dėl kokių priežasčių, vėliau atsisakė vykdyti prisiimtus įsipareigojimus, tarp kurių, pastebėtina, nebuvo nė žodžio apie vedybą. Gali būti, kad būtent šis nepastovus jo elgesys paskatino teisumą priimti gerokai griežtesnį nuosprendį: Rozalijai dviejų dvasininkų akivaizdoje nurodyta prisiekti, kad ji buvusi suvedžiota, Grišpalavičiui pažadėjus ją imti į žmonas, o vyrui liepta Rozaliją vesti arba išmokėti 120 auksinų ir atkentėti 100 kirčių rykšte⁴³.

⁴¹ Martynas Jakulis, „Pavainikiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje XVI–XVIII a.: teisinė padėtis ir galimybės“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2012 metai*, Vilnius, 2013, t. 2, p. 48–50, 53–55.

⁴² *VUB RS*, f. 57, ap. B53. b. 1422, l. 120v.

⁴³ „[...] ideo in supplementum probationis dictae Rosaliae super eo: Quod cum Josepho Gryszpołowicz citato sub promissione ducendi eam in uxorem copulam carnalem repetitis vicibus exercuerit, nec ab alio viro, quam a citato carnaliter cognita et impraegnata fuerit, juramentum coram duabus personis ecclesiasticis fide dignis praestet, injunxit. Quo praestito, citato, quatenus actricem in sociam vitae ducat, alias in vim bonificationis damni cirginitatis ac bonae famae, tum pro alimentis prolis procreatae florenos polonicales 120 actrici exolvat submissionique suae satisfaciatur, pae-nasque corporales videlicet 100 plagas flagro infligendas, ubi de jure subeat, mandavit, ad praemissas quo effectus mandatum executivum, cum termino duorum mensium relaxavit.“ *Ibid.*

1773 m. vasario 23 d. buvo priimtas analogiškas nuosprendis Magdalenos Mikalauskaitės (Michalowska) ir Juozapo Zakarevičiaus (Zacharewicz) byloje⁴⁴. Moters liudijimas bei liudytojų apklausos parodė, kad, žadėdamas vesti Magdalena, Zakarevičius ne kartą turėjo su ja lytinių santykių. Toks jų ryšys turėjo trukti mažiausiai porą metų, kadangi pora susilaukė dviejų vaikų. Nepaisant to, santykiai toli gražu nebuvo idealūs, kadangi Zakarevičius, panašiu, buvo linkęs smurtauti. Po pirmojo gimdymo Magdalena buvo priversta gydytis ir tam išleido apie 200 auksinų, tačiau greičiausiai būsimos santuokos viltis ją sugrąžino pas sugyventinį. Vis dėlto tikėtina, kad nesantuokinio gyvenimo ir galimo smurto perspektyva Magdalenai ilgainiui pasirodė nebepakenčiama ir ji kreipėsi į teismą. Konsistorija šią bylą išsprendė moters naudai. Jai pačiai nurodyta prisiekti, kad ją išprievartavo būtent Zakarevičius, kad nuo jo susilaukė dviejų vaikų ir kad jis santykiavo su ja, žadėdamas vesti⁴⁵, o vyras buvo įpareigotas moterį vesti arba išmokėti jai 500 auksinų⁴⁶, kurie, kaip ir anksčiau aptartoje byloje, buvo kompleksinė išmoka: ją sudarė tiek atlygis už atimtą nekaltybę, tiek pinigai atžaloms išlaikyti, tiek ir Magdalenos gydymosi išlaidų kompensacija. Be to, Zakarevičiui kaip dvasinė nuobauda buvo paskirtos penkios dienos rekolekcijų Vilniaus misionierių kongregacijos namuose.

Visiems atvejams dėl suvedžiojimo būdinga tai, jog aktyvioji bylos pusė visada yra moteris, o vyriška perspektyva praktiškai nefigūruoja. Kai kuriais atvejais konsistorija rūpinosi sužinoti priežastis, kodėl suve-

⁴⁴ *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1422, l. 150–150v.

⁴⁵ „Exinde ad majorem depositionis actricis veritatem, eandem ad juramentum propriorem adinvenit, et quidem super eo: 1mo. Jako pan Jozef ją z początku zgwałcił y nikt inszy jey panienstwa nieodebrał. 2do. Jako ni od kogo innego iak pierwszej tak drugiego płoda miała y ma. 3tio. Jako pan Zacharewicz grzesząc z nią, deklarował ją pojąc za zonę [...].“ *Ibid.*, l. 150v.

⁴⁶ „Quo praestito citato ducere actricem in uxorem mandavit, alias pro defloratione ejusdem violenta, ac binarum prolium sustentatione nec non pro causata infirmitate et expensis actricis pro sanitate recuperanda erogatis, tum expensis litis 500 florenos polonicales actrici exolvere et bonificare mandavit, tum recollectiones spiritus quinque dierum in domo Vilmensis Congregationis Missionariorum absolvere et de absolutis testimonium coram officio producere injunxit, ad praemissos effectus mandatum executivum 24 dierum relaxavit.“ *Ibid.*

džiotojas nenori vesti savo aukos. Argumentų svarumas galėjo nulemti, ar bus priimtas sprendimas įpareigojantis susituokti, tačiau aiškesnio sistemingumo nematyti. Pavyzdžiui, trumpa 1770 m. vasario 12 d. žinutė informuoja apie tai, kad Jokūbui Oranskiui (Oranski) paskiriamas terminas pateikti priežastis, kodėl jis atsisako tuoktis su Viktorija Ciufiecaite (Ciufiecowna), kurią suvedžiojo, pasižadėjęs vesti, ir kuri nuo jo susilaukė vaiko. Teismas taip pat nurodė, kad jei nesama jokių kanoninių kliūčių, Oranskis turėtų vesti merginą⁴⁷. Taigi, atrodo, kad net jei vyras ir pateikė savo atsisakymo motyvus, galutinis nuosprendis galėjo būti jam nepalankus. Mykolas Galenckis (Gałęcki) priežastis, kodėl atsisako tuoktis, pateikė pats. 1770 m. kovo 16 d. buvo priimtas nuosprendis jo byloje su Ona Ratkevičiūte (Rotkiewiczowna)⁴⁸. Tuoktis su mergina vyras sutiko tik su sąlyga, jei jiems sugulus jis įsitikins, kad ji yra nekalta. Šią išlygą Galenckis, atrodo, buvo numatęs kaip galimybę išsisukti nuo turbūt ne visai pageidaujama vedybų. Neaišku, kiek laiko tęsėsi jų santykiai, tačiau greičiausiai tada, kai Ona pastojo ir atėjo laikas tuoktis, idant būtų išvengta skandalo, vyras nuo duoto pažado pradėjo išsisukinėti. Jo teigimu, žymės ant merginos naktinių, kurios liko po pirmosios jo ir Onos nakties, atsirado ne dėl to, kad ši buvusi nekalta, bet dėl to, jog tuo metu jai buvusios menstruacijos, todėl ir vesti jos jis neprivalęs. Tačiau šis jo argumentas nieko neįtikino. Vyskupo teisme priimtu sprendimu Ratkevičiūtei buvo nurodyta prisiekti dėl to, kad ji buvusi suvedžiota Galenckio, šiam pažadėjus imti ją į žmonas, kad prieš tai nebuvo turėjusi santykių su jokių kitu vyru ir kad pastojusi būtent nuo bylos atsakovo⁴⁹. Galenckis gi buvo įpareigotas per mėnesį

⁴⁷ „Quandoquidem ex examine patet, quod Generosa Victoria Ciufiecowna facta declaratione de ineundo cum ipsa Matrimonio aliisque pollicitationibus, uti persona in tenera aetate constituta, per citatum sit deflorata, impraegnata, prolemque ex eodem indubitate procreavit, proinde citatum ad dandas rationes, cur eandem spe ineundi matrimonii deceptam ducere nolit, ad citare mandavit, quo in termino, nisi rationes legales impediendi, eandem ducendi allegaverit, ad ea, quae juris, se processurum declaravit.“ *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1422, l. 72.

⁴⁸ *Ibid.*, l. 73v–74.

⁴⁹ „[...] Iz ja, Anna Rotkiewiczowna, mając przyrzeczenie poprzysiężone od pana Michała Gałęckiego, iako mnie wezmie za żonę, tymi obietnicami uwiedziona zezwoliłam na uczynek cielesny, y ten miałam aktualnie z tymże Jmci razy wiele, przed

susituokti su Ona, taip pat atlikti išpažintį Vilniaus misionierių kongregacijos namuose⁵⁰. Tačiau vedyboms, kaip rodo tų pačių metų balandžio 2 d. įrašas⁵¹, nebuvo lemta įvykti. Pasirodo, jog Galenckis tarnavo LDK kariuomenėje, ir jo vyresnieji neleido jam tuoktis su Ona. Įmanu, kad gauti šį draudimą galėjo pasirūpinti ir pats Galenckis, nenorėjęs vedybų. Atsižvelgęs į tai, teismas pakoregavo nuobaudą: jam nurodyta sumokėti moteriai šimtą lenkiškų auksinų⁵², kurie turėjo tiek ir atlyginti jos garbei padarytą žalą, tiek ir padėti išlaikyti jūdvių bendrą vaiką.

Ne tiek daug detalių sužinome iš 1774 m. rugpjūčio 26 d. išspręsto Kotrynos Dudulytės (Dudulowna) ir Florijono Stacevičiaus (Stacewicz) ginčo⁵³. Vyras prisipažino, kad suvedžiojo Kotryną, pažadėjęs jai vedybas, ir kad susilaukė vaiko, tačiau vesti jos negalėjo dėl konkrečiai neįvardytų teisinių priežasčių⁵⁴. Bet tikėtina, kad buvo ir kita aplinkybė, į ką atsižvelgė teismas, t. y. prasta materialinė kaltininko būklė. Stacevičius buvo bajoras, tačiau, kaip teigiama, neturėjo jokių baudžiauninkų,

ktorymi uczynkami y po nich od nikogo więcej niebyłam cielesnie poznana, tylko przez pana Gałęckiego, y znaki krwi, z uczynku pierwszego znalezione, nie były to znaki choroby miesięcznej, ale znaki panienstwa mego dotychczas nienaruszonego, z którego to pana Gałęckiego okazji zostałam w ciąży.“ *Ibid.*

⁵⁰ „Post quod praestitum contra citatum ad effectum ducendi generosam actricem sibi in uxorem monitum viso robore cum termino 30 dierum decrevit, confessionemque sacramentalem citato intra hoc tempus coram aliquo sacerdote Congregationis Missionariorum Domus Vilnensi absolvere, de absolutaque testimonium a confessario hoc in iudicio in termino adveniente producere mandavit.“ *Ibid.*, l. 74.

⁵¹ *Ibid.*, l. 75–75v.

⁵² „[...] quod Generosam Actricem a se seductam et impraegnatam sibi in uxorem non ducat, signanter quod sine expressa facultate Officialium suorum Exercitus Magni Ducatus Lituaniae, cui inservit, eam ducere non possit, allegatis, ob id revocatis censuris ad effectum ductionis relaxatis, citatum ad bonificandum damnum virginitatis et bonae famae actrici, tum ad alimentationem prolis per ipsum procreatae obstructum esse declaravit, et quatenus citatus in vim bonificationis ejusmodi damni, tum alimentationis prolis actrici florenos centum, videlicet intra mensem 50 et intra alium immediate subsequenter alios 50 florenos polonicales exolvat, mandavit, ad eumque effectum mandatum executivum relaxavit.“ *Ibid.*

⁵³ *VUB RS*, f. 57, ap. B54, b. 14, l. 22.

⁵⁴ „[...] eandem vero ex rationibus legalibus in uxorem ducere non possit [...]“.
Ibid.

visus darbus nudirbdavo pats ir sunkiai vertėsi⁵⁵. Turint tai omenyje, gali kilti klausimas, ar penkių šimtų lenkiškų auksinų nuobauda, skirta Stacevičiui, nebuvo didoka. Be to, kaip dvasinė nuobauda, jam buvo nurodyta klūpoti sekmadieninių mišių metu Eišiškių parapijos bažnyčioje⁵⁶. Tačiau galbūt įdomiausia įrašo dalis teigia, kad tėvai patys tarpusavyje turėtų susitarti, kam toliau turėtų atitekti vaiko auklėjimas. Pastebėtina, kad visose čia aptariamose bylose nesantuokinių vaikų buvimas laikomas, geriausiu atveju, nusikaltimą sunkinančia aplinkybe; nežinome nei jų lyties, nei vardų, nei amžiaus. Tačiau šiame ginče teismo nuosprendis išspręsti atžalos auginimo klausimą susitarimo būdu⁵⁷ leistų spėti apie, viena vertus, pakenčiamą Florijono Stacevičiaus materialinę būklę, kita vertus, galbūt ir apie jo santykius su vaiku bei jo motina, kurie galėjo būti, nepaisant suvedžiojimo, ne tokie ir blogi. Šis atvejis apskritai laikytinas išskirtiniu, kadangi kaip matyti iš kitų bylų, buvo tarsi savime suprantama, jog vaiko auginimo pareiga yra pirmiausia motinos rūpestis.

Gerokai sudėtingiau pakomentuoti Tado Blažiejausko (Błazejewski) atvejį. Vilniaus vyskupo teismas 1770 m. vasario 12 d. priėmė sprendimą jo ir Apolonijos Kuliešiūtės (Kuleszenka) byloje⁵⁸. Vieningu liudytojų tvirtinimu, Blažiejauskas iš pradžių susidraugavo su Apolonija, o po to įpratę miegoti jos namuose, „viename gulte“⁵⁹. Įstabus yra ne vien tokios artimos draugystės faktas, bet ir paties liudijimo pobūdis, kadangi atrodo, kad čia liudija ne merginos namiškiai, bet kaimynai (tarp kurių minimas ir bajoras Antanas Krupavičius (Krupowicz)),

⁵⁵ „[...] considerato statu [...] citati [...], quod subditos proprios non habeat ad vitam suam sustentandam, verum laboribus ac servitio et aliis suis industriis privatis sibi provideat [...]“ *Ibid.*

⁵⁶ „Pro scandalo vero publico, quatenus vero citatus in Ecclesia Eyszycensi aliqua die dominica in medio sub tempus Missae cantatae flectat [...]“ *Ibid.*

⁵⁷ „Jam vero ulteriorem educationem prolis procreatae, utrum circa se conservare actrix, sive citato restituere velit, libertati ejusdem permisit.“ *Ibid.*

⁵⁸ *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1422, l. 71v.

⁵⁹ „[...] Generosus Błazejewski, notitiam imprimis et amicitiam cum Generosa Actrice habens, ex post frequenter in secreto apud eandem pernoctare solebat, tandem etiam cum eadem in uno lecto cubaverat, uti Generosus Antonius Krupowicz cum aliis sequentibus contestibus recognoscit [...]“ *Ibid.*

kurie, akivaizdu, galėjo žinoti apie nakvynes, tačiau toks detalumas atrodo neįmanomas be informatyvių paskalų iš namiškių lūpų, arba liudijimai buvo sutartinai klastojami. Dar detaliau, jau apie patį sueities faktą, liudijo Apolonijos tarnaitė Ona Ramonaitė. Pasak jos, vieną naktį (ironiška, kad tai buvusi Šv. Apolonijos šventė) Blažiejauskas ėmęs įkalbinėti merginą jam atsiduoti bei prisiekęs ją vesti, dar pridėdamas, kad priesaikos nesilaikymo atveju jo laukias Dievo kerštas⁶⁰. Kitą rytą visi namiškiai ant Apolonijos naktinių pamatė aiškias žymes, kurios leido suprasti, kas tarp jos ir Blažiejausko praėjusią naktį vyko. Po devynių mėnesių gimė kūdikis, kurio tėvystės Blažiejauskas iš pradžių mėgino išsižadėti, teigdamas (tačiau nesėkmingai), kad čia kažkieno kito vaikas. Teismas, atsižvelgdamas į visas šias aplinkybes, nurodė Apolonijai prisiekti dėl to, jog jos vaiko tėvas yra Blažiejauskas ir kad ji jam atsidavė po pasižadėjimo ateityje susituokti, o vyrui buvo nurodyta moterį vesti⁶¹. Dėl šio sprendimo jis du kartus bandė apeliuoti (pirmą kartą – priimant sprendimą, antrą kartą – vasario 14 d., Apolonijai duodant priesaiką), bet savo tikslo nepasiekė. Kodėl šiuo atveju buvo pasielgta taip griežtai, belieka tik spėlioti. Žinoma, neatmestina tikimybė, kad vyras taip ir nevedė Apolonijos, tačiau stebina ne vien tai, kad jam nebuvo pasiūlyta alternatyva, bet ir tai, kad teismui nerūpėjo išgirsti jo motyvų. Tikėtina, jog šiuo atveju daug kas priklausė nuo teisėjo požiūrio. Tai, jog vyras net du kartus nesėkmingai bandė apskusti nuosprendį, rodytų, kad pasiryžimas įpareigoti Blažiejauską buvo toks tvirtas, kad nepaisė net jo

⁶⁰ „[...] jam autem famata Anna Romanowna ancilla Generosum Blazejewski, nocturno tempore in eodem hypocausto pernoctans, sub juramento sollicitantem ad actum carnalem actricem audiverit, nimirum ut ipsum Deus aeternum puniat et similia, si ipsam in vitae sociam non duxerit et dereliquerit, in cujus juramenti fundamento copulam carnalem extorsit [...]“. *Ibid.*

⁶¹ „[...] Quod modernam prolem unice cum Generoso Blazejewski et non ab alio viro habuerit. Secundo, quod ad spem eandem ducendi facta juratoria per citatum declaratione de ineundo cum eadem matrimonio in copulam carnalem consensit, et eandem citatus deffloravit. In cancellaria iudicii sui hora matutina die 14 praesente juramentum explere mandavit. Quo expleto declaratione juratoriae, eaque copula carnali firmatae, standum esse censuit, et quatenus citatus generosus Blazejewski, sponsam suam cum qua prolificavit, in sociam vitae ducat, mandavit, ad eumque effectum Mandatum Executivum in spacio unius Mensis relaxavit [...]“. *Ibid.*

akivaizdaus nenoro susituokti ir taip žeidė fundametalų laisvos santuokos principą.

Iki šiol kalbėta tik apie atvejus, kai suvedžiotojai atsisakydavo vesti savo meilužes, tačiau ne visi vyrai buvo tokie užsispyrę. Jų pasiryžimą tuoktis galėjo lemti keletas priežasčių. Santuokinės problematikos tyrėjai mini pozityvią pagalbą iš šalies reikšmę, kai problemų kamuojamai porai patarimais, pamokymais arba tiesiog sugėdinimu pagelbėdavo ne tik namiškiai, bet ir kaimynai, taip pat vietos dvasininkas⁶². LDK tuo galėjo užsiiminėti įvairių vienuolių, pirmiausia jėzuitų, misionieriai. Jų šaltiniuose galima rasti užuominų apie įkalbinėjimus, kuriais suvedžiotojas buvo skatinamas laikytis moteriai duoto žodžio⁶³. Panašiai, neabejotina, galėjo elgtis ir vietos klebonas. Tačiau keletas bylų, kuriose matyti toks nusiteikimas vedyboms, siūlo ir kitą atsakymo variantą – siekį išvengti tolesnių teisminių ginčų, kurie grėsė potencialiais nuostoliais. Šioms byloms, tiesa, būdinga viena ypatybė. Suvedžiotojai jose sukėlė rūpesčių net kelioms moterims.

1770 m. sausio 10 d. Vilniaus vyskupo teismas išnagrinėjo teismo kaltintojo skundą prieš Karolį Mikalauską (Michałowski)⁶⁴. Vyras suvedžiojo ir susilaukė vaikų bent su trimis moterimis, iš kurių vieną – Angelę Seletickaitę (Sieletyckowna) – jis sutiko vesti, o Račkevičiūtei (Raczkiewiczowna) ir Ganaitei (Ganowna) (jų vardai nenurodyti) sutiko atlyginti padarytą žalą, kurios dydis nenurodytas. Be viso to, Mikalauskui paskirta ir dvasinė nuobauda: atlikti išpažintį Vilniaus misionierių kongregacijos namuose bei kiekvieną sekmadienį per mišias klūpoti parapijos bažnyčioje su žvake rankose. Tiesa, iš šio įrašo nieko nesužinome apie

⁶² Joanne Bailey, *op. cit.*, p. 32–35.

⁶³ Konkretūs atvejai nėra dažni, tačiau vienas kitas pasitaiko, pavyzdžiui, Vitebsko jėzuitų kolegijos „Dvasinių vaisių“ knygoje yra toks 1737 m. įrašas: „Quidam Nobilis ex Palatinatu Polocensi, postquam defloravit virginem sub conditione in consortem suam accipiendam, rejecit eam, interim jure et gravibus adhortationibus, monitisque seriis pressus, praemissa utriusque confessione cum sacra communione, coram RD Commendario Vitebs[censi] stiterunt se libere assentientes sibi mutuam amicitiam in statu matrimoniali“, *VUB RS*, f. 5, ap. F, b. 32486, l. 19v.

⁶⁴ In causa Venerabilis Instigatoris Officii contra Generosum Carolum Michałowski, *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1422, l. 71.

svarbias santykių su minėtomis moterimis aplinkybes – pavyzdžiui, ar kurią nors (o gal visas tris) Mikalauskas buvo pasižadėjęs vesti. Galima kelti atsargią prielaidą, kad Seletickaitės statusas suvedžiotą atžvilgiu galėjo būti kitoks, kadangi neminimos jokios kitų moterų pretenzijos, kurių tikrai galėjo kilti, jei visoms trimis jis būtų pažadėjęs lygiai tą patį. Sprendimas įsipareigoti vedyboms su viena iš meilužių iš suvedžiotą perspektyvos atrodo suprantamas. Pasirinkęs vieną moterį, o kitoms pažadėjęs atlyginti skriaudą pinigais, jis užbėgo už akių ateityje galinčioms kilti byloms.

Į kitokią padėtį buvo patekęs Martynas Šacila (Szaciło), sumanęs susituokti su Ona Jezmanaite (Jezmanowna). Iš 1773 m. balandžio 19 d. įrašo⁶⁵ Vilniaus konsistorijos teismo bylų registracijos knygoje sužinome, kad Martyno gyvenime būta dar vienos moters – Teresės Borovskos (Borowska), su kuria jis buvo susilaukęs vaiko, o ši jam atsidavė po pažado ateityje susituokti. Iš nelabai informatyvaus įrašo sužinome, kad Teresė dar 1772 m. gegužę sutiko atsisakyti tęsti savo bylą prieš suvedžiotąją, o jam pačiam leista susituokti su dabartine mylimąja Ona Jezmanaite⁶⁶. Atsakymą, kodėl suvedžiota ir vaiko nuo Martyno susilaukusi moteris atsisakė visų pretenzijų, randame kitame tos pačios dienos įrašė⁶⁷. Juo informuojama, kad Šacila prisipažino suvedžiojęs Borovską. Moteriai buvo paskirta prisiekti dėl suvedžiojimo pažadėjus vesti bei dėl vaiko tėvystės, o vyrui priteista buvusiai meilužei sumokėti keturis šimtus lenkiškų auksinų⁶⁸. Geranoriškas šių abiejų sąlygų – kaltės pri-

⁶⁵ *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1422, l. 156.

⁶⁶ „[...] quod inter Generosos Martinum Szaciło citatum et Annam Jezmanowna, matrimonium de praesenti secum contrahere cupientes, nullum impedimentum canonicum intercedat, generosaque mater praefatae Annae virginis in ejusmodi matrimonium libere consentiat, ac filiam suam generoso citato in matrimonio elocare velit [...]“. *Ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*, l. 156.

⁶⁸ „1. Jako iedyńie z panem Szacilo dziecko splodzila, ani z kim innym. 2. Jako obiecal ją za zonę pojąć, y na ten koniec zwiedzona zostala. 3tio. Jako nymieyszey satisfakcii swego pokrzywdenia od pana Szacilo niemiala, ani kwitowala.[...] Quo praestito pro infamatione actricis ac seductione ejusdem, tum bonificatione expensarum litis 400 florenos polonicales, quatenus citatus actrici exolvat, mandavit, ad eumque effectum mandatum executivum 30 dierum relaxavit.“ *Ibid.*

pažinimo ir žalos atlyginimo – įvykdymas ir susitaikymas su Borovska, matyt, ir buvo Šacilos santuokos su Jezmanaite garantas, nes, kaip rodo anksčiau aptarti atvejai, Borovska turėjo ne ką mažiau pagrįstas teises tapti Šacilos žmona.

Labiausiai į akis krintantis visų čia aptartų bylų išskirtinumas vis dėlto yra ne tiek kanonų teisės normų praktinio įgyvendinimo niuansai, kiek ikisantuokinių lytinių santykių dažnumas. Atrodo, jog sužadėtinių poros nevengdavo tokio tarpusavio intymumo, kuris šiaip jau neturėjo būti toleruojamas. Pagundos šį fenomeną aiškinti bendra XVI–XVIII a. būdinga mentaliteto kaitos tendencija atleidžiau vertinti nesantuokinius seksualinius santykius⁶⁹, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir apskritai Abiejų Tautų Respublikos papročių laisvumu ir panašiai, atrodo pagrįstos tik iš dalies. Greičiau reikėtų kalbėti apie laisvesnes su sužadėtinių statusu sietas fizinio artumo galimybes, kurios turbūt neapsiribojo tik lytiniais santykiais⁷⁰. Kaip matyti iš bylų analizės, suvedžiojimas įvykdavo tik po pasižadėjimo vesti, kurį, akivaizdu, turėjo lydėti ir atitinkamas atsakymas. Sutikimas santykiauti tik po tokio apsikeitimo pažadais rodytų, kad ši būklė galėjo būti traktuojama kaip santuokos preliudija ne tik dėl to, jog pasižadėta ateityje susituokti, bet ir tuo požiūriu, kad sužadėtiniai gali užsiimti tuo, kuo ir sutuoktiniai, t. y. lytiniais santykiais. Moteriška perspektyva galbūt buvo ir dar kitokia: išgautas iš meilužio pasižadėjimas turėjo joms garantuoti, kad ateityje jos nebus paliktos likimo valiai, neretai su vaiku ant rankų. Vis dėlto reikia pastebėti, kad objektyviai patikrinti, ar suvedžiota buvo prieš tai pažadėjus vesti, yra neįmanoma. Net ir turint liudytojų apklausas, visada reikia turėti omenyje, kad jos galėjo būti sąmoningai ar nesąmoningai netikslios.

Ir iš tiesų, kaip matyti iš teismo praktikoje pasitaikiusių bylų, moterų lūkesčiai ne visada likdavo nepatenkinti, greičiau atvirkščiai:

⁶⁹ *Europos mentaliteto istorija. Pagrindinių temų apybraižos*, sudarė Peter Dinzelsbacher, Vilnius: Aidai, 1998, p. 77–83.

⁷⁰ Martin Ingram, *Church Courts, Sex and Marriage in England, 1570–1640*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 226–230. Panašiai teigia ir T. Wiśliczas, kalbėdamas apie Lenkijos valstiečių papročius šiuo klausimu: Tomasz Wiślicz, *Upodobanie. Małżeństwo i związki nieformalne na wsi Polskiej XVII–XVIII wieku*, Wrocław: Chronicon, 2012, p. 49–50.

suvedžiotojai buvo įpareigojami arba vesti savo aukas, arba sumokėti joms kompensaciją ir viešai patirti gėdą atlikdami bausmę ir atgailą. Sprendimas, įpareigojantis vesti, paprastai pasitaiko tais atvejais, kai moteris susilaukdavo nuo suvedžiotjo vaiko. Tačiau priversti tokius vyrus vesti savo meilužes, išskyrus vieną atvejį, buvo vengiama, siekiant užtikrinti, jog santuoka bus sudaroma tik laisva valia.

3. NUTRAUKTOS SUŽADĖTUVĖS

Skirtingai nei anksčiau aptarti suvedžiojimo atvejai, sužadėtuvės siaurąja prasme buvo aiškesnis poros tarpusavio santykis, daugiau ar mažiau viešas, su jam būdinga specifine vyrų ir moterų elgsena vienas kito atžvilgiu. Viešumas bei pats susitarimas ne tik su būsimu sutuoktiniu, bet, kaip rodo įrašai Vilniaus vyskupijos konsistorijos šaltiniuose, taip pat ir su tėvais ar globėjais, abi puses, atrodo, turėjo saistyti gerokai stipriau nei suvedžiotjo skubomis duotas pažadas. Kita vertus, pradėjus bylą dėl vis neįvykstančių vedybų, ieškovui buvo sunku tikėtis jas pasiekti, kadangi laisvos valios principas čia buvo esminis ir vienos iš pusių atsisakymas tuoktis iš esmės reiškė visų pretenzijų pabaigą. Nenoras įvykdyti sužadėtuvių tikslą – sudaryti santuoką – nebuvo būdingas išskirtinai kuriai nors lyčiai, nors iš besikreipiančiųjų aiškiai dominavo vyriškiai, skundęsi savo sužadėtuvių nepastovumu ir išsisukinėjimu.

Kanonų teisė aiškiai nenurodė sužadėtiniams, per kiek laiko šie turėtų susituokti – viskas buvo palikta jų pačių nuožiūrai. Net ir tuo atveju, kai vienas iš sužadėtuvių kokia nors dingstimi (tikra ar išgalvota) kur nors išvykdavo, kanonų teisė, Sanchezo teigimu, konkrečiai nenurodė, kiek laiko reikėtų laukti sužadėtinio grįžtant⁷¹. Jis pats, pasiremdamas pasaulietine teise bei įvairiais kanonų teisės žinovais, buvo linkęs pateikti keletą galimų terminų. Pavyzdžiui, jei sužadėtinis kažkur išvyko su pateisinama priežastimi (dėl tėvų laidotuvių ar ligos), reikėtų jo palaukti, bet jei tokios priežasties nebuvo, laukti derėjo 2–3 metus, atsižvelgiant į tai, kaip toli ruošiasi keliauti⁷². Nors čia kalbama apie konkrečią situ-

⁷¹ Thomas Sanchez, kn. I, kl. LIV, past. 1.

⁷² *Ibid.*, past. 3, 4.

acija, gali būti, jog ir apskritai sužadėtuvių trukmės klausimu laikytasi nuomonės, kad jos turėtų trukti būtent 2–3 metus⁷³. Tačiau ką daryti, jei pora pati nusistatė terminą, kuris atėjo ir praėjo, o santuoka taip ir nebuvo sudaryta? Sanchezas, panašu, neturėjo aiškaus atsakymo. Nors, jo paties nuomone, susitarimų, jei šie buvo tinkamai sudaryti, reikėtų laikytis, vis dėlto jis taip pat pripažino, kad praėjus nustatytai santuokos datai sužadėtuovės iširdavo⁷⁴. Sanchezas taip pat nekalba apie tai, kad asmenis, dėl kurių kaltės per nustatytą laiko tarpą neįvykdavo santuokos ceremonija, derėtų kaip nors nubausti, jau nekalbant apie rekomendacijas užsispyrusią pusę paraginti susitarimą vykdyti, kaip kad suvedžiojimo atveju. Todėl kyla klausimas: ko buvo galima tikėtis apskundus tuoktis nesiruošiantį sužadėtinį?

1773 m. rugsėjo 6 d. Vilniaus vyskupo teismas priėmė sprendimą Slanimo išdininko Jono Tamoševičiaus (Tomaszewicz) byloje prieš Eleną Jundzilienę (Jundziłowa) bei jos dukrą Oną⁷⁵. Kada susižadėjo ir kiek laiko Tamoševičius buvo susižadėjęs su Jundzilaite, įrašė neinformuojama, tačiau iškalbingai atrodo kitos pateikiamos detalės. Dar 1769 m. vyras buvo išsirūpinęs dispensą tuoktis be užsakų skelbimo, o 1772 m. rugpjūčio 16 d. pateiktu liudijimu Slanimo altarista Jokūbas Modzolevskis patvirtino, kad būtent jis turėjo dalyvauti poros santuokos ceremonijoje, turėjusioje vykti Dobromyslyje. Abi pusės aktyviai susirašinėjo laiškais – vien Ona Jundzilitė, kaip teigiama, Jonui Tamoševičiui parašė penkiolika laiškų, o šis susirašinėjo ne tik su ja, bet ir su jos motina Elena. Tačiau, nepaisant tokio iš pažiūros idealaus pasiruošimo ir tarpusavio komunikacijos, santuokos Ona ir Jonas nesudarė. Pagrindinė to priežastis – Onos išsisukinėjimas. Savo laiškuose Tamoševičiui Jundzilitė išreiškė vyriškiui prielankumą bei simpatiją, o šis lepino ją įvairiomis dovanomis: pinigais, rūbais bei kitais neįvardintais daiktais. Po kiek laiko pora susižadėjo, tačiau atėjus laikui tuoktis Ona ėmė vengti vedybų ir

⁷³ Vis dėlto reikia pridurti, kad šie terminai Sanchezo veikale ateina iš pasaulietinės teisės, kuri, akivaizdu, yra regioninė. Šiuo požiūriu LDK teisė apskritai nenumatė jokio išvykusio sužadėtinio laukimo termino, todėl kalbėti apie galimą geidautiną ar maksimalią sužadėtuvių trukmę reikėtų hipotetiškai.

⁷⁴ Thomas Sanchez, kn. I, kl. LIII, past. 4, 5.

⁷⁵ VUB RS, f. 57, ap. B53, b. 1422, l. 167–168.

stengėsi jas nukelti. Kai vieną kartą Tamoševičius su savimi atsivežė laiminti būsimą santuoką turėjusį Modzolevskį (Modzolewski), mergina, siekdama išsisukti nuo vedybų, paprašė sužadėtinio ceremoniją nukelti dar keturioms savaitėms. Praėjus šiam terminui, istorija pasikartojė, bet šį kartą Tamoševičiaus kantrybė buvo perpildyta ir vyras, pasijutęs apgautas ir išnaudotas, kreipėsi į bažnytinį teismą. Šis bylą vyro naudai išsprendė tik iš dalies – Jundzilaitei paskirtos penkios dienos rekolekcijų Slanimo benediktinių vienuolyne bei nurodyta grąžinti Tamoševičiui sužadėtuvių žiedus⁷⁶. Tačiau jo pateiktą išlaidų sąrašą buvo nutarta patikrinti, mat, konsistorijos nuomone, skaičiai atrodė nepagrįstai dideli; šiam reikalui iš Slanimo buvo deleguoti „pirkliai bei gyventojai“⁷⁷. Pastebėsime, kad kreipdamasis į teismą Tamoševičius neprašo kaip nors priversti sužadėtinę su juo susituokti – tikėtina, kad vyras, viena vertus, jautėsi pažemintas ir įskaudintas, tad vestuvių su mergina galbūt nebenorėjo, kita vertus, vienintelis dalykas, ko jis tikrai galėjo tikėtis iš savo skundo, – tai atgauti dalį merginimui išleistų pinigų, ką, kaip matyti, jam bent iš dalies pavyko pasiekti.

Tamoševičiaus ir Jundzilaiteės atvejis nėra visiškai tipinis, pirmiausia todėl, kad jame nepraėjo antroji pusė, t. y. sužadėtinė. Įrašė nieko nesakoma apie tai, kad ji būtų buvusi apklausta dėl savo elgesio priežasčių. Kita vertus, ir jai skirta nuobauda, kaip bus parodyta vėliau, nebuvo tipinė. Tikėtina, jog taip buvo todėl, kad šioje byloje nebuvo sprendžiamas klausimas dėl to, ar sužadėtuovės tarp besibylinėjančiųjų

⁷⁶ „[...] pro tanta elusione actoris, expensas per ipsas merito actori refundendas sententiavit, et quidem ante omnia, quatenus Anna, citata, annulos duos sponsalities in natura actori restituat, ipsaque pro inconstantia animi recollectiones spiritus in monasterio Slonimensi Monialium Ordinis Sancti Benedicti quinque diebus continuis absolvat, injuxit, ad eumque effectum mandatum executivum 30 relaxavit“. *Ibid.*, l. 167v.

⁷⁷ „Quantum vero ad quantitatem expensarum per actorem in registro in majori quantitate, ut plurimum anonyma, sine specificatione, in quem fine erogatae, sint exaratae, verificatioque earundem, ob distantiam loci testium inducendorum nonnisi in loco loci commode fieri possit, ideo hocce negotium verificationis praetensarum expensarum concurrentiae ac litis actoris, pariter partis citatae contra actorem productarum, Slonimi, per testes oculatos mercatores et incolas Slonimenses, aliosque citandos et corporaliter juraturos [...]“. *Ibid.*

iš tikrųjų įvyko. Tačiau jei ginčas apimdavo ir sužadėtinių statuso klausimą, apklausos, kuriomis siekta išsiaiškinti vedybų vengiančios pusės motyvus, buvo būtinos. Šaltiniuose dažnai minimas tik pats apklausos faktas bei pagrindinė informacija⁷⁸, tačiau galima rasti ir visus apklausų protokolus, kurie pateikia daugiau smulkių detalių apie konkretų atvejį bei sužadėtinių tarpusavio santykius. Svarbu ir tai, kad jie leidžia identifikuoti laiko tarpą, kurį trukdavo sužadėtuvių būklė. Atrodo, kad „amžino prielankumo“ (lenk. *dozywotnia przyjazn*) deklaravimas iš esmės atitiko lotynų kalbos *verba de futuro* – jei šios prielankumo išraiškos nebuvo, tai nebuvo ir sužadėtinių statuso. Apklausų būdu gauta informacija Vilniaus vyskupo teismas disponavo priimdamas nuosprendžius keliose bylose.

1767 m. vasario 20 d. Vilniaus vyskupijos konsistorija nagrinėjo Onos Minskos (Minska), Ukmergės pavieto išdininkienės, bei jos dukros Viktorijos skundą prieš to paties pavieto taurininką Ignotą Mickevičių (Mickiewicz)⁷⁹. Jos prašė nubausti Mickevičių ir įpareigoti jį atlyginti teismo išlaidas. Tačiau bylinėtis pradėjo ne moterys, o pats Mickevičius dėl sužadėtuvių su Viktorija, spėtina dėl to, kad ši nenorėjo su juo tuoktis. Tiksliai įvardyti, dėl ko vyras kreipėsi į teismą, yra sunku, kadangi jo paties perspektyva bylos įrašuose yra antraeilė ir praktiškai nefigūruoja. Tačiau moterų pusės teiginys, kad jis esą niekaip negalįs įrodyti sužadėtuvių fakto, iš esmės perteikia visą ginčo esmę: viena pusė teigia, kad sužadėtuovės įvyko ir todėl turėtų įvykti vestuvės, kita – kad jokie susitarimo niekada apskritai nebuvo, todėl pretenzijos į santuoką

⁷⁸ Čia galima papildomai paminėti ir priesaikas, kurios buvo įrašomos į konsistorijos bylų registracijos knygas. Po tokiu trumpu tekstu, prisiekiantysis pasirašydavo arba, jei to daryti nemokėjo, padėdavo tris kryželius. Analizuojamai temai aktualių priesaikų, kurios kalbėtų santuokos atsisakančiųjų balsais, aptikti pavyko tik vieną. Tai 1771 m. vasario 1 d. įrašas (*VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1424, l. 56v.), kuriuo pranešama, kad Marijona Koženiaskaitė (Korzeniewska), „būdama sveika kūnu ir protu“, prisiekė, jog su bajoru Martynu Bartkevičiumi (Bortkiewicz) niekada nebuvo sudariusi sužadėtuvių, niekada jam nebuvo pasižadėjusi tekėti bei yra pasiruošusi atlyginti jam visus galimus nuostolius ir išlaidas, susidariusias besibylinėjant. Beje, Marijona, panašu, buvo viena iš tų merginų, kurios nemokėjo rašyti, kadangi po priesaikos tekstu randame padėtus tris kryželius.

⁷⁹ *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1423, l. 2v–3, 12.

yra nepagrįstos. Siekdamas nustatyti, kuri pusė buvo teisi, teismas nutarė paviešinti Viktorijos apklausą⁸⁰. Mergina teigė, kad Ignotą Mickevičių ji pažinojusi jau seniai, nes jis buvęs jų kaimynas, gyvenęs netoliese bei neretai viešėdavęs jų namuose. Jokio dėmesio iš jo ilgą laiką Viktorija nesulaukusi, tačiau visai neseniai jis pradėjęs rodyti jai prielankumą ir net paklausęs, ar ši sutiktų tapti jo žmona. Iš pradžių Viktorija pamaniusi, kad Mickevičius juokauja, vėliau jam atsakiusi, kad šis nieko neturėtų tikėtis ir kad ji tikrai už jo netekėsianti. Paklausta, ar nepasizadėjo jam motinos akivaizdoje, ji atsakė, kad niekada nei pati viena, nei esant motinai neišreiškusi Mickevičiui „amžino prielankumo“. Nepaisant to, vyras nepasidavęs ir toliau siekęs merginos širdies ir rankos, be kita ko, ir laiškais, nors pati Viktorija sakė atsimenanti tik vieną iš Mickevičiaus gautą laišką, tačiau, akivaizdu, nelauktą, mat kur jis esantis dabar, teigė nežinanti (pati teigė jam laiškų niekad nerašiusi). Viktorijai taip pat buvę dovanota ir kažkokių dovanų (kokių tiksliai, neįvardyta), kurias ji priėmusi pirmiausia todėl, kad dovanotojas buvęs labai įkyrus, o ne dėl to, kad būtų jautusi jam simpatiją. Konkrečiai paklausta apie žiedus, ji atsakė, kad Mickevičius niekada jai nedovanojęs jokio žiedelio, savo ruožtu ji pati jam taip pat ne.

Apklausa aiškiai rodė, kad jokių sužadėtuvių tarp Minskos ir Mickevičiaus nebūta. Vis dėlto Mickevičiaus pusė nebuvo linkusi pasiduoti ir paprašė teismo skirti liudytojų apklausą. Tiek Viktorija, tiek jos motina Ona šiame prašyme įžvelgė siekį vilkinti bylą ir dėl to protestavo, tačiau galiausiai sutiko, jog apklausa būtų atlikta. Teismas sutiko su abiejų pusių prašymais ir paskyrė mėnesį laiko apklausoms atlikti⁸¹.

⁸⁰ Apklaustos tekstas išliko visas, nors kai kurios jo dalys yra nežymiai apgadintos. Tačiau atrodo, kad visa esminė informacija, kuria teismas rėmėsi priimdamas nuosprendį šioje byloje, liko sveika.

⁸¹ „Actorem ad probandum sua incumbentia et actrices ad se revelandum admisit, inquisitionem decrevit, commissarios ab actorea nominatos approbavit, et citatae parti suos commissarios in loco loci locandi, dumodo non exceptibiles, facultatem dedit. Quibus negotium inquisitionis in pari numero, praevis innotescentibus ex testibus citandis et corporaliter juraturis, in spatio unius mensis, sine spe ulterioris beneficii, expediendae commisit, et ad eundem terminum inhibitionem in suo robore, ad effectum de quo in actis emanatae, conservavit. Et nisi actor intra praefixum terminum inquisitionem non expedierit, extunc se inhibitionem revocatum obtulit“. *Ibid.*, l. 3.

Tačiau viskas pasisuko kiek netikėta linkme. 1767 m. balandžio 3 d. įrašas⁸² informuoja, jog moterų pusė skundė Mickevičių, kad šis per skirtą laiką neatliko apklausos, ir prašė įpareigoti jį atlyginti teismo išlaidas, „mažiausiai“ šimtą lenkiškų auksinų, bei nutraukti bylą. Pats Mickevičius teisme nepasirodė. Jo prokurorius teigė, kad vyras šiuo metu sunkiai sergąs, nes vasario mėnesį Ukmergės pavieto seimelyje buvęs sužeistas (kažkas jį peršovė), todėl buvo pateiktas prašymas bylos nagrinėjimą atidėti bent dviem mėnesiams, kol Mickevičius pasveiks, galės stoti prieš teismą ir pateikti apklausos duomenis⁸³. Bylą teismas išsprendė iš pažiūros dviprasmiškai: viena vertus, suteikė Mickevičiaus pusei prašytus du mėnesius, kita vertus, Viktorijai leido tekėti už bet kokio vyro⁸⁴, o tai reiškė, kad Ukmergės taurininko pretenzijos iš esmės buvo pripažintos niekinėmis.

Ne toks detalus atvejis konsistorijoje buvo nagrinėtas 1766 pa-baigoje – 1767 metų pradžioje. Į teismą dėl sužadėtuvių su Elžbieta Koplevska (Koplewska) kreipėsi Valkavisko iždininkaitis Andriejus Šostakovskis (Szostakowski). 1766 m. gruodžio 17 d. įrašė⁸⁵ teigiama, kad vyras kaltino merginą ir jos tėvus užsispyrimu. Pati Elžbieta kaip tik buvo atvykusi į Vilnių, todėl Šostakovskis siūlė atlikti jos apklausą ir iš jos pačios sužinoti, ar ji norinti tekėti už jo, ar ne. Šis jo prašymas leistų spėti, jog Šostakovičius, matyt, įtarė, kad vestuvėms su Elžbieta galbūt priešinasi jos tėvai, nors, pasak atsakovų pusės prokuratoriaus Serdakovskio, jokio noro vedyboms su ieškovu nebuvo pareiškę ne tik tėvai, bet ir pati Elžbieta. Teismas, nepaisant Serdakovskio prašymų priteisti ieškovui atlyginti teismo išlaidas ir išlaisvinti jo atstovaujama

⁸² *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1423, l. 12.

⁸³ „Citati procuratore, quoniam suus principalis gravi morbo ob convulnationem et globis sclopetorum in comitiolis Wilkomiriensis primis mensis Februarii anni currenti peractis secuto impeditus, nec inquisitionem expedire potuerat, ideo eandem suspensis petitis partis adversae ad convalescentiam ad duos saltem menses prorogari petente“. *Ibid.*

⁸⁴ „[...] Citatae cum alio quopiam viro, servatis servandis, matrimonio inire facultatem dedit, et originaliter actori inquisitionem expediendae terminum ad duos menses iterum prorogavit.“ *Ibid.*

⁸⁵ *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1421, l. 124v.

Koplevską nuo pretenzijų⁸⁶, nurodė atlikti jos apklausą⁸⁷. Po dviejų dienų, gruodžio 19 d.⁸⁸, teisme susitikę bylininkai sutiko, kad Koplevskos apklausa būtų paviėšinta. Šostakovskiui ji nebuvo palanki: tapo aišku, kad jokio susitarimo tarp jo ir Elžbietos nebuvo. Negana to, paaiškėjo, kad dėl viešai skelbtos apgaulės jam gresia didelės nuobaudos, pirmiausia – teismo išlaidos. Matyt dėl šios priežasties Šostakovskis siekė kiek įmanoma užvilkti galutinio nuosprendžio priėmimą: paprašė skirti laiko įrodymams surinkti bei apklausai, kuri turėjo vykti Kaune, atlikti. Atsakovės prokuratorius Serdakovskis savo ruožtu pareiškė, kad jo atstovaujama Koplevska pasiryžusi atlyginti ieškovui visas galimas išlaidas, jei tik jų pagrįstumas bus įrodytas. Ieškovui buvo suteiktas mėnuo atlikti tai, ko jis prašė. Tačiau, kaip rodo įrašas 1767 m. pradžioje⁸⁹, dėl paskirtų ieškovo įgaliotinių kaltės (šie, ieškovo prokuratoriaus Mejerio teigimu, atėjus laikui atlikti apklausą, atsisakė pasirodyti) apklausa nebuvo įvykdyta, todėl buvo paprašyta terminą pratęsti ir apklausai atlikti paskirti kitus asmenis⁹⁰. Konsistorija nutarė atsižvelgti į ieškovo pusės

⁸⁶ „Praesente Generoso Serdakowski, citatorum procuratore, specialiter Magnificae virginis, quoniam citatus modo intrusorio citatum virginem nullis habitis declarationibus futuri matrimonii molestare non vereat, stante eo, quod nec ab eadem, nec a parente ejus verbum declarationum receperat, sed duntaxat volenti virgini, alteri nubere obstaculo esse praesumat, nec assertam suam declarationem ullo testimonio comprobare valeat, ideo praevia ad praesens facta submissione, nomine sui principalis virginis ac ejus parentis, de stando juri, parendo judicatis atque refundendis praetensis expensis et damnis, inhibitionem, utpote status virginis futuri matrimonialis impeditivam, revocari, postulante“. *Ibid.*

⁸⁷ „[...] Magnificae virginis, concitatae, hic Vilnae existentis, examen in causa praesente necessarium esse duxit, illamque ad subeundum illud ad cancellarium suam remissit [...]“. *Ibid.*

⁸⁸ *Ibid.*, l. 125v–126.

⁸⁹ *Ibid.*, l. 131.

⁹⁰ Praesente citati procuratore Excellentissimo Majer, protestando de interceptione actoratus, tum contra commissarios, ex sui parte nominatos ac pro expedienda inquisitione pro parte sui designatos, quoniam cum notabilibus expensis eosdem accedendo ad locum loci conducere volens, tam verbis quam literis quae producent condensum recusarunt, ac rationes impeditivas pro tempore praefixo expediendae inquisitionis legitimas notificarunt, proinde, cum citra culpam sui principalis probatio legitima ob defectum non comparitionis suorum commissariorum non sit expedita,

prašymą ir dviem mėnesiais pratęsti terminą, tačiau Koplevskai, kaip ir anksčiau aptartu atveju, buvo leista tekėti už kito vyro⁹¹.

Abiem šiais atvejais kyla klausimas: kam reikėjo pratęsti terminą apklausoms atlikti, jei, atrodo, pagrindinis klausimas, dėl kurio apskritai prasidėjo abi šios bylos, jau buvo išspręstas, ir ne ieškovų naudai? Čia reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad tiek Minskos ir Mickevičiaus, tiek Koplevskos ir Šostakovskio bylose suteikiant moterims teisę tekėti už kitų vyrų, nieko nebuvo užsiminta apie joms sumokėti ieškovams skiriamas kokias nors pinigų sumas, nors tokį pasiryžimą aiškiai deklaravo Koplevskos prokuratorius Serdakovskis. Gali būti, jog apklausos buvo skirtos išsiaiškinti, ar atsakovų pusė nepadarė ieškovams jokių nuostolių, ir, jei tokių būta, remiantis surinkta informacija paskirti atitinkamą nuobaudą. Tad šiuo požiūriu nė viena iš anksčiau aptartų bylų nebuvo užbaigta iki galo.

Į atskirą bylų dėl sužadėtuvių kategoriją galima išskirti tuos kazusus, kuriuose būta daugiau nei vieno pasižadėjimo susituokti. Tokiu atveju, panašu, buvo vadovautasi tuo pačiu principu – sužinoti, kurios iš dviejų sužadėtuvių buvo tikros, t. y. kur buvo deklaruotas „amžinas prielankumas“. Taip, pavyzdžiui, buvo padaryta Valkavisko žemės teisėjo Antano Suchodolskio (Suchodolski) byloje prieš Kristupą Kašyčių (Kaszycz), Smolensko taurininką, jo žmoną Teresę, dukrą Barborą bei jos sužadėtinį Joną Holinskį (Hołynski), Klimovo paseniūnį. Iš įrašų⁹², susijusių su šiuo atveju, aiškėja, kad Suchodolskis ginčijo teisę Barborai tuoktis su Holinskiu, nes jis pats buvo su ja susižadėjęs. Tačiau iš kelių pamintų epizodų aiškiai matyti, kad jei susitarimų tarp Barbaros ir Antano būta, sužadėtuovės su Holinskiu buvo gerokai rimtesnės. Atsakovų prokuratorius Mejeris, teigdamas, kad Holinskis dėl santuokos susitaręs ne tik su pačia Barbora, bet ir su jos šeima, prašė leidimo susituokti Ulos

ideo terminum prorogari, inhibitionem conservari, ac sub tenore anterioris decreti comissionem expediri, facultatem dari, postulante [...]“ *Ibid.*

⁹¹ „Citataeque cum quovis alio matrimonium inire, servatis de jure servandis, facultatem dedit. Et actori ad inquisitionem „sub tenore anterioris decreti“ educendum, per commissarios etiam nunc nominatos, terminum ad duos menses prorogavit.“ *Ibid.*

⁹² *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1422, l. 31v; f. 57, ap. B53, b.1423, l. 72–72v.

parapijos bažnyčioje, dalyvaujant dominikonų ordino konvento (kurio tiksliai, nepasakyta) vicepriorui tėvui Dombrovskuiui, taip pat iš anksto sudrausminti Suchodolskį, kad šis nesiimtų kokių nors veiksmų, galinčių sutrukdyti ceremoniją⁹³. Suchodolskio prokuratorius Serdakovskis siekė šitam Holinskio prašymui užkirsti kelią: esą pirmiau reikėtų išsiaiškinti, koks yra jo kliento ir Kašyčiūtės statusas, todėl reikėtų atlikti merginos apklausą. Tačiau, atsakovų prokuratoriaus teigimu, Suchodolskis iš esmės neturįs jokių įrodymų, kad sužadėtvės tarp jo ir Barbaros kada nors apskritai įvyko. Tiek merginos, tiek jos motinos Teresės raštai teismui, tiek galiausiai paties Suchodolskio giminaičio ir merginos motinos brolio Jono Suchodolskio, Smolensko pakamario, parodymai aiškiai liudiją, į kurio iš vyrų pusę linkstanti Barbora. Konsistorija buvo linkusi sutikti su šiais argumentais: 1768 m. sausio 28 d.⁹⁴ nuosprendyje konstatuota, kad tarp Barbaros ir Suchodolskio nebūta sužadėtuvių, o Barbarai ir Holinskiui buvo suteikta galimybė susituokti pagal vyro pasiūlymą, kartu įspėjant Suchodolskį nedrumsti ceremonijos⁹⁵. Tačiau

⁹³ „[...] Magnifico Joanni Hołynski, initis per prius legitimis sponsalitiis et quidem in praesentia non tantum Magnificorum parentum sponsae, sed et Illustrissimae Familiae, facultatem matrimonium de praesenti in Parochia Ulensi, in assistentia Admodum Reverendi in Christo Pater Dąbrowski, Subprioris Conventus Ordinis Praedicatorum, curam animarum ibidem habentium, contrahendi dari, et serio assertum actorem Magnificum Antonium Suchodolski, ne quovis sub praetextu directe vel indirecte, per se vel per subordinatas personas, eidem matrimonio obstaculo esse praesumat, inhiberi petiit.“ *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1423, l. 72.

⁹⁴ *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1423, l. 72–72v.

⁹⁵ „[...] visis literis Magnificae Theresiae de Suchodolskich Koszyczowa, Tribunissae Smolenscensis, matris citatae, et sub die 23 Januarii anno currenti, tum virginis Barbarae Kaszycowna, filiae, sub eodem anno et die datuatis, auditoque testimonio judicialiter praestito Perillustri Magnifici Joannis Suchodolski, Succamerarii Palatinatus Mscislaviensis, citatae virginis avunculi et consanguinei Magnifici Suchodolski, actoris, ex quibus quandoquidem luculenter patet, quod dicta virgo Barbara Kaszycowna, neque ejusdem parentes declarationem quandam de ineundo cum dicto Magnifico Suchodolski, Judice Terrestre Vołkovycscensi, etiam sponsalio fecerint, quinimo nec intentionem ejusdem habuisse, deductum sit, proinde dictam inhibitionem, uti ad falsa narrata exportata, circumscrispsit et cassavit, dictae Magnificae virgini facultatem ineundi matrimonium cum Magnifico Hołynski, Capitaneo Klimoviensis, in facie Ecclesiae Ulensis, dedit, et quatenus Admodum Reverendus subprior Residentiae Ordinis Praedicatorum, sive alter curam animarum

tai dar nebuvo pabaiga: 1768 m. vasario 1 d. buvo priimtas dar vienas nuosprendis, iš kurio paaiškėjo, kad, nors iš abiejų pusių rašytų laiškų negalima patvirtinti, jog būta sužadėtuvių, vis dėlto kažkokie pasižadėjimai dėl santuokos tarp Suchodolskio ir Kašyčiūtės buvo sudaryti⁹⁶. Po šių atradimų buvo konstatuota, kad reikalinga merginos apklausa, kuri turėjo įvykti Polocko bazilijonių vienuolyne. Nutarta apklausti ir merginos motiną, taip pat paskirti du mėnesiai atlikti liudininkų apklausai⁹⁷. Kaip ši istorija baigėsi, neaišku, kadangi kitų šios bylos įrašų nepavyko rasti, todėl galima pamėginti tik spėti, kodėl teismui vos po trijų dienų prireikė taip pakoreguoti savo nuosprendį. Paminėjimas, kad Suchodolskio ir Kašyčiūtės tarpusavio korespondencijoje aiškiai atsispindi kažkoks abipusis prielankumas, susižavėjimas, rodo, kad lai-

habens, eorundem matrimonio assistat, decrevit. Ne vero Magnificus Suchodolski, actor, eidem actui matrimonii celebrandi, per se vel per subordinatas personas, obstacula sit, sub paenis gravissimis inhibuit. Quantum vero ad praetensiones actoris facta pro prius probatione sponsaliorum verbi dati salvum actionem in praesenti iudicio reservavit“. *Ibid.*, l. 72.

⁹⁶ „Quo in termino visis ac lectis literis missivis Magnificae Barbarae virginis, tum Magnificae Theresiae Kaszyczowa, Pincernae Smolenscensis, ejusdem matris, plurimis ad Magnificum Antonium Suchodolski, actorem, directis et judicialiter productis, ex quibus quoniam verbum declaratorium Magnificae virginis citatae de ineundo cum Magnifico actore futuro matrimonio clare et evidenter non probatur, sed solummodo omnem affectum et propensionem suam personae actoris praebuisse dignoscitur, attento etiam eo, quod Magnificus actor cum Magnifica virgine citata, de futuro secum ineundo matrimonio mutuo sibi appromissiones emissis etiam juramentis firmatas, fecerint, firmiter asserat, et super hoc etiam ad corporale juramentum se trahat.“ *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1422, l. 31v.

⁹⁷ „[...] examen magnificae virginis, ejudemque matri, citatarum, necessarium adinvenit, et examinatores Admodum Reverendos Stanislaum Ungier, Parochum Lephensem, et Comendarium Polocensem deputavit, ac in finem ejusmodi examinis subeundi, quatenus citata virgo ad monasterium Polocensem Monialium Ordinis Sancti Basilii se conferat, ibidemque examen subeat, pariter seorsive magnifica mater, concitata, examini se subjiciat, mandatum executivum cum termino novem dierum ab intimatione praesentis decreti relaxavit. Nec non actorem ad probandum sua incumbentia, et citatos ad se revelandum admisit, inquisitionem per eosdem comisarios, praeviis innostessentialibus ex testibus citandis et corporaliter juraturis, etiam citatorum domesticis, et Admodum Reverendi Dąbrowski, vice prioris et Conventus Ordinis Praedicatorum, ac in contumaciam partis citatae innostescitae et non comparen in spatio duorum mensium in loco bene viso expediendam decrevit“. *Ibid.*

kų tonas nebuvo tik draugiškas. Tikėtina, kad ten tikrai buvo rasta frazių, kurias konsistorija galėjo traktuoti kaip pasižadėjimą. Šiuo atveju ankstesni Kašyčiūtės ir jos motinos teismui pateikti raštai, akivaizdu, tampa kvestionuotini. Tačiau tai nebūtinai reiškė, kad jos sąmoningai melavo (nors tokia išvada atrodo paprasčiausia ir patraukliausia), norėdamos atsikratyti įkyraus ir nepageidaujamo sužadėtinio, geresnį variantą galbūt matydamos Holinskio asmenyje. Gali būti, kad moterys susirašinėjimo su Suchodolskiu nelaikė tokiau, kuris galėtų turėti rimtų pasekmių. Kašyčių pusei sužadėtuves nebuvo vien būsimų sutuoktinių reikalas – tai puikiai rodo Holinskio pareiškimas sausio 28 d. posėdyje, kad sutikimą vedyboms jis buvo gavęs ne tik iš pačios Barboros, bet ir iš jos tėvų. Spėtina, kad Barboros flirtas ar pajuokavimai ir sukėlė nesusipratimą – Suchodolskis, kitaip nei mergina ir jos šeima, tai palaikė įsipareigojimu ir tai privertė jį griebtis bylinėjimosi (kas, šiaip ar taip, neatrodo neįprasta, turint omenyje, kad jis buvo teisėjas).

Sofija Duševska (Duszevska), skirtingai nei Barbora Kašyčiūtė, atrodo, sąmoningai buvo sudariusi dvi sužadėtuves. Jos kiek komiškas atvejis, apie kurį sužinojome iš dviejų 1769 m. įrašų Vilniaus konsistorijos bylų registracijos knygoje, taip pat priskirtinas kelių sužadėtuvių kategorijai. Rugšėjo 1 d. žinutėje teigiama, kad ieškovas Jurgis Grimalauskas (Grzymałowski) buvo su moterimi susižadėjęs ir šiam tikslui išleido 550 lenkiškų auksinų⁹⁸. Atrodo, kad moteris spyriojosi ir nesituokė su Jurgiu, dėl ko šis ir padavė ją į teismą. Atsižvelgęs į ieškovo pateiktą išlaidų registrą teismas nutarė daugiau nei perpus sumažinti jam atlygintiną pinigų sumą (iki 217 auksinių ir 20 grašių), o Duševskai, be šios nuobaudos, skirti ir dvasinę: atlikus atgailą Grauziškių parapijos bažnyčioje, mišių metu prieš susirinkusius žmones viešai atsiprašyti⁹⁹. Po viso to jai turėjo

⁹⁸ *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1422, l. 62.

⁹⁹ „[...] Viso ac lecto registro expensarum Generosi actoris producto, in causa occasione verbi dati de futuro cum ipso ineundo matrimonio decisa, et toto tempore concurrentiae suae erogatarum, ad 550 et ultra florenos polonicales ascendentium, factoque earundem moderamine, easdem Generosae Duszevska, citatae, in florenis polonicalibus 217 et grossis 20, actori, praevio juramento ejusdem super realitate dictarum expensarum, bonificare, et pro elusione actoris in Ecclesia Parochiali Grauzyscensis, post expletam paenitentiam ibidem injunctam, eidem coram populo

būti atšauktas draudimas ištekėti, kurį paskyrė teismas. Atsakymas, kodėl apskritai buvo pasitelkta ši priemonė, greičiausiai slypi tų pačių metų spalio 23 d. įrašė¹⁰⁰. Ieškovas Adomas Maculevičius (Maculewicz) bylinėjosi prieš sutuoktinius Grimalauskus – Jurgį ir Sofiją, anksčiau vadintą Duševska. Taigi atrodo, kad Duševska, nepaisant savo ginčo su Jurgiu, vis dėlto už jo ištekėjo (tą rodytų ir tai, kad Jurgis minimas kaip nuo moters nukentėjęs). Maculevičiaus atvejis, panašu, buvo visiškai toks pat kaip Grimalausko, tik išlaidos, kurias jis patyrė, buvo dvigubai mažesnės (270 auksinų). Teismo sprendimas buvo analogiškas – Sofija turėjo atlyginti 200 auksinų Maculevičiui, atlikti atgailą bei viešai atsiprašyti¹⁰¹. Panašu, kad šiuo atveju iš tiesų būta dviejų sužadėtuvių, mat nė vienu atveju neužsimenama, kad Sofija nebūtų išreiškusi ieškovui prielankumo. Tikėtina, kad toks moters elgesys buvo geriausio varianto rinkimasis – iš dviejų dosnių sužadėtinių ji galėjo pasirinkti sau tinkamiausią, kuris turėjo tapti jos vyru. Tačiau sužadėtiniai, kurie, panašu, priklausė tai pačiai parapijai, matyt, netruko sužinoti, kad kiekvienas iš jų nėra vienintelis pretendentas į Duševskos ranką ir širdį, todėl viskas persikėlė į teismą.

Išskyrus paskutinįjį atvejį, kuomet bylinėjosi našlė, visose bylose atsakovai yra merginų tėvai. Tai leistų kalbėti apie jų įtaką būsimos santuokos sudarymui, tačiau tiksliai pasakyti, kokia ji buvo, dažnai yra sudėtinga. Tačiau viena byla šiek tiek atskleidžia nepatenkintų savo

deprecationem facere injunxit, ad praemissosque effectus mandatum executivum 15 dierum relaxavit.“ *Ibid.*

¹⁰⁰ *Ibid.*, l. 66.

¹⁰¹ „[...] Viso ac lecto registro expensarum Generosi actoris producto, in causa occasione verbi dati de futuro cum ipso ineundo matrimonio decisa, et toto tempore concurrentiae suae erogatarum ad 270 et ultra florenos polonicales ascendentium, factoque earundem moderamine, easdem citatis in florenis 200, actori bonificare, et Generosae Duszewska, ad praesens Grzymałowska, citatae, post expletam paenitentiam in Ecclesia Parochiali Grauzyscensi, videlicet post genuflexionem aliquo die dominico vel festivo, sub missa cantata et concione, in medio Ecclesiae, pro levitate et varietate declarationum tam Generoso Grzymałowski, quam moderno actori factarum, jam die 1 mensis Septembris anno currenti et praesenti decreto injunctam, eidem coram populo deprecationem facere injunxit, ad praemissosque effectus mandatum executivum 15 dierum relaxavit.“ *Ibid.*

dukterų pasirinkimu tėvų veikimo galimybes. 1788 m. rugsėjo 2 d.¹⁰² Dominykas Znamierovskis (Znamierowski) skundė Jurgį Kuncevičių (Kuncewicz), esą šis trukdo savo dukrai Salomėjai su juo susituokti, nors pati Salomėja jau seniai yra jam išreiškusi savo prielankumą ir norą tapti jo žmona. Tokiu savo elgesiu, Znamierovskio teigimu, Kuncevičius nusizengė ne tik dieviškai, bažnytinei, bet ir pilietinei teisei, todėl ieškovas prašė jį nubauti pagal Tridento susirinkimo nustatytus reikalavimus, o Salomėjai užtikrinti laisvę ištekti bei, parinkus kokį nors vienuolyną Vilniuje, atlikti jos apklausą. Į dramatišką Znamierovskio kaltinimą Kuncevičius atsakė ne mažiau įspūdingai. Pareiškęs, kad prigimtine tėvų pareiga yra globoti, saugoti ir rūpintis savo vaikais, Kuncevičius ėmėsi įrodinėti teismui, kad Znamierovskis nėra tinkamas būti jo dukros vyru. Pirmiausia, pasak jo, buvo žinoma, kad ieškovas užsiiminėjo plėšikavimu ir dėl to buvo nuteistas Lydos pilies teisme. Be to, pasak Kuncevičiaus, sklido kalbos, kad Znamierovskis ketverius metus gyveno kažkur Rusijoje ir ten turėjo kitą žmoną. Gandai, kuriais kliošėsi Jurgis Kuncevičius, atrodo, buvo detalūs. Atsakovas teigė, kad savo žmoną Dominykas suvedžiojo apgaule: pirmiausia nuo jos nuslėpė tai, kad yra nelaisvasis, vėliau, kadangi atrodė esąs „apverktinos būklės“, sugebėjo pelnyti merginos prielankumą ir įsikėlė pas ją gyventi. Pasižadėjęs vesti, ją suvedžiojo ir taip užtraukė gėdą visiems namams. Šioje vietoje, reikia pastebėti, Jurgio pasakojimo įtikinamumas sušlubuoja, mat prieš tai jis teigė, kad Znamierovskis buvo vedęs (uxoratus), tačiau teismui papasakojo tik apie suvedžiojimą (nors gali būti, kad savo suvedžiotąją Dominykas vėliau vedė). Svarbiausia vis dėlto yra tai, kad vyras, pasak Kuncevičiaus, ėmė kėsintis į jo dukrą, jam nežinant išgavo Salomėjos sutikimą vedyboms. Leisti jai tuoktis su tokiu asmeniu Kuncevičius nenorėjo, todėl prašė teismo atmesti Znamierovskio pretenzijas bei taip pat priminė, jog Tridento susirinkimas liepė griežtai kontroliuoti tokių „klajojančių“ asmenų santuokas. Tačiau teismas nutarė nepasitikėti vien Kuncevičiumi ir Znamierovskiu, todėl patenkino ieškovo prašymą atlikti Salomėjos Kuncevičiūtės apklausą¹⁰³, kurios rezultatai tariamam

¹⁰² *VUB RS*, f. 57, ap. B53, b. 1427, l. 45–46v.

¹⁰³ *Ibid.*, l. 46v–47v.

sužadėtiniui nebuvo palankūs. Pasak Salomėjos, ji iš tiesų norėjusi susituokti su Znamierovskiu ir jam buvo pasižadėjusi, tačiau po kurio laiko pakeitė savo nuomonę. Merginai įtakos esą visiškai neturėjo nei jos tėvas, nei kiti giminaičiai. Kodėl nebenorėjo tuoktis su Dominyku, Kuncevičiūtė neatskleidė, o ir toks klausimas jai apskritai nebuvo užduotas, tačiau galima įtarti, jog Kuncevičius tam tikrai galėjo turėti įtakos, ypač disponuodamas kompromituojančia Znamierovskio asmenį informacija (teisinga ar ne, šiuo atveju ne taip svarbu). Kad ir kaip ten būtų, Salomėjos apklausa parodė, kad apie vedybas nebegalėjo būti jokios kalbos. Konsistorijos priimtu sprendimu¹⁰⁴ Kuncevičiūtė buvo atleista nuo Znamierovskiui duoto pasižadėjimo ateityje susituokti, o pačiam Znamierovskiui priteista atlyginti teismo išlaidas¹⁰⁵.

Iš čia atliktos bylų analizės galima padaryti kelis apibendrinamus pastebėjimus. Atrodo, jog sužadėtuvės bažnytiniame teisme pirmiausia vertintos iš jas sudarančių asmenų laisvo pasirinkimo, sutikimo ir noro tuoktis perspektyvos. Jei kuri nors viena pusė to daryti nenorėjo, sužadėtuvės buvo laikomos nutrūkusiomis. Jokios teisinės prievartos čia būti negalėjo, mat skirtingai, nei suvedžiojimų atveju, tikro nusikaltimo čia tarsi nebuvo: atsisakymas indikuodavo nenorą tuoktis su konkrečiu asmeniu, kas, savo ruožtu, užkirsdavo kelią tolesnei santuokai. Toks iš pažiūros laisvas šio tipo susitarimų traktavimas bažnytiniame teisme leistų su išlygomis pritarti istoriografijoje pasitaikančiai tezei, jog, pradedant XVI a. II puse, kai griežtėjo santuokos sudarymo tvarka, sužadėtuvių susitarimai, kaip konstituojuantys teisėtą poros ryšį, pamažu nueina į antrą planą¹⁰⁶.

¹⁰⁴ *Ibid.*, l. 48–52v.

¹⁰⁵ „[...] quoniam Generosa citata verbo dato Generoso actori cum eodem matrimonium prius contrahere voluisset, impost in sui examinis judicialiter depositione animum mutasse apparuit, et consensum negasset, ideo Generosam Salomeam Kunciewiczowna, citatam, a dato verbo Generoso Dominico Znamierowski, actore, liberam esse declaravit. Generoso vero actori, intuitu expensarum a data citationis in praesenti causa eragatarum, centum florenos polonicales a parte citata solvendo adjudicavit [...]“. *Ibid.*

¹⁰⁶ Martin Ingram, *op. cit.*, p. 193, 205, 209. Išlygos čia reikalingos pirmiausia todėl, kad Ingramas tiria anglikonų Bažnyčios konsistorijų sprendimus. Viena vertus, panašumas tarp katalikų ir anglikonų yra akivaizdus, ypač kanonų teisės plotmėje, kita vertus, pačios Bažnyčios statusas yra kitoks nei Katalikų bažnyčios.

Svarbiausia tampa santuoka, o ne kiti susitarimai, dažnai prieštaravę laisvos santuokos idėjai.

Kita vertus, tai, jog praktiškai visose šiose bylose figūruoja ir vieno iš sužadėtinių tėvai, rodo, kad susitarimas niekada nebuvo tik pačių sužadėtinių reikalas. Tėvai galėjo ir pritarti, ir pasipriešinti sužadėtuvėms, kaip matyti iš Kuncevičiūtės ir Znamierovskio bylos. Tačiau jei šiuo atveju tokia intervencija galėjo būti pozityvi, esama bylų, kuriose tėvų ar globėjų vaidmuo buvo neigiamas. Kadangi jis paaikšdavo paprastai jau po vestuvių, nuotakoms kreipiantis dėl santuokos anuliovimo, tai tokie atvejai priskirtini prie santuokinių bylų analizės.

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

VILNIAUS VYSKUPIJOS KATEDROS KAPITULOS
LAIKINIEJI KOADJUTORIAI XIX A.: GENEZĖ,
RAIDOS BRUOŽAI, PERSONALIJS

Vilniaus vyskupijos, iki Abiejų Tautų Respublikos padalijimų priklausiusios Gniezno arkivyskupijai, katedros kapitulą sudarė jos tikrieji nariai, prelatai ir kanauninkai. Kapitulos narių skaičius nuo dvylikos – dviejų prelatūrų ir dešimties kanonijų, kurias popiežiui Urbonui VI 1388 m. kovo 12 d. bule Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos pritarimu įkūrus Vilniaus vyskupiją tų pačių metų antroje pusėje įsteigė Poznanės vyskupas Dobrogostas¹, XVIII a. antroje pusėje išaugo iki aštuoniolikos – šešių prelatūrų ir dvylikos kanonijų. Dalis katedros kapitulos tikrųjų narių turėjo pagalbinius, vadinamuosius koadjutorius, kurie juos pavaduodavo einant kapitulos nario pareigas². Taigi kapitulos narių bendruomenė dėl koadjutorių būdavo didesnė. Vilniaus katedros kapitula šiuo požiūriu niekuo neišsiskyrė – analogiška katedrų kapitulų struktūra buvo ir kitose Gniezno arkivyskupijai priklausiusiose Abiejų Tautų Respublikos vyskupijose. Tiesa, katedros kapitulos nario koadjutoriaus pareigybė Vilniaus vyskupijoje atsirado ganėtinai vėlai. Pirmuoju šias pareigas pradėjusiu eiti tyrėjai linkę laikyti Luką Gurnickį (Łukasz Górnicki), tikrojo kapitulos nario

¹ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wydali ks. Jan Fijałek i Władysław Semkowicz, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1932–1948, t. 1: 1387–1507, sąs. 1, p. 24; Tadeusz Krahel, „Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej“, in: *Studia Teologiczne*, Białystok – Drohiczyn – Łomża, 1987–1988, t. 5–6, p. 35.

² Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912, p. 124.

Povilo Gurnickio (Paweł Górnicki) koadjutorių, 1618 m. gruodžio 28 d. įvesdintą į katedros kapitulą „karaliaus valia, vyskupui sutikus ir Apaštališkajam Sostui patvirtinus“³. Katedrų kapitulų koadjutoriai Abiejų Tautų Respublikos laikais turėjo Apaštališkojo Sosto suteikiamą *cum futura successione* teisę, pagal kurią po koadjutui mirus ar iš katedros kapitulos pasitraukus savo noru, užimdavo jo vietą.

Po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų Rusijos imperijai atitekusios vyskupijos katedros kapitula, kaip ir kitos vyskupijos institucijos, patyrė radikalius pertvarkymus. Vienas iš jų – naujų kapitulos narių grupių atsiradimas. Šalia tikrųjų narių – prelatų ir kanauninkų (jų skaičius XIX a. viduryje buvo gerokai sumažintas, tačiau pati pareigybė liko) – bei jų pagalbininkų (koadjutorių *cum futura successione*), pirmaisiais XIX a. dešimtmečiais Vilniaus vyskupijoje atsiranda laikinieji koadjutoriai. Istoriografijoje ši aukštųjų dvasininkų kategorija yra žinoma, tačiau iki šiol specialiai netirta, tad tiek duomenys apie jos egzistavimo laiką, tiek šias pareigas ėjusių dvasininkų skaičius literatūroje įvairuoja. Šiame straipsnyje remiantis istoriografija ir pirminiais šaltiniais analizuojamos laikinųjų koadjutorių pareigybės Vilniaus katedros kapituloje įsteigimo aplinkybės, nagrinėjami koadjutorių santykiai su katedros kapitula ir savo koadjutais – pavaduojamais kapitulos nariais, atskleidžiamos jų personalijos, aptariami pagrindiniai šios grupės narių kolektyvinio portreto bruožai.

ISTORIOGRAFIJOS IR ŠALTINIŲ APMATAI

Janas Kurczewski, katedros kapitulos narys nuo 1899 m., savo vyskupijos istorijos sintezėje katedros kapitulos raidą aprašęs atskirame skyriuje, apie XIX a. buvusius laikinuosius koadjutorius neužsiminė⁴, tačiau atskiru leidiniu skelbdamas vyskupijos katedros kapitulos protokolų santraukas, duomenų apie juos pateikė⁵. Jais remdamasis vėliau glaustai apie

³ Jan Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju: na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych*, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1916, d. 3, p. 103.

⁴ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie...*, p. 105–124.

⁵ Jan Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, d. 3.

laikinuosius koadjutorius rašė Tadeusz Krahelis, priėjęs prie išvados, kad jie katedros kapituloje buvo tikrai 1810–1816 m., valdant vyskupui Jeronimui Strojnovskiui (Hieronim Stroynowski, Jeronim Strojnowski)⁶. Bolesławas Kumoras veikale apie Bažnyčios valdymo pokyčius po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų katedros kapitulos raidos kontekste pateikęs jos struktūrinį modelį, atkreipė dėmesį, kad vietoje koadjutorių *cum futura successionē* Vilniaus vyskupai įsteigė laikinuosius koadjutorius, kurie tyrėjo manymu po 1832 m. išnyko⁷. Pasirinktos problemos analizei vertingas Kazimierzo Kułakowskio straipsnis, kuriame autorius, apžvelgdamas kapitulos raidos istoriją nuo jos įkūrimo iki XX a. 3-iojo dešimtmečio imtinai, glaustai aptarė ir priėmimo į katedros prelatus bei kanauninkus klausimą, atkreipė dėmesį į imperijos valdžios nurodymu padarytus nominacijos procedūros pakeitimus. Pateikdamas duomenis apie struktūrinius pakitimus, Kułakowski, remdamasis Kurczewskio sudarytomis katedros kapitulos protokolų santraukomis ir rankraštiniu katedros kanauninko Augustino Lipnickio darbu apie Vilniaus katedrą, glaustai aptarė ir laikinųjų koadjutorių pareigybės atsiradimą, sudarė vardinį jų sąrašą⁸.

Tyrimui reikalingus pirminius šaltinius sudaro vyskupiją valdžiusių ganytojų, katedros kapitulos bei imperijos valdžios įsteigtų aukščiausių institucijų, kurioms buvo pavestas katalikų Bažnyčios valdymas bei kontrolė, veiklą liudijantys įvairių rūšių dokumentai. Dauguma iš mūsų dienas pasiekusių šių dokumentų saugoma Lietuvos ir Rusijos valstybinėse dokumentų saugyklose. Temai svarbios informacijos yra Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – *LMAVB*) bei Lietuvos M. Mažvydo nacionalinės bibliotekos (toliau – *LMMNB*) rankraščių skyriuose. Laikinių koadjutorių asmenybėms identifikuoti, jų neretai daugialypei veiklai tirti bei santykiams su savo pavaduojamais kapitulos nariais ir kapitula analizuoti vertingas ir iki šiol ganėtinai

⁶ Tadeusz Krahel, *Zarys dziejów...*, p. 36–37.

⁷ Bolesław Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772–1918)*, Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, 1980, p. 305.

⁸ Kazimierz Kułakowski, „Z dziejów kapituły katedralnej wileńskiej“, in: *Wiadomości Kościelne Archidiecezji w Białymstoku*, 1987, t. XIII (XV), Nr. 2 (64), p. 25–26, 43–45.

menkai panaudotas šaltinis yra *LMAVB* saugomi katedros kapitulos posėdžių originalai bei jų juodraštinės versijos. Jų santrauką, apimančią ir XIX amžių, pagal pasirinktus kriterijus yra paskelbęs Kurczewskis minėtojo trijų tomų veikalo paskutiniajame tome⁹. Šios publikacijos, kuria tyrėjai iki šiol tebesinaudoja, vertė neabejotina, tačiau akivaizdu, kad anotacijos nėra tapačios dokumentui. Tad šiame tyrime nors ir remiamasi Kurczewskio veikalu, tačiau prioritetas teikiamas katedros posėdžių protokolų rankraščiams¹⁰. Pasirinktos temos analizei svarbūs ir Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – *LVIA*) esantieji, jame nuo 1940 m. saugomi Vilniaus Romos katalikų metropolijos kurijos (f. 694), nuo 1798 m. funkcionavusios kaip vyskupo kanceliarija, dokumentai.

Mariano Radwano parengtos ir publikuotos Rusijos valstybės istorijos archyve Sankt Peterburge (toliau – *RVIA*) saugomų bažnytinių fondų rodyklės¹¹ leidžia manyti, kad pasirinktos temos tyrimui reikalingų šaltinių turėtų būti ir šio archyvo fonduose. Tačiau *RVIA* saugomais dokumentais rengiant šį straipsnį neturėta galimybės pasinaudoti.

Reikšmingas šaltinis aiškinantis Rusijos imperijos nuostatas dėl vyskupų ir kapitulos narių skyrimo yra imperijos dokumentų sąvade – *Полное собрание законов Российской империи* (toliau – *PSZ*) – publikuoti imperijos teisiniai aktai¹². Šio chronologine tvarka publikuotų įstatymų rinkinio tomuose skelbiami ir imperatoriaus įsakai, reglamentuojantys katalikų Bažnyčios veiklą imperijos teritorijoje. Kai kurie jų liečia konkrečius Vilniaus vyskupijos veiklos aspektus. Imperijos aukščiausios valdžios įsakymai, reglamentuojantys katalikų Bažnyčios veiklą,

⁹ Jan Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, d. 3, p. 406–534.

¹⁰ Vilniaus katedros kapitulos protokolai saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Vilniaus katedros kapitulos fonde Nr. 43.

¹¹ Marian Radwan, *Ecclesiastica w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym w Sankt Petersburgu*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2008, p. 657 ir t.; *Католическая церковь в архивах Департамента духовных дел иностранных исповеданий МВД*, red. М.С. Радван, А.П. Соколов, Санкт Петербург, 2000, t. 1–4; 2001, t. 5. Pastaruoju metu *RVIA* saugomų dokumentų fondų apyrašai skelbiami internetiniame archyvo puslapyje: <http://www.fgurgia.ru/type/rubricator#!>

¹² Prieiga prie *PSZ* rinkinių per internetą: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/search.php.

paprastai pasaulietinės valdžios iniciatyva būdavo siunčiami 1801 m. Sankt Peterburge įsteigta Romos katalikų dvasinei kolegijai.

Buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, XVIII a. pabaigoje atitekusiame Rusijos imperijai, laikas skaičiuotas pagal imperijoje tuomet galiojusį Julijaus kalendorių, kuris XIX a. nuo Grigaliaus kalendoriaus, pagal kurį gyveno visa Vakarų Europa, atsiliko 12 dienų. Imperinės proveniencijos dokumentai datuoti pagal Julijaus kalendorių. Imperijos teritorijoje atsidūrusios Katalikų Bažnyčios raštvedyboje taip pat buvo įvestas Julijaus kalendorius, tačiau naudotas ir dvigubas dokumentų datavimas, t. y. data nurodoma ir pagal Julijaus, ir pagal Grigaliaus kalendorius. Straipsnyje datos rašomos pagal tą kalendorių, pagal kurį cituojamas dokumentas datuotas.

SUMANYMO IŠTAKOS

Vilniaus vyskupijai po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo atsidūrus Rusijos imperijoje, čia jau galiojo Kotrynos II 1782 m. sausio 17 d. įsaku nustatyta Bažnyčios valdymo imperijoje tvarka, įkurta Mogiliavo arkivyskupija¹³. Pastaruoju įsaku akcentuotas draudimas be vyriausybės leidimo skelbti bet kokį iš Apaštališkojo Sosto gautą raštą¹⁴. Istoriografijoje minima, kad po vyskupo Jono Nepomuko Kosakovskio (Jan Nepomuk Kosakowski) mirties vyskupiją valdęs Strojnovskis, 1795 m. spalio mėnesį įvesdintas į Vilniaus katedros kapitulos koadjutorius, buvo paskutinis, turėjęs iš Apaštališkojo Sosto gautą *cum futura*

¹³ Įsakas Nr. 15326, 1782 m. sausio 17 d., „Об учреждении в городе Могилеве архиепископства Римско-Католического исповедания и о разных распоряжениях относительно устройства Римской церкви в России“, in: *PSZ*, rink. 1, t. 21, p. 383–385.

¹⁴ „Потверждаем прежние указы Наши о непринимании никаких булл Папских, или от имени его писанных посланий, повелевая отсылать оныя в наш Сенат, который рассмотря содержание их и особливо не находится ли в них чеголибо несходственного с гражданскими законами Всероссийския Империи, с правами самодержавныя власти, от Бога нам данныя, обязан будет мнение свое Нам представлять и ожидать позволения, или запрещения Нашего на обнародование подобных булл и посланий“, str. Nr. 13, įsakas Nr. 15326, 1782 m. sausio 17 d., *PSZ*, rink. 1, t. 21, p. 384.

successione teise¹⁵. Įvykių seka rodo, kad Vilnius tuo metu jau buvo tapęs imperijos valdžios sukonstruoto naujo bažnytinio administracinio darinio centru. 1795 m. rugsėjo 6 d. Kotrynos II įsaku Vilniaus vyskupija buvo prijungta prie Livonijos vyskupijos¹⁶. Pastarąją po vyskupo Juozapo Kosakovskio (Józef Kosakowski) tragiškos žūties 1795 m. pavasarį valdė Jonas Nepomukas Kosakovskis. Apaštališkasis Sostas šios pasaulietinės valdžios inicijuotos naujos bažnytinės administracinės struktūros nepripažino, reikalavo atkurti vyskupijos pavadinimą, tačiau neprieštaravo, kad Abiejų Tautų Respublikos laikais įteisintos Vilniaus vyskupijos ribos būtų koreguojamos atsižvelgiant į pokyčius, atsiradusius dėl valstybės padalijimų. Viename iš cituotojo 1795 m. rugsėjo 6 d. įsako punktų akcentuota, kad katalikų dvasininkija gavusi iš popiežiaus bules ar kitus Apaštališkojo Sosto dokumentus privalo laikytis 1782 m. sausio 17 d. įsaku duotų nurodymų, kitaip bus baudžiama pagal pasaulietinę teisę¹⁷.

Po Kotrynos II mirties 1796 m. Rusijos imperijos sostą paveldėjęs Povilas I vyskupijos pavadinimą sugrąžino, tačiau prasidėjusi imperijos teritorijoje atsidūrusių katalikų vyskupijų ribų pertvarka, kurioje dalyvavo ir paskutinis Varšuvos nunciatūroje rezidavęs pasiuntinys Laurynas Litta, į Sankt Peterburgą atvykęs Povilui I sutikus po jo karūnavimo imperatoriumi iškilmių Maskvoje 1797 m.¹⁸, užsitęsė. Nauji Katalikų Bažnyčios administraciniai pertvarkymai buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse imperatoriaus Povilo I buvo patvirtinti 1798 m. balandžio 28 d. įsaku Valdančiajam senatui. Iki tol Gniezno arkivyskupui pavaldžios vyskupijos buvo perduotos Mogiliavo

¹⁵ Kazimierz Kułakowski, *Z dziejów kapituły katedralnej wileńskiej...*, p. 24.

¹⁶ Įsakas Nr. 17380, 1795 m. rugsėjo 6 d., „О приведении в благоустройство церкви Римско-Католического исповедания в Великом Княжестве Литовском“, *PSZ*, rink. 1, t. 23, p. 762–784.

¹⁷ „В случае же присылки буль Папских или от имени его писанных посланий помянутое Римского исповедания духовенство должны поступать по точной силе указа в 17 день генваря 1782 года од Нас Сенату данного, под опасением суждения по законам гражданским“, įsakas Nr. 17380, 1795 m. rugsėjo 6 d., *PSZ*, rink. 1, t. 23, p. 762–784.

¹⁸ Michał Godlewski, „O kardynałacie Stanisława Siostrzeńciewicza-Bohusza“, *Kwartalnik Litewski*, Peterburgas, 1910, t. 1, p. 22; Bolesław Kumor, *op. cit.*, p. 18.

arkivyskupo jurisdikcijai¹⁹. Apaštališkasis Sostas pasaulietinės valdžios sprendimų dėl bažnytinio administracinio padalijimo bei priskyrimo Mogiliavo arkivyskupijai nekvestionavo ir įteisino juos kanoniškai²⁰. Po pastarosios pertvarkos Mogiliavo arkivyskupas Stanislovas Bogušas Siestšencevičius (Stanisław Bohusz-Siestrzeńcewicz), Vilniaus katedros kapitulos prelatas, gavo visos Rusijos imperijos katalikų metropolito teises. Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos struktūra ir narių skaičius išliko nepakitę. Kaip ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais ją sudarė dvi tikrųjų narių grupės: prelatai ir kanauninkai. Jų teisė turėti pagalbinius nekvestionuota ir koadjutorių *cum futura successione* pareigybė nenaikinta. 1800 m. koadjutorius, paveldėjimo teisę gavusius iki padalijimų, turėjo aštuoni katedros kapitulos nariai²¹. Tačiau buvo aki-vaizdu, kad nesant tiesioginių ryšių su Apaštališkuoju Sostu koadjutorių *cum futura successione* pareigybė yra pasmerkta išnykti – metams bėgant dalis Vilniaus katedros kapitulos koadjutorių po savo koadjutų mirties užėmė jų vietą, t. y. tapo tikraisiais nariais, vienas kitas Anapilin iškeliavo anksčiau už savo pavaduotą asmenį. Vyskupijai atsidūrus imperijoje, be katedros kapitulos statuto straipsniais numatytųjų tarnysčių, iš kurių svarbiausios buvo pagalba vyskupui vyskupijos valdymo reikaluose ir rezidavimas prie katedros, pareigų jos nariams ne tik kad nesumažėjo, bet ir prisidėjo naujų. Antai imperijos valdžios nurodymu iš katedros kapitulos narių rinktas vadinamasis asesorius, atstovavęs vyskupijai Romos katalikų dvasinėje kolegijoje, pasaulietinės imperijos valdžios įsteigtoje ir jos kontroliuojamoje Bažnyčios valdymo institucijoje Sankt Peterburge. Katedros kapitulos nariai būdavo renkami į 1803 m. įsteig-

¹⁹ Įsakas Nr. 18504, 1798 m. balandžio 28 d., „О бытий в России для исповедующих Римскую веру шести диоцезиям“, *PSZ*, rink.1, t. 25, p. 222–224; Leonid Żytkowicz, *Rządy Repnina na Litwie w latach 1794–7*, Wilno: Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 1938, p. 263–265.

²⁰ Popiežiaus Pijaus VI 1798 m. gruodžio 15 d. bulė: *Акты и грамоты о устройстве и управлении Римско-Католической церкви в империи Российской и Царстве Польском*, [СПб]: Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1849, p. 125–133.

²¹ Duomenys apie Vilniaus katedros kapitulą 1800 m., *LNMMB*, f. 130, b. 1730, l. 1–4.

tos ir nuo 1808 m. veikti pradėjusios Vyriausiosios dvasinės seminarijos tarybą, dalyvaudavo vyskupijos Konsistorijos darbe, pasaulietiniuose teismuose atstovaudavo kapitulos interesams tvarkant valdų reikalus etc. Prie katedros nuolat reziduojančių prelatų ir kanauninkų skaičius ne visada būdavo pakankamas, kad iškilmių metu deramai būtų atliekamos liturginės apeigos. Be to, ne vienam jų buvo keblu deramai atlikti kapitulos nario pareigas dėl pablogėjusios sveikatos ar amžiaus. 1809 m. iš vienuolikos katedros kanauninkų (dvylikta kanonija tais metais buvo neužimta) septyni buvo įkopę į septintąjį savo amžiaus dešimtmetį²². Pasitaikydavo, kad posėdį tekdavo atidėti dėl per mažo susirinkusiųjų skaičiaus. Antai, 1810 m. pavasario sesijos pirmajame posėdyje dalyvavo tik tai keturi kanauninkai – Vincentas Labunskis (Wincenty Łabuński), Juozapas Boguslavskis (Józef Bogusławski), Pranciškus Milkontas Norvaiša (Franciszek Milkont Narwojsz) ir Juozapas Mirskis (Józef Mirski), tad sesijos posėdžių pirmininko rinkimai, kurie paprastai rengti katedros kapitulos nariams susirinkus į pirmąjį sesijos posėdį, buvo atidėti²³. Pastarasis atvejis, kai dėl per mažo posėdžio dalyvių skaičiaus būdavo atidedamas svarbesnio klausimo svarstymas, nebuvo išskirtinis. Tad tikrųjų katedros kapitulos narių užimtumas, jų sveikatos ir amžiaus problemos, trukdžiusios deramai vykdyti tikrojo katedros kapitulos nario tarnystę, jeigu ir nebuvo pagrindinis, tai neabejotinai vienas iš svarbesnių akstinų naujai katedros kapitulos narių kategorijai įkurti.

Įvykių eiga leidžia teigti, kad klausimas dėl laikinųjų koadjutorių pareigybės įsteigimo buvo vienas pirmųjų, kurį 1808 m. pabaigoje vyskupijos administratoriumi tapęs Strojnovskis aptarė su katedros kapitulos nariais. Remiantis fragmentiškais užuominomis katedros kapitulos posėdžių protokoluose ir paties vyskupo raštuose, spėtina, kad tai buvusi Strojnovskio idėja. Ar apie tokius Strojnovskio, kuris pradėjęs valdyti vyskupiją tebegyveno Sankt Peterburge, kur ėjo Kolegijos nario pareigas, planus žinojo tuometis Mogiliavo metropolitas Bogušas-Siestšencevičius? Turint omenyje, kad metropolitas buvo Vilniaus katedros kapitulos prelatas dekanas, kuris reziduodamas Sankt Peterburge kaip katedros

²² Katedros kapitulos narių sąrašas, *LVIA*, f. 694, ap. 2, b. 3, l. 1.

²³ 1810 m. kovo 28 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 249, l. 22–23.

kapitulos narys turėjo koadjutorių *cum futura successione*, manytina, kad jis Strojnovskio sumanymui buvus palankus. Tačiau šiai prielaidai pagrįsti reikėtų išsamesnio tyrimo.

DĖL NUOSTATŲ AUTORYSTĖS IR TURINIO

Parengti laikinųjų koadjutorių nuostatus 1810 m. balandžio mėn. Strojnovskis asmeniškai įpareigojo katedros kapitulos kanauninką Antaną Kruševskį (Antoni Kruszewski)²⁴. Kanauninkui pavesta priėmimo į laikinuosius kanauninkus nuostatus surašyti taip, kad jie nepažeistų nei tikrųjų narių, nei tų, kurie jau dabar yra, arba ateityje gali būti išrinkti laikinaisiais koadjutoriais, teisių²⁵, perša prielaidą tokius koadjutorius jau buvus. Kokios aplinkybės lėmė, kad nuostatus imta rengti siekiant įteisinti esamą situaciją, t. y. priėmimo į koadjutorius procesui jau prasidėjus, kaip ir tai, kodėl jiems parengti buvo pasirinktas Kruševskis, galima tik spėlioti. Kilęs iš Balstogės apylinkių (gimė apie 1750 m.), mokėsis pas jėzuitus Lomžoje, Gardine, Kruševskis į Vilniaus vyskupijos seminariją įstojo teturėdamas 17 metų. Ją baigęs ir išventintas į kunigus, tarnavo vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio kapelionu, vėliau sekretoriumi. 1776 m. tapo Vidžių, 1789 m. – ir Zarasų klebonu. Rusijos imperijos laikotarpiu ir toliau valdė abi parapijas. Keletą kartų kaip katedros kapitulos kanauninkas rinktas deputatu į Lietuvos Tribunolą. Pastaroji aplinkybė leistų teigti, kad kanonų teisę išmanė²⁶. Šiaip ar taip akivaizdu, kad vyskupas Kruševskio intelektualinę pasirengimą vertino ir neabejojo galįs šio kanauninko gebėjimais pasikliauti.

Kruševskis su užduotimi susidorojo ganėtinai greitai, pateisindamas tiek kapitulos narių, tiek vyskupo lūkesčius. Ar katedros kapitulos nariai tuomet analizavo savo konfratro parengtą nuostatų projektą – neaišku, tačiau, reikia manyti, su juo buvo susipažinę, nes projektas tuomečiam

²⁴ Jeronimo Strojnovskio 1810 m. balandžio 19 d. laiškas Antanui Kruševskiui, *LMAVB*, f. 43, b. 1654, l. 1.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Kanauninko senjoro Antano Kruševskio 1816 m. tarnybos lapas, *LMAVB*, f. 43, b. 1862, l. 4v–7v.

vyskupijos administratoriui į Sankt Peterburgą išsiųstas katedros kapitulos vardu. Nuostatų tekstą nežymiai pagedagavęs, Strojnovskis jį 1810 m. rugpjūčio 6 d. patvirtino²⁷. Tų pačių metų rugpjūčio 17 d. į katedros kapitulos posėdžių protokolų knygas įrašytieji vyskupijos valdytojo aprobuotieji nuostatai įgijo juridinę galią²⁸. Turimi duomenys leidžia teigti, kad nuostatų tekstas nederintas su imperijos valdžia. Po savaitės vykusiame katedros kapitulos posėdyje pritarta siūlymui nuostatus įrašyti į katedros kapitulos statutą²⁹. Ar tąkart jie buvo įrašyti, neaišku, nes 1815 m. pradžioje vykusiame neeiliniame katedros kapitulos posėdyje kanauninkas Kazimieras Dmochovskis (Kazimierz Dmochowski) informavo įvykdęs nurodymą laikinųjų koadjutorių nuostatus įrašyti į katedros kapitulos statutą³⁰. Nuostatus prilyginus katedros kapitulos statuto straipsniams, jie tapo teisės norma, kurios laikymasis buvo privalomas tiek katedros kapitulai kaip korporacijai, tiek ir kiekvienam jos nariui.

Laikinųjų koadjutorių nuostatus sudarė 12 straipsnių, kuriais reglamentuota tiek koadjutorių priėmimo tvarka, reikalavimai, kuriuos turėtų atitikti kandidatai, tiek jų pareigos ir teisės. Anksčiau cituotu 1798 m. imperatoriaus įsaku reglamentuota ir katedrų kapitulos narių skyrimo tvarka, pagal kurią jų narių nominacijos teisė buvo rezervuota vyskupui³¹, tačiau, nors laikinųjų koadjutorių nominacija šiuo požiūriu nebuvo išimtis, nuostatų straipsniais apeliuota ne į Bažnyčios gyvenimo tvarką jau prieš gerą dešimtmetį reglamentuoti pradėjusius imperijos įstatymus, bet į kanonų teisę. Straipsnio, kuriuo apibrėžta koadjutoriaus pirmumo teisė į tikrojo kapitulos nario vietą po savo pavaduojamo asmens mirties ar savanoriško atsistatydinimo, išlyga dėl tam būtinos sąlygos – t. y. jei ta vieta aukščiausios valdžios įsakais nėra skirta kam

²⁷ Vilniaus vyskupijos katedros kapitulos laikinųjų koadjutorių nuostatai, *LMAVB*, f. 43, b. 165, l. 1–3.

²⁸ Katedros kapitulos 1810 m. rugpjūčio 17 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 249, p. 97v–98.

²⁹ Katedros kapitulos 1810 m. rugpjūčio 24 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 249, p. 99.

³⁰ Katedros kapitulos 1815 m. vasario 9 d. neeilinio posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 254, p. 77.

³¹ Įsakas Nr. 18504, 1798 m. balandžio 28 d., *PSZ*, rink. 1, t. 25, p. 222–224.

nors kitam, – yra vienintelis atvejis, kuriuo remiantis galima teigti, kad imperijos įstatymai nuostatų kūrėjų neignoruoti.

Numatyta, kad kandidatas į koadjutorius, turėdamas savo patro-
no sutikimą – atitinkamo turinio raštą, privalėjo kreiptis į vyskupą.
Tik gavęs vyskupo raštišką pritarimą, jis kreipdavosi su tais raštais į
katedros kapitulą, prašydamas jį priimti. Taigi vyskupas su katedros
kapitulos nariais sprendami, ar jų konfratras pagrįstai prašo skirti jam
pagalbininką, turėjo pareigą patikrinti, ar kandidatas į koadjutorius
atitinka keliamus reikalavimus. Teigiamo sprendimo atveju katedros
kapitulos pareiga buvo jį įvesdinti ir prisaikdinti³². Kandidatai į laiki-
nuosius koadjutorius, kaip ir kandidatuojuojantieji į tikruosius narius, po
įvesdinimo apeigų mažiausiai trijų tikrųjų kapitulos narių akivaizdoje
prisiekdavo katedros kapitulos statute įrašytos priesaikos žodžiais. Jie
buvo prisaikdinami saugoti katedros kapitulos paslaptis ir niekada,
jokiomis aplinkybėmis, jų neatskleisti. Kadangi laikinasis koadjutorius
neturėjo teisės pretenduoti į bendras katedros kapitulos pajamas, tad jis
nesaistytas ir noviciato pareigos, kuri buvo būtina tikriesiems nariams.
Kaip ir tikrieji nariai, laikinieji koadjutoriai turėjo teisę dėvėti katedros
kapitulai privilegijomis suteiktus skiriamuosius ženklus – roketę, togą,
mantoletę ir distinktorijų. Skiriamųjų katedros kapitulos ženklų dėvė-
jimo teisę jie išsaugodavo iki savo gyvos galvos, t. y. ir po pavaduojamo
kapitulos nario mirties.

Pabrėžtina, kad žodis „laikinieji“ pavadinime yra prasminis, reiškiantis, jog laikinųjų koadjutorių institucija sumanyta kaip koadjutorių
cum futura successione trumpalaikis pakaitalas, turėjęs egzistuoti iki bus
panaikintas tiesioginių kontaktų su Apaštališkuoju Sostu draudimas.
Strojnovskio manymu, katedros kapitulos narys turėtų pats spręsti, ar
jis norėtų turėti tikrai laikinąjį koadjatorių, ar tokį, kuris atėjus laikui
pasirūpintų gauti popiežiaus bulę, suteikiančią jam *cum futura successio-
ne* teisę³³. Kiek gaji ir kaip plačiai tarp katalikų dvasininkijos hierarchų

³² Vilniaus katedros kapitulos laikinųjų koadjutorių nuostatai, 1810 m., *LMAVB*,
f. 43, b. 165, l. 1–3.

³³ Jeronimo Strojnovskio 1810 m. birželio 13 d. raštas katedros kapitulai,
LMAVB, f. 43, b. 195, l. 1–2.

buvo paplitusi nuomonė, kad netrukus bus leista grįžti prie ankstesnės dalinių Bažnyčios kontaktų su Apaštališkuoju Sostu tvarkos, yra išsamėnių tyrimų dalykas. Aplinkybė, kad tokių koadjutorių atsiradimą Vilniaus katedros kapituloje inicijavęs Strojnovskis jau nuo 1807 m. gyveno Sankt Peterburge, kur Romos katalikų dvasinėje kolegijoje atstovavo Lucko vyskupijai tikrojo Kolegijos nario teisėmis³⁴, leistų manyti, jog mintys apie dalinių Bažnyčios tiesioginių ryšių su Apaštališkuoju Sostu draudimo laikinumą buvo nesvetimos ir šioje institucijoje tarnaujantiems katalikų dvasininkams.

NOMINACIJOS PROCEDŪROS RAIDOS BRUOŽAI

Laikinių koadjutorių nominacijos procedūra pradėta praktiškai iš karto, kai tik buvo gautas vyskupo pritarimas paskutinei nuostatų redakcijai – 1810 m. rugpjūčio 17 d. vykusiame katedros kapitulos posėdyje perskaičius nuostatus aprobuojantį Strojnovskio laišką kanauninkas Kruševskis kreipėsi su prašymu skirti jam į koadjutorius Smolensko kanauninką Joną Višnevskį (Jan Wiszniewski), einantį Merkinės klebono ir Trakų dekanato pareigas. Taigi bažnytinėje hierarchijoje Višnevskis užėmė anaiptol ne žemiausią vietą. Pagal amžių jis buvo metais vyresnis už savo pavaduojamą kapitulos narį – Kruševskiui 1810 m. sukako 60 m., o Višnevskiui – 61 m.³⁵ Tačiau katedros kapitulos nariams klausimų nei dėl garbaus kandidato į koadjutorius amžiaus, nei dėl jo einamų pareigų sąlygoto užimtumo nekilo ir vienbalsiai buvo nutarta įvesdinti Višnevskį koadjutoriaus pareigoms³⁶. Mažai tikėtina, kad katedros kapitulos nario pajamų dalis, kurią koadjutoriui privalėjo skirti jo koadjutas (apie tai žr. toliau), galėjo turėti įtakos Višnevskio apsisprendimui. Reikia manyti, žymiai svaresnis veiksnys buvo perspektyva tapti tikruoju katedros

³⁴ Artur Jan Kukuła, „Strojnowski (Strojnowski) Hieronim“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, 2006, t. XLIV/3, sąs.182, Warszawa – Kraków: Instytut Historii PAN, p. 399.

³⁵ Pranešimas apie katedros kapitulos būklę ir pasikeitimus 1811 m., įvykusius nuo 1810 m. lapkričio 26 d., *LMAVB*, f. 43, b. 1733, l. 1–2.

³⁶ Katedros kapitulos 1810 m. rugpjūčio 17 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 249, p. 97v–98.

kapitulos nariu. Laikinojo koadjutoriaus teisė reprezentuoti katedros kapitulą dėvint išorinius šios dvasininkijos grupės skirties ženklus – roketę, mantoletę, togą bei distinktorijų – veikiausiai taip pat buvo anaip tol ne antraeilis dalykas. Tiesa, nuostatais užtikrinta pirmumo teise po savo pavaduojamo kapitulos nario mirties užimti atsilaisvinusią tikrojo nario vietą Višnevskis nespėjo pasinaudoti – Anapilin iškeliavo anksčiau už savo patroną (mirė 1813 m. kovo 26 d.)³⁷. Višnevskio atvejis vaizdžiai iliustruoja istoriografijos mintį, jog laikinojo koadjutoriaus pareigybė dvasininkijos vertinta ir laikyta patrauklia³⁸.

Višnevskis buvo vienas iš tų, kuriems priėmimo į katedros kapitulos narių koadjutorius procesas prasidėjo vyskupui ir katedros kapitulai apsisprendus dėl šios pareigybės įsteigimo, bet dar neturint priėmimą reglamentuojančių nuostatų. Vienas iš šių prielaidą patvirtinančių argumentų – vyskupo informacija katedros kapitulai rašytame laiške, kuriuo jis praneša patvirtinantis keturias koadjutorių kandidatūras: minėtą Joną Višnevskį ir Juozapą Grozmanį skiriantis kanonijų koadjutoriais, Stanislovą Lachnickį – prelatūros kantorijos koadjutoriumi, o Steponą Puslovskį – prelatūros scholasterijos koadjutoriumi³⁹. Pastarasis laiškas rašytas 1810 m. rugpjūčio 12 d., t. y. likus kelioms dienoms iki katedros kapitulos posėdžio (rugpjūčio 17 d.), kuriame nariai supažindinti su vyskupo sprendimu dėl laikinųjų koadjutorių nuostatų ir vyskupo papildytu nuostatų tekstu. Pirmieji koadjutoriai įvesdinti į pareigybę, nesusiejant jų su tas pareigas katedros kapituloje turinčiu prelatu ar kanauninku, kaip reglamentuota nuostatais.

Pastebėtina, kad prelato scholasto pareigas tuo metu ėjo pats vyskupijos administratorius Strojnovskis. Prelato kantoriaus vieta po Petro Točilovskio (Piotr Toczyłowski) mirties 1808 lapkričio mėnesi⁴⁰ atiteko jo koadjutoriui *cum futura successione* Pranciškui Ksaverui Bogušui,

³⁷ Katedros kapitulos 1813 m. balandžio 15 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 252, l. 13.

³⁸ Kazimierz Kułakowski, *Z dziejów kapituły katedralnej wileńskiej*, p. 25.

³⁹ Katedros kapitulos 1810 m. rugsėjo 22 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 249, p. 98v.

⁴⁰ Katedros kapitulos 1808 m. lapkričio 21 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 248, l. 39.

kuris jau keletą metų gyveno Varšuvoje ir savo konfratrams žadėjo grįžti į Vilnių, kai tik sutvarkysiąs savo reikalus⁴¹. Jų tvarkymas užsitęsė ir 1810 m. Bogušas vis dar tebebuvo Varšuvoje. Taigi prelado kantoriaus vieta faktiškai jau antrus metus buvo laisva. Turint omenyje, kad metropolitas Bogušas-Siestšencevičius dekanų pareigų katedros kapituloje taip ir neatsisakė, Strojnovskiui pradėjus valdyti vyskupiją Vilniuje reziduojančių prelatų skaičius buvo sumažėjęs iki trijų. Tad laikinųjų koadjutorių nominacija šiuo konkrečiu atveju kapitulos struktūra iš dalies buvo atkurta iki prieš tai buvusio narių skaičiaus. Kaip šiuo atveju ketinta spręsti atlygio pirmiesiems koadjutoriams klausimą, lieka neaišku.

Pirmaisiais metais, kai nuostatai buvo patvirtinti, nominuoti ir įvesdinti penki laikinieji koadjutoriai (žr. priedą). Tai didžiausias skaičius per visą šios pareigybės istoriją. Turimi duomenys leidžia teigti, kad koadjutorių skyrimo procesas nebuvo nei nuoseklus, nei tolygus. Daugiausia jų – penkiolika – buvo paskirta vyskupiją valdant šios pareigybės įsteigimą inicijavusiam Strojnovskiui (žr. priedą). Vyskupijos seminarijos profesorius, Brastos kanauninkas Mykolas Avtuškevičius (Michał Awtuszkiewicz) buvo paskutinis, kuriam raštą dėl skyrimo prelado prepozito Antano Giedraičio laikinuoju koadjutoriumi 1815 m. vasario 26 d. pasirašė Strojnovskis⁴². Būta metų, kai koadjutoriai nebuvo skiriami (1816, 1818, 1819, 1821–1826 m.), po 1814 m. daugiau kaip vienas koadjutorius per metus nė karto jau ir nebebuvo paskirtas (žr. lentelę). Taigi su Strojnovskio valdymo pabaiga (mirė 1815 m. rugpjūčio pradžioje) laikinų koadjutorių nominacijos procesas, nesibaigė. Specifinis „postrojnovskinio“ koadjutorių nominacijos proceso ypatumas – koadjutorių, kurių kadencija baigėsi, priskyrimas kitam kapitulos nariui (žr. priedą).

Paskutiniu metu laikinuoju koadjutoriumi, realiai ėjusiu šias pareigas, tapo Jonas Lešnevičius. 1827 m. Vilniaus vyskupija laikinai buvo valdoma katedros kapitulos į šias pareigas išrinkto oficiolo prelado kustodo

⁴¹ Katedros kapitulos 1808 m. gruodžio 23 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 248, l. 67.

⁴² Katedros kapitulos 1815 m. kovo 8 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 254, l. 91v–99.

Vincenzo Mikuckio (arkivyskupas metropolitas Bogušas-Siestšencevičius, valdęs vyskupiją administratoriaus teise, mirė 1826 m.), tad naują koadjutorių turėti suinteresuotas kanauninkas Minsko vyskupas Jokūbas Dederka (Jakub Dederko) dėl paskyrimo rašto kreipėsi tiesiai į arkivyskupą metropolitą Kasparą Cieciševskį (Kasper Cieciszewski). Pastarasis pranešė neprieštaraujantis ir manantis, kad tokio rašto išdavimas nūnai esantis vyskupiją valdančio oficiolo kompetencijoje. Tokį patvarkymą gavęs Mikuckis nedelsdamas kreipėsi į katedros kapitulą, kad pastaroji pradėtų Lešnevičiaus priėmimo į laikinuosius koadjutorius procedūrą⁴³. Pateikti pavyzdžiai leidžia teigti, kad ir toliau laikytasi nuostatos, jog laikinųjų koadjutorių nominacija yra vyskupijos ganytojo kompetencija.

Lešnevičiaus tarnystė Dederkos laikinuoju koadjutoriumi ilgai netruko – tų pačių, 1827-ųjų, metų lapkričio pirmosiomis dienomis jis buvo pakeltas į kanauninkus, t. y. tapo tikruoju katedros kapitulos nariu⁴⁴. Tiesa, katedros kapitula neprieštaravo į kanauninkus nominuoto Lešnevičiaus prašymui leisti eiti laikinojo koadjutoriaus pareigas, kol truks statutu apibrėžtas penkių mėnesių jo, kaip naujai priimto katedros kapitulos nario, noviciatas⁴⁵. Tačiau šiam laikotarpiui pasibaigus Dederkai vėl teko ieškoti kito koadjutoriaus. Garbus kanauninkas pasirinko Antaną Fijalkovskį (Antoni Fijałkowski, Fiałkowski)⁴⁶, tuomet profesoriavusį vyskupijos seminarijoje. Turimi duomenys leidžia teigti, kad ir šįkart koadjutoriaus paskyrimo klausimu Dederka pirmiau kreipėsi į arkivyskupą metropolitą. Katedros kapitula sulaukė metropolito 1828 metų gegužės pabaigoje rašyto rašto su priedais – kanauninko teikimas Fijalkovskiui eiti koadjutoriaus pareigas bei 1810 m. nuostatų dėl laikinųjų koadjutorių kopija⁴⁷. Koks buvo metropolito rašto turinys,

⁴³ „[...] oficjał zarządżający diecezją wileńską dostateczną na to ma moc i władzę“, Katedros kapitulos 1827 m. birželio 16 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 263, p. 81v–83v.

⁴⁴ Katedros kapitulos 1827 m. lapkričio 4 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 263, l. 104–110.

⁴⁵ *Ibid.*, l. 108v.

⁴⁶ Katedros kapitulos 1828 m. birželio 6 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 263, l. 189–196.

⁴⁷ *Ibid.*

neaišku, tačiau apsvarsčiusi gautus dokumentus (t. y. metropolito raštą ir Dederkos teikimą) kapitula, savo ruožtu, parengė raštą, kuriame, kaip galima spręsti iš katedros kapitulos posėdžio protokolo, peršama mintis, kad laikinųjų koadjutorių nominacija baigėsi su vyskupo Strojnovskio mirtimi. Tvirtinama, kad metropolitas Bogušas-Siestšencevičius iš pradžių tvirtinęs tokius koadjutorius, vėliau juos nominuoti atsisakęs. Peršama mintis, kad pagrindinė arkivyskupo metropolito nuostatos dėl laikinųjų kanauninkų nominacijos radikalaus pasikeitimo priežastis buvo imperijos valdžios požiūris. Nors ji kurį laiką tokią kapitulos narių kategoriją toleravo, tačiau oficialiuose raštuose laikinieji koadjutoriai niekada nei prelatais, nei kanauninkas netituluoti. Jų pavardės nespausdintos ir vyskupijos liturginiuose kalendoriuose. Kadangi daugiau jokioje kitoje vyskupijoje laikinųjų koadjutorių nominacijos tradicijos nebuvo, katedros kapitulos narių nuomone, ir Vilniaus vyskupijoje ji laikui bėgant nuėjusi į užmarštį: kai kuriems koadjutoriams tapus tikraisiais katedros kapitulos nariais, kitiems apskritai iš katedros kapitulos pasitraukus į tarnystę kitose vyskupijos institucijose ar mirus, šios narių kategorijos nebelikę. Apeliuojama į 1810 m. laikinųjų koadjutorių nuostatus ir atkreipiamas dėmesys, kad jie atsiradę esant laikiniems ryšiams su Apaštališkuoju Sostu trikdžiams. Galiausiai reziumuojama, jog laikinųjų koadjutorių nominacija neteko prasmės, nes ryšiai su Apaštališkuoju Sostu imperatoriaus valia atkurti (sic!). Kada tai įvyko ir kaip tas „atkūrimas“ reikėsi praktiškai, nekomentuojama. Tačiau pabrėžiama, jog laikinųjų koadjutorių skirti be imperatoriaus teikimo ir patvirtinimo negalima. Argumentuojama, kad tai būtų nesuderinama su imperatoriaus valia, ir pateikiama citata iš Dvasinių reikalų ir visuotinio švietimo ministerijos 1817 m. nuostatų, kurių viename iš straipsnių nurodyta, kad Romos katalikų ir Graikų katalikų katedrų kapitulų narius vyskupų teikimu ir tarpininkaujant ministrui tvirtina aukščiausia valdžia⁴⁸. Remiantis pastaraisiais katedros kapitulos posėdžio protokole užfiksuotais teiginiais, galima prielaida, kad katedros kapitula ne tik kad neprieštaravo dėl laikinųjų koadjutorių pareigybės panaikinimo, bet buvo jų panaikinimo iniciatorė. Turint omenyje, kad mažiau nei

⁴⁸ *Ibid.*

prieš metus nominuojant Lešnevičių laikinojo koadjutoriaus tarnystei klausimų ar juolab abejonių dėl šios pareigybės reikalingumo nekilo, akivaizdu, kad katedros kapitulos posėdyje išsakyta nuomonė šiuo konkrečiu atveju tebuvo laki metafora. Ar tokie nuomonės dėl laikinųjų koadjutorių pareigybės pokyčiai yra kaip nors susiję su A. Klungevičiaus 1828 m. balandžio 23 d. nominacija vyskupijos sufraganu ir administratoriumi⁴⁹ – atviras klausimas, tačiau datų sutapimas perša prielaidą, kad išsamesni tyrimai šia linkme galėtų būti perspektyvūs.

LAIKINŲJŲ KOADJUTORIŲ PERSONALIJOS IR KARJEROS VINGIAI

Laikiniųjų koadjutorių, įvesdintų 1810–1827 m., grupę sudaro 16 asmenų (neskaičiuojant Fijalkovskio, kurį Dederka buvo pasirinkęs savo koadjutoriumi, bet kuris juo taip ir netapo, nes, kaip minėta, nuspręsta apskritai laikinųjų koadjutorių pareigybės atsisakyti). Du iš jų – Lešnevičių ir Porazinski – galima priskirti „etatinių“ kategorijai, skirtingais laiko tarpais pavadavusių vis kitą kapitulos narį (žr. priedą). Turimi duomenys yra pakankami teigti, kad laikinojo koadjutoriaus pareigybė ne vienam tapo bažnytinės karjeros laipteliu ne tik vyskupijos katedros kapituloje. Aukščiausiai karjeros laiptais pakilo Dmochovskis, prelato kantoriaus Lachnickio koadjutorius, po metų, 1812 m., tapęs tikruoju kanauninku, 1823 m. – prelatu prepozitu, o 1848 m. popiežiaus prekoninazuotas Mogiliavo arkivyskupu metropolitu⁵⁰. Kaip ir Dmochovskis į katedros kapitulą 1811 m. įvesdintas kanauninko

⁴⁹ A. Klungevičius 1828 m. balandžio 23 d. imperatoriaus įsaku paskirtas Vilniaus vyskupijos sufraganu ir jos administratoriumi. Įsaką su tų pačių metų balandžio 30 d. Valdančiojo senato įsaku kopija vykdyti imperatoriaus valią Klungevičius gavo iš Kolegijos. Jame nurodyta, kad vyskupiją jis valdys prižiūrimas arkivyskupo metropolito K. Cieciševskio, t. y. privalės jam teikti ataskaitas ir paklusti jo nurodymams. Katedros kapitulos nariai su pranešimu apie nominaciją buvo supažindinti gegužės 11 d. posėdyje, Katedros kapitulos 1828 m. gegužės 11 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 263, l. 178v–180.

⁵⁰ Czesław Falkowski, „Dmochowski Kazimierz Roch“, *Polski Słownik Biograficzny*, (toliau – *PSB*), 1939–1946, t. 5, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, p. 208–210.

Povilo Bžostovskio (Paweł Brzostowski) laikinojo koadjutoriaus tarnystei Civinskis 1812 m. užėmė tikrojo kanauninko vietą, po metų – prelatūrą kantoriją, nuo 1826 m. ėjo prelato dekaną pareigas, o 1841 m. konsekruotas titulinis Delkonijos vyskupu⁵¹. Kanauninko Volčackio koadjutoriui Grozmaniui, nepaisant, kad jo koadjutas mirė 1810 m. pabaigoje⁵², tikrojo katedros kapitulos nario vietos teko ilgokai laukti. Grozmanis buvo vienas iš laikinųjų koadjutorių, perėjusių į Vilniaus vyskupiją iš Žemaičių. Kilęs iš Lenkijos Karalystės, Stanislovo Augusto Poniatovskio 1765 m. Varšuvoje įsteigtosios Riterių mokyklos⁵³ auklėtinis, apsisprendęs pasukti dvasininko keliu, teologijos mokslus studijavo Vilniuje, kur 1801 m. išventintas į kunigus. Klebonavo Žemaitijoje, buvo Žemaičių vyskupo kurijos auditorius. 1809 m. persikėlė į Vilniaus vyskupiją⁵⁴. Tolesnė įvykių seka rodo, kad ambicijų kilti bažnytinės karjeros laiptais turėjo jau tuomet. Deja, pastangos užimti savo koadjuto vietą buvo bevaisės. Paaikšėjus, kad nepateikė bajorystę įrodančių dokumentų, buvo išbrauktas iš katedros kapitulos narių, neteko teisės nešioti skiriamųjų ženklų: roketės, mantoletės, togos ir distinktorijaus⁵⁵, t. y. neteko visų laikiniesiems koadjutoriams nuostatų straipsniais garantuotų teisių. Grozmanio laikinojo koadjutoriaus karjera tetruko keletą mėnesių. Į po Volčackio mirties atsilaisvinusią kanoniją Vilniaus universitetas pagal jam 1803 metais imperatoriaus valia suteiktą teisę į keturias katedros kapitulos kanonijas pasiūlė savo kandidatą – grafą Bžostovskį⁵⁶. Grozmanis į katedros kapitulos narių būrį tikruoju nariu (kanauninku,

⁵¹ Czesław Falkowski, „Cywiński Jan Kajetan“, in: *PSB*, 1938, t. 4, p. 135–136.

⁵² Katedros kapitulos 1810 m. gruodžio 5 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 249, p. 122.

⁵³ *Szkoła Rycerska*, oficialus pavadinimas „Akademia Szlacheckiego Korpusu Jego Królewskiej Mości i Rzeczypospolitej“; ši iš valstybės išdo išlaikoma mokykla, rengusi jaunuolius karinei ir civilinei tarnybai, savo auklėtiniais suteikdavo ganėtinai įvairių žinių – nuo karo mokslų bei teisės disciplinų iki muzikos ir užsienio kalbų. Uždaryta pralaimėjus Kosciuškos sukilimui, 1794 m. lapkričio pabaigoje.

⁵⁴ Juozapo Grozmanio 1820 m. tarnybos lapas, *LVIA*, f. 694, ap. 2, b. 62, l. 5v.

⁵⁵ Katedros kapitulos 1811 m. rugpjūčio 3 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 250, l. 66.

⁵⁶ Jeronimo Strojnovskio 1811 m. balandžio 26 d. laiškas Steponui Lachnickiui, katedros kapitulos prezidentui, *LMAVB*, f. 43, b. 1740, l. 2.

o vėliau ir prelatu) buvo priimtas tikrai 1827-aisiais⁵⁷, kai reikalavimo pateikti dokumentus, įrodančius kandidatuojančiojo bajorystę iki 4-os kartos, katedros kapitula nebepaisė.

Kur kas sėkmingiau klostėsi Lachnickio ir Puslovskio, – dviejų iš pirmojo ketvertuko laikiniais koadjutoriais nominuotųjų, bažnytinė karjera. Bogušui galiausiai atsisakius prelatūros kantorijos, Strojnovskis 1810 m. spalio 21 d. prelatu kantoriumi paskyrė Lachnickį. Katedros kapitula, konfratrams vienbalsiai pritarus, įvesdino Lachnickį į tikruosius narius lapkričio 6 d.⁵⁸. Nors Lachnickio koadjutoriavimas kaip ir Grozmanio tetruko keletą mėnesių, tačiau baigėsi pakėlimu į vieną iš aukštesnių katedros kapitulos tikrojo nario pareigybių. Analogiškai sėkmingai klostėsi Puslovskio bažnytinė karjera. Strojnovskis, motyvuodamas tuo, jog norintis, kad visos pareigos tiek katedroje, tiek katedros kapituloje būtų deramai vykdomos, atsisakė savo turėtos prelatūros, pranešdamas, kad nuo 1810 m. spalio 1 d. ši vieta esanti laisva⁵⁹. Katedros kapitula kandidato į šią vietą net neieškojo. Vyskupo laiško šiuo klausimu neteko ilgai laukti. Strojnovskis rašė, jog remdamasis jam priklausančia kolicijos teise vakuojančią prelatūrą atidavęs savo laikinajam koadjutoriui, Biariozos klebonui, Pružanų dekanui Puslovskiiui. Pasak Strojnovskio, „pažinęs šio vyro dievobaimingumą, dorybes ir nuopelnus, esu įsitikinęs, kad jo paskyrimas į šias bažnytinės hierarchijos pareigas bus naudingas visai vyskupijai“⁶⁰. Katedros kapitula Puslovskio įvesdinimo į prelatus scholastikus apeigas atliko tų pačių metų spalio 24 d.⁶¹, taigi nominacijos į tikruosius narius procesas Puslovskiiui buvo ganėtinai trumpas. Tokia skuba aiškintina siekiu kuo greičiau atkurti anksčiau buvusį katedros kapitulos tikrųjų narių skaičių, kad būtų galima užtikrinti

⁵⁷ Jan Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, d. 3, p. 453.

⁵⁸ Katedros kapitulos 1810 m. lapkričio 2 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 249, l. 117.

⁵⁹ Jeronimo Strojnovskio 1810 m. spalio 1 d. laiškas katedros kapitulai, *LMAVB*, f. 43, b. 1691, l. 1.

⁶⁰ Jeronimo Strojnovskio 1810 spalio 4 d. laiškas katedros kapitulai, *LMAVB*, f. 43, b. 1664, l. 1.

⁶¹ Katedros kapitulos 1810 m. spalio 24 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 249, l. 114.

deramą šiai vyskupijos institucijai skirtų pareigų atlikimą. Laikinieji koadjutoriai vertinti kaip rezervas, kurių reikalui esant galima pasitelkti katedros kapitulos struktūrai atkurti.

Nuostatų straipsniais nustatyta tvarka 1810 m. laikiniuju koadjutoriumi tapo ir Adomas Kosakovskis. Pasirūpinęs reikalingomis nominacijomis jau rugsėjo mėnesį – taigi praktiškai vos nuostatams įsigaliojus – jis kreipėsi į katedros kapitulą prašydamas jį įvesdinti laikiniuju prelato prepozito, kurio pareigas tuo metu ėjo Antanas Giedraitis, koadjutoriumi. Savo bajorišką kilmę įrodančius dokumentus pasižadėjo pateikti per mėnesį⁶². Katedros kapitula vienbalsiai po poros dienų paskyrė įvesdinimo apeigas, kurias atliko arkidiakonas Mykolas Dłuskis (Michał Dłuski). Ceremonijoje dalyvavo ir prieš mėnesį įvesdintieji laikinieji koadjutoriai Lachnickis ir Grozmanis⁶³. Pastaroji aplinkybė perša prielaidą, kad koadjutoriai ganėtinai greitai įsitraukdavo į katedros kapitulos bendruomenės gyvenimą.

Iš šešiolikos laikinųjų koadjutorių, jeigu neskaitysime dviejų, kurie Anapilin iškeliavo pirmiau už savo pavaduotuosius asmenis (Kosakovskio [?] ir Višnevskio), tik tai dviem – Mirskiui ir Znamierovskiui – koadjutorija jų karjeros Vilniaus katedros kapituloje pirmąją pakopą taip ir netapo. Znamierovskis, atrodo, bus pasitraukęs pats. Pagrindinė jo pasitraukimo priežastis veikiausiai buvo nesutarimai su savo patronu. 1827 m. balandžio mėnesį vyskupas Dederka kreipėsi į kapitulą kaltindamas Znamierovskį nevykdant savo koadjutoriaus pareigų ir pranešdamas pastarąjį jų atsisakius. Dederka prašė išduoti jam raštą, kad jo koadjutorius jau pora metų be pertraukos praleidinėdamas katedros kapitulos susirinkimus pridaręs jam nuostolių ir prašė išreikalauti iš jo arba iš naujai paskirto koadjutoriaus neteisėtai išmokėtas sumas. Katedros kapitula tąkart atsakė, kad galinti išduoti tik tai raštą apie Znamierovskio posėdžių lankomumą, kaip ir numatyta katedros kapitulos statute; be to patikino, kad jeigu vyskupas bylinėsis su savo koadjutoriumi vysku-

⁶² Katedros kapitulos 1810 m. rugsėjo 21 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 249, l. 105.

⁶³ Katedros kapitulos 1810 m. rugsėjo 23 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 249, p. 106.

pijos konsistorijoje ir bus reikalingas katedros kapitulos paaiškinimas, ji tokį suteiks⁶⁴. Reikėtų išsamesnio tyrimo norint atsakyti į klausimą, ar tokia byla pateko į konsistoriją. Ar pasitraukęs iš katedros kapitulos Znamierovskis liko vyskupijoje, taip pat neaišku. Tačiau šis iš Voluinės gubernijos kilęs dvasininkas, Lucko seminarijos auklėtinis, Žemaičių vyskupijos katedros kapitulos garbės kanauninkas⁶⁵, Vilniaus katedros kapitulos tikruoju nariu taip ir netapo.

Koadjutoriaus Mirskio karjera Vilniaus vyskupijos katedros kapituloje truko dar trumpiau. Neaišku, kokios priežastys lėmė, tačiau po kanauninko Volovičiaus mirties 1811 m. pabaigoje, kurio koadjutoriumi Mirskis buvo įvesdintas tų pačių metų kovo pradžioje (žr. priedą), jam nebuvo pasiūlyta užimti atsilaisvinusią vietą. Tačiau viltį tapti tikruoju katedros kapitulos nariu Mirskis, matyt, tuomet dar turėjo, nes išvažiuoti iš Vilniaus neskubėjo. 1812 m. vasarą Napoleono armijai įžygiavus į Vilnių Mirskis tebebuvo mieste. Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis jį paties prašymu buvo atleidęs iš asesoriaus pareigų vyskupijos konsistorijoje, tačiau turimą šios katedros kapitulos garbės kanauninko titulą Mirskis tebeturėjo, parapiją taip pat. Veikiausiai jis liko ir šios vyskupijos dvasininkų sąrašuose – atleisdamas Mirskį iš asesorių vyskupas Giedraitis vylėsi, kad jo rezidavimas Vilniuje galėtų būti naudingas Žemaičių vyskupijai⁶⁶. Tačiau šaltiniuose kol kas nepavyko rasti duomenų, kad į Vilnių persikėlęs dvasininkas tokius Žemaičių vyskupijos ganytojo lūkesčius būtų pateisinęs. Neatmestina, kad pašalinimas iš Vilniaus katedros kapitulos pasibaigus jo, kaip laikinojo koadjutoriaus, kadencijai, galėjo tapti akstinu, paskatinusiu Mirskį išnaudoti pasikeitusią politinę situaciją. 1812 m. liepos 1 d. Vilniuje įsteigus prancūzų kontroliuojamą Lietuvos laikinosios vyriausybės komisiją, kuriai buvo pavestas ir krašto reikalų tvarkymas, tarp kitų ir švietimo bei religijos

⁶⁴ Katedros kapitulos 1827 m. balandžio 22 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 263, l. 74 v–77.

⁶⁵ Vaitiekaus Znamierovskio 1816 m. tarnybos lapas, *LMAVB*, f. 43, b. 1862, l. 8v–9.

⁶⁶ Žemaičių vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio 1811 m. vasario 25 d. raštas dėl Jono Mirskio atleidimo iš vyskupijos konsistorijos asesoriaus pareigų, *LMAVB*, f. 43, b. 1735, l. 1.

klausimai⁶⁷, J. Mirskis katedros kapitulos vardu kreipėsi į Švietimo ir religijos komitetą – šios Komisijos struktūrinį padalinį – kvestionuodamas vyskupijos administratoriaus Strojnovskio, kuris ir toliau rezidavo Sankt Peterburge, valdžios teisėtumą. Mirskio rašto originalas nėra žinomas, tačiau detalus jo turinys atpasakotas Lachnickio, turėjusio Strojnovskio įgaliojimus valdyti vyskupiją, susirašinėjime su Švietimo ir religijos komitetu. Aiškėja, kad Komitetas Mirskio pretenzijas iš karto persiuntė Lachnickiui. Pastarasis Komitetą informavo, kad Mirskis, beneficiją turintis Žemaičių vyskupijoje, ją yra neteisėtai apleidęs, o su Vilniaus vyskupija nėra susaistytas jokia tarnyste. Katedros kapitulos posėdžiuose jis neturi teisės dalyvauti ir nedalyvauja, užsiiminėdamas intrigomis⁶⁸. Apeliuodamas į Komiteto išleistą nurodymą klebonams neapleisti savo pareigų parapijoje, Lachnickis prašė įsakyti maištaujančiam dvasininkui nedelsiant grįžti į Žemaitiją ir „sėdėti savo beneficijoje“, kaip numato kanonų teisė⁶⁹. Reikiamo turinio raštą Lachnickis iš Komiteto gavo ir netrukus galėjo pranešti buvusiam laikinajam koadjutoriui Komiteto valią – nedelsiant išvykti iš Vilniaus į Žemaitiją ir ten apsigyventi sau skirtoje parapijoje⁷⁰. Tad Žemaičių vyskupijos konsistorijos asesoriaus pareigų prieš pusantrų metų atsisakiusiam šios vyskupijos katedros kapitulos garbės kanauninkui Mirskiui galiausiai teko grįžti į Žemaitiją. 1821-aisiais Mirskis, Žemaičių vyskupijos garbės kanauninkas, ėjo Šiaulių parapijos klebono pareigas⁷¹, 1823-aisiais jis jau garbus šeštą

⁶⁷ Šios Komisijos, kaip laikinosios valdžios centrinės institucijos, napoleonmečiu atstovavusios Lietuvos visuomenei, protokolai yra skelbti: *1812 metų Lietuvos laikinosios vyriausybės komisijos posėdžių protokolai*, parengė Virgilijus Pugačiauskas, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012.

⁶⁸ 1812 m. rugpjūčio 7 d. įrašas, Prelato kantoriaus Stanislovo Lachnickio, pavaduojančio Vilniaus vyskupą, protokolų knyga, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 160, p. 221–227.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ 1812 m. rugpjūčio 12 d. rašto laikinajam koadjutoriui Vincentui Mikuckiui, kuris įpareigojamas nurodymą į rankas įteikti Jonui Mirskiui, nuorašas, Prelato kantoriaus Stanislovo Lachnickio, pavaduojančio Vilniaus vyskupą, protokolų knyga, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 160, p. 230.

⁷¹ *Directorium horarum canonicarum et missarum juxta computum veteris calendarii pro dioecesi Samogitiensi in AD MDCCCXXII*, Vilnae: Typis Cong. Miss. ad Ecl. S. Casimiri, p. 74, 93 [puslapiai numeruoti ranka].

dešimtį bebaigiantis Baisogalos klebonas⁷². Tarp vyskupijos konsistorijos asesorių J. Mirskio pavardės nei 1822, nei 1824 m. *Directorium* jau nėra. Žemaičių vyskupijos garbės kanauninkas, atrodo, buvo aukščiausias titulas šio dvasininko bažnytinėje karjeroje.

KOAJUTORIAI IR JŲ KOAJUTAI

Katedros kapitulos tikrieji nariai laikėsi nuostatais apibrėžtos normos, suteikiančios teisę patiems pasirinkti koadjutorių. Kokiais kriterijais jie vadovavosi ieškodami tinkamo kandidato, t. y. tokio, kuris atitiktų nuostatuose keltus reikalavimus ir jų pačių lūkesčius, neaišku. Turint omenyje, kad ne visi kandidatai tuojau pat katedros kapitulai pateikdavo savo bajorišką kilmę iki ketvirtos kartos įrodančius dokumentus, akivaizdu, kad būsimieji patronai savo būsimųjų pagalbininkų kilmingumo ar nekilmingumo perdėm nesureikšmindavo⁷³. Turimi duomenys leidžia teigti, kad kandidatų į koadjutorius išsilavinimas bei kunigavimo patirtis būsimiesiems jų koadjutams buvo kur kas svarbesni. Ją pagrindžiančių argumentų užtektinai koadjutorių biogramose⁷⁴. Antai Civinskis, Vilniaus universiteto ir Vilniaus misionierių seminarijos auklėtinis, Bžostovskio laikinojo koadjutoriaus pareigas pradėjo eiti būdamas Vilniaus vyskupijos seminarijos rektoriumi. Giedraitis savo pagalbininką taip pat pasirinko iš šios seminarijos profesūros – jo koadjutorius Avtuškevičius šioje seminarijoje dėstė nuo 1807 m. Lachnickio koadjutorius, būsimasis arkivyskupas Dmochovskis, Vilniaus vyskupijos seminarijos auklėtinis, tuo metu tarnavo vyskupijos administratoriaus kanceliarijoje, buvo jo kapelionas, nuo 1807 m. turėjo Kuršo garbės kanauninko titulą. Strojnovskio koadjutoriumi pasirinktas Pružanų dekanas Puslovskis turėjo Vilniaus universiteto suteiktą teologijos mokslų daktaro laipsnį. Raseinių pijorų auklėtinis Mikuckis, kanclerio

⁷² *Ibid.*, p. 74.

⁷³ Bajorystės dokumentų nepateikęs ir koadjutoriaus pareigas trumpai ėjęs J. Grozmanis, turint omenyje jį buvus iš pirmųjų keturių koadjutorių, spėjamai priimtų dar iki J. Strojnovskiui patvirtinant nuostatus, yra išimtinis atvejis.

⁷⁴ Remiamasi laikinųjų koadjutorių 1816 m. tarnybos lapuose pateiktais duomenimis: *LMAVB*, f. 43, b. 1862, l. 1–13.

Kundzičiaus koadjutorius, turėjo ne vienerių metų tarnybos vyskupo kanceliarijoje patirtį, be seminarijos, jis dar buvo studijavęs Vilniaus universitete. Cibovičius, antrasis iš eilės Bžostovskio koadjutorius, kurį šis pasirinko Civinskiui tapus tikroju kapitulos nariu, taip pat buvo Vilniaus vyskupijos seminarijos ir universiteto auklėtinis. Taigi dauguma koadjutorių⁷⁵ buvo studijavę Vilniaus universitete, nors universiteto suteiktą mokslo laipsnį pradėdamas eiti koadjutoriaus pareigas turėjo tikrai Puslovskis. Tarp koadjutorių vyravo Vilniaus vyskupijos misionierių seminarijos auklėtiniai, savo kunigišką tarnystę, be vienos kitos išimties, susieję su Vilniaus vyskupija (iš Žemaičių vyskupijos buvo tikrai minėtasis Mirskis, kuriam, kaip sakyta, teko grįžti). Du iš šešiolikos koadjutorių – Porazinskis ir Kosakovskis – buvo Janovo seminarijos auklėtiniai, Znamierovskis – Lucko.

Remiantis dabartinėje tyrimo stadijoje turimais duomenimis apie penkiolikos koadjutorių amžių⁷⁶, jiems pradėdant eiti šias pareigas, daugiausia – septyni – buvo į penktą savo amžiaus dešimtmetį įkopę dvasininkai: Avtuškevičius (41 m.), Civinskis (40 m.), Cibovičius (44 m.), Mikuckis (46 m.), Mirskis (47 m.), Porazinskis (45 m.), Puslovskis (48 m.). Trys buvo pradėję, įpusėję ar bebaigę šestą savo gyvenimo dešimtį: A. Kosakovskis (54 m.), V. Kosakovskis (51 m.), Šatinskis (59 m.). Du dvasininkai laikinojo koadjutoriaus karjerą pradėjo įžengę į septintąją savo amžiaus dešimtį: Lešnevičius (63 m.) ir Višnevskis (61 m.). Vienas buvo pradėjęs ketvirtą savo žemiškojo gyvenimo kelionės dešimtmetį – Dmochovskis (32 m.). Tikrai vienas iš koadjutorių – Znamierovskis – savo tarnystę kaip laikinasis koadjutorius pradėjo teturėdamas 27 m. Kandidatų į koadjutorius amžių tikslinga vertinti kaip vieną iš argumentų, pagrindžiančių prielaidą, kad nuo amžiaus neatsiejama kunigo tarnystės patirtis katedros kapitulos tikriesiems nariams buvo svarbus kriterijus renkantis koadjutorių. Kita vertus, garbus

⁷⁵ Apie laikinojo koadjutoriaus pareigas ėjusių dvasininkų J. Višnevskio ir A. Kosakovskio studijas duomenų kol kas nėra.

⁷⁶ Remiamasi laikinųjų koadjutorių 1816 m. tarnybos lapuose pateiktais duomenimis: *LMAVB*, f. 43, b. 1862, l. 1–13; J. Mirskio amžius nustatytas pagal Žemaičių vyskupijos kalendoriuose pateiktus duomenis. J. Grozmanio amžius nenustatytas (turimame 1820 m. jo tarnybos lape amžius nenurodytas).

koadjutorių amžius, atskirais atvejais viršijęs pavaduojamojo asmens amžių, perša prielaidą, kad pareigos katedros kapituloje amžininkų vertintos kaip tam tikras atlygis už nuopelnus, suteikiantis galimybę kilti bažnytinės karjeros laiptais.

Laikinių kanaaninkų nuostatais užtikrinta pagalba tikriesiems nariams naudojosi ir prelatai, ir kanaanikai. Pastarieji šiuo požiūriu buvo aktyvesni (žr. priedą). Tačiau tiktai vienam tikruoju nariu tapusiam koadjutoriui – Lachnickiui – prireikė savo koadjutoriaus. Kokios priežastys lėmė, kad tikraisiais nariais tapę buvusieji koadjutoriai sau pagalbininkų ieškoti neskubėjo, galima tik spėlioti. Ar tam galėjo turėti įtakos atlygio klausimas, neaišku. Nuostatais, kaip minėta, buvo numatyta, kad atlygi koadjutoriui mokėti turėjo jo koadjutas. Konkreti suma nebuvo nustatyta, tačiau paprastai ją sudarė trečdalis kapitulos nario gaunamų refekcijų, t. y. pajamų, gaunamų iš jam priskaičiuojamų katedros kapitulos prestimonijų – žemės valdų. Neretai kapitulos narys prie įprastų pajamų iš prestimoninių valdų pridėdavo dalį savo kitų už tarnystę katedros kapituloje gaunamų pajamų. Tai galėjo būti ir aukos, gaunamos už šv. Mišias, aukojamas už mirusius katedros kapitulos konfratrus ar fundatorius. Antai kanaaninkas Smolskis pasižadėjo savo koadjutoriui skirti trečdalį refekcijų ir visas personalijas⁷⁷. Kanaaninkas Kruševskis savo koadjutoriui Porazinskiui skyrė ketvirtadalį metinių pajamų iš prestimonijų bei pusę personalijų⁷⁸. Pažadai koadjutoriui buvo įteisinami raštiška sutartimi. Atlygis buvo susitarimo tarp kapitulos nario ir jo koadjutoriaus dalykas. Katedros kapitula į piniginius patrono – koadjutoriaus reikalus nesikišo.

Vienas kitas koadjutas, apeliuodamas į Nuostatais numatytą teisę laikinajam koadjutoriui suteikti galimybę ateityje gauti koadjutorių *cum futura successione*, tai patvirtindavo raštu. Tačiau iš šešiolikos laikinųjų koadjutorių dėl šios teisės į Bažnyčios hierarchus kreipėsi tiktai Porazinskis. Yra žinomas jo 1817 m. laiškas tuomečiam Vilniaus

⁷⁷ Katedros kapitulos 1818 m. birželio 5 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 259, l. 49v–50.

⁷⁸ Katedros kapitulos 1817 m. spalio 5 d. posėdžio protokolas, *LMAVB*, f. 43, b. 259, l. 16–17.

vyskupijos administratoriui ir Mogiliavo arkivyskupui metropolitui Bogušui-Siestšencevičiui, kuriame jis apeliuodamas į Laikinių koadjutorių nuostatus rašo, kad kanauninkas Kruševskis jį skyręs savo koadjutoriumi su *cum futura successione* teise, tad po savo koadjuto mirties jis kreipiasi į arkivyskupą, prašydamas reikalą sutvarkyti⁷⁹. Neaišku, ar Porazinskis sulaukė oficialaus arkivyskupo atsakymo, tačiau akivaizdu, kad jo prašymas liko be rezultatų. 1820-aisiais, t. y. praėjus trejetui metų nuo savo patrono mirties, jis tapo prelado Dluskio koadjutoriumi (žr. priedą). Taigi frazė *cum futura successione*, randama kai kurių katedros kapitulos narių duotuose raštuose kandidatams į jų koadjutorius, tebuvo lakus apibūdinimas, neturintis jokios juridinės galios.

IŠVADOS

Rusijos imperijos valdžiai po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų atitekusiose teritorijose dalinėms vyskupijoms uždraudus palaikyti tiesioginius ryšius su Apaštališkuoju Sostu ir dėl to nutrūkus tradicijai skirti katedrų kapitulų narių koadjutorius su *cum futura successione* teise, Vilniaus vyskupijos administratorius Strojnovskis drauge su katedros kapitula susiklosčiusią situaciją išnaudojo kaip pretekstą vietoje iki valstybės padalijimų buvusių koadjutorių *cum futura successione* įsteigti laikinojo koadjutoriaus pareigybę. Remiantis kanonų teise katedros kapitulos kanauninko Kruševskio parengtus Laikinių koadjutorių nuostatus 1810 m. patvirtino Strojnovskis. Aukščiausiai imperijos valdžiai tvirtinti nuostatai nebuvo teikti. Laikinieji koadjutoriai neturėjo savo patrono vietos katedros kapituloje paveldėjimo teisės, kurios suteikimas buvo rezervuotas Apaštališkajam Sostui, bet galėjo pasinaudoti pirmumu ją užimti. Katedros kapitulos sprendimu nuostatai buvo įrašyti į kapitulos statutą ir tapo teisės norma, kurios laikytis buvo privalu ir katedros kapitulai kaip korporacijai, ir kiekvienam jos nariui. Imperijos valdžia nuostatus toleravo, kol galiojo 1798 m. išleistas imperatoriaus įsakas, kuriuo vyskupijų katedrų kapitulų narių skyrimo teisė buvo palikta vyskupui. Žodis „laikinieji“ naujos katedros kapitulos narių kategorijos pa-

⁷⁹ Simono Porazinskio 1817 m. liepos 16 d. laiškas Mogiliavo arkivyskupui metropolitui, *LMAVB*, f. 43, b. 1881, l. 1.

vaadinime buvo prasminis – manyta, kad ryšių su Apaštališkuoju Sostu nutraukimas ilgai netruks, tad katedros kapitulos nariai sau pagalbininkus, kaip ir numatė Laikinių koadjutorių nuostatai, rinkosi suteikdami jiems galimybę pakeisti savo statusą iš laikinojo koadjutoriaus į koadjutorių su *cum futura successione* teise. Pavieniai mėginimai (šaltinuose fiksuotas vienas atvejis) pasinaudoti šia galimybe buvo nesėkmingi. Skiriant laikinuosius koadjutorius prioritetas teiktas kanonų teisės normoms. Pastaroji aplinkybė leidžia teigti, kad laikinių koadjutorių kategorijos įsteigimu pabrėžtas ne tik šiai teisei teikiamas prioritetas prieš imperijos teisinius aktus, bet ir užtikrinamas tam tikras tradicijos tęstinumas. Iki Abiejų Tautų Respublikos padalijimų katedros kapitulos puoselėtų jos statutu reglamentuotų tradicijų tęstinumas nuostatuose akcentuotas ir reikalavimu laikytis kolicijos teisės. Tais atvejais, kai kandidato į laikinuosius koadjutoriaus pavaduojamo kapitulos nario *ius patronatus* teisė priklausė katedros kapitulai, reikalauta pirmiau gauti patvirtinimą iš kapitulos ir tik po to kreiptis į vyskupą.

Pirmieji laikinieji koadjutoriai į Vilniaus katedros kapitulą įvesdinti 1810 m., paskutinis – 1827 m. Per šį laikotarpį į laikinuosius koadjutorius nominuota 16 dvasininkų, 2 iš jų po du kartus. Literatūroje išsakyta mintis apie katedros kapitulos narius, vienu metu turėjusius kelis koadjutorius, atmetina kaip nepagrįsta. Atlygį už pavadavimą katedros kapituloje koadjutoriams mokėjo pats koadjutas, kuris sutartį su kitu koadjutoriumi pasirašydavo tikrai tada, kai dėl vieno ar kitų priežasčių nebegalėjo naudotis pirmojo pagalba. Vienas iš ryškesnių laikinių koadjutorių grupės bruožų – išsilavinimas (be diecezinės seminarijos dauguma jų buvo kurį laiką studijavę ar studijas baigę Vilniaus universitete). Ne mažiau svarbus šios grupės kolektyvinio portreto bruožas – ambicijos kilti bažnytinės karjeros laiptais. Katedros kapitulos prelatai ir kanau-nikai savo koadjutoriais rinkosi aktyvius, paprastai kunigo tarnystės patirtį ir padėtį bažnytinėse struktūrose jau turinčius asmenis. Dauguma jų laikinojo koadjutoriaus tarnystę išnaudojo kaip galimybę tapti tikraisiais katedros kapitulos nariais (pirmumo teisė į atsilaisvinsią savo patrono vietą buvo apibrėžta Laikinių koadjutorių nuostatų straipsniu).

Daugiausia laikinių koadjutorių nominuota vyskupiją valdant Strojnovskiui (15 iš 16). Specifinis „postrojnovskinio“ koadjutorių

nominacijos proceso ypatumas – koadjutorių, kurių kadencija dėl vienokių ar kitokių priežasčių baigėsi, priskyrimas kitam koadjutui (dviem atvejais, naujai nominuotas vienas). Nominacijos proceso nutraukimo (1828 m. Fijalkovskio kandidatūros tuometis vyskupijos administratorius nepatvirtino) priežastis tikslinga sieti su tolydžio stiprėjančia imperijos valdžios ingerencija į katalikų Bažnyčios valdymą ir pakeista katedrų kapitulų nominacijos tvarka. 1817 m. įsteigus Dvasinių reikalų ir liaudies švietimo ministeriją, vyskupijų katedrų kapitulų narių nominacijos teisė perėjo imperatoriui. Vyskupų sprendžiamąjį balsą teisė panaikinta. Turint omenyje, kad paskutinis koadjutorius pagal Laikinių koadjutorių nuostatais nustatytą tvarką nominuotas 1827 m., akivaizdu, kad imperijos valdžia laikinuosius koadjutorius toleravo gana ilgiai. Tokią imperijos valdžios poziciją galėjo sąlygoti ir itin sulėtėjęs laikinių koadjutorių nominacijos procesas. Akivaizdu, kad arkivyskupas Bogušas-Siestšencevičius, Vilniaus vyskupiją 1816–1826 m. valdęs administratoriaus teise, nebuvo suinteresuotas tęsti savo pirmtako inicijuotą laikinių koadjutorių nominaciją.

Kanonų teisei teikiamu prioritetu prieš imperijos teisinius aktus jų atvirai neignoruojuojant įteisinus laikinių koadjutorių pareigybę ir kone porą dešimtmečių jai funkcionuojant, buvo užtikrintas tam tikras tradicijų, puoselėtų iki Abiejų Tautų Respublikos panaikinimo, tęstinumas. Laikinių koadjutorių nominacijos raida buvo nutraukta imperijos valdžios iniciatyva 1828 m. pirmoje pusėje. Primygtinai siekta sudaryti įspūdį, jog laikinių koadjutorių pareigybė, o tiksliau nominacija į šias pareigas panaikinama vyskupijos katedros kapitulos dvasininkų ir galimai arkivyskupo metropolito valia. Teiginys apie tariamai atkurtus dalinių Bažnyčių tiesioginius ryšius su Apaštališkuoju Sostu ir dėl to, atseit, išnykusią būtinybę koadjutorius *cum futura successione* keisti laikiniais, pateiktas kaip pagrindinis argumentas, sąlygojęs laikinių koadjutorių nominavimo nutraukimą, buvo akivaizdžiai demagoginis. Rusijos imperijos valdžios inicijuotą Laikinių Vilniaus katedros kapitulos koadjutorių pareigybės panaikinimą tikslinga vertinti kaip vieną pirmųjų imperijos valdžios po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų jai atitekusiose teritorijose vykdytos antikatalikiškos politikos, pasitelkiant katalikų Bažnyčios hierarchiją, apraiškų.

PRIEDAS

VILNIAUS KATEDROS KAPITULOS NARIŲ LAIKINIEJI KOADJUTORIAI (1810–1828 M.)

Eil. Nr.	Koadjutorius	Koadjutas, jo pareigybė kapituloje	Įvesdinimo data	Šaltiniai	Pastabos
1.	Avtuškevičius, Mykolas (Awtuszkiewicz Michał)	Giedraitis, Antanas (Giedroyć Antoni), prelatas prepozitas	1815-03-14	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 254, l. 99; <i>KZ</i> , p. 430	
2.	Civinskis, Jonas (Cywiński Jan)	Bžostovskis, Povilas (Brzostowski Paweł), kanauninkas	1811-10-29	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 250, l. 89v–90; <i>KZ</i> , s. 425	
3.	Cibovičius, Petras (Cybowicz Piotr)	Bžostovskis, Povilas (Brzostowski Paweł), kanauninkas	1813-06-24	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 252, l. 71v–73; <i>KZ</i> , p. 428	
4.	Dmochovskis, Kazimieras (Dmochowski Kazimierz)	Lachnickis, Stanislovas (Łachnicki Stanisław), prelatas kantorius	1811-04-13	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 250, l. 21; <i>KZ</i> , p. 423	
5.	Grozmanis, Juozapas (Grozmani Józef baron de Korwin)	Volčackis, Valentinas (Wołczacki Walenty), kanauninkas	1810-08-23	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 249, l. 98v–99; <i>KZ</i> , p. 422	Įvesdintas į pareigybę
6.	Fijałkovskis, Antanas (Fijałkowski, Fiałkowski Antoni)	Dederka, Jokūbas Ignotas (Dederko Jakub Ignacy), kanauninkas	Neįvesdintas	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 263, l. 189–196	1828 m. gegužės mėn. [?] panaikinta laikinųjų koadjutorių pareigybė

BAŽNYČIOS ISTORIJOS STUDIJOS, VIII.
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS METRAŠTIS. T. 39 B.

7.	Kosakovskis, Adomas (Kossakowski Adam)	Giedraitis, Antanas (Giedroyć Antoni), prelatas prepozitas	1810-09-23	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 249, l. 106; <i>KZ</i> , p. 422	Įvesdintas į pareigybę
8.	Kosakovskis, Vaitiekus Adalbertas (Kossakowski Wojciech Adalbertus)	Dluskis, Mykolas (Dłuski Michał), prelatas arkidiakonas	1814-11-29	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 254, l. 51v–53v; <i>KZ</i> , p. 429	
9.	Lachnickis, Stanislovas (Łachnicki Stanisław)	Bogušas, Ksaveras (Bohusz Ksawery), prelatas kantorius	1810-08-23	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 249, l. 98v–99; <i>KZ</i> , p. 422	Įvesdintas į pareigybę
10.	Lešnevičius, Jonas (Leśniewicz Jan)	Smolskis, Mykolas (Smolski Michał), kanauninkas Dederka Jokūbas Ignotas (Dederko Jakub Ignacy), kanauninkas	1817 m. pavasario sesija [?] 1827-06-16	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 259, l. 1, 49v <i>LMAVB</i> , f. 43, b. 263, l. 81v; <i>KZ</i> , p. 453	1817 m. pavasario sesijos protokolai neišliko; kun. J. L. kaip koad. dalyvauja 1817 m. rudens sesijoje; 1818-06-05 kan. M. S. moka 1/3 refekc. ir personalijų; kan. M. S. mirė 1826 pab., <i>KZ</i> , p. 452
11.	Mikuckis, Vincentas (Mikucki Wincenty)	Kundzičius, Tadas (Kundzicz Tadeusz), vyskupijos kancleris	1811-02-08	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 250, l. 1; <i>KZ</i> , p. 423	
12.	Mirskis, Jonas (Mirski Swiatopełk Jan)	Volovičius, Juozapas (Wołłowicz Józef), kanauninkas	1811-03-09	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 250, l. 11v; <i>KZ</i> , p. 423	

ALDONA PRAŠMANTAITĖ. VILNIAUS VYSKUPIJOS KATEDROS KAPITULOS
LAIKINIEJI KOADJUTORIAI XIX A.: GENEZĖ, RAIDOS BRUOŽAI, PERSONALIJOS

13.	Porazinski, Simonas (Poraziński Szymon)	Kruševskis, Antanas (Kruszewski Antoni), kanauninkas Dluskis Mykolas (Dłuski Michał), prelatas arkidiakonas	1814-07-19 1820-09-19	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 253, l. 68v–69; <i>KZ</i> , p. 428 <i>LMAVB</i> , f. 43, b. 260, p. 304–305; <i>KZ</i> , p. 440	Kan. A. K. mirė 1820 gegužės mėn. <i>LMAVB</i> , f. 43, b. 260, p. 267; <i>KZ</i> , p. 440 Prel. M. D. mirė 1821-04-10, <i>LMAVB</i> , f. 43, b. 260, p. 424; <i>KZ</i> , p. 442
14.	Pusloviskis, Steponas (Pusłowski Stefan)	Strojnovskis, Jeronimas (Strojnowski Jeronim, Hieronim), prelatas scholastas	1810-08-23	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 249, l. 98v–99; <i>KZ</i> , p. 422	Įvesdintas į pareigybę
15.	Šatinskis, Motiejus (Szatyński Michał)	Norvaiša, Milkontas Pranciškus (Narwojsz Milkont Franciszek), kanauninkas	1812-01-14	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 250, l. 120v; <i>KZ</i> , p. 425	
16.	Višnevskis, Jonas (Wiszniewski Jan)	Kruševskis, Antanas (Kruszewski Antoni), kanauninkas	1810-08-23	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 249, l. 97v, 98v–99; <i>KZ</i> , p. 422	Įvesdintas į pareigybę [?]
17.	Znamierovskis, Vaitiekus (Znamierowski Wojciech)	Dederka, Jokūbas Ignotas (Dederko Jakub Ignacy), kanauninkas	1813-07-20	<i>LMAVB</i> , f. 43, b. 252, l. 93; <i>KZ</i> , p. 428	Nušalintas nuo pareigų 1827 m.

Šaltiniai: lentelė sudaryta remiantis išlikusiais katedros kapitulos posėdžių protokolais ir J. Kurczewskio parengta publikuota jų santrauka: Jan Kurczewski, *Kościół zamkowy...*, d. 3 [santrumpa *KZ*]. Lentelėje nurodoma katedros posėdžių protokoluose įrašyta koadjutoriaus įvesdinimo data, kurios J. Kurczewskio veikale nėra.

ALGIMANTAS KATILIUS

ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS VYRŲ VIENUOLYNŲ
TINKLAS XVIII A. PAB. – XX A. PRADŽIOJE

XIX a. vienuolynų tinklas tiek Žemaičių vyskupijoje, tiek kitose Rusijos imperijos vyskupijose priklausė nuo civilinės valdžios vykdytos politikos vienuolynų atžvilgiu. Ta politika buvo paremta principu iki minimumo sumažinti vienuolynų skaičių ir taip panaikinti vienuolių turėtą įtaką visuomenėje. Žemaičių vyskupijoje vienuolynai irgi buvo uždarinėjami, kol liko veikti vienas vyrų vienuolynas (moterų buvo palikti du).

Istorinėje literatūroje yra rašyta apie atskirus Žemaičių vyskupijos vienuolynus. Galima paminėti *Lietuvos vienuolynų vadovą*¹, straipsnių rinkinius ir monografijas² bei atskirus straipsnius³, kuriuose vienu ar kitu aspektu aptariami vienuolynų praeities klausimai. Tačiau šioje

¹ *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, sudarė Rūta Janonienė, Dalia Kalajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998.

² *Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*, sudarė dr. Dalia Klajumienė, (ser. *Žemaitijos vienuolynai*), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004; *Rokitai ir Kęstaičiai*, sudarė Povilas Švėrebas, ser. *Žemaičių praeitis*, 14), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010; Dalia Vasiliūnienė, *Žemaičių Kalvarija: Piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XIX a.*, Vilnius: Aidai, 2010. Kai kurie Telšių bernardinų vienuolyno istorijos klausimai aptariami knygoje: Adomas Butrimas, *Telšiai: sakralinis kompleksas Insulos kalvoje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008.

³ Viktoras Gidžiūnas, „Vienuolijos Lietuvoje XIII–XIX amžiuje“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Roma, 1970, t. 5, p. 261–297; Regina Laukaitytė, „Kretingos pranciškonų vienuolynas XIX a. pab. – XX a. pr.“, in: *Žemaičių praeitis*, Vilnius, 1998, t. 8, p. 66–76; Arvydas Pacevičius, „Lietuvos bernardinų provincija ir vienuolynai Žemaitijoje XIX a. pirmojoje pusėje“, in: *Žemaičių praeitis*, Vilnius, 1998, t. 8, p. 56–65; Aldona Prašmantaitė, „Žemaičių vyskupijos vyrų vienuolynų 1832 m. likvidavimo akcija: motyvai ir tikslai“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2005, t. 26, p. 289–305; Dalia Vasiliūnienė, „Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolynas ir didžiavalstybinė Rusijos politika XIX a.: Lietuvos menas permainų laikais“, in: *Kultūrologija*, Vilnius, 2002, t. 9, p. 149–172.

literatūroje nėra aptartas Žemaičių vyskupijos vyrų vienuolynų tinklas XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Šio straipsnio archyvinį pagrindą sudaro dokumentai, saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA), ir Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyne (LIIR) esantys vienuolynų vizitacijos aktų mikrofilmai, kurie Leonido Žilevičiaus iniciatyva buvo padaryti Rusijos valstybiniame istorijos archyve (RVIA).

Straipsnyje siekiama apibendrinti duomenis apie Žemaičių vyskupijos vyrų vienuolynų tinklą, pateikti atskirų metų duomenis apie vienuolių skaičių, vienuolynuose veikusias mokyklas, špitoles, vienuolių socialinę ir geografinę kilmę, išsimokslinimą. Svarbi šio straipsnio dalis yra jo pirmas priedas, kuriame pateikiami Žemaičių vyskupijos vienuolynuose 1817–1818 metais buvusių vienuolių (išskyrus rokitus) biografijos duomenys.

Žemaičių vyskupijos vienuolynai. Žemaičių vyskupijos, o nuo XIX a. vidurio Žemaičių (Telšių) vyskupijos teritorija keitė ribas. Vyskupijos buvo pertvarkytos pagal caro Nikolajaus I 1848 m. lapkričio 29 d. įsaką. Iš Vilniaus vyskupijos Žemaičių vyskupijai buvo priskirti šie dekanatai: Kauno, Panevėžio, Obelių, Ukmergės, Utenos Zarasų, Kuršo ir Žiemgalos bei Rumšiškių parapija iš Jiezno dekanato. Be to, po keletą kaimų buvo priskirta iš Daugėliščio, Linkmenų, Gegužinės, Molėtų, Kuktiškių, Šešuolių ir Videniškių parapijų, o pačios parapijos liko Vilniaus vyskupijoje. Dekretas su priskirtų parapijų išvardijimu vyskupijos valdytojui Jonui Krizostomui Gintilai buvo atsiųstas su Mogiliavo arkivyskupijos sufragano Ignoto Holavinskio 1849 m. gruodžio 15 (27) d. raštu⁴.

Žemaičių vyskupijos vienuolynų tinklo kaita matosi iš prieduose pateiktos lentelės. Nuo XVIII a. pabaigos iki XX a. pradžios Žemaičių vyskupijoje, įskaitant ir prijungtą Vilniaus vyskupijos teritoriją, iš viso buvo 19 vyrų vienuolynų. Šie vienuolynai atstovavo aštuonioms vienuolijoms: augustinų, benediktinų, bernardinų, dominikonų, senosios observancijos karmelitų, pijorų, pranciškonų konventualų ir rokitų. Daugiausia vienuolynų turėjo bernardinai – net šešis, senosios observancijos karmelitai – keturis, dominikonai – tris, rokitai – du, augustinai,

⁴ Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999, p. 200.

benediktinai, pijorai ir pranciškonai konventualai po vieną. XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje Žemaičių vyskupijos teritorijoje veikė 15 vienuolynų. Iki garsiojo caro Nikolajaus I 1832 m. liepos 19 d. įsako „Apie kai kurių Romos katalikų vienuolynų uždarymą“ vienuolynų skaičius Žemaičių vyskupijoje nesikeitė. Pagal 1832 m. įsaką Žemaičių vyskupijoje buvo uždaryti šeši vienuolynai: Pašaltuonio benediktinų, Kėdainių, Linkuvos ir Raseinių senosios observancijos karmelitų, Raseinių pijorų ir Žaigienio pranciškonų konventualų. Tokiu būdu Žemaičių vyskupijoje liko veikti devyni vienuolynai. Po vienuolynų turto nusavinimo špitolės buvo uždarytos Kęstaičių ir Varnių rokitų vienuolynuose. Pirmajame iš jų vietoje špitolės buvo įkurta kunigų invalidų namai, o antrajame – kunigų pataisos namai. Žemaičių vyskupiją padidinus, jai atiteko keturi Vilniaus vyskupijos vienuolynai: Kauno augustinų, Kauno bernardinų, Troškūnų bernardinų ir Palėvenės dominikonų. Tačiau vienas iš jų – Kauno bernardinų vienuolynas – tais pačiais 1850 m. buvo uždarytas. Kitas vienuolynas – Telšių bernardinų – buvo uždarytas 1852 m. Taigi padidintoje Žemaičių (Telšių) vyskupijoje liko veikti 11 vienuolynų. Toks jų skaičius išsilaikė iki 1863–1864 m. sukilimo. Numalšinus sukilimą 1864 ir 1865 m. buvo uždaryti septyni vienuolynai: Kauno augustinų, Dotnuvos, Tytuvėnų, Troškūnų bernardinų, Palėvenės dominikonų, Kolainių senosios observancijos karmelitų ir Varnių rokitų. Toliau veikti buvo palikti keturi vienuolynai: Raseinių ir Žemaičių Kalvarijos dominikonų, Kretingos bernardinų bei Kęstaičių rokitų. Keturių vienuolynų skaičius išsilaikė šiek tiek ilgiau nei du dešimtmečius. 1886 m. buvo uždaryti Raseinių dominikonų ir Kęstaičių rokitų vienuolynai. Dar po trejų metų, 1889-aisiais, buvo uždarytas Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolynas. Ir taip Žemaičių (Telšių) vyskupijoje liko veikti vienintelis Kretingos bernardinų vienuolynas. Neleidžiant priimti naujų vienuolių, metai iš metų nyko ir šis vienuolynas, kol jame liko vienas vienuolis – subdiakonas Petras Kazlauskis. Vis dėlto Rusijos valdžia Kretingos bernardinų vienuolynui neleido visai sunykti: 1912 m. vienuolinius įžadus davė Antanas Bizauskas ir Jonas Indrulis. Vėliau dar įstojo daugiau naujų vienuolių⁵.

⁵ Regina Laukaitytė, *Lietuvos vienuolijos. XX a. istorijos bruožai*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997, p. 39–40.

Apibendrinat galima pasakyti, kad Žemaičių vyskupijos vienuolynų skaičius XIX a. – XX a. pradžioje mažėjo. Vienuolynų tinklo mažėjimas susijęs su Rusijos imperijos valdžios vykdyta politika vienuolynų atžvilgiu. Iš veikusių devyniolikos vienuolynų XIX a. pabaigoje liko veikti vienintelis Kretingos bernardinų vienuolynas.

Vienuolių statistika. Apie vienuolių skaičiaus dinamiką nuo XVIII a. pabaigos iki XIX a. vidurio galima spręsti iš lentelėje pateiktų duomenų. Joje pateikiami duomenys apie vienuolynus iki vyskupijos padidinimo.

ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS VYRŲ VIENUOLYNŲ VIENUOLIŲ SKAIČIUS
1797–1849 M.*

Vienuolynas	1797	1802	1817	1821	1828	1831	1839	1849
Pašaltuonio benediktinų vienuolynas	2: 1 kun., 1 bro.	3: 2 kun., 1 bro.	2 kun.	2 kun.	2 kun.	2 kun.	–	–
Dotnuvos bernardinų vienuolynas	20: 16 kun., 4 bro.	27: 14 kun., 7 klier., 6 bro.	23: 16 kun., 2 klier., 5 bro.	26: 11 kun., 6 bro., 9 studijuoja	28: 10 kun., 8 bro., 10 studijuoja	29: 16 kun., iš jų 6 filosof. stud., 4 klier., 9 bro.	12: 8 kun., 4 bro.	16

* Šaltiniai: *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3576, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P33, l. 223–245; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3577, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P33, l. 11–14; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3583, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P37, l. 16v–19; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3584, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P37, l. 16v–19; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3585, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P37, l. 12–15; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3586, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P37, l. 13–17; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3587, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P37, l. 15v–16; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3588, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P37, l. 16v–17; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3590, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P38, l. 12v–13; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3591, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P38, l. 7v–10; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3592, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P38, l. 24v–25; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3593, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P38, l. 2; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3594, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P38, l. 15v–16; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3595, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P38, l. 4v–5; *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3686, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P85; *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 228, 236, 250, 316.

ALGIMANTAS KATILIUS. ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS VYRŲ VIENUOLYNŲ
TINKLAS XVIII A. PAB. – XX A. PRADŽIOJE

Kretingos bernardinų vienuolynas	17: 11 kun., 6 bro.	15: 9 kun., 1 klier., 5 bro.	16: 12 kun., 4 bro.	14: 10 kun., 4 bro.	19: 11 kun., 8 bro.	16: 10 kun., 6 bro.	Nenurodyta	24
Telšių bernardinų vienuolynas	21: 15 kun., 6 bro.	20: 14 kun., 6 bro.	17: 12 kun., 5 bro.	15: 11 kun., 4 bro.	19: 9 kun., 10 bro.	20: 10 kun., 1 klier., 9 bro.	21: 13 kun., 8 bro.	13
Tytuvėnų bernardinų vienuolynas	35: 12 kun., 10 klier., 10 bro., 3 naujok.	28: 11 kun., 8 klier., 9 bro.	30: 9 kun., 11 bro., 10 naujok.	33: 9 kun., 12 bro., 12 naujok.	49: 10 kun., 19 bro., 20 naujok.	35: 11 kun., 4 klier., 20 bro.	37: 14 kun., 9 klier., 9 bro., 5 naujok.	19
Raseinių dominikonų vienuolynas	20: 9 kun., 4 klier., 5 bro., 2 emer.	15: 12 kun., 3 bro.	18 kun.	21: 8 kun., 11 kun., filosof. mok., 2 bro.	17: 9 kun., 7 kun., filosof. mok., 1 bro.	14: 8 kun., 5 kun., filosof. mok., 1 bro.	14: 13 kun., 1 bro.	16
Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolynas	14: 8 kun., 6 bro.	16: 11 kun., 5 bro.	9: 8 kun., 1 bro.	12: 11 kun., 1 naujok.	15: 12 kun., 3 bro.	14: 12 kun., 2 bro.	13: 11 kun., 2 bro.	11
Kėdainių senosios observancijos karmelitų vienuolynas	5 kun.	7: 6 kun., 1 bro.	3 kun.	3 kun.	3 kun.	3 kun.	–	–
Kolainių senosios observancijos karmelitų vienuolynas	15: 12 kun., 2 bro., 1 naujok.	14: 13 kun., iš jų 9 Kražuose, 1 bro.	8 kun.	8 kun.	14: 13 kun., 1 bro.	13: 12 kun., 1 bro.	31: 29 kun., 1 diak., 1 klier.	22

BAŽNYČIOS ISTORIJOS STUDIJOS, VIII.
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS METRAŠTIS. T. 39 B.

Linkuvos senosios observacijos karmelitų vienuolynas	8: 7 kun., 1 bro.	6 kun.	4 kun.	5: 4 kun., 1 bro.	12: 6 kun., 6 klier.	8: 5 kun., 3 klier.	–	–
Raseinių senosios observacijos karmelitų vienuolynas	5: 4 kun., 1 bro.	6 kun.	3 kun.	3 kun.	3 kun.	3 kun.	–	–
Raseinių pijorų vienuolynas	9: 5 kun., 2 klier., 1 bro., 1 emer.	11: 6 kun., 4 klier., 1 bro.	6: 4 kun., 2 klier.	5: 3 kun., 2 klier.	5: 3 kun., 2 klier.	5: 3 kun., 2 klier.	–	–
Žaiginio pranciškonų konventualų vienuolynas	7: 6 kun., 1 bro.	6: 5 kun., 1 bro.	5 kun.	3 kun.	5 kun.	5: 4 kun., 1 bro.	–	–
Kęstaičių rokitų špitolė ir vienuolynas	3	4	–	–	–	–	–	–
Varnių rokitų špitolė ir vienuolynas	5	4	–	–	–	–	–	–
Iš viso vienuolių	176	182	144	150	191	167	128	121

Bendras vienuolių skaičius iki 1832 m. augo: nuo 144 vienuolių 1817 m. iki 191 vienuolio 1828 m. (duomenys be rokitų). 1832 m. uždarius mažesnius vienuolynus sumažėjo ir bendras vienuolių skaičius: 1839 m. – iki 128 vienuolių, o 1849 m. – iki 121 vienuolio. Iš lentelėje pateiktų duomenų matosi, kiek buvo vienuolių kunigų,

brolių, klierikų, naujokų ir studijuojančių. Nuo XVIII a. pabaigos iki XIX a. vidurio daugiausia vienuolių turėjo bernardinai. Daugiausia vienuolių buvo Tytuvėnų bernardinų vienuolyne, nes čia buvo noviciatas. 1828 m. šiame vienuolyne buvo 49 vienuoliai, iš jų 10 kunigų, 19 brolių ir 20 naujokų. Kolainių senosios observancijos vienuolyne vienuolių padaugėjo po trijų karmelitų vienuolynų uždarymo 1832 m. Mažiausiai vienuolių per šį laikotarpį buvo Pašaltuonio benediktinų vienuolyne – visais metais po 2 vienuolius. Nedidelis buvo ir Kėdainių senosios observancijos karmelitų vienuolynas.

1828 m. Varnių rokitų špitalėje buvo 6 vienuoliai, iš jų 3 kvestoriai. Špitalėje buvo išlaikomi 26 vyrai ir 30 moterų⁶. 1830 m. Varnių špitalėje buvo 7 vienuoliai, iš jų 4 kvestoriai. Špitalėje buvo išlaikoma 30 vyrų ir 32 moterys⁷. 1831 m. Varnių rokitų špitalėje buvo 7 vienuoliai, iš jų net 4 buvo kvestoriai. Špitalėje buvo išlaikomi 24 vyrai ir 28 moterys⁸. 1828 m. Kęstaičių špitalėje buvo 4 vienuoliai, o išlaikoma 20 vargšų bei psichiškai nesveikų asmenų⁹. 1831 m. Kęstaičių špitalėje buvo 5 vienuoliai, o išlaikomi 26 vargšai bei psichiškai nesveiki asmenys¹⁰.

Dabar pažiūrėkime į vienuolių statistiką, kai Žemaičių (Telšių) vyskupija išsiplėtė. Pirmuosius duomenis turime tik iš 1864 metų, t. y. prieš patį vienuolynų uždarinėjimą. Kauno augustinų pirmos klasės vienuolyne buvo 24 vienuoliai, Kolainių senosios observancijos karmelitų pirmos klasės vienuolyne – 20 vienuolių, Palėvenės dominikonų pirmos klasės vienuolyne – 20 vienuolių, Raseinių dominikonų antros klasės vienuolyne – 15 vienuolių, Žemaičių Kalvarijos dominikonų trečios

⁶ Varnių rokitų špitalės prie Žemaičių vyskupijos katedros vizitacijos aktas, 1828, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3672, l. 112v–113v, 121v–122.

⁷ Varnių rokitų špitalės prie Žemaičių vyskupijos katedros vizitacijos aktas, 1830, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3677, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P96, l. 128v–129v.

⁸ Varnių rokitų špitalės prie Žemaičių vyskupijos katedros vizitacijos aktas, 1831, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3682, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P80, l. 101v, 105v.

⁹ Alsėdžių parapijos Kęstaičių špitalės ir altarijos vizitacijos aktas, 1828, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3675, l. 206, 209.

¹⁰ Alsėdžių parapijos Kęstaičių špitalės ir altarijos vizitacijos aktas, 1831, *ibid.*, f. 822, ap. 12, b. 3685, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P83, l. 177, 180v.

klasės vienuolyne – 12 vienuolių, Kretingos bernardinų pirmos klasės vienuolyne – 22 vienuoliai, Dotnuvos bernardinų antros klasės vienuolyne – 16 vienuolių, Tytuvėnų bernardinų trečios klasės vienuolyne – 13 vienuolių ir Troškūnų bernardinų trečios klasės vienuolyne – 12 vienuolių. Iš viso devyniuose vienuolynuose buvo 154 vienuoliai (duomenų nėra apie rokitų vienuolius)¹¹.

1866 m. duomenys yra nepilni. Kretingos bernardinų vienuolyne buvo 50 vienuolių¹², Raseinių dominikonų vienuolyne – 35 vienuoliai (duomenys nevisi)¹³, Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyne – 24 vienuoliai¹⁴.

1872 m. Kretingos bernardinų vienuolyne buvo 35 vienuoliai, Raseinių dominikonų vienuolyne – 20 vienuolių, Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyne – 19 vienuolių¹⁵.

1877 m. Kretingos bernardinų vienuolyne buvo 25 vienuoliai, Raseinių dominikonų vienuolyne – 14 vienuolių, Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyne – 12 vienuolių¹⁶.

1884 m. Kretingos bernardinų vienuolyne buvo 22 vienuoliai, Raseinių dominikonų vienuolyne – 6 vienuoliai, Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyne – 6 vienuoliai¹⁷.

1889 m. Kretingos bernardinų vienuolyne buvo 16 bernardinų vienuolių ir 2 karmelitai – iš viso 18 vienuolių, iš jų 10 nuolatos gyveno

¹¹ Duomenys apie Žemaičių (Telšių) vyskupijos vienuolius, 1864-05-15, *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 855, l. 86–86v.

¹² Kretingos bernardinų vienuolyno vienuolių sąrašas, 1866-01-01, *ibid.*, b. 920, l. 20–29.

¹³ Raseinių dominikonų vienuolyno vienuolių sąrašas, [1866-01-01], *ibid.*, l. 30–34v.

¹⁴ Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno vienuolių sąrašas, 1866-01-01, *ibid.*, l. 35–39.

¹⁵ Žemaičių (Telšių) vyskupijos vyrų vienuolių sąrašas, 1872-01-01, *ibid.*, b. 1446, l. 9–18.

¹⁶ Žemaičių (Telšių) vyskupijos vyrų vienuolių sąrašas, 1877-01-01, *ibid.*, b. 1717, l. 3–12.

¹⁷ Žemaičių (Telšių) vyskupijos vyrų vienuolių sąrašas, 1884-01-01, *ibid.*, b. 2148, l. 4–12.

vienuolyne, 8 buvo komandiruoti į parapijas, 4 dieceziniai kunigai ir iš Kęstaičių 2 kunigai bei 2 vienuoliai rokitai atgailavo¹⁸.

1893 m. Kretingos bernardinų vienuolyne buvo 15 vienuolių¹⁹, 1897 m. – 14 vienuolių²⁰, 1900 m. – 13 vienuolių²¹, 1901 m. – 10 vienuolių²². Jau anksčiau minėta, kad galiausiai liko vienintelis vienuolis.

Iš pateiktų statistinių duomenų gerai matosi, kaip numalšinus 1863–1864 m. sukilimą sumažėjo vienuolių, nes nebuvo leidžiama priimti naujokų.

Vienuolynų mokyklos. Toliau pateikiami 1820 ir 1821 m. duomenys apie Žemaičių vyskupijos vienuolynų mokyklas.

Pašaltuonio benediktinų vienuolynas mokyklos neturėjo²³.

Dotnuvos bernardinų vienuolyne nuo 1797 m. veikė 5 klasių viešoji mokykla, kurioje buvo mokoma pagal Vilniaus universiteto nurodymus. Mokyklos namas mūrinis. 1820 m. mokykloje mokėsi 306 mokiniai. Fundacijos mokyklos išlaikymui neturėjo²⁴.

Kretingos bernardinų vienuolyno parapijos mokykla jokios fundacijos neturėjo, buvo išlaikoma iš vienuolyno lėšų, mokestis už mokslą neimtas. Dirbo du mokytojai vienuoliai, kurie gyveno vienuolyne ir maitinosi kartu su kitais vienuoliais. 1820 m. mokyklos prižiūrėtojas buvo kun. Vladislovas Zavadzkis, antrasis mokytojas – kun. Ambraziejus Pabrėža. Mokykloje buvo trys klasės. Pirmoje klasėje buvo mokoma

¹⁸ Kretingos bernardinų vienuolyno vyresniojo pranešimas Žemaičių (Telšių) vyskupijos dvasinei konsistorijai, Nr. 16, 1889-01-05, *ibid.*, b. 2363, l. 1.

¹⁹ Žemaičių (Telšių) vyskupijos vyrų vienuolių sąrašas, 1893-01-01, *ibid.*, b. 2465, l. 12–16.

²⁰ Žemaičių (Telšių) vyskupijos vyrų vienuolių sąrašas, 1897-01-01, *ibid.*, b. 2601, l. 32–36.

²¹ Žemaičių (Telšių) vyskupijos vyrų vienuolių sąrašas, 1900-01-01, *ibid.*, b. 2739, l. 16–18.

²² Žemaičių (Telšių) vyskupijos vyrų vienuolių sąrašas, 1901-01-01, *ibid.*, b. 2787, l. 5–7.

²³ Pašaltuonio benediktinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1821, *ibid.*, ap. 2, b. 228, l. 198.

²⁴ Dotnuvos bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, *ibid.*, b. 224, l. 93–93v.

skaityti, rašyti, skaičiavimo pradmenų, visuotinės geografijos, lenkų ir lotynų gramatikos. Moralės ir religijos mokslų iš Senojo Testamento apie pasaulio sukūrimą, angelų nuopuolį ir pirmąjį žmogų, tvaną, gamtos dėsnius, Abraomą ir kitus patriarchus, Egipto nelaisvę, rašytą įstatymą, Dievo sutartį, Babilonijos nelaisvę. Buvo mokomasi versti lotyniškas ištraukas, katekizmo, formuojamas charakteris. Antroje klasėje buvo mokoma lenkų ir lotynų kalbų gramatikos, versti lotyniškas ištraukas, geografijos, aritmetikos apie trupmenas. Iš moralės ir religijos mokslų – apie Kristaus gimimą, šv. Joną, apaštalų pašaukimą, Kristaus kančią ir mirtį. Taip pat buvo mokomasi katekizmo ir formuojamas charakteris. Trečioje klasėje buvo mokomasi lenkų ir lotynų kalbų gramatikos, ištraukų vertimo, geografijos ir aritmetikos apie proporcijas. Iš moralės ir religijos mokslų – apie dievišką maldą, angelų pasveikinimą, apaštalų sudėtį, Dievo ir Bažnyčios įsakymus, Šv. Sakramentus ir formuojamas charakteris. Kiekvieną dieną 7 val. ryto mokiniai dalyvaudavo skaitytinėse šv. Mišiose, šventinėmis dienomis klausydavo ir antrųjų parapijos giedotinių šv. Mišių, taip pat tomis dienomis būdavo Mišparuose. Išpažinties eidavo kiekvieną mėnesį, metinės trijų dienų rekolekcijos būdavo prieš Velykas. Pirmadienį, trečiadienį, penktadienį ir šeštadienį pamokos vykdavo nuo 8 val. iki 10 val., o po pietų – nuo 2 val. iki 4 val. Antradienį ir ketvirtadienį pamokos vykdavo nuo 8 val. iki 10 val., o po pietų mokiniai turėdavo laisvą nuo pamokų laiką. Mokslas prasidėdavo rugsėjo 1 d. ir baigdavosi liepos 1 d. Egzaminai pradėdant nuo gruodžio mėn. iki liepos mėn. vykdavo kas mėnesį. 1820 m. Kretingos parapijos mokykloje mokėsi: parengiamojoje klasėje 55 mokiniai; pirmoje klasėje 36 mokiniai; antroje klasėje 23 mokiniai, trečioje klasėje 18 mokinių. Iš viso – 132 mokiniai²⁵. 1821 m. mokykloje mokėsi 206 mokiniai²⁶.

Telšių bernardinų vienuolynas parapijos mokyklos neturėjo, nes neturėjo parapijos. Tačiau vienuolyne veikė gimnazijos lygio šešių klasių viešoji mokykla. Pamokos mokykloje vykdavo pagal Vilniaus universiteto nurodymus. Taip pat joje buvo mokoma rusų, prancūzų ir vokiečių

²⁵ Kretingos bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, *ibid.*, b. 224, l. 55–56.

²⁶ Kretingos bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1821, *ibid.*, b. 228, l. 53.

kalbų. Be to, kaip laisvas dalykas dėstoma hebrajų kalba. Mokykloje dirbo 8 profesoriai²⁷.

Tytuvėnų bernardinų vienuolynui parapijos mokyklos pagal fundaciją nereikėjo steigti. Tačiau vienuolynas laikė mokytoją, kuris mokiniams suteikė krikščionių tikėjimo pradmenis. Mokykloje buvo mokoma skaityti, rašyti, gramatikos ir aritmetikos. 1820 m. mokėsi 26 mokiniai²⁸.

Raseinių dominikonų vienuolyne veikė parapijos mokykla. Fundacijos mokyklos išlaikymui nebuvo. Nebuvo ir mokyklos atskiro pastato. Mokiniai rinkdavosi vienuolyno pastate skirtame kambaryje. Mokykloje mokėsi rašyti, skaityti, katekizmo, pradinės aritmetikos ir kt. 1821 m. mokykloje mokėsi 12 mokinių²⁹.

Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyne parapijos mokyklos nebuvo. Vienuolyne veikė apskrities mokykla. Tačiau daugiau duomenų vizitacijos akte nepateikta³⁰.

Kėdainių senosios observacijos karmelitų vienuolynas mokyklos neturėjo³¹.

Kolainių senosios observacijos karmelitų vienuolynas fundacijos mokyklos išlaikymui neturėjo. Tačiau vadovaudamasis viešuoju gėriu šviesti tautą ir Rusijos imperatoriaus Aleksandro I pavyzdžiu vienuolynas savo lėšomis atidarė šešių klasių gimnaziją. Tam tikslui pastatytas pastatas. Mokykloje dirbo septyni mokytojai: kun. iškalbos profesorius ir mokyklos prižiūrėtojas Vladislovas Gedgaudas, kun. istorijos ir rusų kalbos mokytojas Lukas Kordzekovskis, kun. fizikos ir chemijos profesorius Jeronimas Stanevičius, kun. matematikos profesorius Augustinas Jacunskis, kun. gramatikos profesorius Telesporas Polujanskis, kun. aritmetikos ir geografijos profesorius Aleksandras Visockis ir ponas

²⁷ Telšių bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, *ibid.*, b. 224, l. 74.

²⁸ Tytuvėnų bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, *ibid.*, l. 117.

²⁹ Raseinių dominikonų vienuolyno vizitacijos aktas, 1821, *ibid.*, b. 228, l. 17.

³⁰ Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, *ibid.*, b. 224, l. 49v.

³¹ Kėdainių senosios observacijos karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1821, *ibid.*, b. 228, l. 172v.

vokiečių ir prancūzų kalbų profesorius Adolfas Knochas³². Visose šiose klasėse mokėsi 222 mokiniai, kurių pavardės pateiktos vizitacijos akte³³.

Linkuvos senosios observancijos karmelitų vienuolynas fundacijos mokyklos išlaikymui ir pareigos laikyti mokyklą neturėjo. Tačiau parapijos vaikus mokė skaityti, rašyti, katekizmo ir aritmetikos pagrindų. Vaikai mokėsi tik žiemą, o nuo pavasario iki rudens būdavo namuose. Mokinių būdavo nuo 14 iki 26³⁴.

Raseinių senosios observancijos karmelitų vienuolynas fundacijos mokyklai neturėjo ir mokyklos jame nebuvo³⁵.

Raseinių pijorų vienuolyne buvo viešoji apskrities mokykla. Jos medinis pastatas pastatytas 1787 m. Iš viso buvo keturios klasės, iš kurių dvi vyresnės dvimetės. 1820 m. mokykloje mokėsi 220 mokinių. Prie mokyklos buvo biblioteka, kurioje buvo 83 egzemplioriai knygų³⁶.

Žaiginio pranciškonų konventualų vienuolynas mokyklos neturėjo, bet vienas vienuolis ateinančius iš miestelio vaikus mokė religijos pagrindų ir skaityti bei rašyti³⁷.

Špitolės. Pateikiami 1820 ir 1821 m. duomenys apie Žemaičių vyskupijos vienuolynų špitoles.

Pašaltuonio benediktinų vienuolynas fundacijos špitolei neturėjo, bet bažnyčiai patarnauti špitolė buvo pastatyta. Joje buvo du kambariai, kuriuose gyveno 2 vyrai ir 2 moterys³⁸.

³² Kolainių senosios observancijos karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1821, *ibid.*, l. 126 v.

³³ *Ibid.*, l. 126v–128.

³⁴ Linkuvos senosios observancijos karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 224, l. 130v.

³⁵ Raseinių senosios observancijos karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1821, *ibid.*, b. 228, l. 142.

³⁶ Raseinių pijorų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, *ibid.*, b. 224, l. 6–7.

³⁷ Žaiginio pranciškonų konventualų vienuolyno vizitacijos aktas, 1821, *ibid.*, b. 228, l. 184v.

³⁸ Pašaltuonio benediktinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1821, *ibid.*, b. 228, l. 198–198v.

Dotnuvos bernardinų vienuolyno špitolė fundacijos neturėjo. Vargšai pragyveno iš parapijiečių aukų. 1821 m. špitolėje gyveno 8 moterys³⁹.

Kretingos bernardinų vienuolyno špitolė buvo mūrinė, joje išlaikomi 35 asmenys: 5 vyrai ir 30 moterų⁴⁰.

Telšių bernardinų vienuolynas špitolės neturėjo, tik namą bažnyčios tarnams⁴¹.

Tytuvėnų vienuolyno špitolė įsteigta 1818 m. balandžio 23 d. Fundacijos neturėjo. 1820 m. špitolėje gyveno 7 moterys ir 1 vyras⁴².

Raseinių dominikonų vienuolyne špitolė veikė. Joje buvo septyni kambariai ir dvi kamaros. 1821 m. špitolėje gyveno 11 asmenų (vyrų ir moterų)⁴³.

Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyne buvo dvi špitolės. Parapijos špitolėje buvo du kambariai su kamaromis. Špitolėje gyveno trys vyrai. Antroji špitolė buvo skirta gyventi penkioms moterims⁴⁴.

Kėdainių senosios observacijos karmelitų vienuolynas fundacijos špitolėi neturėjo. Vargšai špitolėje buvo išlaikomi vienuolyno lėšomis ir iš surinktų aukų. 1821 m. joje buvo 2 vyrai ir 4 moterys⁴⁵.

Kolainių senosios observacijos karmelitų vienuolyno špitolėje gyveno 4 davatkos⁴⁶.

Linkuvos senosios observacijos karmelitų vienuolynas fundacijos špitolėi neturėjo. Tik medinį namą, kuris stovėjo vienuolyno aikštėje,

³⁹ Dotnuvos bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, *ibid.*, b. 224, l. 93v.

⁴⁰ Kretingos bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, *ibid.*, l. 56.

⁴¹ Telšių bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, *ibid.*, l. 94.

⁴² Tytuvėnų bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, *ibid.*, l. 117v.

⁴³ Raseinių dominikonų vienuolyno vizitacijos aktas, 1821, *ibid.*, b. 228, l. 17–17v.

⁴⁴ Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, *ibid.*, b. 224, l. 49v.

⁴⁵ Kėdainių senosios observacijos karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1821, *ibid.*, b. 228, l. 173

⁴⁶ Kolainių senosios observacijos karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1821, *ibid.*, l. 128–128v.

už arklidės, priešais vienuolyno palivarką. 1820 m. šiame name gyveno 17 abiejų lyčių asmenų⁴⁷.

Raseinių senosios observancijos karmelitų vienuolynas špitolės neturėjo. Tarnų name gyveno vienas vienuolyno tarnas ir du bažnyčios tarnai – vargonininkas ir zakristijonas⁴⁸.

Žaiginio pranciškonų vienuolynas nuo neatmenamų laikų dvaro aikštėje turėjo namą vargšams. 1818 m. Raseinių žemės teismo teisėjas, dvarininkų globos narys, Žaiginio dvaro administratorius Domininkas Sirtautas vargšus iš ten išvijojė ir namą išnuomojo žydams. Dėl to vienuolynas amatininko ir vargonininko namą paskyrė vargšams. 1821 m. špitolėje gyveno 1 vyras ir 2 moterys. Fundacijos vargšų išlaikymui vienuolynas neturėjo, jie buvo išlaikomi iš geradarių ir vienuolyno lėšų. Dėl to turėjo bažnyčioje kasdien giedoti rožančių ir patarnauti⁴⁹.

Socialinė ir geografinė kilmė bei išsimokslinimas. Duomenų apie vienuolių socialinę ir geografinę kilmę bei išsimokslinimą nėra daug. Tačiau kai kuriuose vienuolynų vizitacijos aktuose ir vienuolių sąrašuose tokie duomenys pateikiami.

Pirmame priede pateiktose 1817 ir 1818 m. vienuolių biogramose ne visų vienuolynų vienuolių nurodoma socialinė ir geografinė kilmė. Pašaltuonio benediktinų vienuolyno abu vienuoliai buvo bajorų kilmės, vienas kilęs iš Lietuvos, o kitas iš Žemaitijos. Raseinių dominikonų vienuolyno visi vienuoliai buvo bajorų kilmės. Pagal kilmės vietą jie pasiskirstė taip: 6 buvo iš Telšių apskrities, 2 iš Sokolų apskrities, 2 iš Upytės apskrities, 2 iš Vilniaus apskrities, 1 iš Raseinių apskrities, 1 iš Mscislavo apskrities, 1 iš Minsko apskrities, 1 iš Balstogės apskrities, 1 iš Šiaulių apskrities, 1 iš Kuršo. Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuoliai taip pat visi buvo bajorų kilmės. Pagal kilmės vietą jie pasiskirstė taip: 3 iš Telšių apskrities, 2 iš Breslaujos apskrities, 2 iš Raseinių apskrities, 1 iš

⁴⁷ Linkuvos senosios observancijos karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1820, *ibid.*, b. 224, l. 131.

⁴⁸ Raseinių senosios observancijos karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1821, *ibid.*, b. 228, l. 142.

⁴⁹ Žaiginio pranciškonų konventualų vienuolyno vizitacijos aktas, 1821, *ibid.*, l. 184v–185.

Šiaulių apskrities, 1 iš Kauno apskrities, 1 iš Gardino apskrities ir 1 iš Marijampolės apskrities. Abiejų dominikonų vienuolynų visi vienuoliai pažymėti lenkų tautybės. Kėdainių senosios observancijos karmelitų vienuolyno visi trys vienuoliai bajorų kilmės. Geografinė kilmė – Upytės apskritis – nurodyta vieno vienuolio. Kolainių senosios observancijos karmelitų vienuolyno visi aštuoni vienuoliai buvo bajorų kilmės. Jų kilmės vieta nenurodyta. Linkuvos senosios observancijos karmelitų vienuolyno visi keturi vienuoliai buvo bajorų kilmės. Kilmės vieta nurodyta vieno – Upytės apskritis. Raseinių senosios observancijos karmelitų vienuolyno visi trys vienuoliai buvo bajorų kilmės. Raseinių pijorų vienuolyno visi šeši vienuoliai taip pat buvo bajorų kilmės. Pagal kilmės vietą jie pasiskirstė taip: 2 iš Raseinių apskrities, 1 iš Upytės apskrities, 1 iš Naugarduko apskrities, 1 iš Ukmergės apskrities, 1 iš Užnerio apskrities. Žaiginio pranciškonų konventualų vienuolyno visi penki vienuoliai buvo bajorų kilmės. Pagal kilmės vietą jie pasiskirstė taip: 3 iš Šiaulių apskrities, 1 iš Telšių apskrities ir 1 iš Mazovijos. Socialinės ir geografinės kilmės duomenų visai nėra iš keturių bernardinų ir dviejų rokitų vienuolynų.

1866 m. sausio 1 d. Kretingos vienuolyne buvo 51 vienuolis, iš jų 47 bajorai ir 3 valstiečiai, 1 socialinė kilmė nenurodyta. Visi valstiečiai buvo iš Kauno gubernijos. Bajorai pagal geografinę kilmę pasiskirstė taip: 31 buvo iš Kauno gubernijos, 8 iš Vilniaus gubernijos, 3 iš Gardino gubernijos, 2 iš Augustavo gubernijos, 1 iš Minsko gubernijos ir 1 iš Varšuvos gubernijos⁵⁰.

To pačiu metu Žemaičių Kalvarijos vienuolyne buvo 24 vienuoliai ir visi jie buvo bajorų kilmės iš Kauno gubernijos⁵¹.

1866 m. sausio 1 d. Raseinių dominikonų vienuolyno vienuolių sąrašė pateikti duomenys nėra pilni, nes archyvinėje byloje sąrašo pirmas lapas ir galas nuplėšta. Dėl to duomenys apie socialinę ir geografinę kilmę yra 29 vienuolių. Visi jie buvo bajorų kilmės. Pagal kilmės vietą jie pasiskirstė taip: 15 iš Kauno gubernijos, 4 iš Augustavo gubernijos,

⁵⁰ Duomenys apie Kretingos 1-os klasės bernardinų vienuolyno vienuolius, 1866, *LVI*A, f. 669, ap. 3, b. 920, l. 20–29

⁵¹ Duomenys apie Žemaičių Kalvarijos 3-os klasės dominikonų vienuolyno vienuolius, 1866, *ibid.*, l. 35–39.

4 iš Gardino gubernijos, 2 iš Vitebsko gubernijos ir po vieną iš Minsko, Mogiliavo, Podolės ir Vilniaus gubernijų⁵².

R. Laukaitytė pateikė duomenis apie 1891–1914 m. Kretingos bernardinų vienuolyno vienuolių socialinę ir geografinę kilmę. Iš 34 vienuolių bajorų buvo 17, valstiečių 7, iš jų 4 į vienuolyną įstojo 1912–1914 m. Apie 10 vienuolių socialinę kilmę nėra duomenų. Daugiausia vienuoliai buvo kilę iš Kauno gubernijos, bet buvo ir iš Vilniaus, Minsko, Suvalkų gubernijų⁵³.

1817–1818 m. išsimokslinimo duomenys pateikiami apie visų Žemaičių vyskupijos vienuolynų vienuolius, išskyrus rokitus.

Pašaltuonio benediktinų vienuolyno abu vienuoliai retorikos, filosofijos ir teologijos mokėsi Senujų Trakų benediktinų vienuolyne, bet nenurodyta, kur mokėsi prieš įstojant į vienuolyną.

Visų keturių bernardinų vienuolynų vienuoliai prieš įstodami į vienuolyną mokėsi Kražiuose, Telšiuose, Ščiutine, Gardine, Troškūnuose, Dotnuvoje, Lydoje, Kretingoje, Žemaičių Kalvarijoje, Varniuose, Raseiniuose, Rešliuje, Panevėžyje, Merkinėje, Padubysyje, Vilniuje, Pašiaušės jėzuitų kolegijoje ir Šiauliuose. Studijos vienuolijoje trukdavo 6–10 metų. Daugiausia studijuodavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją ir teologiją. Studijuodavo ne viename vienuolynuose, bet keliuose. Penki vienuoliai buvo studijavę Vilniaus universitete, kur jie mokėsi matematikos, fizikos, chemijos, prancūzų kalbos.

Dviejų dominikonų vienuolynų vienuoliai prieš įstodami į vienuolyną mokėsi Raseinių, Telšių, Kražių, Polocko, Padubysio, Žemaičių Kalvarijos, Ružanistoko, Vilniaus, Minsko, Gardino, Sokolcų (lenk. Sokolec), Zabialų (Zabielų), Marijampolės mokyklose. Vienuolijoje studijavo filosofiją, teologiją, o kai kurie – fizikos, chemijos, matematikos, mechanikos, prancūzų kalbos. Du dominikonai buvo studijavę botaniką, architektūrą, fiziką ir matematiką Vilniaus universitete.

Keturių senosios observancijos karmelitų vienuolynų vienuoliai prieš įstodami į vienuolyną mokėsi Vilniaus, Marijampolės, Dotnuvos,

⁵² Duomenys apie Raseinių dominikonų vienuolyno vienuolius, 1866, *ibid.*, l. 30v–34v.

⁵³ Regina Laukaitytė, *Lietuvos vienuolijos...*, p. 174–177.

Kražių, Panevėžio ir Kauno mokyklose. Vienuolijoje studijavo filosofiją ir teologiją. Net 9 karmelitai įvairius mokslus buvo studijavę Vilniaus universitete. Kai kurie buvo filosofijos kandidatai ir teologijos magistrai. Vienas turėjo teologijos daktaro laipsnį.

Raseinių pijorų vienuolyno vienuoliai prieš įstudami į vienuolyną mokėsi Raseinių, Panevėžio, Merkinės, Ukmergės, Mižrečios (Międzrzecze) mokyklose. Trys vienuoliai, be mokslų vienuolijoje, studijavo matematiką, fiziką, teologiją, astronomiją, architektūrą, gamtos mokslų istoriją Vilniaus universitete.

Žaiginio pranciškonų konventualų vienuolyno vienuoliai prieš įstudami į vienuolyną mokėsi Kražių, Telšių, Dotnuvos mokyklose. Vienuolijoje studijavo filosofiją ir teologiją. Vienuolyno gvardijonas Antanas Romatovskis Vilniaus akademijoje studijavo botaniką, gamtos mokslų istoriją, matematiką, fiziką. Buvo teologijos daktaras.

Išvados. XVIII a. pabaigoje ir iki 1832 m. Žemaičių vyskupijoje buvo 15 vyrų vienuolynų. 1832 m. 6 vienuolynai buvo uždaryti. XIX a. viduryje prie Žemaičių vyskupijos prijungus dalį Vilniaus vyskupijos vienuolynų padaugėjo keturiais. Taigi iš viso Žemaičių vyskupijoje XIX a. veikė 19 vienuolynų, kurie atstovavo 8 vienuolijoms: augustinų, benediktinų, bernardinų, dominikonų, senosios observancijos karmelitų, pijorų, pranciškonų konventualų ir rokitų. Daugiausia vienuolynų turėjo bernardinai – net 6, senosios observancijos karmelitai – 4, dominikonai – 3, rokitai – 2 ir po vieną augustinai, benediktinai, pijorai bei pranciškonai konventualai. 1850–1889 m. uždaryta 12 vienuolynų; liko veikti vienintelis visoje vyskupijoje Kretingos bernardinų vienuolynas.

Daugiausia vienuolių visuose vienuolynuose, išskyrus du rokitų vienuolynus, buvo 1828 m. – 191. Nuo XVIII a. pabaigos iki XIX a. vidurio daugiausia vienuolių turėjo bernardinai. Mažiausiai vienuolių turėjo Pašaltuonio benediktinai, jų iki vienuolyno uždarymo kas metai buvo po du. Po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo daugumą vienuolynų uždarius, neuždarytuose vienuolių skaičius išaugo. Tačiau kadangi priimti naujų vienuolių nebuvo leidžiama, vienuolių skaičius kasmet mažėjo, kol vieninteliame neuždarytame Kretingos bernardinų

vienuolyne liko vienintelis vienuolis. 1912 m. buvo leista į šį vienuolyną priimti naujų vienuolių.

Didesnieji vienuolynai turėjo mokyklas. Kai kurie jų išlaikė gimnazijas ir apskrities mokyklas, pavyzdžiui, Telšių bernardinų vienuolynas, Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolynas, Kolainių senosios observancijos karmelitų vienuolynas. Prie vienuolynų veikė didesnės arba mažesnės špitolės, nors ne visur tam buvo skirtos fundacijos. Pagal turimus duomenis, visi XIX a. pirmosios pusės vienuoliai buvo bajorų kilmės. XIX a. antroje pusėje ir XX a. pradžioje, be bajorų, jau buvo vienas kitas valstiečių kilmės vienuolis. Geografiniu požiūriu daugiausia vienuolių buvo kilę iš lietuviškų apskričių. Prieš įstodami į vienuolyną būsimieji vienuoliai mokėsi įvairiose mokyklose. Įstoję į vienuolyną filosofiją, retoriką ir teologiją jie studijuodavo įvairiuose tos vienuolijos vienuolyuose. Pavyzdžiui, bernardinų lavinimas užtrukdavo nuo 6 iki 10 metų. Buvo vienuolių, kurie vieną ar kitą discipliną buvo studijavę Vilniaus universitete. Pora vienuolių buvo gavę teologijos daktaro laipsnį.

PRIEDAI

I. PRIEDAS

ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS VIENUOLIAI 1817–1818 M.

Pašaltuonio benediktinų vienuolynas⁵⁴

1. Kun. Čarkovskis (Czarkowski), bajoras iš Lietuvos, 57 metų amžiaus. Senujų Trakų benediktinų vienuolyne 1787–1894 m. mokėsi retorikos, filosofijos ir teologijos. 1897 m. Senuosiuose Trakuose įstojo į vienuolyną.
2. Kun. Karolis Kancevičius (Koncewicz), bajoras iš Žemaitijos, 45 metų amžiaus. Senujų Trakų vienuolyne 1799–1804 m. mokėsi retorikos, filosofijos ir teologijos. 1798 m. Senuosiuose Trakuose įstojo į vienuolyną.

Dotnavos bernardinų vienuolynas⁵⁵

1. Kun. Fidelis Mažeika (Mažeyko), vienuolyno vyresnysis. 56 metų amžiaus, vienuolyne 31 metai, kunigas 25 metai. Kražiuose 5 metus mokėsi lotynų kalbos ir retorikos, vienuolijoje mokėsi 9 metus Dotnavos, Budslavo, Minsko, Vilniaus vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją ir teologiją. 1787 m. gegužės 13 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Po mokslo baigimo Benicos vienuolyne 2 metus buvo parapijos mokyklos mokytoju, Nesvyžiaus ir Valažino vienuolynuose 6 metus buvo zakristijonu, Tytuvėnų ir Telšių vienuolynuose 7 metus naujokų magistru ir vikaru. Dotnavos vienuolyno vyresnysis 3 metai.
2. Kun. Viktoras Vysockis (Wysocki), definatorius. 67 metų amžiaus, vienuolyne 50 metų, kunigas 45 metai. Kražiuose 4 metus mokėsi lotynų kalbos, moralės mokslų, aritmetikos

⁵⁴ Pašaltuonio benediktinų vienuolynas, 1817-09-12, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3593, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P38, l. 2.

⁵⁵ Dotnavos bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1817-05-29, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3585, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P37, l. 12–15.

- ir retorikos, vienuolijoje mokėsi 11 metų Trakų, Slanimo ir Vilniaus vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją, dogminę teologiją. 1767 m. kovo 10 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 6 metus buvo Budslavo vienuolyno vienuolių retorikos profesoriumi ir 10 metų šio vienuolyno gvardijonu, 12 metų vikaru įvairiuose vienuolynuose, 4 metus gvardijonu ir 2 metus klierikų magistru Benicos ir Tytuvėnų vienuolynuose. Dotnuvoje 2 metai emeritas.
3. Kun. Dionizas Dusaskis (Dusaski), vikaras ir kuratas. 47 metų amžiaus, vienuolyne 14 metų, kunigas 10 metų. Telšiuose 4 metus mokėsi lotynų kalbos, moralės mokslų, aritmetikos, geografijos ir retorikos. Vienuolijoje mokėsi 9 metus Trakų, Budslavo, Polocko ir Nesvyžiaus vienuolynuose. 1803 m. spalio 9 d. Vilniuje įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 3 metus buvo Vijos vienuolyno pamokslininku. Dotnuvos vikaras ir kuratas 1 metai.
 4. Kun. Modestas Gliniskis (Gliński), parapijos mokyklos matematikos mokytojas ir vienuolių filosofijos magistras. 52 metų amžiaus, vienuolyne 23 metai, kunigas 21 metai. Ščiutine ir Gardine 8 metus mokėsi visų mokslų pagal Edukacinės komisijos reikalavimus, vienuolijoje mokėsi 6 metus Slanimo ir Vilniaus vienuolynuose bei 3 metus Vilniaus universitete studijavo matematiką, fiziką ir chemiją. 1794 m. vasario 24 d. Vilniuje įstojo į vienuolyną. Po mokslų baigimo 4 metus buvo filosofijos magistru Minsko vienuolyne, 9 metus matematikos mokytoju Troškūnų vienuolyne, 2 metus fizikos mokytoju Telšių vienuolyne. Dotnuvoje pareigas eina antri metai.
 5. Kun. Hilaras Šiteikovskis (Szyteykowski), mokyklos prefektas. 33 metų amžiaus, vienuolyne 19 metų, kunigas 10 metų. Troškūnuose 3 metus mokėsi lotynų kalbos, moralės mokslų, geografijos ir aritmetikos, vienuolijoje mokėsi 9 metus Trakų, Vijos, Gardino ir Vilniaus vienuolynuose. Studijavo retoriką, filosofiją ir teologiją bei Vilniaus universitete 2 metus fiziką, chemiją ir prancūzų kalbą. 1798 m. vasario 17 d. Vilniuje įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 2 metus buvo Dotnuvos mo-

kyklos fizikos ir prancūzų kalbos mokytoju, Pinsko vienuolyne vienuolių filosofijos mokytoju. Dotnuvoje 4 metai mokyklos prefektas, teisės, moralės mokslų, Graikijos ir Romos istorijos, logikos ir prancūzų kalbos mokytojas.

6. Kun. Optatas Daujotas (Dowiatt), pamokslininkas. 31 metų amžiaus, vienuolyne 15 metų, kunigas 7 metai. 4 metus Telšiuose mokėsi lotynų kalbos, moralės mokslų, aritmetikos, geografijos ir retorikos, vienuolijoje mokėsi 8 metus Dotnuvos, Vijos, Slanimo ir Vilniaus vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją ir dogminę teologiją. 1803 m. balandžio 16 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Telšiuose 4 metus buvo iškalbos mokytoju. Dotnuvoje pamokslininkas antri metai.
7. Kun. Kiprijonas Vyšniauskas (Wiszniewski), vienuolių filosofijos ir matematikos profesorius. 30 metų amžiaus, vienuolyne 14 metų, kunigas 7 metai. Dotnuvoje mokėsi 4 metus, vienuolijoje – 10 metų Dotnuvos, Budslavo, Vilniaus ir Minsko vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją ir teologiją. Į vienuolyną įstojo 1803 m. rugsėjo 16 d. Tytuvėnuose. Dotnuvoje eina pareigas antri metai.
8. Kun. Tomas Procevičius (Prosciewicz), aritmetikos mokytojas. 34 metų amžiaus, vienuolyne 17 metų, kunigas 11 metų. Dotnuvoje 4 metus mokėsi lotynų kalbos, aritmetikos, geografijos ir moralės mokslų, vienuolijoje 8 metus mokėsi Dotnuvos, Vijos, Minsko ir Vilniaus vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją ir dogminę teologiją. 1801 m. kovo 7 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 8 metus Dotnuvos viešosios mokyklos aritmetikos, moralės mokslų, geografijos ir Šventosios istorijos mokytojas.
9. Kun. Raimundas Mineika (Mineyko), fizikos mokytojas. 37 metų amžiaus, vienuolyne 16 metų, kunigas 11 metų. Kražiuose 5 metus mokėsi visų numatytų dalykų, vienuolijoje 8 metus mokėsi Dotnuvos, Troškūnų, Gardino ir Vilniaus vienuolynuose. 2 metus praleido Vilniaus universitete. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją ir teologiją. 1801 m. rugpjūčio 31 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 6 metus Telšių

ir Troškūnų vienuolynuose buvo fizikos mokytoju. Dotnuvoje pirmi metai.

10. Kun. Mikalojus Liaudanskis (Lawdanski), lotynų kalbos gramatikos mokytojas. 36 metų amžiaus, vienuolyne 16 metų, kunigas 11 metų. Dotnuvoje 4 metus mokėsi lotynų kalbos, moralės mokslų, geografijos, vienuolijoje 8 metus mokėsi Dotnuvos, Troškūnų, Gardino ir Vilniaus vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją ir teologiją. 1801 m. rugsėjo 9 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 3 metus Gardino vienuolyne buvo vienuolių filosofijos magistras, 2 metus Troškūnų ir Slucko vienuolynuose klebonu ir švenčių pamokslininku. Dotnuvoje 1 metai.
11. Kun. Feliksas Korkutis (Korkuč), teologijos mokinys. 25 metų amžiaus, vienuolyne 7 metai, kunigas 1 metai. 3 metus Lydoje mokėsi lotynų kalbos, moralės mokslų ir geografijos, vienuolijoje 7 metus mokėsi Drujos, Dotnuvos, Budslavo vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, o dabar filosofiją ir teologiją. Į vienuolyną įstojo 1810 m. gegužės 30 d. Vilniuje.
12. Kun. Agapėjus Vaiciukevičius (Woycuchewicz), teologijos mokinys. 26 metų amžiaus, vienuolyne 6 metai, kunigas 2 metai. Telšiuose 5 metus mokėsi lotynų kalbos, aritmetikos, retorikos, vienuolijoje 6 metus mokėsi Dotnuvos, Budslavo vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, o dabar antri metai – filosofiją. Į vienuolyną įstojo 1811 m. rugpjūčio 21 d. Tytuvėnuose.
13. Kun. Justinas Januševičius (Januszewicz), teologijos mokinys. 26 metų amžiaus, vienuolyne 6 metai, kunigas 2 metai. Kretingoje 4 metus mokėsi lotynų kalbos, geografijos ir aritmetikos, vienuolijoje 6 metus mokėsi Dotnuvos, Budslavo vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, o dabar antri metai studijuoja teologiją. Į vienuolyną įstojo 1811 m. rugsėjo 17 d. Tytuvėnuose.
14. Kun. Jonas Mancevičius (Moncewicz), teologijos mokinys. 26 metų amžiaus, vienuolyne 6 metai, kunigas 2 metai. Kretingoje 7 metus mokėsi lotynų kalbos, aritmetikos, geografijos, mora-

- lės mokslų, vienuolijoje 6 metus mokėsi Dotnuvos, Budslavo vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, o dabar antri metai studijuoja filosofiją.
15. Kun. Fortūnatas Valavičius (Wolowicz), teologijos mokinys. 27 metų amžiaus, vienuolyne 5 metai, kunigas 3 metai. Dotnuvoje 7 metus mokėsi lotynų kalbos, aritmetikos, geografijos, vienuolijoje 5 metus mokėsi Budslavo vienuolyne, o dabar antri metai studijuoja filosofiją. Į vienuolyną įstojo 1812 m. spalio 3 d. Tytuvėnuose.
 16. Kun. Pranciškus Širvinskis (Szyrwinski), teologijos mokinys. 26 metų amžiaus, vienuolyne 5 metai, kunigas 2 metai. Žemaičių Kalvarijoje 6 metus mokėsi lotynų kalbos, aritmetikos, geografijos ir moralės mokslų, vienuolijoje 5 metus mokėsi Budslavo vienuolyne. Studijavo retoriką, o dabar antri metai studijuoja filosofiją. Į vienuolyną įstojo 1812 m. gruodžio 3 d. Tytuvėnuose.
 17. Klierikas Pijus Misevičius (Misewicz). 26 metų amžiaus, 10 metų vienuolyne. Kražiuose 4 metus mokėsi lotynų kalbos, aritmetikos, geografijos, vienuolijoje 10 metų mokėsi Vijos, Slucko vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, dabar antri metai – filosofiją. Į vienuolyną įstojo 1807 m. kovo 3 d. Tytuvėnuose.
 18. Klierikas Jacekas Marcinkevičius (Marcinkiewicz). 22 metų amžiaus, vienuolyne 6 metai. Kražiuose 4 metus mokėsi lotynų kalbos, geografijos, aritmetikos, vienuolijoje 6 metus mokėsi Dotnuvos, Budslavo vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, o dabar antri metai studijuoja filosofiją. Į vienuolyną įstojo 1811 m. rugsėjo 11 d. Tytuvėnuose.
 19. Brolis Makaras Žitkevičius (Żytkiewicz), tretininkas. 73 metų amžiaus, vienuolyne 38 metai. Į vienuolyną įstojo 1773 m. kovo 11 d. Tytuvėnuose.
 20. Brolis Gaudeušas Narmontas (Narmontd), tretininkas, zakristijonas. 60 metų amžiaus, vienuolyne 25 metai. Į vienuolyną įstojo 1792 m. birželio 19 d. Tytuvėnuose.
 21. Brolis Fabijonas Maceikovičius (Macieykowicz), tretininkas,

- kvestorius. 58 metų amžiaus, vienuolyne 20 metų. Į vienuolyną įstojo 1797 m. sausio 20 d. Tytuvėnuose.
22. Brolis Anzelmas Kuncevičius (Kunciewicz), tretininkas, kvestorius. 29 metų amžiaus, vienuolyne 5 metai. Kražiuose 2 metus mokėsi lotynų kalbos ir aritmetikos. Į vienuolyną įstojo 1813 m. balandžio 21 d. Tytuvėnuose.
23. Brolis Petras Katauskis (Kotowski), tretininkas, rūšio raktininkas (kanaparz). 29 metų amžiaus, vienuolyne 3 metai. Varniuose 3 metus mokėsi lotynų kalbos ir aritmetikos. Į vienuolyną įstojo 1815 m. vasario 10 d. Tytuvėnuose.

Kretingos bernardinų vienuolynas⁵⁶.

1. Kun. Adjutas Pavloskis (Pawloski), vienuolyno vyresnysis. 46 metų amžiaus, vienuolyne 27 metai, kunigas 23 metai. Raseiniuose mokėsi 8 metus, vienuolijoje 10 metų mokėsi Vijos, Minsko, Vilniaus vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją, teologiją ir prancūzų kalbą. 1890 m. sausio 15 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus trejus metus Telšiuose buvo iškalbos ir prancūzų kalbos mokytoju, o paskui Kretingos vienuolyno gvardijonu.
2. Kun. Simonas Grosas (Gross) vikaras. 45 metų amžiaus, vienuolyne 30 metų, kunigas 21 metai. Rešliuje mokėsi 5 metus, vienuolijoje 9 metus mokėsi Benicos, Minsko ir Vilniaus vienuolynuose. Studijavo retoriką, filosofiją ir teologiją. 1787 m. Vilniuje įstojo į vienuolyną. Buvo vienuolių retorikos profesoriumi Slucko ir Dotnuvos vienuolynuose. Kretingos vienuolyno vikaras 3 metai.
3. Kun. Augustinas Keflas (Kiefl) klebonas. 55 metų amžiaus, vienuolyne 39 metai, kunigas 34 metai. Panevėžyje 6 metus mokėsi lotynų kalbos ir retorikos, vienuolijoje 9 metus mokėsi Trakų, Slanimo ir Vilniaus vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją ir teologiją. 1778 m. rugpjūčio 27 d.

⁵⁶ Kretingos bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1817-06-20, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3584, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P37, l. 16v–19.

- Vilniuje įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 8 metus buvo papapinės mokyklos profesoriumi Benicos vienuolyne, 9 metus Minsko vienuolyne. Kretingos vienuolyne 7 metai.
4. Kun. Karolis Petrasevičius (Petrossewicz), pamokslininkas. 43 metų amžiaus, vienuolyne 20 metų, kunigas 16 metų. Kražiuose 7 metus mokėsi lotynų kalbos ir retorikos, vienuolijoje 9 metus mokėsi Troškūnų, Minsko ir Vilniaus vienuolynuose. Studijavo retoriką, filosofiją, dogminę teologiją. 1797 m. lapkričio 4 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 11 metų buvo pamokslininku Baltarusijos vienuolynuose: Polocke, Mogiliave, Minske. Tytuvėnuose 7 metus buvo kuratu ir pamokslininku. Kretingoje pirmi metai.
 5. Kun. Celestinas Žukauskas (Żuchowski), mokyklos prefektas. 48 metų amžiaus, vienuolyne 18 metų, kunigas 15 metų. Panevėžyje mokėsi 10 metų, vienuolijoje 8 metus Vijos, Gardino, Nesvyžiaus vienuolynuose. Studijavo retoriką, filosofiją ir dogminę teologiją. 1799 m. gegužės 19 d. Vilniuje įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 5 metus buvo profesoriumi Zaslavlio vienuolyne, Kretingos vienuolyno mokyklos prefektas 4 metai.
 6. Kun. Gaudizijus Mazulevičius (Mazulewicz), nuodėmklausys. 76 metų amžiaus, vienuolyne 58 metai, kunigas 55 metai. Kražiuose 9 metus mokėsi lotynų kalbos ir retorikos, vienuolijoje 7 metus Mikulino, Mogiliavo vienuolynuose. Įvairiuose vienuolynuose buvo nuodėmklausiu ir kunigu.
 7. Kun. Paulius Bartoševičius (Bartoszewicz), pamokslininkas. 52 metų amžiaus, vienuolyne 33 metai, kunigas 29 metai. Kretingoje 7 metus mokėsi retorikos ir lotynų kalbos, vienuolijoje 8 metus mokėsi Trakų, Pinsko ir Vilniaus vienuolynuose. Studijavo retoriką, filosofiją ir teologiją. 1788 m. birželio 28 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus buvo pamokslininku Drujos, Pinsko, Troškūnų, Valažino, Tytuvėnų ir pagaliau Kretingos vienuolynuose.
 8. Kun. Ambraziejus Pabrėža, profesorius. 53 metų amžiaus, 1 metai vienuolyne, kunigas 23 metai. Kretingoje 9 metus

- mokėsi mokėsi lotynų kalbos bei retorikos ir Vilniuje įvairių mokslų. 1816 gruodžio 8 d. Kretingoje įstojo į vienuolyną. Dirba pirmos klasės profesoriumi.
9. Kun. Fortunatas Acieška (Acieszko), nuodėmklausys. 63 metų amžiaus, vienuolyne 37 metai, kunigas 26 metai. Merkinėje mokėsi 5 metus, vienuolijoje – 7 metus Benicos, Vijos, Nesvyžiaus vienuolynuose. Studijavo retoriką, filosofiją ir teologiją. 1785 m. vasario 25 d. Vilniuje įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 5 metus buvo nuodėmklausiu Rygoje, Kretingoje nuodėmklausys 15 metų.
 10. Kun. Timotiejus Laudginas (Ławdgin), pamokslininkas. 56 metų amžiaus, vienuolyne 29 metai, kunigas 25 metai. 6 metus Telšiuose ir Varniuose mokėsi lotynų kalbos ir retorikos, vienuolijoje 7 metus mokėsi Drujos, Benicos ir Kretingos vienuolynuose. Studijavo retoriką, filosofiją ir teologiją. 1788 m. rugpjūčio 23 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus buvo pamokslininku Tytuvėnuose ir Dotnuvoje. Kretingoje pamokslininkas 6 metai.
 11. Kun. Vincentas Jazdauskas (Jazdowski), zakristijonas. 36 metų amžiaus, vienuolyne 13 metų, kunigas 8 metai. Padubysyje 7 metus mokėsi lotynų kalbos, aritmetikos ir retorikos, vienuolijoje 8 metus mokėsi Vijos, Gardino, Nesvyžiaus vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją ir teologiją. 1804 m. balandžio 6 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 1 metus buvo Vijos vienuolyno pamokslininku. Kretingos zakristijonas 3 metai.
 12. Kun. Juvencijus Pavloskis (Pawloski), profesorius. 29 metų amžiaus, vienuolyne 9 metai, kunigas 4 metai. 7 metus Padubysyje mokėsi lotynų kalbos, aritmetikos ir retorikos, vienuolijoje 6 metus mokėsi Minsko, Valažino ir dar kažkokiam vienuolyne. Studijavo lotynų kalbą, retoriką ir teologiją. 1809 m. vasario 8 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Profesorius Kretingoje treči metai.
 13. Brolis Benediktas Bernatavičius (Bernatowicz). 53 metų amžiaus, vienuolyne 19 metų. Skaityti ir rašyti mokėsi Kražiuose. 1794 m. balandžio 4 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną.

14. Brolis Pranciškus Reifas (Reyff). 47 metų amžiaus, vienuolyne 21 metai. 5 metus Troškūnuose mokėsi lotynų kalbos, aritmetikos ir retorikos. 1796 m. spalio 3 d. Vilniuje įstojo į vienuolyną.
15. Brolis Ignacas Sudimtas (Sudymtt), zakristijonas. 57 metų amžiaus, vienuolyne 12 metų. Skaityti ir rašyti mokėsi Telšiuose. 1805 m. rugpjūčio 16 d. Telšiuose įstojo į vienuolyną.
16. Brolis Simonas Vilkas (Wołk), raktininkas. 28 metų amžiaus, vienuolyne 6 metai. Telšiuose mokėsi lotynų kalbos ir retorikos.

Telšių bernardinų vienuolynas⁵⁷

1. Kun. Ambraziejus Graurokas (Grawrogk), vienuolyno vyresnysis, provincijos definitorius. 50 metų amžiaus, vienuolyne 35 metai, kunigas 25 metai. Mokėsi Vilniaus mokyklose, taip pat ir poezijos bei geometrijos, vienuolijoje mokėsi retorikos, filosofijos, matematikos, algebros, metafizikos, teologijos ir Bažnyčios istorijos. Į dvasininkų luomą įstojo 1782 m. Vilniuje. Buvo pamokslininkas.
2. Kun. Tomas Akvinas Pacevičius (Pacewicz), provincijos kustos. 71 metų amžiaus, vienuolyne 53 metai, kunigas 49 metai. Pradžios mokslus ėjo Pašiaušės jėzuitų kolegijoje, vienuolijoje mokėsi retorikos, filosofijos, matematikos ir teologijos. Į dvasininkų luomą įstojo 1764 m. Tytuvėnuose. Romoje buvo Lietuvos provincijos agentu. Vienuolynuose buvo pamokslininku, provincijos sekretoriumi, definitoriumi, kustu, vienuolyno gvardijonu, ir naujokų magistru.
3. Kum. Serapinas Juknevičius (Juchniewicz), vikaras. 39 metų amžiaus, vienuolyne 24 metai, kunigas 17 metų. Mokėsi Padubysio mokykloje, vienuolijoje mokėsi retorikos, matematikos, algebros, filosofijos ir teologijos, kurį laiką Vilniaus akademijoje studijavo matematiką ir aukštąją fiziką. Į dvasininkų luomą įstojo 1793 m. Tytuvėnų vienuolyne. Buvo pamokslininkas.

⁵⁷ Telšių bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1817-06-29, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3583, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P37, l. 16v–19.

4. Kun. Timotiejus Venconovičius (Wenconowicz), mokyklos prefektas. 38 metų amžiaus, vienuolyne 18 metų, kunigas 14 metų. Mokėsi Padubysio mokykloje, vienuolijoje mokėsi retorikos, matematikos, algebros filosofijos, teologijos, kurį laiką Vilniaus akademijoje studijavo matematiką ir aukštąją fiziką. Į Dvasininkų luomą įstojo 1799 m. Tytuvėnuose. Buvo pamokslininku vienuolyne, dirbo Mozyriaus mokykloje, vienuolyno studijų filosofijos mokytoju.
5. Kun. Jeronimas Valickis (Walicki), sekmadienio pamokslininkas. 31 metų amžiaus, vienuolyne 15 metų, kunigas 7 metai. Mokėsi Vilniuje, vienuolijoje mokėsi retorikos, filosofijos, matematikos, algebros ir teologijos. Į dvasininkų luomą įstojo 1802 m. Vilniuje. Neturėjo kitokių pareigų kaip pamokslininko.
6. Kun. Edvardas Gutkauskas (Gutkowski), emeritas. 82 metų amžiaus, kunigas 43 metai. Lankė Kražių mokyklą, vienuolijoje mokėsi retorikos, filosofijos, matematikos ir teologijos. Į dvasininkų luomą įstojo 1781 m. Tytuvėnuose. Buvo pamokslininku, vikaru, vyskupo Kosakovskio nuodėmklausiu.
7. Kun. Gedeonas Demantavičius (Demontowicz), fizikos mokytojas. 33 metų amžiaus, vienuolyne 14, kunigas 10 metų. Lankė Kražių mokyklą, vienuolijoje mokėsi retorikos, filosofijos, matematikos, algebros ir teologijos. Į dvasininkų luomą įstojo 1803 m. Tytuvėnuose. Kitokių pareigų, be fizikos mokytojo, neturėjo.
8. Kun. Rufinas Kimbaras (Kimbar), matematikos mokytojas. 34 metų amžiaus, vienuolyne 11 metų, kunigas 9 metai. Lankė Troškūnų mokyklą, vienuolijoje mokėsi retorikos, filosofijos, matematikos, algebros, fizikos ir teologijos. Į dvasininkų luomą įstojo 1805 m. Tytuvėnuose. Kitokių pareigų, be matematikos mokytojo, neturėjo.
9. Kun. Jokūbas Narkevičius (Narkiewicz), iškalbos ir poezijos mokytojas. 30 metų amžiaus, vienuolyne 13 metų, kunigystės 4 metai. Mokėsi Kražių mokykloje, vienuolijoje mokėsi iškalbos, filosofijos ir teologijos. Į dvasininkų luomą įstojo

- 1804 m. Tytuvėnuose. Kitų pareigų, kaip iškalbos mokytojo, neturėjo.
10. Kun. Kornelijus Juodzevičius (Jodzewicz), lotynų ir lenkų kalbų gramatikos mokytojas. 36 m. amžiaus, vienuolyne 17 metų, kunigas 12 metų. Mokėsi Troškūnų mokykloje, vienuolijoje mokėsi retorikos, filosofijos, matematikos ir teologijos. Į dvasininkų luomą įstojo 1800 m. Vilniuje. Buvo naujokų instruktoriumi, pamokslininku.
 11. Kun. Linus Labanauskas (Łabanowski), aritmetikos ir vokiečių kalbos mokytojas. 29 metų amžiaus, 10 metų vienuolyne, kunigas 6 metai. Mokėsi Kretingoje, vienuolijoje mokėsi retorikos, filosofijos, matematikos, algebros ir teologijos. Į dvasininkų luomą įstojo 1807 m. Tytuvėnuose. Kitų pareigų, kaip aritmetikos ir vokiečių kalbos mokytojo, neturėjo.
 12. Kun. Konstantinas Vaitičkevičius (Woytyczkiewicz), pamokslininkas žemaičių kalba. 41 metų amžiaus, vienuolyne 24 metai, kunigas 16 metų. Mokėsi Šauliuose, vienuolijoje mokėsi retorikos, filosofijos, matematikos ir teologijos. Į dvasininkų luomą įstojo 1794 m. Tytuvėnuose. Buvo lotynų ir lenkų kalbų gramatikos mokytojas.
 13. Brolis Dydakas Pandzenskis (Pandzienski), zakristijonas ir hebrajų kalbos mokytojas. 36 metų amžiaus, vienuolyne 6 metai. Hebrajų kalbos ir kitų dalykų mokėsi Vilniuje. Į dvasininkų luomą įstojo 1811 m. Vilniuje.
 14. Brolis Dydakas Koršecas (Korszec), refektorijus. 70 metų amžiaus, vienuolyne 42 metai. Į dvasininkų luomą įstojo 1775 m. Tytuvėnuose. Buvo rūšio raktininkas (kanaparz) ir kvestorius.
 15. Brolis Teodoras Kaševskis (Kaszewski), rūšio raktininkas (kanaparz). 37 amžiaus, vienuolyne 7 metai. Kražiuose mokėsi gramatikos, geografijos, aritmetikos. Į dvasininkų luomą įstojo 1810 m. Tytuvėnuose.
 16. Brolis Gervazas Jasevičius (Jasewicz), kvestorius. 51 metų amžiaus, vienuolyne 17 metų. Kražių mokykloje mokėsi gramatikos ir literatūros. Į dvasininkų luomą įstojo 1800 m. Tytuvėnuose. Buvo rūšio raktininkas (kanaparz).

17. Brolis Pilypas Pašagesinskis (Poszagiesinski), kvestorius. 49 metų amžiaus, vienuolyne 7 metai. Į dvasininkų luomą įstojo 1810 m. Telšiuose.

Tytuvėnų bernardinų vienuolynas⁵⁸

1. Kun. Edvardas Juškevičius, vienuolyno vyresnysis. 62 metų amžiaus, vienuolyne 45 metai, kunigas 37 metai. Kražiuose 3 metus mokėsi infimos, gramatikos, sintaksės ir geometrijos, vienuolijoje 10 metų mokėsi Budslavo, Minsko ir Vilniaus vienuolynuose. Studijavo retoriką, filosofiją ir teologiją. 1772 m. sausio 6 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 1 metus buvo Kauno vienuolyno filosofijos magistras, 3 metus – Gardino vienuolyno pamokslininkas, 4 metus – Kauno vienuolyno filosofijos profesoriumi, 5 metus – Nesvyžiaus vienuolyno kustodu, 1 metus – Šlanimo vienuolyno gvardijonu, 10 metų – Vilniaus vienuolyno profesoriumi, 5 metus – provincijolu. Tytuvėnuose pirmi metai.
2. Kun. Erigenijus Lapačinskis (Łapaczyński), definitorius. 68 metų amžiaus, vienuolyne 50 metų, kunigas 40 metų. Pašiausės jėzuitų kolegijoje 5 metus mokėsi infimos, gramatikos, sintaksės, poezijos ir retorikos, vienuolijoje 10 metų mokėsi Vilniaus, Minsko ir Nesvyžiaus vienuolynuose. Studijavo retoriką, filosofiją ir teologiją. 1767 m. gruodžio 20 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Po mokslų 8 metus buvo Telšių vienuolyno teologijos profesorius ir pamokslininkas, 2 metus – Dotnuvos vienuolyno kuratu, 18 metų – Telšių vienuolyno gvardijonu, 3 metus – Nesvyžiaus benediktinių vienuolyno nuodėmklausiu, 3 metus – Vijos vienuolyno prezidentu, 5 metus – Polocko vienuolyno gvardijonu, 2 metus – Minsko vienuolyno vikaru. Tytuvėnuose pirmi metai.
3. Kun. Delfinas Mikalojevskis (Mikołajewski), magistras. 61 metų amžiaus, vienuolyne 40 metų, kunigas 37 metai. Panevėžio pi-

⁵⁸ Tytuvėnų bernardinų vienuolyno vizitacijos aktas, 1817-06-08, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3586, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P37, l. 13–17.

- jų mokykloje 7 metus mokėsi infimos, gramatikos, sintaksės, poezijos ir retorikos, vienuolijoje 10 metų mokėsi Trakų, Slanimo ir Vilniaus vienuolynuose. Studijavo retoriką, filosofiją ir teologiją. 1777 m. rugsėjo 7 d. Vilniuje įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 1 metus buvo Vilniaus vienuolyno prokuratoriumi ir pamokslininku, 2 metus – Trakų vienuolyno magistru, 11 metų – Slucko vienuolyno gvardijonu, vikaru, 2 metus – Nesvyžiaus vienuolyno vikaru, 3 metus – Minsko vienuolyno gvardijonu, 3 metus – Slucko vienuolyno gvardijonu, 1 metus – Vilniaus vienuolyno vikaru. Tytuvėnuose pirmi metai.
4. Kun. Liudvikas Pikelis (Pikiell), vikaras. 39 metų amžiaus, vienuolyne 19 metų, kunigas 15 metų. Telšiuose 3 metus mokėsi lotynų kalbos, moralės mokslų, aritmetikos ir geografijos, vienuolijoje 9 metus mokėsi Dotnuvos, Vijos, Gardino ir Nesvyžiaus vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją ir teologiją. 1798 m. rugpjūčio 19 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus buvo švenčių pamokslininku, 1 metus gyveno Kauno vienuolyne, 1 metus – Vilniaus vienuolyne, 3 metus – Slucko vienuolyne, 1 metus – Nesvyžiaus vienuolyne, 2 metus – Telšių vienuolyne. Tytuvėnuose pirmi metai.
 5. Kun. Palermas Vaišvila (Wayszwiłło), pamokslininkas. 40 metų amžiaus, vienuolyne 19 metų, kunigas 16 metų. Telšiuose 3 metus mokėsi lotynų kalbos, moralės mokslų, aritmetikos ir geografijos, vienuolijoje 8 metus mokėsi Dotnuvos, Vijos, Polocko ir Vilniaus vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją ir teologiją. 1798 m. rugpjūčio 19 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus buvo Troškūnų, Telšių ir Kretingos vienuolynų antros klasės profesoriumi, 2 metus – Kretingos vienuolyno pamokslininku. Tytuvėnuose pirmi metai.
 6. Kun. Konradas Žaranovičius (Żaranowicz), nuodėmklausys. 62 metų amžiaus, vienuolyne 37 metai, kunigas 32 metai. Kražiuose 6 metus mokėsi lotynų kalbos, geometrijos ir retorikos, vienuolijoje 10 metų mokėsi Troškūnų, Gardino ir Nesvyžiaus vienuolynuose. Studijavo retoriką, filosofiją ir teologiją. 1780 m. vasario 15 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną.

Baigęs mokslus 6 metus buvo Glusko vienuolyno pamokslininku, 7 metus – Pinsko vienuolyno pamokslininku, 3 metus – Polocko vienuolyno gvardijonu, 3 metus – Telšių vienuolyno vikaru. Tytuvėnuose 6 metai.

7. Kun. Ignacas Tvarauskas (Tworowski), kuratas. 51 metų amžiaus, vienuolyne 29 metai, kunigas 24 metai. Varniuose 5 metus mokėsi lotynų kalbos, geografijos ir aritmetikos, vienuolijoje 10 metų mokėsi Dotnuvos, Troškūnų, Polocko ir Nesvyžiaus vienuolynuose. Studijavo lotynų kalbą, retoriką, filosofiją ir teologiją. 1788 m. vasario 15 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus pamokslininku ir klebonu buvo Mozyriaus, Nesvyžiaus, Vijos, Glusko vienuolynuose. Tytuvėnuose pirmi metai.
8. Kun. Izidorius Sabaliauskas (Sobolewski), instruktorius. 35 metų amžiaus, vienuolyne 16 metų, kunigas 12 metų. Kražiuose 4 metus mokėsi lotynų kalbos, moralės mokslų, aritmetikos ir retorikos, vienuolijoje 8 metus mokėsi Vijos, Slanimo ir Nesvyžiaus vienuolynuose. Studijavo retoriką, filosofiją ir teologiją. 1801 m. gegužės 15 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 7 metus buvo Nesvyžiaus vienuolyno pamokslininku, 2 metus – Glusko vienuolyno vikaru. Tytuvėnuose pirmi metai.
9. Kun. Florencijus Klimaševskis (Klimaszewski), pamokslininkas. 42 metų amžiaus, vienuolyne 20 metų, kunigas 16 metų. Kražiuose 5 metus mokėsi lotynų kalbos, aritmetikos, geometrijos ir retorikos, vienuolijoje 10 metų mokėsi Troškūnų, Polocko ir Vitebsko vienuolynuose. Studijavo retoriką, filosofiją ir teologiją. 1797 m. lapkričio 3 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 5 metus buvo Benicos vienuolyno gramatikos profesoriumi, 9 metus – pamokslininku Sieliščo, Polocko ir Drujos vienuolynuose. Tytuvėnuose 2 metai.
10. Brolis Stanislovas Krameris (Kramer), tretininkas. 76 metų amžiaus, vienuolyne 47 metai. 1770 m. gegužės 3 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną.
11. Brolis Bonifacas Jazbockis (Jazbacki), tretininkas. 73 metų am-

- žiaus, vienuolyne 37 metai. 1780 m. gegužės 14 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną.
12. Brolis Danielius Mažeika (Możeyko), tretininkas. 41 metų amžiaus, vienuolyne 14 metų. 1803 m. spalio 13 d. Vilniuje įstojo į vienuolyną.
 13. Brolis Telesforas Jankauskas (Jankowski), tretininkas. 29 metų amžiaus, vienuolyne 4 metai. 1813 m. birželio 9 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną.
 14. Brolis Antoninas Tokaževskis (Tokarzewski), tretininkas. 39 metų amžiaus, vienuolyne 3 metais. 1814 sausio 12 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną.
 15. Brolis Juozapas Janulevičius (Janulewicz), tretininkas. 31 metų amžiaus, vienuolyne 3 metai. 1814 m. kovo 19 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną.
 16. Brolis Pranciškus Gecevičius (Giecewicz), tretininkas. 38 metų amžiaus, vienuolyne 2 metai. 1814 m. rugpjūčio 18 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną.
 17. Brolis Liudvikas Žilevičius (Żylewicz), tretininkas. 29 metų amžiaus, vienuolyne 2 metai. 1815 m. rugpjūčio 18 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną.
 18. Brolis Juozapas Mačiulevičius (Maczulewicz), tretininkas. 25 metų amžiaus, vienuolyne 2 metai. 1816 m. vasario 4 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną.
 19. Brolis Gabriėlius Ukrinas (Ukryn), tretininkas. 24 metų amžiaus, vienuolyne 2 metai. 1816 m. kovo 5 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną.
 20. Brolis Aleksandras Mareška (Moreszko), tretininkas. 23 metų amžiaus, vienuolyne 2 metai. 1816 gegužės 20 d. Tytuvėnuose įstojo į vienuolyną.
- Mikrofilme nėra naujokų pavardžių.

Raseinių dominikonų vienuolynas⁵⁹

1. Kun. Domininkas Vaitkevičius (Woytkiewicz), bajoras iš Ra-

⁵⁹ Raseinių dominikonų vienuolyno vizitacijos aktas, 1817-07-23, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3591, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P38, l. 7v–10.

- seinių aps., lenkų tautybės, 40 metų amžiaus. Mokėsi pas Raseinių pijorus, vienuolijoje mokėsi filosofijos, teologijos, fizikos, chemijos, aukštosios matematikos, mechanikos, prancūzų kalbos, Vilniaus universitete klausė botanikos, architektūros. 1793 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1801 m. Buvo fizikos, chemijos, botanikos ir kt. dalykų profesoriumi Zabialų (Zabielų), Ušačų ir Gardino viešosiose mokyklose, 6 metus – fizikos demonstratoriumi Gardino kabinete ir mokė vienuolius.
2. Kun. Jokūbas Petrulevičius (Petrulewicz), bajoras iš Telšių aps., lenkų tautybės, 42 metų amžiaus. Mokėsi Telšių bernardinų mokykloje, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1801 m. įstojo į vienuoliją, kunigu išventintas 1803 m. Vienus metus Žemaičių Kalvarijoje buvo pirmos klasės promotoriumi, 3 metus Kauno vienuolyne – pamokslininku, 1 metus Palėvenės vienuolyne – pamokslininku, 7 metus Raseinių vienuolyne – pamokslininku. Raseinių vienuolyno prioras antri metai.
 3. Kun. Pijus Žilevičius (Żylewicz), bajoras iš Telšių aps., lenkų tautybės, 72 metų amžiaus. Mokėsi Kražiuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1770 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1779 m. 12 metų buvo promotorius Žemaičių Kalvarijoje.
 4. Kun. Jacekas Chmelevskis (Chmielewski), bajoras iš Mscislavo apskrities, lenkų tautybės, 40 metų amžiaus. Mokėsi Polocke pas jėzuitus, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos, Vilniaus universitete studijavo fiziką ir matematiką. 1802 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1807 m. Merkinėje 6 metus buvo fizikos ir matematikos profesoriumi, iškalbos profesoriumi Ušačų vienuolyne, istorijos ir teisės profesoriumi Nesvyžiuje. Raseinių vienuolių mokyklos filosofijos profesorius treči metai.
 5. Kun. Česlovas Vaitkevičius (Woytkiewicz), bajoras iš Upytės apskrities, lenkų tautybės, 47 metų amžiaus. Mokėsi Padubysyje, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1793 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1797 m. Žemaičių Kalvarijos vienuolyne 9 metus buvo pamokslininku. Raseiniuose pamokslininkas pirmi metai.

6. Kun. Liudvikas Daugmantas (Dawgmađt), bajoras iš Upytės apskrities, lenkų tautybės, 51 metų amžiaus. Mokėsi Padubysyje, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1782 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1788 m. Pamokslininku buvo Vilniaus Lukiškių vienuolyne 2 metus, Žemaičių Kalvarijoje 13 metų ir Raseiniuose aštunti metai.
7. Kun. Marcelijus Mickevičius (Mickiewicz), bajoras iš Telšių apskrities, lenkų tautybės, 32 metų amžiaus. Mokėsi Žemaičių Kalvarijoje, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1812 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1814 m. Raseiniuose antras pamokslininkas.
8. Kun. Gasparas Bytautas (Bitowtt), bajoras iš Telšių aps., lenkų tautybės, 27 metų amžiaus. Mokėsi Telšių bernardinų mokykloje, dabar mokosi filosofijos. 1813 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1816 m.
9. Kun. Jonas Baranauskas (Baranowski), bajoras iš Sokolų apskrities, lenkų tautybės, 27 metų amžiaus. Mokėsi Ružanistoko dominikonų vienuolyno mokykloje, dabar mokosi filosofijos. 1813 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1816 m.
10. Kun. Marcelis Drazdauskas (Drozdowski), bajoras iš Vilniaus apskrities, 20 metų amžiaus. Mokėsi Vilniuje, dabar mokosi filosofijos. 1813 m. įstojo į vienuolyną, noviciatą atliko Paparčių vienuolyne.
11. Kun. Baltramiejus Šablovskis (Szabłowski), bajoras iš Minsko apskrities, lenkų tautybės, 20 metų amžiaus. Mokėsi Minske, dabar mokosi filosofijos. 1812 m. įstojo į vienuolyną, noviciatą atliko Paparčių vienuolyne.
12. Kun. Tomas Lukinovičius (Łukinowicz), bajoras iš Sokolų apskrities, lenkų tautybės, 21 metų amžiaus. Mokėsi Gardino dominikonų vienuolyno mokykloje, dabar mokosi filosofijos. 1814 m. įstojo į vienuolyną, noviciatą atliko Paparčių vienuolyne.
13. Kun. Domininkas Herasimovičius (Herasimowicz), bajoras iš Balstogės apskrities, lenkų tautybės, 19 metų amžiaus. Mokėsi Sokolcų (lenk. Sokolec) dominikonų vienuolyno mokykloje,

dabar mokosi filosofijos. 1814 m. įstojo į vienuolyną, noviciatą atliko Paparčių vienuolyne.

14. Kun. Nikodemus Skurvydas (Skórwid), bajoras iš Telšių apskrities, lenkų tautybės, 23 metų amžiaus. Mokėsi Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno mokykloje, dabar mokosi filosofijos. 1814 m. įstojo į vienuolyną, noviciatą atliko Paparčių vienuolyne.
15. Kun. Kiprijonas Viševičius (Wiszewicz), bajoras iš Telšių apskrities, lenkų tautybės, 20 metų amžiaus. Mokėsi Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno mokykloje, dabar mokosi filosofijos. 1814 m. įstojo į vienuolyną, noviciatą atliko Paparčių vienuolyne.
16. Kun. Juozapas Tarasovskis (Tarasowski), bajoras iš Kuršo, lenkų tautybės, 62 metų amžiaus. 1785 m. įstojo į vienuolyną.
17. Kun. Martynas Daujotas (Dowiatt), bajoras iš Šaulių apskrities, lenkų tautybės, 34 metų amžiaus. 1811 m. įstojo į vienuolyną.
18. Kun. Kazimieras Skvarkovskis (Skwarkowski), bajoras iš Vilniaus apskrities, lenkų tautybės, 32 metų amžiaus. 1817 m. įstojo į vienuolyną.

Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolynas⁶⁰

1. Kun. Augustinas Paulauskas (Pawłowski), bajoras iš Telšių apskrities, lenkų tautybės, 45 metų amžiaus. Mokėsi Kražiuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1795 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1797 m. 1801 ir 1802 m. Naugarduko vienuolyne buvo literatūros mokytoju, 1804–1810 m. Žemaičių Kalvarijos vienuolyno mokykloje literatūros, istorijos ir teisės mokytoju, 1811 m. paskirtas šios mokyklos prižiūrėtoju, nuo 1813 m. Žemaičių Kalvarijos vienuolyno vyresnysis.
2. Kun. Jacekas Pliuškevičius (Pluszkiewicz), bajoras iš Šiaulių apskrities, lenkų tautybės, 67 metų amžiaus. Mokėsi Kražiuose,

⁶⁰ Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyno vizitacijos aktas, 1818–1811, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3605, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. 39, l. 24v–26.

- vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1769 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1772 m. Pamokslininku buvo Raseiniuose, Žemaičių Kalvarijoje, Palėvenėje, kuratoriumi Raseiniuose. Žemaičių Kalvarijos subprioras ir predikatorius.
3. Kun. Gerardas Klimavičius (Klimowicz), bajoras iš Raseinių apskrities, lenkų tautybės, 45 metų amžiaus. Mokėsi Raseiniuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1791 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1795 m. Mokytojavo Merkinėje, Vilniaus Šv. Jokūbo vienuolyne, Astrave, Raseiniuose, 1806–1807 m. pamokslininkas Žemaičių Kalvarijos vienuolyne, nuo 1808 m. šio vienuolyno 2-os klasės mokytojas, o nuo 1818 m. – parapijos kuratas.
 4. Kun. Eduardas Svilčevskis (Swilczewski), bajoras iš Kauno apskrities, lenkų tautybės, 54 metų amžiaus. Mokėsi Raseiniuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos. 1797 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1799 m. Nuo 1800 m. 7 metus buvo pamokslininku Raseiniuose, nuo 1807 m. 7 metus Kazokiškių parapijos kuratu ir pamokslininku. Žemaičių Kalvarijos vienuolyno pamokslininkas nuo 1814 m.
 5. Kun. Reginaldas Protasevičius, bajoras iš Gardino apskrities, lenkų tautybės, 32 metų amžiaus. Mokėsi Gardine, vienuolijoje mokėsi filosofijos, teologijos, fizikos ir matematikos. 1801 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1807 m. 3 metus Naugarduko vienuolyno mokykloje buvo gramatikos mokytoju. Žemaičių Kalvarijos vienuolyno mokykloje fizikos ir matematikos mokytojas.
 6. Kun. Motiejus Jankevičius (Jankiewicz), bajoras iš Raseinių apskrities, lenkų tautybės, 54 metų amžiaus. Mokėsi Kražiuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1784 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1789 m. Po mokslų baigimo įvairiuose vienuolynuose buvo pamokslininku, nuo 1818 m. katechetas Žemaičių Kalvarijoje.
 7. Kun. Liudvikas Dobrovolskis (Dobrowolski), bajoras iš Telšių apskrities, lenkų tautybės, 38 metų amžiaus. Mokėsi Telšiuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1802 m. įsto-

- jo į vienuolyną, kunigu išventintas 1805 m. Nuo 1807 m. 11 metų buvo pamokslininku Kaune, Raseiniuose, Agluonoje. Pamokslininkas Žemaičių Kalvarijoje nuo 1818 m.
8. Kun. Julijonas Labaševskis (Łabaszewski), bajoras iš Marijampolės apskrities, lenkų tautybės, 30 metų amžiaus. Mokėsi Raseiniuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1808 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1813 m. Baigęs mokslus Vilniuje buvo Zabialų (Zabielų) vienuolyno mokyklos lenkų ir lotynų gramatikos profesoriumi. Tokias pačias pareigas eina Žemaičių Kalvarijos mokykloje.
 9. Kun. Herkulesas Galdikovskis (Galdykowski), bajoras iš Telšių apskrities, lenkų tautybės, 29 metų amžiaus. Mokėsi Zabialų (Zabielų) gimnazijoje, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1812 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1815 m. Nuo 1818 m. Žemaičių Kalvarijos vienuolyno mokyklos fizikos ir matematikos profesorius.
 10. Kun. Romualdas Vaitkevičius (Woytkiewicz), bajoras iš Breslaujos apskrities, lenkų tautybės, 28 m. amžiaus. Mokėsi Marijampolėje, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1814 m. įstojo į vienuolyną, kunigu išventintas 1816 m. Nuo 1817 m. – Žemaičių Kalvarijos vienuolyno mokyklos aritmetikos, geografijos ir istorijos mokytojas.
 11. Kun. Boguslavas Onechimovskis (Oniechimowski), bajoras iš Breslaujos apskrities, lenkų tautybės, 21 metų amžiaus. Mokėsi Zabialų (Zabielų) gimnazijoje. 1813 m. įstojo į vienuolyną. Nuo 1817 m. – Žemaičių Kalvarijos vienuolyno mokyklos literatūros mokytojas.

Kėdainių senosios observacijos karmelitų vienuolynas⁶¹

1. Kun. Kirilas Sasnauskas (Sosnowski), bajoras, 42 metų amžiaus. Mokėsi Vilniaus gimnazijoje iki 3 klasės, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1790 m. kovo 6 d. Vilniuje įstojo į vie-

⁶¹ Kėdainių senosios observacijos karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1818-01-08, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3590, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P38, l. 12v–13.

nuolyną. 1801–1806 m. Vilniaus vienuolyne buvo pamokslininku, 6 metus nenustatyto vienuolyno kuratu. Kėdainių prioras antri metai.

2. Kun. Benediktas Dereškevičius (Dereszkiewicz), bajoras, 30 metų amžiaus. Pradžios mokslus ėjo Marijampolėje, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos, 1811–1812 m. lankė Vilniaus universitetą. 1805 m. kovo 2 d. Vilniuje įstojo į vienuolyną. 1807–1810 m. Kražiuose buvo profesoriumi, nuo 1811 m. Kėdainių vienuolyno kuratas ir mokyklos kapelionas. 1813 m. gavo teologijos daktaro laipsnį.
3. Kun. Stanislovas Barkauskas (Borkowski), bajoras iš Upytės apskrities, 38 metų amžiaus. Iki 3 klasės mokėsi Dotnuvoje, nuo 1803 m. iki 1807 m. vienuolijoje mokėsi logikos ir teologijos. 1802 m. Vilniuje įstojo į vienuolyną. 1807–1809 m. buvo profesoriumi Kražiuose, 4 metus – subprioru Pumpėnuose ir Raseiniuose.

Kolainių senosios observacijos karmelitų vienuolynas⁶²

1. Kun. Andriejus Misevičius (Missiewicz), prioras. Bajoras, 58 metų amžiaus, vienuolyne 36 metai. Mokėsi Raseinių pijorų mokykloje, vienuolijoje – teologijos ir kitų mokslų. 1786 m. vasario 24 d. įstojo į vienuolyną. Raseinių vienuolyne buvo pamokslininku, 12 metų dirbo Biržų parapijoje, 9 metus buvo Kėdainių vienuolyno prioru, 2 metus gyveno Raseinių vienuolyne. Kolainiuose 6 metai. Provincijos defnitorius.
2. Kun. Baltazaras Bucevičius (Bucewicz), vikaras, provincijos mokyklų fizikos mokytojas. Bajoras, 40 metų amžiaus, vienuolyne 22 metai. Mokėsi Kražiuose, vienuolijoje – filosofijos ir teologijos. Vilniaus universitete studijavo iškalbą, fiziką, chemiją, mineralogiją, matematiką ir gavo filosofijos kandidato ir teologijos magistro laipsnius. 1797 m. sausio 6 d. įstojo į vienuolyną. Vilniuje 2 metus buvo teologijos mokytoju, dabar

⁶² Kolainių senosios observacijos karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1818-01-22, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3587, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P37, l. 15v–16.

- 11 metų yra fizikos mokytoju, 10 metų mokytojavo Kražiuose. Buvęs provincijos defnitorius.
3. Kun. Leonardas Paročka (Poroczko), matematikos mokytojas, mokyklos prefektas ir provincijos defnitorius. Bajoras, 34 metų amžiaus, vienuolyne 13 metų. Mokėsi Kražiuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. Vilniaus universitete studijavo fiziką, matematiką, mineralogiją, chemiją ir gavo filosofijos kandidato ir teologijos magistro laipsnius. 1805 m. įstojo į vienuolyną. 9 metus buvo matematikos mokytoju Kražiuose.
 4. Kun. Petras Helmanas (Helman), teisės, istorijos ir vokiečių kalbos mokytojas. Bajoras, 28 metų amžiaus, vienuolyne 11 metų. Mokėsi Marijampolėje, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. Vilniaus universitete studijavo fiziką, matematiką ir teisę, filosofijos kandidatas. 8 metus buvo mokytoju Kražiuose.
 5. Kun. Vladislovas Gedgaudas (Giedgowd), iškalbos ir poezijos bei lotynų kalbos mokytojas. Bajoras, 30 metų amžiaus, vienuolyne 7 metai. Mokėsi Kražiuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. Vilniaus universitete studijavo teologiją, istoriją, teisę ir literatūrą, abiejų teisių kandidatas. 1810 m. įstojo į vienuolyną. Vilniuje buvo noviciato magistras, 2 metus – mokytoju Kražiuose.
 6. Kun. Andriejus Balsevičius (Balsewicz), aritmetikos ir geografijos mokytojas. Bajoras, 36 metų amžiaus, vienuolyne 7 metai. Mokėsi Kražiuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. Vilniaus universitete klausė filosofijos. 1810 m. įstojo į vienuolyną. Kražiuose 2 metus mokytojavo.
 7. Kun. Dionizas Balsevičius (Balsewicz), kapelionas pamokslininkas ir prancūzų kalbos mokytojas. Bajoras, 26 metų amžiaus, vienuolyne 6 metai. Mokėsi Kražiuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. Vilniaus universitete klausė filosofijos. 1812 m. įstojo į vienuolyną. Kražiuose buvo religijos ir prancūzų kalbos mokytoju.
 8. Kun. Lukas Kardzikovskis (Kordzikowski), rusų gramatikos ir kalbos mokytojas. Bajoras, 23 metų amžiaus, vienuolyne 5 metai. Mokėsi Kražiuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos. Vilniaus

universitete studijavo teisę, filosofijos kandidatas. 1812 m. įstojo į vienuolyną.

Linkuvos senosios observacijos karmelitų vienuolynas⁶³

1. Kun. Feliksas Pakelovičius (Pokiłłowicz), prioras. Bajoras iš Upytės apskrities. Mokėsi Panevėžyje, vienuolyne mokėsi filosofijos ir teologijos. Universitete studijavo iškalbą ir teisę. 1795 m. Vilniuje įstojo į vienuolyną. Buvo magistru Vilniuje, Kražiuose buvo istorijos ir teisės profesoriumi. Linkuvos prioras 7 metai.
2. Kun. Albinas Grigalauškas (Grygałowski), vikaras, klebonas. Bajoras. Mokėsi Kaune, vienuolyne mokėsi filosofijos ir teologijos. 1795 m. Vilniuje įstojo į vienuolyną. Įvairiuose vienuolynuose buvo pamokslininkas ir brolijos promotorius.
3. Kun. Albertas Bernatavičius (Bernatowicz), subprioras. Bajoras. Mokėsi Marijampolėje, vienuolyne mokėsi filosofijos ir teologijos. 1793 m. Vilniuje įstojo į vienuolyną. Buvo pamokslininkas.
4. Marcelijus Kelpšas (Kielpsz), bajoras. Mokėsi Marijampolėje, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1802 m. Vilniuje įstojo į vienuolyną. Buvo pamokslininkas ir brolijos promotorius.

Raseinių senosios observacijos karmelitų vienuolynas⁶⁴

1. Kun. Pranciškus Užameckis (Uzamecki), bajoras, 29 metų amžiaus. Kražiuose mokėsi fizikos, matematikos ir kitų mokslų. 1806 m. įstojo į vienuolyną. Buvo profesoriumi nuo 1810 iki 1816 m.
2. Kun. Hilarijonas Dagevičius (Dagiewicz), bajoras, 36 metų amžiaus. Kražiuose mokėsi fizikos, matematikos ir kitų mokslų. 1809 m. įstojo į vienuolyną. Pumpėnų vienuolyne ėjo paprapines ir pamokslininko pareigas.
3. Kun. Elijašas Kuršelis (Kurszel), pamokslininkas. Bajoras,

⁶³ Linkuvos senosios observacijos karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1818-01-29, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3588, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P37, l. 16v–17.

⁶⁴ Raseinių senosios observacijos karmelitų vienuolyno vizitacijos aktas, 1818-01-18, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3589, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P38, l. 24v–25.

30 metų amžiaus. Mokėsi Kražiuose, vienuolyne mokėsi filosofijos ir teologijos. 1812 m. įstojo į vienuolyną.

Raseinių pijorų vienuolynas⁶⁵

1. Kun. Silvestras Vialbutas (Wialbutt), vienuolyno rektorius. Bajoras iš Raseinių apskrities, 48 metų amžiaus. Mokėsi Raseinių apskrities mokykloje, po to studijavo Vilniaus akademijoje matematiką, fiziką ir teologiją. 1786 m. rugsėjo 3 d. Liubešive įstojo į vienuolyną. 6 metus buvo Ščiutino viešosios mokyklos mokytoju, 10 metų mokytojavo Ukmergės vienuolyne, 8 metus buvo Raseinių vienuolyno mokyklos prefektu, 1 metus – Panevėžio vienuolyno rektoriumi. Raseinių vienuolyno rektorius nuo 1814 m.
2. Kun. Ignacas Prialgauškas (Przyalgowski), vicerektorius. Bajoras iš Raseinių apskrities, 47 metų amžiaus. Mokėsi Raseiniuose, paskui vienuolijoje ir Vilniaus akademijoje studijavo matematiką, fiziką ir teologiją. 1786 m. rugsėjo 3 d. Liubešive įstojo į vienuolyną. Baigęs mokslus 20 metų buvo pijorų vienuolynų mokyklų mokytoju, 3 metus – konvikto regensu.
3. Kun. Juozapas Bartoševičius, mokyklos prižiūrėtojas, matematikos, fizikos ir prancūzų kalbos mokytojas. Bajoras iš Upytės apskrities, 34 metų amžiaus. Mokėsi Panevėžyje, po to vienuolijoje ir Vilniaus universitete studijavo matematiką, astronomiją, architektūrą, fiziką ir gamtos mokslų istoriją (naturalna historia). 1804 m. spalio 9 d. Liubešive įstojo į vienuolyną. 10 metų eina mokytojo pareigas.
4. Elijašas Gustinevičius (Gustyniewicz), lotynų kalbos mokytojas, bajoras iš Naugarduko apskrities, 32 metų amžiaus. Mokėsi Merkinėje, vienuolijoje mokėsi iškalbos, matematikos ir fizikos. 1805 m. rugsėjo 3 d. Liubešive įstojo į vienuolyną. 8 metus eina mokytojo pareigas.
5. Klierikas Antanas Danilevičius (Danilewicz), aritmetikos ir geografijos mokytojas. Bajoras iš Ukmergės apskrities, 35 metų

⁶⁵ Raseinių pijorų vienuolyno vizitacijos aktas, 1817-12-27, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3594, mikrofilmas: *LIIIR*, f. 50, b. P38, l. 15v–16.

amžiaus. Mokėsi Ukmergėje, vienuolijoje mokėsi iškalbos, matematikos ir istorijos. 1804 m. spalio 9 d. Liubešive įstojo į vienuolyną. 2 metai eina mokytojo pareigas.

6. Klierikas Motiejus Bradavičius (Brodowicz), iškalbos, teisės ir rusų kalbos mokytojas. Bajoras iš Užnerio apskrities, 24 metų amžiaus. Mokėsi Mižrečios (Międzyrzecze), vienuolijoje mokėsi lenkų ir romėnų literatūros, matematikos ir fizikos. 1814 m. liepos 19 d. Liubešive įstojo į vienuolyną. 2 metai eina mokytojo pareigas.

Žaiginio pranciškonų konventualų vienuolynas⁶⁶

1. Kun. Antanas Romatovskis (Romatowski), gvardijonas. Bajoras iš Mazovijos, 47 metų amžiaus. Vilniaus akademijoje studijavo botaniką, gamtos mokslų istoriją (naturalna historia), aukštąją matematiką, fiziką. Teologijos daktaras. 1796 m. Vilniuje įstojo į vienuolyną. 5 metus Kauno apskrities mokykloje buvo matematikos, fizikos, logikos, gamtos mokslų istorijos profesoriumi ir prefektu, 4 metus vienuolijoje filosofijos profesoriumi, 7 metus Pinsko apskrities mokykloje matematikos, fizikos, logikos, gamtos mokslų istorijos profesoriumi ir prižiūrėtoju. Buvo Drohičino ir Valkininkų vienuolynų gvardijonu. Nuo 1817 m. – Žaiginio vienuolyno gvardijonas.
2. Kun. Grigalius Dambrauskas (Dombrowski), gvardijono pavaduotojas arba vikaras. Bajoras iš Šiaulių apskrities, 52 metų amžiaus. Mokėsi Kražiuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir teologijos. 1789 m. Vilniuje įstojo į vienuolyną. 12 metų buvo pamokslininku, 5 Kauno kustodijos kustodu, nuo 1817 m. vienuolijos nuodėmklausys.
3. Kun. Motiejus Litavičius (Littowicz), bajoras iš Telšių apskrities, 49 metų amžiaus. Mokėsi Telšiuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir moralinės teologijos. 1798 m. Vilniuje įstojo į vienuolyną. 8 metus buvo pamokslininku ir dabar eina tas pačias pareigas.
4. Kun. Kornelijus Šimkevičius (Szymkiewicz), bajoras iš Šiaulių

⁶⁶ Žaiginio pranciškonų konventualų vienuolyno vizitacijos aktas, 1817, *RVIA*, f. 822, ap. 12, b. 3595, mikrofilmas: *LIIR*, f. 50, b. P38, l. 5.

apskritis, 49 metų amžiaus. Mokėsi Kražiuose, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir moralinės teologijos. 1798 m. Vilniuje įstojo į vienuolyną. 8 metus buvo pamokslininku ir dabar eina tas pačias pareigas.

5. Kun. Juozapas Samulevičius (Samulewicz), bajoras iš Šiaulių apskrities, 38 metų amžiaus. Mokėsi Dotnuvoje, vienuolijoje mokėsi filosofijos ir moralinės teologijos. 1802 m. Vilniuje įstojo į vienuolyną. 7 metai pamokslininkas.

II PRIEDAS

ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS VIENUOLYNAI IR JŲ UŽDARYMAS*

Nr.	Vienuolynas	Uždarymo metai	Pastabos
1.	Pašaltuonio benediktinų vienuolynas	1832	
2.	Dotnuvos bernardinų vienuolynas	1864	
3.	Kretingos bernardinų vienuolynas	Neuždarytas	
4.	Telšių bernardinų vienuolynas	1852	
5.	Tytuvėnų bernardinų vienuolynas	1864	
6.	Raseinių dominikonų vienuolynas	1886	
7.	Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolynas	1889	
8.	Kėdainių senosios observacijos karmelitų vienuolynas	1832	
9.	Kolainių senosios observacijos karmelitų vienuolynas	1864	
10.	Linkuvos senosios observacijos karmelitų vienuolynas	1832	
11.	Raseinių senosios observacijos karmelitų vienuolynas	1832	
12.	Raseinių pijorų vienuolynas	1832	

ALGIMANTAS KATILIUS. ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS VYRŲ VIENUOLYNŲ
TINKLAS XVIII A. PAB. – XX A. PRADŽIOJE

13.	Žaiginio pranciškonų konventualų vienuolynas	1832	
14.	Kęstaičių rokitų špitolė ir vienuolynas	1886	1843 m. vietoje špitolės įkurti kunigų invalidų namai
15.	Varnių rokitų špitolė ir vienuolynas	1864	1843 m. vietoje špitolės įkurti kunigų pataisos namai
16.	Kauno augustinų vienuolynas	1864	Iš Vilniaus vyskupijos
17.	Kauno bernardinų vienuolynas	1850	Iš Vilniaus vyskupijos
18.	Troškūnų bernardinų vienuolynas	1864	Iš Vilniaus vyskupijos
19.	Palėvenės dominikonų vienuolynas	1865	Iš Vilniaus vyskupijos

* Šaltiniai: *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 1282; Martynas Jakulis, „Rokitai: santvarka ir veikla XVIII–XIX a. pirma pusė“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2010, t. 33, p. 92–93; Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, parengė Mindaugas Paknys, Vilnius: Žemaičių vyskupijos muziejus, 2013, p. 180; Saulius Bytautas, „Rokitų vienuolijos Lietuvoje 1705–1886 m. Kęstaičių vienuolyno aktualijos 1854–1861 m.“, in: *Rokitai ir Kęstaičiai*, sudarytojas Povilas Švėrebas, (ser. *Žemaičių praeitis*, 14), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010, p. 60, 66.

PUBLIKACIJOS

DARIUS BARONAS

BAZILIJONŲ REDAKCIJOS TRIJŲ VILNIAUS
KANKINIŲ KANKINYSTĖS APRAŠYMAS IŠ
METROPOLITO LEONO KIŠKOS RANKRAŠČIO

Šia publikacija visų pirma siekiama paskelbti Trijų Vilniaus kankinių kankinystės aprašymo tekstą (*passio*), kuris buvo sukurtas bazilijonų vienuolių aplinkoje XVIII a. pirmoje pusėje. Be to, taip pat norime atkreipti Lietuvos tyrėjų dėmesį į metropolito Leono Kiškos rankraštį, kuriame yra ir daugiau įdomios lituanistinės medžiagos¹. Man pačiam laimė prisiliesti prie šio rankraščio nusišypsojo Ukrainos katalikų universiteto profesoriaus Ihorio Skočyliaso dėka 2016 m. gegužės pabaigoje. Už gebėjimą sudominti ir pagalbą siekiant geriau pažinti šį rankraštį, jam tariau nuoširdų *ačiū*².

Minimas rankraštis laikomas Ukrainos centriniam valstybiniame istorijos archyve Lvove. Jo dabartinė signatūra: fondas Nr. 201, apyrašas Nr. 4, byla Nr. 421 (Фонд №201 – опис № 4 – о.д. зб. № 421)³. Šis rankraštis unitų Bažnyčios tyrėjų dėmesio sulaukė jau XIX a. viduryje – XX a. pradžioje. Nuo XX a. ketvirtojo iki dešimtojo dešimtmečio vidurio rankraštis buvo laikomas dingusiu, kol vėl išniro į dienos šviesą. Iki šiol detaliausią jo turinio analizę atliko ukrainiečių istorikas Aleksandras

¹ Ko gero pirmasis Lietuvos istoriografijoje žinią apie šį rankraštį paskelbęs ir jame esantį kunigaikščio Vaišvilko gyvenimą tyręs yra Dariuszas Dąbrowskis, „Powieść o Wojsielku”. Szkic historiograficzny“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija*, Vilnius: LII leidykla, 2007, p. 31–66.

² Taip pat dėkoju dr. Mintautui Čiurinskui, atidžiai perskaičiusiam ir parengusiam lotynišką tekstą.

³ Kartais literatūroje vis dar nurodoma senoji signatūra: Фонд № 201 – опис № 45 – о.д. зб. № 413. Archyvo darbuotojai atneša reikiamą rankraštį ir pagal seną signatūrą, bet, kaip pats patyriau, žymiai maloniau, jei užsakoma iš karto nurodant aktualią signatūrą.

Baranas⁴. Rankraščio apimtis gana didelė: jį sudaro numeruoti puslapiai nuo 1 iki 779, o skaičiuojant lapais – apie 400 lapų. Dalis lapų tušti (ne-užpildyti), dalies lapų (apie 40) trūksta, nes jie sudegė nuo be priežiūros paliktos žvakės liepsnos 1890 m.⁵ Daugumos lapų formatas 21 x 35 cm. Rankraštis įraštas į kartoninius, medžiaga aptrauktus viršelius. Pasak Barano, rankraštį sudaro septynios dalys: I dalį (pirmieji 27 nenumeruoti puslapiai) sudaro išrašai lotynų kalba daugiausiai iš antikinių autorių raštų, liečiančių giliają Vidurio Rytų Europos praeitį; II dalį, (numeruoti puslapiai 1–130), pavadintą „Annales S. Nestoris“, sudaro išrašai lenkų kalba su pavieniais lotyniškais intarpais apie Rusios kunigaikščių valdymą, daugiausiai perimti iš Hipatijaus metraščio Chlebnikovo nuorašo, pradedant nuo legendinių Kijevo įkūrėjų ir baigiant kunigaikščiu Leonu 1301 m., (du paskutiniai įrašai liečia 1237 ir 1466 m.); III dalį (p. 131–226) sudaro pametiniai išrašai lotynų kalba apie Rusios, Lietuvos ir Lenkijos istorijos įvykius, didžioji dalis nuo XVI a. pradžios iki XVIII a. pradžios; IV dalį (p. 227–238) sudarantis lenkiškas su lotyniškais intarpais tekstas sugadintas, neturi pradžios ir pabaigos, bet iš to, kas liko, galima spręsti, kad jame buvo dėstoma apie 1596 m. sudarytą bažnytinę uniją; V dalį (p. 239–486) sudaro lotyniški hagiografiniai tekstai apie šventumu pagarsėjusius Rusios kunigaikščius arba kunigaikštytes, stačiatikių Bažnyčios hierarchus ir kitus šventuosius; toliau seka Chelmo atminų knygos išrašas (p. 284) ir XVII–XVIII a. bazilijonų biogramos (p. 285–485); VI dalį (p. 491–767) sudaro pametiniai išrašai lotynų kalba, susiję su Bažnyčios istorija, daugiausiai nuo XVI a. antrosios pusės iki XVII a. vidurio; VII, paskutinę, rankraščio dalį (p. 768–779) sudaro Žemionio ir Respublikono dialogas lenkų kalba (*Dyskurs statystyczny Ziemianina z Republikaninem o interesie ordynacyi Ostrogskiey*)⁶.

⁴ Ołeksandr Baran, „Rękopis Lwa Kiszki: struktura i treść źródła. Z dziejów bażyliańskiej historiografii przełomu XVII i XVIII wieku“, in: *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa, 2005, t. 3, p. 23–54.

⁵ *Ibid.*, p. 26, 49.

⁶ *Ibid.*, p. 26–53. Dariuszas Dąbrowskis siūlo V dalį skelti į du modulius – 5a ir 5b, ties ta vieta, kur prasideda bazilijonų biogramos: Dariusz Dąbrowski, *op. cit.*, p. 37.

Taigi mus šiuokart labiausiai dominantis Trijų Vilniaus kankinių gyvenimas yra penktojoje rankraščio dalyje, kurioje, kaip minėta, surinkti hagiografiniai tekstai. Šventųjų Rusios kunigaikščių, pradedant Olga, Vladimiru, Borisu ir Glebu, seką praturtina slavų apaštalų šv. Metodijaus ir Kirilo biogramos. Po žinių apie pastaruosius eina Vaišvilko, arba Vaišelgos, gyvenimo aprašymas (p. 255–256). Tada skaitome Trijų Vilniaus kankinių kankinystės aprašymą (p. 257–259). O po jų eina Laurušavo vienuolyno įkūrėjo šv. Elizejaus gyvenimas. Lietuvos literatūros tyrėjams ypač vertėtų atkreipti dėmesį į šį nemažos apimties gyvenimo aprašymą (p. 263–275), nes panašu, kad apie šį pusiau legendinį herojų mūsų senosios literatūros tyrimų baruose buvo žinoma tik tiek, kiek trumpoje savo apybraižoje pateikė Albertas Vijūkas-Kojalavičius, rašydamas „Įvairenybes apie Bažnyčios būklę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje“⁷. Manytume, kad tyrėjų dėmesio nusipelno ir Polocko kunigaikštystės šv. Praksedos gyvenimas (p. 251–252)⁸.

Mūsų nuomone, bazilijonų biogramos sudaro ypač įdomų šio rankraščio tekstų korpusą, kuriame aprašomi 398 asmenys. Jos leidžia iš ganėtinai savitos ir mūsų istoriografijai beveik nežinomos perspektyvos – per žmonių, vienaip ar kitaip veikusių anuometinėje Lietuvoje ir konkrečiai Vilniuje bei jo bazilijonų vienuolyne, gyvenimus pažvelgti į XVII–XVIII a. LDK realijas. Perbėgę akimis, štai regime: *Pr. Nicolaus Korsak archimandrita Vilnensis* (p. 293–294), *Pr. Thadaeus Zakrzewski Vilnensis* (p. 294), *Pr. Philemon Sawicki Vilnensis* (p. 301), *Pr. Dominicus Samotyia* (p. 305), *Pr. Arsenius Lastowski ex districtu Oszmianensi in M. Ducatu Lithuaniae nobilis* (p. 343), *Pr. Sylvester Brazys, Vilnensis natione ex patriciorum genere* (p. 344), *Pr. Artemis Skirmunt* (p. 347), *Pr. Josaphat Brazyc Vilnensis* (p. 348), *Fr. Isaias Kimbar* (p. 367), *Fr. Sabbas*

⁷ Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Lietuvos istorijos įvairenybės*, sud. Darius Kuolys, 2 dalis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 34–35.

⁸ Pastaruoju metu šios hagiografinės legendos susiklostymo aplinkybes nagrinėjo Kęstutis Gudmantas, žg.: Кястутис Гудмантас, „Житие’ Парасковии-Пракседы в литовских летописях“, in: *Археология и история Литвы и северо-запада России в Средневековье. Доклады российско-литовского семинара, Вильнюс, 28–30 марта 2011 г.*, редактор и составитель Гедиминас Вайткявичюс, Vilnius: LII leidykla, 2013, p. 197–214.

Samogita (p. 369), *Fr. Simon Zdanowicz Vilnensis* (p. 378), *Pr. Michal Welikonty Vilnensis* (p. 392), *Theophytistus Samotyia* (p. 437).

Ši rankraštį ir jame esančių tekstų autorystę ar bent parengimą ir redagavimą nuo seno buvo įprasta sieti su Kiška, unitų Bažnyčios Kijevo ir visos Rusios metropolitu (1714–1728), kuriam būdinga intelektualinė ir aktyvi sielovadinė veikla⁹. Tačiau esama nuomonių (senesnių ir naujesnių), kurios tiesmukai nesieja šio rankraščio su Kiškos autoryste, vienoj vietoj, pavyzdžiui, jį neigdamos, kitoj – pripažindamos, kad dalis rankraščio (I–III dalys ir pastabos, pasklidusios po V ir VI dalis) yra parašyta šio metropolito ranka¹⁰. Šiuo metu jau akivaizdu, kad negalima viso į dabartinį konvoliūtą įrišto rankraščio laikyti metropolito Kiškos ranka surašytu ar jo autorizuotu darbu. Antra vertus, sąlyginį pavadinimą „Metropolito Leono Kiškos rankraštis“ siūlytume traktuoti kaip iš dalies paraidinį, iš dalies perkeltinį pavadinimą. Toks pavadinimas naudingas ne tik dėl tam tikros jau susiklosčiusios tradicijos, bet ir todėl, kad geresnio pretendento į rankraščio (ganėtinai didelės) dalies rašytojo ar parengėjo vaidmenį mes neturime. Be to, į patį autorystės klausimą neverta žiūrėti per šiuolaikinės autorystės sampratą prizmę, kuriai svarbiausia kriterijai yra originalumas ir naujumas. Šis rankraštis – tai visų pirma kompiliacija, aprėpianti parengiamąją Bažnyčios istorijos medžiagą, kurios metropolitas Kiška taip ir nespėjo parašyti¹¹. Šiame rankraštyje surinkti tekstai sudaro tam tikro pradinusio istorinio ir idėjinio universumo skeveldrą. Panašių skeveldrų turi būti išlikę ir daugiau, bet norint jas surinkti ir deramu lygiu ištirti dar

⁹ Plačiau apie jį žr. Aleksander Codello, „Kiszka Łukasz h. Dąbrowa“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1966–1967, t. 12, p. 511–512; Dorota Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku*, Siedlce – Lublin: Wydawnictwo Werset, 2013, p. 340–341; Andrzej Gil, Ihor Skoczylas, *Kościół wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji: Metropolia Kijowska w latach 1458–1795*, Lublin – Lwów: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2014, p. 237, 326–337. Plg. Стефан Недельский, *Униятский митрополит Лев Кишка и его значение в истории унии*, Вильна: Губернская типография, 1893, p. 11–29 ir 62 ir t.

¹⁰ Ołeksandr Baran, *op. cit.*, p. 24, 54.

¹¹ Taip mano Ihoris Skoczylasas, kurio spaudai rengiamu tekstu apie šį rankraštį remiuosi.

reikės didelių daugelio tyrėjų pastangų. Norisi tikėtis, kad kada nors LDK paveldą perėmusių šalių bazilijonų istorijos ir kultūros tyrimai bus tiek pažengę, kad, išstudijavus jų raštijos palikimą, bus galima sulaukti nuosekliai vienuolinės raštijos raidą atskleidžiančių veikalų, leidžiančių prisikasti iki konkrečių žmonių ir bendruomenių dvasino gyvenimo klotų¹².

„Metropolito Leono Kiškos rankraštyje“ esantis Trijų Vilniaus kankinių *passio* taip pat leidžia pažvelgti į XVIII a. bazilijonų hagiografinę kūrybą¹³. Kankinystės aprašymas surašytas lotynų kalba, todėl, norėdami jį apibūdinti kitų kankinystės aprašymų kontekste, pirmiausiai jo tekstą gretiname su katalikiškosios redakcijos tekstu, paskelbtu *Acta Sanctorum* rinkinyje¹⁴. Išaiškėjo, kad pastarasis tekstas neturi jokių tiesioginių tekstologinių sąsajų su šiame rankraštyje esančiu kankinystės aprašymu. Šie tekstai vienas kito atžvilgiu yra visiškai savarankiški. Jų struktūra ir atpasakojamų scenų seka iš esmės sutampa ir taip yra todėl, kad abu jie seka rytų slavų redakciją reprezentuojančiais tektais. Buvo galima pakankamai aiškiai nustatyti, kokia rytų slavų redakcijos tekstų grupė sekė vertėjas-redaktorius, sukūręs *Acta Sanctorum* paskelbtą XVII a. lotynišką tekstą¹⁵, tačiau čia skelbiamo teksto atžvilgiu to paties padaryti negalima.

¹² Kaip iliustraciją šiam palinkėjimui norėčiau pateikti keletą pavyzdžių iš Viduramžių Europos vienuolinės kultūros tyrimų: Jean Leclercq, *The love of learning and the desire for God*, translated by Catherine Misrahi, New York: New American Library, 1962; Richard Landes, *Relics, apocalypse, and the deceits of history: Ademar of Chabannes, 989–1034*, Cambridge (Mass.) – London: Harvard University Press, 1995.

¹³ „Metropolito Leono Kiškos rankraščio“ V dalis surašyta veikiausiai po 1737 m.: Dariusz Dąbrowski, *op. cit.*, p. 37.

¹⁴ *Acta Sanctorum, Aprilis tomus secundus*, ed. Godefridus Henschenius et Daniel Papebrochius, Parisiis et Romae: apud Victorem Palmé, 1866, p. 265–266, perspausdinta: Darius Baronas, *Trys Vilniaus kankiniai: gyvenimas ir istorija*, Vilnius: Aidai, p. 294–303. Apie Trijų Vilniaus kankinių kankinystės aprašymo redakcijas taip pat žr. Darius Baronas, „The three martyrs of Vilnius: a fourteenth-century martyrdom and its documentary sources“, in: *Analecta Bollandiana*, Bruxelles, 2004, t. 122, Nr. 1, p. 85–101.

¹⁵ Darius Baronas, *Trys Vilniaus kankiniai...*, p. 155–158.

Toliau pateikiame keletą labiausiai į akis krintančių skirtumų tarp Trijų Vilniaus kankinių istorijos rytų slavų redakcijos ir XVIII a. *passio*. Pirmiausia pastebėtina, kad šiose redakcijose skiriasi trečiojo kankinio vardas – vietoj Eustatijaus jis vadinamas Eustachijumi. Taip pat nesutampa ir pagoniški vardai: rytų slavų redakcijos tekstų grupė nurodo „Kruglec“, „Kumec“, „Nežilo“¹⁶, o šis tekstas – „Kruhlec“, „Mihlec“, „Nezyło“. Abiem atvejais šiuos skirtumus reikia priskirti katalikiškos literatūros poveikiui. Kaip antai, Vijūkas-Kojalavičius vietoj Eustatijo vartoja Eustachijaus vardą¹⁷. Jis taip pat mini vardą „Mihley“, t. y. kaip tik tą vardą, kuris skiria rytų slavų redakcijos tekstus nuo čia skelbiamo. Skirtingai nei pietų ir rytų slavų redakcijose aštriai pliekiamo „demoniško“ pagonių lietuvių papročio kirptis plaukus trumpai ir skustis barzdas¹⁸, šiame kankinystės aprašyme nei plaukų kirpimas, nei barzdų skutimas nevaidina jokio reikšmingesnio vaidmens. Lygiai taip pat tai nebuvo reikšminga unitų dvasininkams ar bazilijonų vienuoliams. Antra vertus, šiame tekste galima išvelgti istorizavimo pastangų. Pažymima, kad ši kankinystė įvyko Rytų Imperiją (Bizantiją) valdant imperatoriams Jonui V Paleologui (1341–1376 ir 1379–1391) ir Jonui VI Kantakuzeniui (1347–1354), o kankiniai kanonizuoti prie Konstantinopolio patriarcho Filotėjo (1353–1354 ir 1364–1376) ir Kijevo bei Visos Rusios metropolitо Aleksijaus (1354–1378). Pagrindiniu veiksmu, paskatinusiu Ldk Algirdo (1345–1377) dvariškius, būsimus kankinius Antaną ir Joną, atsiversti į krikščionių tikėjimą laikomas ne dvasininkas Nestoras, kaip kad vaizduojama pietų ir rytų slavų redakcijose, bet didžiojo kunigaikščio žmonai Julijonai tarnavę dvariškiai. Tokią mintį XVIII a. kankinystės aprašymo autorius galėjo paimti tik iš tuometinės istoriografijos veikalų. Iš ten pat jis turėjo sužinoti ir paties Algirdo vardą, kuris ankstyviausiuose kankinystės aprašymuose neminimas. Prie tuometinės istoriografijos poveikio reikia priskirti ir tai, kad šiame tekste pasirodo gana ryškūs lietuvių pagonybės vaizdai. Būtent iš šio vėlyvo teksto „sužinome“, kad

¹⁶ *Ibid.*, p. 268, 278.

¹⁷ Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *op. cit.*, p. 36.

¹⁸ Darius Baronas, *Trys Vilniaus kankiniai...*, p. 272, 282, 290, plg. taip pat p. 300 (katalikiška redakcija).

lietuviai turėjo stabus, o aukas „dievams arba demonams“ aukodavo hekatombomis. Lietuvių pagonybei parūpinus klasikinio pasaulio pagonybės atributus, pagonių ir krikščionių susidūrimo scenos taip pat tapo aštresnės. Ldk Algirdas vaizduojamas kaip nirštantis persekiotojas, o Antanas, pasitikdamas mirtį, drąsina savo brolių (dvasinei) kovai su Kristaus priešais. Trečiojo kankinio, Eustatijo, kankinystės aprašymas labiausiai sukrečia detaliu patirtų kankinimų vaizdavimu, – taip yra visose redakcijose. Bet čia esama ir vieno skirtumo: ankstesnėse redakcijose Eustatijas apibūdinamas kaip jaunas, vyriškas ir gražus, šaunus siela ir kūnu, o šioje jis apibūdinamas kaip tvirtas dvasia, tačiau dar visai jaunas (nepilnametis) ir silpno kūno sudėjimo. Tad tuo labiau turi stebinti jo išstvermė pakeliant žiauriausius kankinimus.

Kankinystės aprašymas sukurtas savotiška Baroko epochos lotynų kalba, kurios stiliaus išraiškos priemonės ne visur vienodai sėkmingos, bet pakankamai žodingos. Šiame tekste galima rasti retokų lotyniškų išsireiškimų. Pavyzdžiui, Eustatijas apibūdinamas kaip *Christi asseda* (Kristaus pasekėjas). Nusakant visa kaustančią žiemą pavartota frazė *rigens bruma*, kas, mūsų manymu, rodo šio teksto autorių buvus susipažinusių su klasikine lotynų literatūra. Tekste esama frazių, būdingesnių Rytų negu Vakarų krikščionims. Kaip antai, brolių Antano ir Jono primta komunija įvardijama kaip *sacra synaxis Eucharistiae*. Tekste esama ir vieno kito ryškesnio graikizmo. Kaip antai, viešai išpažinę tikėjimą, broliai Antanas ir Jonas buvo įmesti į kalėjimą, tačiau jiems tai buvo lyg žengimas į Dievo Karalystės... scenos pakylą: ... *Dei satius Regni pegma quam ergastulum subiisse*. Šioje frazėje pavartotas lotyniškuose tekstuose nedažnai pasitaikantis graikiškas žodis *πηγμα*, reiškiantis bet kokį iš kelių dalių sutvirtintą daiktą, rėmą, karkasą, sceną, ešafotą, kažką sustingusį arba tiesiog knygų lentyną¹⁹.

Šio Trijų Vilniaus kankinių kankinystės aprašymo aptarimas rodo, kad jį sukūrė žmonės, gerai pažįstantys ir Vakarų, ir Rytų krikščioniškąją kultūrą. Kaip tik tokie aptariamam laikotarpiu buvo vienuoliai bazilijonai.

¹⁹ Henry G. Liddell, Robert Scott, *A Greek–English Lexicon*, Oxford: Clarendon Press, 1996 (9th edition), p. 1399. Plg. Kazimieras Kuzavinis, *Lotynų – lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, p. 622.

Ko gero geriausias ir aiškiausias iš paties teksto plaukiantis argumentas, rodantis jo bazilijonišką kilmę, yra kankinystės aprašymo pabaigoje, kur pabrėžiama, kad kankiniai palaidoti toje vietoje, kurioje stovi „labiausiai žydinčio“ Vilniaus Švč. Trejybės vienuolyno bazilika, priklausanti Šv. Bazilijaus ordinui, esančiam vienybėje su Šventąja Romos Bažnyčia. Dėl anksčiau pateiktų priežasčių toliau publikuojamą Trijų Vilniaus kankinystės aprašymą išskyrėme į atskirą, bazilijonišką, redakciją. Įdomumo dėlei galime pastebėti, kad ši bazilijoniška redakcija neatsispindėjo bazilijono Ignaco Kulčynskio Vilniuje 1771 m. paskelbtame „Bazilijonų menologiume“. Šis autorius rėmėsi katalikiškos redakcijos tekstu, paskelbtu *Acta Sanctorum* rinkinyje²⁰. Vadinasi, čia mes susiduriame su ganėtinai originaliu kankinystės aprašymo perdirbiniu, kurio tikslesnės autorystės ir paplitimo klausimas lieka ateities tyrimų užduotimi.

²⁰ Ignatius Kulczynski, *Menologium bazylianske, to iest zywoty swiętych Panskich oboiey płci z zakonu S. Bazylego W. na miesiące rozložone...*, cz. 1, w Wilnie w Drukarni J. K. M. XX. Bazyljanow Roku Pańskiego 1771, p. 337–339.

「Passio Trium martyrum Vilnensium basiliana」¹

Центральний державний історичний архів України, м. Львів = Ukrainos centrinis valstybinis istorijos archyvas, Lvovas.

Фонд №201 – опис № 4 – од. зб. № 421: „Рукопис митрополита Льва Кишки“ = „Metropolito Leono Kiškos rankraštis“.

[TEKSTAS]

SS. Tres martyres Lithuaniae, Vilnae, Antonius, Joannes et *p. 257*
Eustachius, temporibus Joannis Paleologi et Joannis Cantacuzeni,
Imperium Orientis [tenentium]. Hi erant in aula Olgerdi magni ducis
Lithuaniae, bonae educationis morum et modestiae adeoque ipsius
magni ducis cubicularii, ante baptismum appellati Kruhlec, Mihlec,
Nezyło, a proceribus christianis ducissae Russiae Julianiae, principis
Vitebscensis filiae, uxori Olgerdi servientibus ad fidem sacram provocati,
a Nestore vero presbytero orthodoxo illuminati, in sacro baptisate
Joannes, Antonius, Eustachius nuncupati. Hi ubi cognoverunt, quod
Christiani, sese a furore persequentis Olgerdi occultarent et impossibile
esse duxerunt fugere irrevocabile decretum aut suam professionem
christianam celari ex conversatione, vestitu et aliis circumstantiis
apud Dominum, rogati nonnunquam a principe quare a suis ipsi soli
discrepent moribus et ritibus, confessi sunt generose et non negarunt
se esse Christianos. Mox cogebantur verbis, consiliis, sponsionibus et
minis, [ut] ejurarent suum dogma, et incidente protunc die jejunii
apposita fercula carniū praelibarent, abnuerunt omnino, asserantes
eam diem lege Ecclesiae et instituti vetitam esse, quare in tetrum
detrusi sunt carcerem, ubi laudabant Dominum, gaudentes, quod
pro nomine eius digni invenirentur aliqua pati, arbitrantes amore Dei
satiū Regni pegma quam ergastulum subiisse. Elapso anno desponderat
animum Joannes verritusque tormenta, quae insinuabantur, miserat
ad principem, orando principem, ut liberaretur e carcere, spondens
se omnia mandata eius impleturum, quemadmodum et fecit. Clare
demonstravit in hoc suam collocarii gloriam, quod fidem deberet

inviolatam servare, et licet corruerit, intus tamen integritatem eius servabat, sed ob metum differebat manifestationem. Interim Antonius quoque de carcere liberatus fuit permanseruntque libere uterque nullam eapropter patientes contumeliam. Non enim alter Antonius nempe suam abscondebat fidelitatem debitam Deo, imo palam orthodoxum se esse profitebatur, fratrem quoque arguebat, ut secundum vires suas illum publicum corrigeret errorem. Secundum consuetudinem nonnunquam principis in conspectu commessabantur, Joanne quidem appositas carnes manducante, Antonius cum juberetur iisdem vesci, abnuvit omnino et palam se Christianum esse confessus est, quare extemplo in carcere denuo coniectus est. Joannes²¹ vero ab orthodoxorum consortio repulsus, ab ethnicis et gentilibus impropria ac sugillationes referre necessum habuit, quod ne primam quidem fidem integram servasset. Adiit ille suum presbyterum Nestorem, poscendo, [ut] mediaret fraternam Antonii erga se aversionem et dimitteret sibi, qui communionem cum eo redintegrare vellet. Verum ut audiit talia a presbytero, Antonius nullatenus reconciliari communionem fratri voluit, nisi palam revocasset errorem et fidem suam Deo juratam omnibus ratam habuisset. Itaque Joannes intra se coangustatus, omnem modum et tempus perquirebat, quo se Christianum manifestaret. Accidit ut princeps Olgerdus in balneo quondam sese lavaret, assistente ibi Joanne, tum nactus occasionem ejuravit idololatriam et Christianum se omnino esse retractavit. ||
p. 258 Princeps videns se solum esse pro eo tempore nec habens quid reponeret, simulavit iram et vindictam. Post etiam denuo pluribus coram aliis Christianum se confitebatur et idola lithuanica damnavit, mox percussus fuit ab iis, qui aderant, pugnis, fustibus, raptatus per terram in carcerem coniectus est. Quo actu fratrem Antonium inenarrabili complevit laetitia, permanserunt igitur in carcere glorificantes Deum, quod participes fuissent²² mercedis sanctorum. Praeterlapsis certis diebus sacram synaxim Eucharistiae a manibus Nestoris susceperunt et saepius eadem refici studuerunt, aliquot annis in illo tetro ac squalido in laudibus Dei decantandis ac sui suorumque commendatione carcere extiterunt.

²¹ *Ms.* Joanes.

²² *Ms.* fuisset.

Demum decretum Antonius accepit, ut laqueo suffocaretur, quam sententiam ille spiritu prophetico praesentiens integerrimam noctem vigiliis et orationibus impendit cum fratre glorificando Dominum simulque confirmans Joannem, animabat ad certamen subeundum cum hostibus Christi, revocando in memoriam ei primum casum ac abnegationem Domini, subiungens paucis post diebus ipsum quoque simili morte Christum confessurum. Tunc Sacrosanctam Eucharistiam omni cum devotione et humiliatione cordis sumpserunt, veniente luce 19 kalendas februarii²³ Antonius velut sceleratissimus e carcere eductus, suffocatus est ab arbore pendulus, sed animam ad supernam pro bravio capiendo evolavit patriam. Joannes veniente sententiae latae die simili morte secutus est fratrem 8 kalendas maii²⁴. Reliquias ipsorum arbori innixas nonnulli fidelium omni cum honore humarunt.

Eustachius vero minorennis, statura quidem pusillus, spiritu tamen fortis et alacer ad difficilia quaeque subeunda animosus, quemadmodum animo ita et corpore toto studio et corde christiano addictus nomini ab eodem Nestore sacro baptismatis initiatus est fonte vixitque abhinc prout decet orthodoxum in omni religionis observantia, castitate interna et externa, quatenus Deo Creatori et Salvatori placeret, vigiliis et inediis deditus ad christianam perfectionem quamvis virtutem practicando collimavit, sub regimine et imperio eiusdem ducis Lithuaniae Olgerdi. Nonnunquam principem secutus secundum Litavorum morem ad locum ubi hecathomben immolabantur et idololatria diis seu daemonibus exercebatur, incidit Eustachius in suspicionem ex eo titulo, animadvertit enim princeps succrescentes barbae ipsius crines, quos etiam in capite, ne quidem pauxillum abtonsos conspexit, etenim idololatri et gentilibus in usu fuit attondere capitis capillos in longitudinem, barbam vero novacula nonnihil radere, ipse vero ignominiae ducens in integro verus Nazaraeus conservavit: quare princeps²⁵ ex illis signis rogavit, num Christianus est. Non negavit adolescens, imo generoso animo ubi confessus fuisset legitimum esse Christi assedam, nimium succensuit princeps et propter

²³ *Ms. fortasse corr. e* 15 kalendas maii – sausio 14 d.

²⁴ Balandžio 24 d.

²⁵ *Ms. principes.*

fidem adhibita diligentia iussit eum custodiri, post omnino cogebat vesci eum carnibus, quas ille respuit audacter, ex eo quod dies Veneris esset, et statutum ab Ecclesia ieiunium ante Nativitatem Domini. Ubi itaque coniecit princeps ipsum ne quidem contueri escas appositas, efferbuit iracundia mandavitque, ut primum ferreis fustibus ac veribus cruentum in modum tunderetur cumque haec fierent, ut satellites omnem exercerent tyrannidem, generosus Christi pugil ne quidem lacrymam aut gemitum edere visus est, verum glorificari Dominus pronoscebatur, p. 259 || qui dignatus est suae passionis se comparticipem evasisse. Unde majore succensus princeps furore mandavit rigente bruma aquam²⁶ in os eius infundi totumque corpus perpluci et haec passus juvenis carniū esum repudiavit, quare horrendam lanienam tyrannus decreto instituit, nempe ut ossa pedum eius confringerentur et prorsus contererentur a genibus ad ipsa crura, item capillos capitis eius una cum cute abscindi, naso et auribus mutilari mandavit et haec tormenta triduo juvenis perpressus, Christianos plangentes et singultientes solatus [est] inquiring eas plagas, dolores et cruciatus se minime sensisse. Talia exaggerantem²⁷ athletam, quod eiusmodi tormenta sibi deliciae oculorum et pro Christo fusus sanguis divinum quoddam lavacrum esset, praecepit tyrannus laqueo suspendi. Martyr autem contrita crura redintegrata gerens, quasi nihil passus fuisset, suos lictores ad locum paenarum minime in incessu vacillando pervenit, ita in quercu suspensus Domino animam propinavit idibus decembris²⁸. Triduo in loco sequestro media inter querceta pendens nullam noxam a ferocia et ingluvie bestiarum passus est, ideoque a fidelibus quibusdam ex eo assumptus loco humatus est ibidem Vilnae cum gratiarum actione Domino, et sub dicatione certaminum sanctorum martyrum, quos Dominus Deus quibusdam dignatus est miraculis. Etenim in eo suppliciorum loco a martyrio sanctorum nemo amplius morti et supplicio adjudicatus fuit. Tandem coacto intra se conventu, Christiani supplicarunt ad principem Olgerdum quatenus postulatis ipsorum annueret privilegio atque permetteret in illo loco

²⁶ *Ms.* rigentem bruma aquam.

²⁷ *Ms.* exaggerentem.

²⁸ Gruodžio 13 d.

ecclesiam exaedificari. Lubens annuit princeps, confestim constructis aedibus, ipsi exuvias integras sanctorum effossas illico transtulerunt et una omnes tres fratres in ecclesia noviter erecta condiderunt, ubi nunc exstat basilica Sanctissimae ac Vivificae Trinitatis et monasterium ordinis S. Basilii in unione cum Sancta Romana Ecclesia florentissimum. Aggregati successu temporis hi sancti in numerum sanctorum Dei per patriarcham Constantinopolitanum Philotheum ac per Alexium metropolitanum Russiae, dies designata ipsorum cultui et venerationi decima quarta Aprilis.

RAFAŁ WITKOWSKI

ANNIWERSARIUM OBŁÓCZYN, PROFESJI I
KONSEKRACJI BENEDYKTYNEK WILEŃSKICH
Z KOŃCA XVII W. O POTRZEBIE KONTYNUACJI
BADAŃ PROZOPOGRAFICZNYCH

Wśród kierunków badań nad monastycyzmem żeńskim studia prozopograficzne wydają się być jednymi z często podejmowanych. Wielką to zasługą S. Małgorzaty Borkowskiej OSB, który opracowała trzytomowy „Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej”, gdzie także zamieściła stosowny rozdział o benedyktyнках wileńskich¹, choć nie brakuje i innych, tego rodzaju opracowań². Pamiętać należy, że z istoty swojej ten typ badań zawsze będzie znajdował kontynuatorów i wymagał uzupełnień. Tak nakreślony obszar i przedmiot badań rzutuje na selekcję źródeł, niezbędnych i podstawowych, by przygotować tego rodzaju leksykon (spis, wykaz) zakonnic. Stąd wszelakie źródła dokumentujące życie zakonnic w klasztorze, jak księga profesji, nekrolog (*cathalogus defunctorum*), akta wizytacyjne, etc., zawsze pozostaną główną

¹ S. Małgorzata Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1: *Polska Zachodnia i Północna*, Warszawa 2004; t. 2: *Polska Centralna i Południowa*, Warszawa 2006; t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie i ziemie ruskie Korony Polskiej*, Warszawa 2008 [dalej cytowana jako *Leksykon*].

² Por. Cz. Gil OCD, *Słownik polskich karmelitanek bosych 1612–1914*, Kraków 1999; P. Gąsiorowska, *Konwent klarysek krakowskich do końca XVIII wieku. Studium prozopograficzne*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2015 (*Polska Akademia Umiejętności, Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego*, t. 113); Ksienie klasztoru staniąteckiego, oprac. J. Marecki, *Krakowski Rocznik Archiwalny*, 2000, t. 6, s. 99–121; A. Szylar, Liczba zakonnic, skład osobowy i rotacja na urzędach w klasztorze benedyktynek w Sandomierzu w latach 1615–1903, *Nasza Przeszość*, 2004, t. 102, s. 287–352; R. Kabaciński, D. Karczewski, Przeorysze i podprzeorysze klasztoru norbertanek w Strzelnie od końca XII wieku do 1837 r., *Nasza Przeszość*, 2000, t. 94, s. 135–176.

podstawą do dalszych opracowań leksykograficznych. Będą one mogły być pogłębiane, albowiem kolejni historycy docierać będą do niewykorzystanych do tej pory źródeł. Nieraz uzupełnienia dotyczyć mogą zapisu dnia lub miesiąca, nieraz pełnej daty wydarzenia, imienia chrzestnego, imion rodziców, miejsca urodzenia, czy wręcz odnotowania samego wydarzenia (śmierć zakonnicy). Podobne uwagi odnoszą się zresztą do badań prozopograficznych nad monastycyzmem męskim³, choć nie

³ Por. *Katalog duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego na podstawie ksiąg święceń biskupów wrocławskich 1650-1810/12 = Catalogus cleri saecularis regularisque in libris ordinationum episcoporum Wratislaviensium occurrentis 1650-1810/12*, oprac. Stanisław Jucek, Henryk Gerlic, Waldemar Könighaus, wstęp Stanisław Jucek, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2014, ss. 804; tam wcześniejsza literatura; por. też J. Kachel, *Bernardyni 1453-2003. Kapłani i bracia zakonnici prowincji polskich oraz kustodii św. Michała na Ukrainie*, t. 1-6, Warta 2004; *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich: bernardyni i franciszkanie śląscy, franciszkanie konwentualni, klaryski oraz Zgromadzenia III Reguły*, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981; S. B. Tomczak, Wybitni bernardyni żyjący w klasztorze poznańskim w latach 1455-1836, *Studia Franciszkańskie*, t. 18 (2008), s. 423-442; Z. Iwicki, *Konwent oliwski (1186-1831): leksykon biograficzny i nie tylko...*, współpr. M. Babnis, Gdańsk, Pelpin 2010; K. Kaczmarek, Lista opatów klasztoru cystersów w Wieleniu-Przemęcie (do roku 1596): próba rekonstrukcji, *Scripta Minora*, Nr. 2, red. B. Lapis, Poznań 1998, s. 51-98; G. Kloskowski, Sylwetki cystersów pelplińskich w nekrologach i kronice, *Studia Pelplińskie*, 2011, t. 44, s. 151-302; M. Starzyński, Katalog opatów mogińskich w średniowieczu, *Nasza Przeszość*, 2003, t. 100, s. 77-126; W. Bucichowski, Lista lektorów dominikańskich prowincji polskiej (od erygowania prowincji do roku 1525), *Przegląd Tomistyczny*, 1997, t. 6-7, s. 45-52; K. R. Prokop, *Polscy biskupi dominikańscy: słownik biograficzny*, Kraków 2013; J. Łopat, *Leksykon postaci franciszkańskich z XIII i XIV wieku*, Niepokalanów 2011; R. Prejs, *Słownik biograficzny zakonników franciszkańskich Królestwa Polskiego po kasacie w 1864 roku*, Poznań 2004; K. R. Prokop, *Polscy biskupi franciszkańscy: słownik biograficzny*, Kraków 2003; O. Szczepan Jaroszewski, *Dominikańscy przeorzy konwentu św. Stanisława B. M. w Lublinie 1582-1660*, Lublin 2001; L. Grzebień, J. Kochanowicz, *Słownik jezuitów, muzyków i prefektów burs muzycznych*, Kraków 2002; J. Knopek, *Poczet jezuitów chojnickich*, Chojnice 2006; B. Lisiak, *Jezuici polscy a nauki ścisłe od XVI do XIX wieku: słownik biobibliograficzny*, Kraków 2000; J. Poplatek, J. Paszenda, *Słownik jezuitów artystów*, Kraków 1972; J. Starnawski, *Pisarze jezuitów w Polsce (wiek XVI-XIX). Studia i materiały*, Kraków 2007; K. Łatak, *Poczet rządców opactwa Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie*, Kraków 2005; I. Makarczyk, *Biskupi polscy z Zakonu Kanoników Regularnych Laterańskich*, *Echa Przeszłości*, 2007, t. 8, s. 23-56; J. L. Gadacz, *Słownik polskich kapucynów*, t. 1-2, Wrocław 1985-1986; *Księga zmarłych członków zakonu braci mniejszych kapucynów w dawnej prowincji polskiej i obecnej prowincji warszawskiej oraz ich dobrodziejów*,

doczekał się on jeszcze opracowania porównywalnego z leksykonem opracowanym przez S. Małgorzatę Borkowską.

Inicjatorem założenia klasztoru benedyktynek w Wilnie⁴ byli Michał i Katarzyna Horodyscy (1622), których starania wkrótce wsparł biskup Eustachy Wołłowicz i kapituła wileńska. Pierwsza ksieni klasztoru przyprowadziła ze sobą dwanaście zakonnic z klasztoru w Nieświeżu. Wiele z wileńskich benedyktynek wywodziło się ze stanu szlacheckiego, jednak z czasem coraz większy był udział przedstawicielek stanu mieszczańskiego. O związkach zakonnic z okoliczną szlachtą świadczyć mogą licznie drukowane okolicznościowe kazania z okazji pogrzebów znamienitych przedstawicielek rodzin magnackich, jak i benefaktorów klasztoru⁵.

Warszawa 1992; P. F. Neumann, *Materiały do słownika karmelitów bosych na historycznych ziemiach Rzeczypospolitej*, z. 1. Poznań 2005; *Album zmarłych ojców i braci Zgromadzenia Księży Marianów 1700–1997*, red. J. Bukowicz, Puszcza Mariańska, 2001 (wyd. 6); H. Bogdziewicz, *Pijarscy pisarze, literaci – teoretycy literatury, prozaicy – w okresie Oświecenia*, Kraków 1998; A. J. Błachut, *Słownik artystów reformackich w Polsce*, Warszawa 2006.

⁴ Wspaniała ta fundacja była opisana w wielu publikacjach, choć nadal brakuje wyczerpującej monografii temu klasztorowi poświęconej; por. D. C. Chodźko, Kościół i klasztor Panien Benedyktynek w Wilnie, *Pamiętnik Religijno-Moralny*, 1858, Nr. 5, s. 483–514; W. M. Podlewski, Wiadomość o klasztorze i kościele ww. panien benedyktynek w Wilnie, in: *Ćwiczenia duchowe według ducha i reguły św. Benedykta*, Lwów 1886; J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 172; S. Dąbrowski, Odbudowa kościoła św. Katarzyny w Wilnie przez architekta J. K. Glaubica, *Biuletyn HSK*, 1933–1934, t. 2, s. 222–225; M. Borkowska, *Dekret w niebieskim ferowany parlamencie*, Kraków 1984; tejeże, *Słownik mniszek benedyktyńskich w Polsce*, Tyniec 1989, s. 121–125; tejeże, Szkoła benedyktynek wileńskich, *Nasza Przeszłość*, t. 81 (1994), s. 85–113; najnowsze badania nad architekturą klasztoru zaprezentowane zostały przez Annę Czyż w referacie pt. *Pomiędzy tradycją zakonną a tradycją rodu – treści ideowe fasady kościoła Benedyktynek pw. św. Katarzyny w Wilnie*, wygłoszonym podczas konferencji „W kręgu kultury zakonnej. Konferencja naukowa poświęcona pamięci O. Prof. Józefa Benignusa Wanata OCD”, zorganizowanej przez Instytut Historii Sztuki i Kultury Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz Krakowską Prowincję Karmelitów Bosych w Krakowie 9–10 kwietnia 2015 (materiały pokonferencyjne w druku), a nade wszystko w monografii Jej autorstwa, *Fundacje artystyczne rodziny Paców: Stefana, Krzysztofa Zygmunta i Mikołaja Stefana Paców. „Lilium bonae spei ab antiquitate consecratum”*, Warszawa: Wydawnictwo UKSW, 2016 (tam dalsza literatura).

⁵ Por. *Kazanie na pogrzebie ciała świętej pamięci... Franciszki z Chaleckich*

Do momentu przejścia majątków klasztornych na mocy carskiego ukazu z 25 grudnia 1841 r. klasztor posiadał cztery folwarki: Dzisiaj, Ostrowiec, Dzieszkowszczyzna i Halin. Pierwsze trzy benedyktyнки otrzymały z posagu dwóch panien Pacówien, przekazane przez Feliksa Jana Paca 15 lipca 1692. Nadanie to został później zatwierdzone przez konstytucję sejmową. Ostatni majątek – Halin – nadany został im przez Piotra Wołłowicza, podkomorzego trockiego w 1641 r.⁶

Podczas najazdu moskiewskiego w połowie XVII w. kościół klasztorny doszczętnie spłonął. Inicjatorem jego odbudowy został Feliks Jan Pac, podkomorzy litewski, który angażował się w prace budowlane prowadzone do początku XVIII w. (do 1703 r.). Ćwierć wieku później wielki pożar ponownie zniszczył 2 czerwca 1737 r. kościół i klasztor, a także sąsiadujące budynki, w tym zbór ewangelicki, kościół św. Jana, kościół NMP na Piaskach. Wówczas rekonstrukcji świątyni podjął się w latach 1741–1773 Jan Krzysztof Glaubitz. Po raz kolejny konwent ucierpiał w 1812 r. podczas przemarszu wojsk francuskich, kiedy klasztor został zamieniony na szpital wojskowy, a zakonnice musiały szukać schronienia w konwencie bernardynek. Kiedy w 1848 r. opisany został klasztor benedyktynek, ich biblioteka miała zawierać *woluminów 200 kilkadziesiąt, wszystkie były treści ascetycznej*. W drugiej połowie XIX w. konwent wileński stał się domem do zakonnice z wielu kasowych klasztorów litewskich. W 1889 r. w przebywało w murach wileńskiego domu 15 benedyktynek z różnych klasztorów, a oprócz nich także dwie karmelitanki bose, cztery bernardynki, trzy mariawitki, trzy siostry miłosierdzia (razem 27 zakonnice). Udało się jednak zachować konwent.

Pociejowej wojewodziny witebskiej miane w kościele S. Katarzyny WW. PP. Benedyktynek Wileńskich dnia 31 stycznia Roku 1774 przez X. Michała Franciszka Karpowicza..., Wilno 1774; Kazanie na rocznicy... Jana Karola Chodkiewicza... Przez X. Stanisława Rochowicza w Wilnie w kościele S. Katarzyny dnia 24 septembr. Roku 1622, Wilno 1622; Kazanie na znalezienie S. Krzyża podczas powtórnych prymicyi Wielmożnego Kmci Xiedza Józefa Gradowskiego... miane w kościele WW. Panien Benedyktynek przez jednego z Xiedzy Scholarum Piarum, Wilno 1775; Sposób nabożeństwa ku czci i wystawieniu Opatrzności Boskiej ktorey arcybractwo... kościołowi S. Katarzyny Wielebnych panien Benedyktynek w Wilnie nadane..., Wilno 1780.

⁶ VUB RS, F. 4 – 35754 (A 2423): Kronika kościoła i klasztoru wileńskiego Panien Benedyktynek w 1848, k. 4.

W latach II wojny światowej kościół i klasztor zostały poważnie uszkodzone, a w okresie sowieckiej okupacji były wykorzystywane jako magazyn i mieszkania. Prace renowacyjne rozpoczęły się w 1994 r. i trwały do 2006 r., kiedy kościół św. Katarzyny został udostępniony zwiedzającym, a obecnie jest wykorzystywany jako sala koncertowa.

Ten niezwykle ważny i zasłużony konwent nie tylko dla Wilna, ale dla całej diecezji wileńskiej, nadal czeka na swoją monografię. Analiza zamieszczonej poniżej książki, dokumentującej życie klasztorne benedyktynek wileńskich z przełomu XVII i XVIII w., stanowić może zaledwie przyczynek do tego i pozwala na sporządzenie zestawienia zakonnic przebywających wówczas w klasztorze:

Aleksandrowiczówna Anna (imię zakonne Helena), obłóczyny 21 marca 1695; prof. 2 lipca 1696⁷.

Białozorówna Marianna (imię zakonne Gertruda), obłóczyny 25 listopada 1699; prof. 10 kwietnia 1701⁸.

Blinstrubówna Ludwika (imię zakonne Ludgarda), obłóczyny 2 lipca 1696; prof. 1 września 1697⁹.

Borodziczówna Regina (imię zakonne Krystyna), obłóczyny 21 marca 1695; prof. 2 lipca 1696¹⁰.

Broniszówna Aniela, konsekrowana 8 czerwca 1688¹¹.

Budberków Ludwika (imię zakonne Consortia), obłóczyny 23 czerwca 1686; wystąpiła 1 lutego 1687; ponownie obłóczyny 10 czerwca 1696 (imię zakonne Wiktoria); prof. 1 września 1697; konsekrowana 21 września 1701¹².

Budberków Sybilla (imię zakonne Eufrozyna), obłóczyny 23 czerwca 1686; prof. 5 października 1687; konsekrowana 8 czerwca 1688¹³.

⁷ *Leksykon*, s. 132.

⁸ *Ibid.*, s. 133.

⁹ *Ibid.*, s. 133.

¹⁰ *Ibid.*, s. 133.

¹¹ *Ibid.*, s. 131.

¹² *Ibid.*, s. 132.

¹³ *Ibid.*, s. 131.

Czarniecka Kolumba, konsekrowana 8 czerwca 1688¹⁴.

Dawgierdówna Justyna, zm. 6 lipca 1698¹⁵.

Dostojewska Felicjanna (imię zakonne Febronia), obłóczyny 10 lutego 1687; prof. 12 marca 1688; zm. 21 maja 1694¹⁶.

Fikówna Anna (imię zakonne Felicjanna), obłóczyny 10 lutego 1685; prof. 21 marca 1686; konsekrowana 16 października 1695¹⁷.

Gałęcka Franciszka, ksieni od 21 kwietnia 1682 do 15 czerwca 1683, ponownie od 31 maja 1684; zm. 13 września 1704¹⁸.

Gałęcka Katarzyna (imię zakonne Florencja), obłóczyny 5 października 1700; prof. 9 października 1701¹⁹.

Gałęcka Benedykta, zm. 23 sierpnia 1691²⁰.

Grużewska (Gruszevska) Joanna Marcybella, ksieni, zm. 21 kwietnia 1682 w Wiazyniu²¹.

Gruździówna Krystyna, zm. 25 października 1684²².

Hordziejewska Konstancja (imię zakonne Brygida), obłóczyny 21 marca 1699; prof. 5 października 1700²³.

Jaskunowiczówna Petronella (imię zakonne Anna), obłóczyny 26 lipca 1683; prof. 10 lutego 1687; zm. 13 listopada 1695²⁴.

Kochańska Elżbieta, zm. 23 maja 1688²⁵.

¹⁴ *Ibid.*, s. 130.

¹⁵ *Ibid.*, s. 130, tam data śmierci 30 czerwca 1698.

¹⁶ *Ibid.*, s. 132.

¹⁷ *Ibid.*, s. 131.

¹⁸ *Ibid.*, s. 129; M. Borkowska, *Słownik polskich księń benedyktyńskich*, Niepokalanów 1994, s. 37.

¹⁹ *Leksykon*, s. 133.

²⁰ *Ibid.*, s. 97; była profeską klasztoru w Nieświeżu, ale zmarła w Wilnie; według M. Borkowskiej zmarła 5 lipca 1691; D. C. Chodźko, *Kościół i klasztor panien benedyktynek w Wilnie*, s. 496.

²¹ *Leksykon*, s. 128; por. M. Borkowska, *Słownik polskich księń benedyktyńskich*, s. 45–46.

²² *Ibid.*, s. 130.

²³ *Ibid.*, s. 133.

²⁴ *Ibid.*, s. 131.

²⁵ *Ibid.*, s. 127; według M. Borkowskiej zmarła 10 maja 1688.

Kościałkowska Florentyna, konsekrowana 16 października 1695, zm. 4 stycznia 1700²⁶.

Macewiczówna (Maciewiczówna) Barbara (imię zakonne Klemencja), obłóczyny 11 lipca 1688; prof. 24 lipca 1689; konsekrowana 21 września 1701; zm. 23 lutego 1703²⁷.

Michałowska Teresa (imię zakonne Teodora), obłóczyny 11 lipca 1688; prof. 24 lipca 1689; konsekrowana 21 września 1701; zm. [?] grudnia 1701²⁸.

Miladowska Helena (imię zakonne Febronia), obłóczyny 21 marca 1695; prof. 2 lipca 1696²⁹.

Narszewiczówna Krystyna (imię zakonne Antonina), obłóczyny 28 maja 1684; prof. 2 września 1685, konsekrowana 16 października 1695³⁰.

Odyńcówna [E]leonora, konsekrowana 8 czerwca 1688³¹.

Pacówna Anna (imię zakonne Marianna), obłóczyny 21 listopada 1691; prof. 25 listopada 1692; konsekrowana 21 września 1701³².

Pacówna Sybilla (imię zakonne Magdalena), obłóczyny 23 czerwca 1686; prof. 5 października 1687; konsekrowana 8 czerwca 1688³³.

Pliskówna Marcybella (imię Katarzyna), obłóczyny 25 listopada 1692; prof. 25 listopada 1693; konsekrowana 21 września 1701; zm. 18 kwietnia 1703³⁴.

Podbereska Theodora (imię zakonne Rozalia), obłóczyny 21 listopada 1683; prof. 5 sierpnia 1685; konsekrowana 16 października 1695³⁵.

²⁶ *Ibid.*, s. 131.

²⁷ *Ibid.*, s. 132; według M. Borkowskiej nosiła nazwisko Macewiczówna.

²⁸ *Ibid.*, s. 132; według M. Borkowskiej zmarła 31 października, ale bez podania daty rocznej.

²⁹ *Ibid.*, s. 132.

³⁰ *Ibid.*, s. 131; według M. Borkowskiej nosiła nazwisko Naruszewiczówna.

³¹ *Ibid.*, s. 130.

³² *Ibid.*, s. 132; D. C. Chodźko, Kościół i klasztor panien benedyktynek w Wilnie, s. 496.

³³ *Leksykon*, s. 131; por. M. Borkowska, *Słownik polskich księń benedyktyńskich*, s. 113; D. C. Chodźko, Kościół i klasztor panien benedyktynek w Wilnie, s. 496.

³⁴ *Leksykon*, s. 132; według M. Borkowskiej miała na imię Marcjanna i zmarła 21 czerwca 1703.

³⁵ *Ibid.*, s. 131.

Pogorzelska Teodora (imię zakonne Benedykta), obłóczyny 21 marca 1695; prof. 2 lipca 1696; konsekrowana 21 września 1701³⁶.

Przeradowska Teodora (imię w zakonie Aleksandra), obłóczyny 30 listopada 1691; prof. 6 grudnia 1692; konsekrowana 21 września 1701; zm. 11 listopada 1704³⁷.

Reytanówna Joanna (imię zakonne Sybilla), obłóczyny 21 marca 1695; prof. 1 września 1697³⁸.

Rudominówna Krystyna, ksieni od 16 czerwca 1683; zm. 23 lutego 1684³⁹.

Sadowska Katarzyna, obłóczyny 1634, zm. 8 maja 1696⁴⁰.

Siesicka Elżbieta (imię zakonne Iluminata), obłóczyny 17 kwietnia 1701; prof. 6 sierpnia 1702⁴¹.

Siesicka Izabella (imię zakonne Abundancja), obłóczyny 21 marca 1699; prof. 5 października 1700⁴².

Strutyńska Joanna (imię zakonne Marcybella), obłóczyny 21 marca 1686; prof. 19 października 1688; konsekrowana 16 października 1695⁴³.

Sugaydziówna Marianna (imię zakonne Barbara), obłóczyny 8 grudnia 1690; prof. 15 grudnia 1691⁴⁴.

Szumska Katarzyna (imię zakonne Urszula), obłóczyny 21 listopada 1691; prof. 25 listopada 1692; konsekrowana 21 września 1701⁴⁵.

Tołłockówna (Tołłockówna ?) Anastazja (imię zakonne Ludwika),

³⁶ *Ibid.*, s. 131.

³⁷ *Ibid.*, s. 132.

³⁸ *Ibid.*, s. 132; por. M. Borkowska, *Słownik polskich księń benedyktyńskich*, s. 138; D. C. Chodźko, *Kościół i klasztor panien benedyktynek w Wilnie*, s. 499.

³⁹ *Leksykon*, s. 128; M. Borkowska wątpiła w poprawności daty śmierci (rok 1684), ale wydaje się on raczej pewny.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 127.

⁴¹ *Ibid.*, s. 133; por. M. Borkowska, *Słownik polskich księń benedyktyńskich*, s. 141.

⁴² *Ibid.*, s. 133.

⁴³ *Ibid.*, s. 131.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 123; według M. Borkowskiej nosiła nazwisko Sugoudziówna albo Sakowzówna.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 132.

oblóczyny 16 sierpnia 1682; prof. 2 września 1685; konsekrowana 16 października 1695⁴⁶.

Tryznianka Katarzyna, zm. 15 grudnia 1682⁴⁷.

Tyszkiewiczówna Katarzyna (imię zakonne Anna), oblóczyny 19 marca 1699; prof. 16 października 1703⁴⁸.

Winkówna Ludgarda, zm. 31 stycznia 1691⁴⁹.

Wolińska Getruda, zm. 17 marca 1693⁵⁰.

Woynianka Scholastyka, konsekrowana 8 czerwca 1688⁵¹.

Woynianka Theodora (imię zakonne Wiktoria), oblóczyny 12 października 1683; prof. 10 lutego 1685; konsekrowana 8 czerwca 1688; zm. 27 marca 1696⁵².

Zamszewiczówna Krystyna (imię zakonne Barbara), oblóczyny 11 lipca 1688; prof. 24 lipca 1689⁵³.

Zawołójówna Barbara (imię zakonne Beatryka), oblóczyny 11 lipca 1688; prof. 24 lipca 1689⁵⁴.

Zenowiczówna Teresa (imię zakonne Kornelia), oblóczyny 19 marca 1699; prof. 16 października 1703⁵⁵.

EDYCJA ŹRÓDŁOWA

Przedmiotem niniejszej edycji jest rękopis przechowywany obecnie w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego (Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščią skyrius), noszący sygnaturę VUB

⁴⁶ *Ibid.*, s. 131.

⁴⁷ *Ibid.*, s. 128.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 133.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 129.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 129.

⁵¹ *Ibid.*, s. 130–131.

⁵² *Ibid.*, s. 131.

⁵³ *Ibid.*, s. 132; według M. Borkowskiej nosiła nazwisko Naruszewiczówna.

⁵⁴ *Ibid.*, s. 132; według M. Borkowskiej nosiła nazwisko Zawołójówna lub Zawołdziówna.

⁵⁵ *Ibid.*, s. 133.

RS, F 3 – 243. Składa się ona z 11 kart, oprawionych wspólnie w tekturową oprawę. Został spisany przez kilku autorów (autorek?), starannym piśmem⁵⁶. Na dole karty tytułowej znajduje się wpis ołówkiem: „z Daru gen. Żyrkiewicza ... (?) 1903 (?) N. 107” oraz dawna sygnatura Biblioteki USB – nr 243. Rękopis o wymiarach 33,2 x 20,3 cm składa się z kilku części, a każda zaczyna się od nowej karty lub strony: k. 1: karta tytułowa, k. 2–2v: „Pamiętka elekcji”, k. 3–3v: „Krótka adumbracja”, k. 4: „Dedykacja”, k. 5–6v: „Anniwersarz obłóczyn”, k. 8–9: „Anniwersarz profesji”, k. 10–10v: „Anniwersarz konsekracji”, k. 11–11v: „Anniwersarz sióstr zmarłych”. Na kartach widoczny jest znak wodny – lilia z koroną⁵⁷. Tekst został spisany przez kilku autorów, choć co najmniej trzy fragmenty („Pamiętka elekcji”, „Krótka adumbracja” oraz „Dedykacja”) przepisał ten sam pisarz. Z tekstu wynika jasno, że został on zapoczątkowany w r. 1697 (według zapiski na karcie tytułowej), a następnie kontynuowany do śmierci ksieni Gałęckiej w r. 1704.

Na karcie tytułowej znajduje się rysunek przedstawiający fundatorów Zakonu: św. Benedykta oraz św. Scholastykę (w górnej części). W dolnej części rysunku ukazana została św. Katarzyna Aleksandryjska, co potwierdzają atrybuty z nią związane (gałązka palmowa, miecz i koło, na którym była łamana), patronka klasztoru oraz prawdopodobnie ksieni – Franciszka Gałęcka, za rządów której zainicjowano i sporządzono ten rękopis. Obie postaci rozdzielone zostały herbem „Korczak” z koroną i pastorałem.

Edycja tekstu została przygotowana zgodnie z zasadami „Instrukcji wydawniczej”⁵⁸ z dopuszczalnymi modyfikacjami, związanymi z uwspółcześieniem pisowni, odmiany oraz interpunkcji. Dotyczy to zastosowania akapitów, pisowni małych i dużych liter, jak też ortografii (np. zamiast

⁵⁶ Wpisy do r. 1698 prowadzone były przez jedną rękę, kolejne zapiski od 1699 do 1703 przez drugą osobę, zaś wpisy o zakonnicach zmarłych w r. 1704 – przez trzecią ręką.

⁵⁷ Por. E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, Vilnius 1967, p. 131, 205, Nr. 2172.

⁵⁸ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953. Za cenne sugestie i uwagi pragnę podziękować p. dr. Liudasowi Jovaišy.

stosowanych w rękopisie zgodnie ze zwyczajami epoki form: *xieni, xiądz, tegosz, professyi, frequentij, commemoraty, fundaty, confirmatia, konwierszka / konwierszka, wojewodzanka, wilkomirska, obserwantia, succesorcka, osm, osmdziesiąt, siedmsetnego, ofiarowanie, Ludowika, Clementia, T(h)eressa, Theodora, Alexandra, Leonora, Wiktoryia, Konstancyia, Katarzyna, Giertruda, Kazmierz, Nikolaia, Tyszkiewiczówna, siostrzanej*, przyjęto współcześnie stosowane w języku polskim formy: *ksieni, ksiądz, tegoż, profesji, frekwencji, kommemoracji, fundacji, konfirmacja, konwerska, wojewodzianka, wilkomirska, obserwancją, sukcesorka, osiem, osiemdziesiąt, siedemsetnego, ofiarowanie, Ludwika, Klemencja, Teresa, Teodora, Aleksandra, Eleonora, Wiktoria, Konstancja, Katarzyna, Gertruda, Kazimierz, Mikołaja, Tyszkiewiczówna, siostrzanej*). Zwroty innojęzyczne (łacińskie) zostały podane w kursywie.

Zebrane informacje o benedyktyнках wileńskich odnoszą się tylko do czterech ważnych momentów w ich życiu klasztorным. Określają datę obłóczyn, profesji, konsekracji i ewentualnie zgonu. W swoim opracowaniu S. Małgorzata Borkowska podała często tylko daty roczne wspomnianych uroczystości, a niekiedy odmienne daty dzienne i miesięczne.

Anniversaire Wilenski

z domu g. Lyskiewicz
w dniu 703. 4. 117.

„Anniversarz“, VUB RS, F. 3-243, f. 1r

**Anniversarium obłóczyn, profesji i konsekracji za szczęśliwego rządu
w Bogu Przewielebnej jej mości panny Franciszki Gałęckiej, ksieni
wileńskiej zaraz od początku przełożenia jej mości pomienionych
aktów solennie celebrowanych dla wiekopomnej pamiątki
zostawiony 1697.** [1r]

Opisuje się tu naprzód pamiątka elekcji na księństwo.

[f. 1v pusta]

[f. 2r]

Roku Pańskiego 1682 dnia 21 Aprila.

Po zeszej w Bogu przewielebnej jej mości pannie Joannie Marcybelli Gruzewskiej, ksieni konwentu tego, objęła rząd klasztorny przewielebna jej mość panna Franciszka Gałęcka, przeorysza na ten czas pozostała, i trzymała go do roku 1683 dnia 16 miesiąca Junii, która zaraz była i na księństwo wotowana, i za ksienię nominowana od całego zgromadzenia przez elekcję kanoniczną. Bo ją na to dostojęństwo godną być wszyscy upatrzili. Z rozlicznych cnót, z mądrości, rozsądku, przezorności, dzielności, z pobożności, gorliwości ku chwale Boskiej, z miłości siostrzanej, z przykładnego zakonnego pożycia, z nieprzełomnej fatygi w zabawach sobie poruszonych, z życzliwości ku zakonowi swemu, z pieczołowania ku pomnożeniu dóbr klasztornych, etc. etc.

A że po tym od terminu wyrażonego, to jest od roku 1683 dnia 16 Junii, gwałtem przeciw woli i upodobaniu zgromadzenia wtrącona jest i postanowiona z prywaty pokrewieństwa od jaśnie wielmożnego w Bogu najprzewielebniejszego jego mości księdza Stefana Paca, biskupa wileńskiego wielebna panna Krystyna Rudominówna na starszeństwo, która lubo była z pobożnych postępków, z wszelkiej zakonności || zalecona, ale że przeciw słuszności nieprawnie promowana, więc jako [2v] z nieukontentowaniem od sióstr wszystkich była przyjęta, tak też tylko rok, i to niezupełny dla słusznych okoliczności na tymże starszeństwie zostawała.

Znowu tedy za zdrową uwagą podług sprawiedliwości świętej i praw kościelnych od zwierzchności podczas wakującego biskupstwa po śmierci przerweczonego jego mości księdza Paca, taż przewielebna jej mość panna Franciszka Gałęcka na księństwo z większym honorem restytuowana albo przywrócona, i jednostajnym od całego zgromadze-

nia wotowaniem przez powtórnią także kanoniczną elekcję obrana jest ksienią. Która się to elekcja odprawowała roku 1684 dnia 31 miesiąca maja.

Konfirmacja zaś aktem solennym w tymże roku 1684 dnia 25 Junii nazajutrz po św. Janie Krzycielu w niedzielę przy wielkiej frekwencji znacznych państw tryumfalnie odprawiała się przez Jaśnie Wielmożnego jego mości księdza Mikołaja Słupskiego, biskupa gratianopolitańskiego, administratora biskupstwa wileńskiego.

Którą jako prawica Boska przez zwierzchność kościelną na tym dostojęństwie postanowiła, konfirmowała, potwierdziła z błogosławieństwem, tak też w długoliczne lata przy nienaruszonym zdrowiu w czersowych siłach niech ją pod tym ciężarem przełożęństwa raczy wspierać, piastować na pociechę zakonowi świętemu, na podporę i zaszczyt konwentowi przez nie z wielu miar restałrowanemu [s]. Już szczepiąc przykładem, czułością przełożęńską, obserwancją zakonną, do której zacne w znacznej liczbie osoby na służbę Jezusowi powabiła, a z nimi fortun wiele przysposobiła, pozyskała, długi poznosiła, majątności oswobodziła. Już wystawując fabryki zgodne, a osobliwie w dokończeniu przez podniesienie murów, zasklepienie, tynkowanie, przykrycie kościoła z niemałym sumptem, ile tych czasów drogich, nieurodzajnych, a to wykonała, aż do podziwienia wielu z przyznaniem od wszystkich wielkiej jej dzielności. Insze znaczne *opera* albo czyny milczeniem się celebują.

Niechże tedy długoletnie żyje, szczęśliwie rządy swoje sprawuje. Niech w wiekopomnej pamięci słynie, której *post sera fata* wieczny tryumf nie minie.

[3r] **Krótką adumbracja tejże elekcji i rządów wierszem pokazana**

Chcesz dojść Gałęckiej ksieni w rządach jej dzielności?
Wprzód spojrzy w elekcję, gdzie jest z opatrności
Przedziwnej Boskiej ksienią inaugurowana
I jednostajnym głosem od wszystkich obrana.
A lubo nieco chciała fakcja tamować,
Musiała jednak woli Boskiej ustępować.
Skąd po tym większa sława Gałęckiej się stała,

Gdy prywatna impreza przed rokiem ustała.
I nie dziw, bo kogo Bóg i cnota wynosi,
Ten nigdy od faksji szwanku nie odnosi.
Prognostykowała ta cna antecesorka,
Że miała być Gałęcka po niej sukcesorka.
W niej bowiem mądrość, dzielność, pobożność jaśniały,
Które talenta godną ją księstwa wydały.
Więc roku tysiąc sześćset osiemdziesiąt czwartego
Powtórne kanonicznie przez księdza Słupskiego⁵⁹
Obrana, potwierdzona jest Gałęcka ksieni.
Tu się dopiero przypatrz, jak ją dzielność ceni
Na stopniu przełożństwa: każdy to przyznaje,
Że przez Gałęcką konwent wileński powstaje,
Szczerpiąc bowiem obserwę i cnoty rozliczne,
Zwabiła Jezusowi osób grono liczne,
Z którymi wraz fortuny nabyła niemałe.
Świadkiem Pacowska Dżisna, dobra ziemskie stałe⁶⁰,
Świadkiem z rąk Białożora Kolno wykupione,
Halin⁶¹, Porudominie⁶² z zastaw uwolnione.
Jest za księstwa Gałęckiej Wiazyń⁶³ rozszerzony,
Jest ciężar dawnych długów przez nią wypłacony.
Kościół swoim dozorem w prętcę wystawiła,
W aparaty i srebro hojno przystroiła.
Kościoły też duchowne dziwnie adornuje,

[3v]

⁵⁹ Mikołaj Słupski, sufragan wileński w latach 1669–1693.

⁶⁰ Dzięki posagom Sybilli Pacówny i Anny Pacówny benedyktyнки nabyły majątki Dżisna, Ostrowiec, Dżeszkowszczyzna w dawnym powiecie Zawiejskim, por. D. C. Chodźko, Kościół i klasztor Panien Benedyktynek w Wilnie, s. 496–497.

⁶¹ Folwark Halin przekazany benedyktyńkom przez Piotra Wołłowicza, podkomorzego trockiego, w 1641 r.

⁶² Wieś na południe od Wilna w kierunku Rudnik; por. J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 185.

⁶³ Wiazyń, wieś w dawnym województwie mińskim, nabyta przez benedyktyнки za sumę 30.000 złp, por. D. C. Chodźko, Kościół i klasztor Panien Benedyktynek w Wilnie, s. 493.

Nauką i miłością one reguluje.
Których ma pod swym rządem więcej niż czterdzieści,
Ta się liczba po dwóch trzech w jednej celi mieści.
A wszystkie w obopólnej miłości mieszkają,
Gdyż starania cnej matki wygodę swą mają.
Spólnie się jedna drugiej modlitwie poleca,
Bo przykładem swej ksieni każda się zachęca
Do cnoty, do nabożeństwa. Jest bowiem zelatorką
Obszerwy zakonnej. Jest pilną promotorką
Chwały Boskiej. Lub jej jest przeszkodą zabawa,
Przecię jednak z siostrami w chórze często stawa,
Pocieszoną swą wizytą siostr chorych kuruje,
A z chorującymi wspólnie wewnątrz choruje.
Miłość swą macierzyńską wszystkim równo płaci,
Lecz i tu przełożeńskie powagi nie traci.
Łaskawość z surowością w niej moderunk [s] miewa,
Zważając czas z czasem, jak reguła opiewa.
Benedyktyni za jej rządów spowiednicy
Inszych ku zakonowi zasług, cnót kto zliczy?
Wprzód ręka pisząc, rozum pojmując ustanie,
Nim cną Gałęcką słać pocznie w księńskim stanie.
Ni też skromność wrodzona swej chwały znieść może,
Więc sam tą ksienię piastuj w hojnych łaskach, Boże,
Aby tak trzodą rządząc długoletnie żyła,
Potym z nią za Barankiem w wieczności tańczyła.

[4r]

Dedicatio

abo

Poświęcenie kościoła konwentualnego świętej Katarzyny, panny i męczenniczki wielbnych panien zakonu świętego Ojca Benedykta odprawiła się roku Pańskiego tysiąc siedemsetnego trzeciego dnia 9 Septembra przez jaśnie wielmożnego, najprzewielebniejszego jego mości księdza Konstantego Kazimierza Brzostowskiego, biskupa wileńskiego, opata mogielnickiego, za szczęśliwego rządu przewielebnej w Bogu jej mości panny Franciszki Gałęckiej, ksieni czwartej tego konwentu przy wielkiej

frekwencji znacznych prałatów i państw różnego stanu, na cześć i chwałę Imienia Maryi Panny, świętej Katarzyny, świętego Ojca Benedykta, świętego Romualda, świętej Scholastyki, świętego Kazimierza, świętej Franciszki; relikwie świętych męczenników w tymże kościele i w ołtarzach zachowane są te: świętego Altyna, świętego Adaukta i Felisissima, którzy to święci męczennicy, będąc dani za osobliwych patronów miejscu temu świętemu niech się przyczyniają do Boga, aby to, co jest na chwałę Bogu wystawiono, wiecznymi czasy bez naruszenia stało, a to, co jeszcze wcale nie jest dokończonego, mogło się dokończyć za wzbudzeniem pobożnych dobrodziejów do tego świętego uczynku.

[4v pusta]

Anniwersarz obłóczyn

[5r]

1. Roku 1682 dnia 16 Augusta obłoczyła się jej mość panna Anastazja Toł[ł]oczkoŃna, cześnikoŃna nowogrodzka, przy tych obłóczynach dano jej imię zakonne Ludwika
2. Roku 1683 dnia 26 Julii obłoczyła się panna Petronella JaskunowiczoŃna na konwierstwo, zakonne dano jej imię Anna.
3. Roku 1683 dnia 12 Octobra obłoczyła się jej mość panna Theodora Woynianka, kasztelanka nowogrodzka, wzięła zakonne przy obłóczynach imię Wiktoria.
4. Roku 1683 dnia 21 Novembra obłoczyła się jej mość panna Theodora Podbereska, wojewodzianka smoleńska, imię jej zakonne dano Rozalia.
5. Roku 1684 dnia 28 Maja obłoczyła się jej mość panna Krystyna NarszewiczoŃna, imię zakonne przy obłóczynach wzięła Antonina.
6. Roku 1685 dnia 10 Februarii obłoczyła się panna Anna FikoŃna, imię jej dano w zakonie Felicjanna.
7. Roku 1686 dnia 21 marca obłoczyły [s] się jej mość panna Joanna Strutyńska, dano jej imię Marcybella.
8. Roku 1686 dnia 23 Junii obłoczyła się jej mość panna Sybilla PacoŃna, podkomorzanka Wielkiego Księstwa Litewskiego, której imię dano zakonne Magdalena.
- 9-10. Tegoż roku i dnia wespół dwie rodzone siostry ich mości panny Sybilla i Ludwika BudberkoŃny, z których jednej dano imię zakonne

Eufrozyna, a drugiej zaś Consortia. Ta wystąpiła w roku 1687 dnia 1 Februarii, w wigilię N. Panny Gromnicznej.

[5v] 11. Roku 1687 dnia 10 Februarii obłoczyła się jej mość panna Felicjanna Dostojewska, zakonne imię przy obłóczynach wzięła Febronia.

12-15. Roku 1688 dnia 11 Julii w dzień kommemoracji św. O. Benedykta, na ten czas jeszcze celebrowanego święta, obłoczyły się razem ich mości panny Barbara Maciewiczówna, której imię zakonne Klementia, Barbara Zawołojówna, tej imię po obłóczynach Beatryka, Krystyna Zamszewiczówna, dano jej imię Barbara, Teresa Michałowska, imię wzięła w zakonie Teodora.

16. Roku 1690 dnia 8 Decembra na Niepokalanie N. Matki Bożej obłoczyła się panna Marianna Sugaydziówna na konwierstwo, zakonne imię wzięła przy obłóczynach Barbara.

17. Roku 1691 dnia 21 Novembra w dzień Ofiarowania Najświętszej Panny obłoczyła się jej mość panna Anna Pacówna, podkomorzanka Wielkiego Księstwa Litewskiego, której imię zakonne dano Marianna.

18. Tegoż dnia i roku wspólnie obłoczyła się jej mość panna Katarzyna Szumska, sędzianka grodzka wileńska, imię wzięła w zakonie Urszula.

19. Roku 1691 dnia 30 Novembra w dzień św. Jędrzeja obłoczyła się jej mość panna Teodora Przeradowska, podstolanka nowogrodzka, imię jej dano w zakonie Aleksandra.

20. Roku 1692 dnia 25 Novembra w dzień św. Katarzyny obłoczyła się jej mość panna Marcybella Pliskówna, majorówna J.K.M., dano jej imię przy obłóczynach Katarzyna.

[6r] 21-25. Roku 1695 dnia 21 marca w dzień św. Benedykta obłoczyły się razem ich mości panny Joanna Reytanówna, której imię w zakonie dano Sybilla, Teodora Pogorzelska, imię zakonne Benedykta, Helena Miladowska, imię w zakonie Febronia, Anna Aleksandrowiczówna, imię zakonne Helena, Regina Borodziczówna, imię w zakonie Krystyna.

26. Roku 1696 dnia 10 Junii w dzień święteczny obłoczyła się powtórnie jej mość panna Ludwika Budberkówna, której znowu dano w zakonie imię Wiktorja.

27. Roku 1696 dnia 2 Julii na Nawiedzenie Najśw. Panny obłoczyła się jej mość panna Ludwika Blinstrubówna, skarbnikówna wilkomierska, w zakonie przy obłóczynach dano imię Ludgarda.

28. Roku 1699 dnia 21 marca w dzień świętego ojca Benedykta obłoczyła się jej mość panna Izabella Siesicka, wojewodzianka mścislawska, której imię zakonne Abundancja.

29. Tegoż dnia i roku współ obłoczyła się jej mość panna Konstancja Hordziejewska, której imię dano zakonne Brygida.

30-31. Roku 1699 [dnia] 29 marca obłoczyły się współ ich mości panny Teresa Zenowiczówna, podkomorzanka połocka, której imię zakonne dano Kornelia, jej mość panna Katarzyna Tyszkiewiczówna, podkomorzanka słonimska, której imię zakonne dano Anna.

32. Roku 1699 [dnia] 25 Novembra w dzień świętej Katarzyny obłoczyła się jej mość panna Marianna Białozorówna, cześnikówna wiłkomierska, której imię zakonne dano Gertruda.

33. Roku 1700 dnia piątego Oktobra na święty Placyd obłoczyła się jej mość panna Katarzyna Gałęcka, miecznikówna połocka, której imię zakonne daną [s] Florencja. [6v]

34. Roku 1701 dnia 17 Aprila obłoczyła się jej mość panna Elżbieta Siesicka, wojewodzianka mścislawska, której imię zakonne dano Iluminata.

[7r-v puste]

Anniwesarz [s] profesji

[8r]

1. Roku 1685 dnia 10 Februarii w dzień św. Matki Scholastyki solenną czyniła profesję wielebna w Bogu panna Wiktoria Woynianka.

2. Roku 1685 dnia 5 Augusta profesowała się wielebna panna Rozalia Podbereska.

3. Roku 1685 dnia 2 Septembra czyniła profesję wielebna panna Ludwika Toł[ł]oczówna.

4. Roku tegoż i dnia współ z panną Ludwiką profesowała się wielebna panna Antonina Narszewiczówna.

5. Roku 1686 dnia 21 marca w dzień św. Benedykta profesowała się wielebna panna Felicjana Fikówna.

6. Roku 1687 dnia 10 Februarii profesję czyniła panna Anna Jaskunowiczówna konwerska.

7. Roku 1687 dnia 5 Oktobra w dzień św. Placyda solennie się profesowała wielebna w Bogu panna Magdalena Pacówna.

8. Roku tegoż i dnia [w]spólnie profesję czyniła wielebna panna Eufrozyna Budberkówna.
9. Roku 1688 dnia 21 marca profesowała się wielebna panna Febronia Dostojewska.
10. Roku 1688 dnia 19 Oktobra czyniła profesję wielebna panna Marcybella Strutyńska.
11. Roku 1689 dnia 24 Julii w niedzielę po św. Magdalenie profesowała się wielebna panna Klemencja Macewiczówna.
- [8v] 12. Roku 1689 dnia 24 Julii wspólnie z panną Klemencją profesowała się wielebna panna Beatryka Zawołojówna.
13. Roku tegoż i dnia czyniła profesję panna Barbara Zamszewiczówna.
14. Roku także tego i dnia razem z wyżej wyrażonymi pannami profesowała się panna Teodora Michałowska.
15. Roku 1691 dnia 15 Decembra czyniła profesję panna Barbara Sugaydziówna, konwerska.
16. Roku 1692 dnia 25 Novembra w dzień św. Katarzyny solenną czyniła profesję wielebna w Bogu panna Marianna Pacówna.
17. Roku tegoż i dnia wspólnie profesowała się wielebna panna Urszula Szumska.
18. Roku 1692 dnia 6 Decembra w dzień św. Mikołaja profesowała się wielebna panna Aleksandra Przeradowska.
19. Roku 1693 dnia 25 Novembra czyniła profesję wielebna panna Katarzyna Pliskówna.
- 20-23. Roku 1696 dnia 2 Julii na święto Najświętszej Panny Nawiedzenia czyniły razem profesję solenną panna Benedykta Pogorzelska, panna Febronia Miladowska, panna Helena Aleksandrowiczówna, panna Krystyna Borodziczówna.
- 24-26. Roku 1697 dnia 1 Septembris w pierwszą na ten czas niedzielę Septembra na święto Aniołów Stróżów czyniły profesję panna Sybilla Reytanówna, panna Wiktoria Budberkówna, panna Ludgarda Blinstrubówna.
- 27-28. Roku 1700 dnia piątego Oktobra na święty Placyd czyniła profesje panna Abumdancja [s] Siesicka, tegoż dnia i panna Brygida Hordziejewska.

29. Roku 1701 dnia 10 Aprila czyniła profesję panna Giertruda Biało- [9r]
zorówna.

30. Roku 1701 dnia 9 Oktobra czyniła profesję wielebna panna Florencja
Gałęcka.

31. Roku 1702 dnia 6 Augusta czyniła profesję wielebna panna Ilumita
[s] Siesicka.

32-33. Roku 1703 dnia 16 Oktobra czyniły profesję wielebna panna
Kornelia Zenowiczówna [i] panna Anna Tyszkiewiczówna.

[9v pusta]

Anniwersarz konsekracji

[10r]

Roku 1688 dnia 8 Junii na trzeci dzień Zesłania Ducha Świętego
jaśnie wielmożny, najprzewielebniejszy w Bogu jego mość ksiądz Kon-
stanty Kazimierz Brzostowski, biskup wileński, konsekrował razem
wielebnych panien siedem, to jest:

1. wielebną pannę [E]leonorę Odyńcównę,
2. wielebną pannę Kolumbę Czarniecką,
3. wielebną pannę Wiktorię Woyniankę,
4. wielebną pannę Scholastykę Woyniankę,
5. wielebną pannę Anielę Broniszównę,
6. wielebną pannę Magdalenę Pacównę,
7. wielebną pannę Eufrozyne Budberkównę.

Roku 1695 dnia 16 Oktobra w niedzielę tenże jego mość ksiądz
biskup konsekrował sześć panien, to jest:

1. wielebną pannę Florentynę Kościałkowską,
2. wielebną pannę Rozalię Podbereską,
3. wielebną pannę Ludwikę Toł[ł]oczkównę,
4. wielebną pannę Antoninę Narszewiczównę,
5. wielebną pannę Felicjanę Fikównę,
6. wielebną pannę Marcybellę Strutyńską.

Roku 1701 dnia 21 Septembra w dzień świętego Mateusza, tenże
jego mość ksiądz biskup wileński konsekrował osiem panien, to jest:

- wielebną pannę Klemencję Macewiczównę,
- wielebną pannę Teodorę Michałowską,
- wielebną pannę Katarzynę Pliskównę,

[10v]

wielebną pannę Aleksandrę Przeradowską,
wielebną pannę Mariannę Pacównę,
wielebną pannę Urszulę Szumską,
wielebną pannę Benedyktę Pogorzelską,
wielebną pannę Wiktorię Pudberkównę [s].

[11r]

Anniversarz siostr zmarłych

1. Roku 1682 dnia 21 Aprila w Bogu przewielebna jej mość panna Joanna Grużewska, ksieni trzecia od fundacji tego konwentu, pożegnała ten świat w Wiazyniu.
2. Roku 1682 dnia 15 Decembra umarła w Bogu wielebna panna Katarzyna Tryźnianka, konsekratka.
3. Roku 1684 dnia 25 Oktobra umarła w Bogu wielebna panna Krystyna Gruździówna, konsekratka.
- [14]. Tegoż roku dnia 23 Februarii umarła wielebna panna Krystyna Rudominówna, przeorysza.⁶⁴
4. Roku 1688 dnia 23 maja [umarła] wielebna panna Elżbieta Kochańska.
5. Roku 1691 dnia 31 Januarii umarła w Bogu wielebna panna Ludgarda Winkówna, suppriorissa.
6. Roku tegoż dnia 23 Augusta [umarła] wielebna panna Benedykta Gałęcka.
7. Roku 1693 dnia 17 marca umarła w Bogu wielebna panna Gertruda Wolińska, kantorka.
8. Roku 1694 dnia 21 Maii umarła w Bogu wielebna panna Febronja Dostojewska, profeska.
9. Roku 1695 dnia 13 Novembra umarła wielebna panna Anna Jaskonówna [s], konwerska.
10. Roku 1696 dnia 27 marca umarła w Bogu wielebna panna Wiktorja Woynianka, suppriorissa.
11. Roku 1696 dnia 8 Maii umarła w Bogu wielebna panna Katarzyna Sadowska, konsekratka. Lat w zakonie żyła sześćdziesiąt dwa.

⁶⁴ Zapiska dopisana na marginesie właściwego tekstu.

12. Roku 1698 dnia 6 Julii umarła w Bogu wielebna panna Justyna Dałgierdówna [s], konsekratka.
13. Roku 1700 dnia 4 Januarii umarła w Bogu wielebna panna Florentyna Kościałkowska, konsekratka.
15. Roku 1701 dnia Decembra 1 umarła w Bogu wielebna panna [11v] Jadwiga Małachowska, konwerska.
16. Roku 1703 dnia 23 Februarii umarła w Bogu wielebna panna Klemencja Macewiczówna.
17. Roku 1703 dnia 18 Aprila umarła w Bogu wielebna panna Katarzyna Pliskówna.

Roku 1704 dnia 13 Septembra

1. Zeszła z tego świata świętej pamięci przewielebna w Bogu jej mość panna Franciszka Gałęcka, ksieni czwarta konwentu wileńskiego Z[akonu] Ś[więtego] O[jca] B[enedykta] roku i dnia wzwyż położonego.
2. Tegoż roku dnia 11 Nowembra umarła w Bogu wielebna jej mość panna Aleksandra Przeradowska, konsekratka.

SUMMARIES

CATHOLIC PIETY IN VILNIUS IN THE LATE 14TH – MID-15TH CENTURIES

DARIUS BARONAS

The study of Christianity and Church history in Lithuania has made considerable advances during the last two decades. Recently quite a lot of work dedicated to such topics as the Christianization of Lithuania, the history of separate dioceses and parishes as well as of the clergy has been done. Lithuanian archaeologists have recently written a number of works on topics related to Christianization. However, there is still an acute shortage of investigations into the religious activities of the townspeople of Lithuania in the later middle ages. Such a state of affairs is due to the extremely scanty survival of written sources. To some degree this state of affairs is also due to the lack of a scholarly tradition focused on the religious experiences of townspeople living in the towns of medieval Lithuania. This paper intends to add to this tradition by paying attention to the churches and the piety of Vilnius residents from the end of the 14th to the mid-15th centuries. Bringing the chronology of the establishment of the first Roman Catholic churches in Vilnius up to date, it turned out that six churches were constructed in the period under consideration. Taking into account that Vilnius was still a relatively small town (even by medieval standards), these constructions may conjure up the image of Vilnius as a town immersed in a construction boom. The newly-built churches indicate the relatively sharp increase in the Roman Catholic population after the conversion of Lithuania in 1387, a process that is also borne out by recent archaeological research. The building of the churches also stimulated the introduction of new technologies related to construction work and church liturgy (e.g. roof tiles, glasswork,

organs and the like). The demand for such items encouraged a skilled workforce to travel to and settle in Vilnius. One can state that the Roman Catholic way of life as practiced in its basic forms elsewhere in Latin Europe of the time took root in Vilnius with no delay. Parish communities, processions, indulgences and (two) fraternities became part and parcel of 15th century Vilnius. The study of indulgences revealed that the parish church of St John the Evangelist was the place in which the feasts related to the Easter period played the most prominent part in the annual liturgical cycle, while the feasts related to the cult of the Virgin Mary were registered in the most pronounced way in the Vilnius Franciscan church of the Assumption of Our Lady *in Arena*. The cathedral of Vilnius offered its devout visitors the same indulgences in both cases. In Vilnius, as elsewhere in Roman Catholic towns, the most popular pageants were the Corpus Christi processions. The peculiarity of the situation in Vilnius in terms of religious diversity must be seen in the fact that there was a quite numerous community of Greek Orthodox (Ruthenian) believers in the capital of Lithuania. Their presence constituted a source of concern for the Roman Catholic hierarchs, who were eager to see them in unity with the Roman Catholic Church. Thus, the display of Roman Catholic piety was far from being just an internal affair of the local Roman Catholic community. It is clear that the Roman Catholic activities did elicit some interest in the Roman Catholic rite among the Orthodox believers. It seems likely that it is impossible to say the same thing with regard to the rank and file Roman Catholic believers only due to the lack of pertinent source material.

The appendix contains a publication of the charter of privileges (issued on 11 February 1454) by which Bishop Nicholas of Vilnius confirmed the existence of the fraternity at St. John of Vilnius and granted its members a forty-day indulgence with concomitant stipulations added or repeated by eleven other bishops from neighboring and more distant dioceses in the second half of the 15th century. The original parchment is kept at the Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin (Dahlem).

UNFILLED HOPES: COMPLAINTS ABOUT CANCELLED
BETROTHALS IN THE CONSISTORY OF THE VILNIUS
DIOCESE IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY

KAROLIS TUMELIS

Relying on the up to now sparsely in Lithuania's historiography used complex of sources of the Consistory of the Vilnius diocese, the article analyzes the cases about cancelled betrothals judged in this court in the second half of the 18h century. In this category are included not only those cases when there were concrete agreements between both sides about the future weddings, but also seductions after making a promise to marry. As the carried out investigation showed in one or another case the church court first of all sought to confirm the main principle of Catholic marriage – free will. Relying on the Catholic marriage doctrine, the formation of a marriage on a free will basis was an essential condition for the validity of the marriage itself, so therefore any coercion forming the marriage was in essence an action making it void. Therefore, in the cases of both seduction as well as of cancelled betrothals in the narrow sense, first of all one sought to adopt such a judgement, which primarily would not injure the conditions of this fundamental marriage. In the decisions adopted in the second half of the 18th century one can see that the seducers usually were not forced to marry their seduced women, but could choose – either to marry or to ensure the material welfare of children born from such relations. The same principle was held also in settling disputes over cancelled betrothals – the pressure to fulfill earlier promises was avoided. One can believe that such a meagre from the point of view of the Church assigned value of betrothals should have been tied to the for a long time spread opinion in historiography according to which in the long term the value of civil agreements related to marriage decreased *in facie ecclesiae* in regard to formed marriages.

THE TEMPORARY COADJUTORS OF THE CATHEDRAL
CHAPTER OF THE VILNIUS DIOCESE IN THE 19TH
CENTURY: GENESIS, TRAITS OF DEVELOPMENT,
PERSONALITIES

ALDONA PRAŠMANTAITĖ

The temporary coadjutors of the Cathedral Chapter – a specific trait of the development of the Vilnius diocese in the 19th century, conditioned by the policies of the Russian Empire carried out in regard to the Catholic Church. After the government of the Russian Empire in the territories it occupied after the partition of the Republic of Both Nations forbade dioceses to maintain direct relations with the Apostolic See, the tradition to appoint coadjutors of the members of the cathedrals' capitulas with the right *cum futura successione*, reserved for the pope ended. Administrator of the Vilnius diocese Strojnovski made use of the situation that developed in the Cathedral Chapter as a pretext in place of the former coadjutors *cum futura successione* that existed until the partitions of the state to appoint temporary ones. Strojnovski confirmed the prepared in 1810 provisions for Temporary Coadjutors. The provisions were not presented to the Highest Government of the Empire for confirmation. The legal norm the compliance to which was required for the Chapter as a corporation, as well for each of its members, became the decision of the Chapter when they were entered into the statutes of the Chapter. The government of the Empire tolerated the appointment of temporary coadjutors as long as the imperial decree issued in 1798 by which the right to appoint the members of the Chapter's coadjutors was reserved for the bishop was valid.

The first temporary coadjutors to the capitula of the Vilnius cathedral were installed in 1810, the last – in 1827. During this period 16 clergymen were nominated as temporary coadjutors, 2 of them two times. One of the clearest traits of the group of the temporary coadjutors was education (in addition to the diocesan seminaries a majority had studied at or graduated from Vilnius University). A no less important feature to the collective portrait of this group was the ambition to climb the stairs of a Church career. The

prelates and canons of the Chapter chose as their coadjutors active persons as a rule already having experience in priestly service and having a position in Church structures. A majority of them used their service as temporary coadjutors as the opportunity to become real members of the Chapter.

The course of the nominations of the temporary coadjutors was abolished on the initiative of the imperial government in the first half of 1828. It was sought urgently to create the impression that the abolishment of the duties of temporary coadjutors, or more precisely of the nominations to these duties was the will of the clergy of the Chapter or possibly of the archbishop metropolitan. The statement about the reestablished direct relations of some churches with the Apostolic See and therefore, supposedly, the disappearing need to change the coadjutors *cum futura successione* with temporary ones, presented as the main argument, conditioning the abolishment of the process of the nominations of temporary coadjutors was clearly demagogic. The abolishment of the duties of the Temporary Coadjutors of the Vilnius cathedral Chapter initiated by the government of the Russian Empire should be accurately evaluated as one of the first expressions of the anti-Catholic policies carried out by the imperial government in the territories annexed by the Russian Empire after the partitions of the Republic of Both Nations making use of the hierarchy of the Catholic Church.

THE NETWORK OF MEN'S MONASTERIES IN THE
DIOCESE OF THE SAMOGITIANS AT THE END OF THE
18TH – THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

ALGIMANTAS KATILIUS

The actions of the institutions of the Russian Empire's government determined the change in the network of the men's monasteries in the Diocese of Samogia at the end of the 18th century – beginning of the 20th century. Due to the actions of the Russian government the number of men's monasteries decreased and at the beginning of the 20th century only one monastery remained active. From

the end of the 18th century until the middle of the 19th century there were 15 men's monasteries in the Diocese of Samogitia. In the middle of the 19th century after joining part of the monasteries of the Diocese of Vilnius to the Diocese of Samogitia the number of monasteries increased by four. Therefore, in the whole Diocese of Samogitia in the 19th century there were 19 monasteries, which represented 8 orders: the Augustines, Benedictines, Friars Minor of the Observance (Bernardines), Dominicans, Carmelites of the Old Observance, Piarist Fathers, Friars Minor Conventual and St. Rochus friars. The Bernardines had the most monasteries even 8, the Carmelites of the Old Observance – 4, the Dominicans – 3, St. Rochus friars – 2 and the Augustines, Benedictines, Piarists, and Friars Minor Conventual one each. In 1832 6 monasteries were closed, in the period 1850–1889 12 monasteries were closed.

The greatest number of monks in all the monasteries, except for the two monasteries of St. Rochus friars, was in 1828 – 191 monks. From the end of the 18th century until the middle of the 19th century the Bernardines had the most monks. The Benedictines in Pašaltuonys had the fewest monks, until the closing of the monastery every year there were only two monks. After the suppression of the 1863–1864 uprising, when the majority of the monasteries were closed, the number of monks in the not closed monasteries increased. However, by not allowing new monks to be admitted their number decreased each year, until only one monk remained in the only not closed Bernardine monastery in Kretinga. In 1912 new monks were admitted into the Kretinga monastery.

The larger monasteries had schools. Some monasteries maintained high schools and district schools, as for example the Bernardine monastery in Telšiai, the Dominican monastery in Žemaičių Kalvarija, the Carmelites of the Old Observance monastery in Kolainiai. Larger or smaller hospices were operated by the monasteries, even though the foundations for them were not assigned everywhere. According to the existing data in the first half of the 19th century all the monks were of noble origin. In the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century, in addition to the nobles there were a few monks of peasant origin. From a geographic point of view most came from Lithuanian districts.

SUMMARIES

THE BASILIAN PASSION OF
THE THREE MARTYRS OF VILNIUS

DARIUS BARONAS

This is the edition of the Latin passion of the Three martyrs of Vilnius, also known as the Orthodox Saints Anthony, John and Eustathius († c. 1347), that is preserved in the so-called “Manuscript of Metropolitan Leo Kiszka” dating from the first half of the 18th century. This manuscript is kept at the Central State Historical Archives of Ukraine in L’viv: Фонд №201–опис №4–од. зб. №421. A comparative textual analysis of the text has revealed that this passion has no relation to the Roman Catholic redaction of the passion of the same martyrs, published in the *Acta Sanctorum (Aprilis tomus secundus)*. Both of them rely on the text belonging to the East Slavic redaction. The passion published here represents an independent reworking of the basic text by a bookman, who felt at home within both Latin Catholic and Greek Orthodox ecclesiastical and cultural traditions. The textual features have allowed us to characterize this text as representing yet another – Basilian – redaction of the passion, along with South Slavic, East Slavic and Roman Catholic ones.

REGISTER OF THE INVESTITURES, VOWS AND
CONSECRATIONS OF THE BENEDICTINE NUNS IN
VILNIUS AT THE END OF THE 17TH CENTURY. ABOUT
THE NEED TO CONTINUE PROSOPOGRAPHIC
RESEARCH

RAFAŁ WITKOWSKI

This is the edition of the register (“Anniwersarz”) of the investitures, vows and consecrations of the Benedictine nuns in Vilnius covering the years 1682–1704 (basically the administration of abbess Franciszka Gałęcka), stored

SUMMARIES

in the Manuscript Department (F. 3–243) of the Vilnius University Library. Its information about the Vilnius Benedictine Sisters supplement and correct the information provided in Małgorzata Borkowska's OSB dictionary (*Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, vol. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie i ziemie ruskie Korony Polskiej*, Warszawa: Wydawnictwo DIG, 2008). Moreover, this source tells us the complex history of the election of the abbess, presents laudatory verses in her praise, gives information about the consecration of St. Catherine's church that took place in 1703.

APIE AUTORIUS

DARIUS BARONAS – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto LDK istorijos skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: Lietuvos christianizacija XIII–XVIII a., Europos Viduramžių istorija ir šaltinotyros klausimai. Kelių monografijų ir daugelio mokslinių straipsnių autorius.

El. paštas: darius.baronas@istorija.lt

ALGIMANTAS KATILIUS – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus mokslo darbuotojas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: Katalikų Bažnyčios Lietuvoje istorija XIX–XX a., Užnemunės istorija XIX a. Naujausia knyga: *Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys* (2016).

El. paštas: algimantas.katilius@istorija.lt

ALDONA PRAŠMANTAITĖ – istorikė, humanitarinių mokslų habilituota daktarė, Lietuvos istorijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių interesų kryptys: krikščionybės, kultūros ir švietimo istorija XIX–XX a. Be daugelio mokslinių straipsnių, paskelbė monografijas *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis* (2000), *1863 metų sukilimas ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje* (2014), parengė *Motiejaus Valančiaus Namų užrašus* (2003), *Adomo Stanislovo Krasinskio Atsiminimus* (2013), sudarė straipsnių rinkinį *Dvasininkija ir 1863 m. sukilimas buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemėse* (2009).

El. paštas: aldona.prasmantaitė@istorija.lt

S. C. ROWELL – humanitarinių mokslų daktaras (PhD Cantab.), Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus vy-

resnysis mokslo darbuotojas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XIV–XVI a., Vėlyvųjų Viduramžių LDK ir Lenkijos politinė ir socialinė istorija. Svarbiausi pastarųjų metų darbai: *The Conversion of Lithuania: From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians* (Vilnius 2015; bendraautoris D. Baronas); *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae: Vilniaus Kapitulos archyvo Liber IIb atkūrimas* (Vilnius, 2015).

El. paštas: karunakalv@yahoo.co.uk

KAROLIS TUMELIS – Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus doktorantas. Mokslinių tyrimų sritis: LDK santuokos ir šeimos istorija. Rengia disertaciją tema „Katalikiškos santuokinės doktrinos sklaida ir funkcionavimas Lietuvos bažnytiniuose teismuose XVI a. antroje pusėje – XIX amžiaus 5-ame dešimtmetyje“.

El. paštas: karolis.tumelis@gmail.com

RAFAŁ WITKOWSKI – habilituotas humanitarinių mokslų daktaras, Poznanės Adomo Mickevičiaus universiteto profesorius ir Istorijos fakulteto prodekanas. Viena mokslinių interesų sričių – Lenkijos ir LDK vienuolių (benediktinų, cistersų, kartūzų, kamaldulių, dominikonų, trinitorių) istorija. Monografijos *Jerzy Schwengel (1697–1766). Przeor kartuzji kaszubskiej i dziejopis Kościoła* (2004) autorius.

El. paštas: rwitkows@amu.edu.pl

ATMENA AUTORIAM

Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio ir Bažnyčios istorijos studijų redakcinės kolegijos laikosi požiūrio, kad autoriai neturi būti formaliais reikalavimais varžomi rinkdamiesi jų metodologiją, siekius, individualų stilių, požiūrį į mokslinių publikacijų paskirtį atitinkantį diskurso tipą (straipsnio struktūrą, argumentavimo modelį). Tačiau vienu ar kitu būdu mokslo straipsnyje privalu suformuluoti tyrimų tikslą, nurodyti uždavinius, įvardyti objektą, metodą, aptarti nagrinėjamos problemos ištirtumo laipsnį. Įprasta, kad mokslinėse publikacijose nurodomi šaltiniai, rūpinamasi citavimo tikslumu, pateikiami ir pagrindžiami tyrimų rezultatai, daromos išvados.

Tekstai ir jų priedai priimami tik elektroniniu pavidalu (el. paštu ar asmeniškai įteikiant laikmeną; dėl išimčių būtina tartis su vyriausiuoju redaktoriumi); pageidautina pateikti ir vieną egzempliorių išspausdintos medžiagos. Failai rengiami *Microsoft Office* ir su juo suderinamomis programomis (formatai: *.doc, *.rtf, *.xls, *.vsd; *Word 2007–2013* failai *.docx etc. pateikiami išsaugoti *.doc etc. formatu), iliustracijos – programomis, kurios leidžia išsaugoti medžiagą formatais: *.gif, *.jpg (*.jpeg), *.tif, pastaruoju formatu – be suspaudimo. Tekstas rengiamas pagal lietuviškus rašmenų kodavimo standartus, kuriuos palaiko *Microsoft Office 2000* ir vėlesnės versijos, šriftais *Times New Roman* arba *Palemonas*, 12 pt dydžiu, 1,5 li intervalu.

Jei siūlomos medžiagos (straipsnių ir šaltinių publikacijų) apimtis viršija 1 autorinį lanką (40 000 spaudos ženklų), dėl galimybės ją paskelbti reikia tartis su vyriausiuoju redaktoriumi. Į autorinį lanką įeina straipsnio tekstas, priedai (šaltiniai, lentelės, schemas, žemėlapiai ir pan.), iliustracijos, santrauka. Publikaciją sudaro faksimilė ar originalo perrašas, grindžiamas sistemiskais ir atskiroje komentaru padalioje aptartais principais, esant reikalui – vertimas į lietuvių kalbą ir tekstologiniai bei dalykiniai (istoriniai, kalbiniai ir kt.) komentarai.

Lietuvos akademinuose ir kultūriniuose leidiniuose pamažu nusistovint bendriesiems mokslinio aparato principams, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* ir *Bažnyčios istorijos studijos* laikosi toliau aptartos citavimo, nuorodų pateikimo ir literatūros sąrašo sudarymo tvarkos, kurią primygtinai rekomenduojame mūsų autoriams.

1. Cituojant lietuvišką šaltinį, citata žymima kabutėmis, kitakalbės citatos pateikiamos kursyvu. Cituojant kabutėse skyrybos ženklas (kablelis, taškas) po citatos rašomas už kabučių, pvz., *A a a „b b b“*. Tik tuomet, kai sakinyje ir prasideda, ir baigiasi citata, skyrybos ženklas rašomas prieš paskutinę kabutę, pvz., „*A a a, a a a.*“ Vidinės kabutės rašomos viengubos, pvz., „*A a a 'b b b' a a a.*“

1.1. Kai citata yra didesnė apimties negu kelios eilutės, ji iškeliamą į atskirą

pastraipą. Iškeltinės citatos pateikiamos be kabučių, jos atskiriamos tarpu tarp eilučių ir renkamos mažesniu ar kitu šriftu.

1.2. Visos darbo autoriaus korekcijos citatoje žymimos laužtiniais skliaustais [---]. Pateikiant citatą ne nuo sakinio pradžios, ji pradedama rašyti mažąja raide, pradžioje daugtaškis nerašomas. Kai citata baigiama anksčiau nei cituojamo sakinio pabaiga, po jos rašomas daugtaškis laužtiniuose skliaustuose [...].

1.3 Citatas kitomis kalbomis rekomenduojama pateikti išverstas į lietuvių kalbą. Prireikus citatos pateikiamos ir originalo kalbomis, tada jas rekomenduojama išversti.

2. Metai rašomi arabiškais skaitmenimis ir santrumpa *m.*, pvz., *1861 m.*; dešimtmečiai rašomi arabiškais skaitmenimis arba visu žodžiu, pvz., *8-as dešimtmetis* arba *aštuntas dešimtmetis*, *7-ame dešimtmetyje* arba *septintame dešimtmetyje*; amžiai rašomi romėniškais skaitmenimis ir santrumpa *a.*, pvz., *XVI a.*; kai laiko tarpas rašomas pilnai, tarp arabiškų ir romėniškų skaitmenų rašomas ilgasis brūkšnys be tarpelių, pvz., *1815–1831 m.*; *VI–XX a.*; kai metai pateikiami skliausteliuose, santrumpa *m.* nerašoma, pvz., *(1900)* arba *(1579–1832)*.

2.1. Pilna data gali būti rašoma ilguoju arba trumpuoju būdu. Trumpuoju būdu rašoma arabiškais skaitmenimis tokia tvarka: metai, mėnuo, diena; skaičiai atskiriami trumpais brūkšneliais, pvz.: *1987-06-16*. Ilguoju būdu metai ir diena rašoma arabiškais skaitmenimis su santrumpomis *m.* ir *d.*, mėnuo visu žodžiu, pvz., *1987 m. birželio 16 d.*

3. Lotynišku alfabetu rašyti asmenvardžiai pateikiami originalo rašybos forma su pilnais vardais, kitais alfabetais užrašyti asmenvardžiai transliteruojami į lotynišką alfabetą pagal Lietuvių kalbos komisijos patvirtintas taisykles. Pirmą kartą paminėjus pilną asmenvardį, toliau rašoma tik pavardė, o esant reikalui (kai sutampa kelių asmenų pavardės) – pavardė su inicialu. Dievų, šventųjų, karalių, imperatorių, kunigaikščių, popiežių, kardinolų, arkivyskupų ir vyskupų vardai tradiciškai rašomi lietuviškai.

4. Nelietuviški vietovardžiai pateikiami pagal dabar nusistovėjusią tvarką – transkribuoti lietuviškai, vadovaujamas Lietuvių kalbos komisijos nutarimais. Klaidingai ar pagal senąsias normas parašyti vietovardžiai – pagal dabartinę vartoseną. Sutrumpintos vietovardžių formos rašomos pilnos. Išimtiniais atvejais paliekama originalo rašyba, kai vietovardžio tarimas ir rašymas lietuviškoje literatūroje įvairuoja, turi seną tradiciją arba yra visiškai nežinomas, neįtrauktas į žinytus ar enciklopedijas.

5. Didžiąja raide rašomi tikriniai vardai ir išskirtinę reikšmę turintys pavadinimai bei terminai. Jeigu juos sudaro daugiau nei vienas žodis, didžiąja raide rašomi visi žodžiai, pvz., *Bažnyčia*, *Švč. Gailestingumo Motina*, *Vulgata*, *Lietuvos Vyskupų Konferencija*, *Šventasis Tėvas*, (*šv.*) *Mišios*.

5.1. Religinų bendrijų pavadinimuose didžiosiomis raidėmis rašomi visi pavadinimo žodžiai, pvz.: *Romos Katalikų Bažnyčia*, *Evangelikų Liuteronų Bažnyčia* ir kt.

6. Knygų ar kitų leidinių, filmų, paveikslų, įmonių pavadinimai tekste rašomi

kursyvu, išskyrus tuos atvejus, kai pastarieji teikiami išplėstiniu būdu, tai yra su bendrinio žodžiu ar santrumpa ir simboliniu pavadinimu kabutėse, pvz., uždaroji akcinė bendrovė „Sapnas“. Straipsnių, eilėraščių ar teksto smulkesnių dalių pavadinimai rašomi kabutėse.

7. Lotynišku alfabetu rašyti institucijų pavadinimai tekste išverčiami, prirėkus skliaustuose ar išnašoje kursyvu pateikiant originalią formą. Simboliniai pavadinimai rašomi originalo forma, kitais alfabetais užrašyti asmenvardžiai transliteruojami į lotynišką alfabetą.

8. Išnašos numeruojamos arabiškais skaitmenimis; išskyrus atvejį, jei tekste yra viena išnaša, ji gali būti pažymėta žvaigždute; taip pat panašiu būdu galima išskirti teksto turinui nepriklausančią išnašą, pvz., nuorodas apie tekste pristatomo tyrimo rėmimą, projektą, kurio metu parengtas tekstas ir kt. Tekste išnašos ženklas dedamas prieš skyrybos ženklą, pvz., ---¹; „---“¹. Iškeltinėje (atskira pastraipa teikiamoje) citatoje išnašos ženklas dedamas po paskutinio skyrybos ženklo. Straipsnyje ar publikacijoje (jos komentare) taikoma ištisinė išnašų numeracija.

9. Bibliografija (šaltiniai, literatūra) teikiama išnašose. Kitakalbių leidinių aprašas pateikiamas originalo kalba ir rašmenimis; nelotyniško alfabeto antraštiniai duomenys transliteruojami į lotynišką alfabetą, antraštiniai duomenys kirilica pateikiami originalo forma arba transliteruoti į lotynišką alfabetą. Esant reikalui laužtiniuose skliaustuose galima pateikti pavadinimo ar kitų duomenų vertimą į lietuvių kalbą.

9.1. Duomenys leidinio aprašui imami iš leidinio antraštinio puslapio ir pateikiami be sutrumpinimų ar korekcijų. Esant reikalui, nuorodos į senuosius ir retuosius leidinius (konkrečius egzempliorius) bei archyvinę medžiagą gali būti pateikiamos kaip išsamus antraštinių bei kitų (fizinės būklės, įrišimo, saugojimo vietos, signatūros, nuosavybės) duomenų aprašas. Tokiu atveju dera perteikti antraštinio puslapio grafinius duomenis – didžiųjų ir mažųjų raidžių skirtumą, ligatūras, įkypu brūkšnių pažymėti antraštinio teksto skaidymą eilutėmis ir kt.

9.2. Knygų ir kitų leidinių apraše pirmiausia nurodoma autoriaus pilnas vardas (vardai) ir pavardė; skyrybos ženklais neskiriama. Toliau nurodomas knygos pavadinimas kursyvu; atskiriamas kableliu. Toliau nurodoma leidimo vieta (ne daugiau du miestai), leidykla ar leidėjas (senųjų leidinių – spaustuė), metai. Leidimo vieta nuo leidyklos ar leidėjo atskiriama dvitaškiu; leidėjas nuo metų atskiriamas kableliu. Knygos puslapis nurodomas po metų; atskiriamas kableliu ir rašomas po lietuviškos santrumpos *p.*:

Antanas Tyla, *Garšvių knygnešių draugija*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 10.

9.3. Kai knygos ar straipsnio autoriai yra keli, jie nurodomi atskiriant kableliu. Kai knygos ar straipsnio autorių arba sudarytojų yra daugiau negu trys, nurodomas tik pirmasis ir santrumpa laužtiniuose skliaustuose *ir kt.* Kai knygos antraštiniame puslapyje autorius nėra iškeltas į priekį, nėra įrašytas arba tik spėjamas, jį aprašo pradžioje galima nurodyti laužtiniuose skliaustuose; atskiriama kableliu:

Algė Jankeviėienė, Marija Kuodienė, *Lietuvos mūrinės kopytėlės: Architektūra ir skulptūra*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004.

Adomas Butrimas [ir kt.], *Žemaiėių Kalvarija: Vienuolynas, bažnyėia ir Kryžiaus kelio stotys*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.

[Pranciškus Šrubauskis], *Baėsas Sirdies pas Pona Dieva, Szweėciausy Marya Panna yr Szweėntus Danguy Karalaujencius, Szaukiancis Par Giesmes*, Wilniuy: Drukarnioy K. J. M. pri Akademios, 1793.

9.4. Jei autorius yra pasirašęs slapyvardžiu, jis irgi apraše nurodomas laužtiniuose skliaustuose prieš slapyvardį; skyrybos ženklų neskiriama:

[Mykolas Krupaviėius], *Ko siekia L. krikščionių demokratų blokas Steigiamajam Seime*, Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1920.

[Justinas Staugaitis] Meškus, *Katalikų tikėjimas ir jo priešai*, Seinai: Laukaiėio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės spaustuvė, 1908.

10. Kai knyga ar leidinys turi prasminę paantraštę, tai ji nurodoma po pavadinimo ir rašoma kursyvu kaip ir pavadinimas; atskiriama dvitaėkiu:

Vytautas Merkys, *Motiejus Valanėius: Tarp katalikiėškojo universalizmo ir tautiėškumo*, Vilnius: Mintis, 1999.

10.1. Kai knyga ar leidinys turi paantraštę, nurodanėią tos knygos ar leidinio žanrą, tai ji nurodoma po pavadinimo ir rašoma staėiai; atskiriama dvitaėkiu:

Kristina Maėiulytė, *Kad tėvynė gyvuotų...: XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikėtijos proginiai pamokslai*: Monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

11. Kai vienoje išnaėoje nurodomi keli to paties autoriaus veikalai, autorius antrą ir kitus kartus nurodomas pilnu vardu ir pavarde:

Jurgis Lebedys, *Simonas Staneviėius*: Monografija, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955; Jurgis Lebedys, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. vieėajame gyvenime*, sudarytoja Vanda Zaborskaitė, Vilnius: Mokslas, 1976; Jurgis Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, parengė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1977.

12. Kai knygoje ar leidinyje niekur nėra nurodyta leidimo vieta, metai, tai žymima santrumpomis laužtiniuose skliaustuose, pvz., be vietos – [s. l.], be metų – [s. a.]; rekonstruota tikroji kontrafakcijų leidimo vieta ir metai nurodomi laužtiniuose skliaustuose, pvz., [Bitėnai: M. Jankaus spaustuvė, 1896].

13. Kai knyga ar leidinys turi sudarytoją, rengėją, vertėją ir pan., jis, jo pareigos (funkcija) ir iš kokios kalbos versta nurodoma po pavadinimo tokia pilna formuluote, kokia yra pažymėta cituojamoje knygoje, ir rašoma staėiai; atskiriama kableliu:

Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje XIX a. – XX a. pradžioje, sudarytojas Rimantas Vėbra, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 201.

Mindaugo knyga: Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių, parengė ir į lietuvių kalbą išvertė Darius Antanavičius, Darius Baronas, Artūras Dubonis (atsakomasis sudarytojas), Rimvydas Petrauskas, Vilnius: LII leidykla, 2005, p. 105.

14. Keliatomio leidinio tomas žymimas lietuviška santrumpa *t.* po bendrojo pavadinimo ir arabišku skaitmeniu; atskiriamas kableliu. Tomo ar dalies pavadinimas rašomas kursyvu; atskiriamas dvitaškiu:

Zigmas Zinkevičius, *Rinktiniai straipsniai*, t. 2: *Valstybė ir kalba. Senųjų raštų kalba. XVIII–XIX a. rašomoji kalba. XX amžius. Rytų Lietuva*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2002, p. 59.

15. Kai leidinys priklauso kokiai nors serijai, paprastai išnašose tai nežymima, tačiau, esant reikalui, ji nurodoma skliaustuose prieš leidimo vietą: pateikiama santrumpa *ser.*, serijos pavadinimas kursyvu, po kablelio serijos tomas arba numeris; atskiriama kableliu:

Alsėdžiai, sudarytojai Adomas Butrimas, Liepa Griciūtė, (ser. *Žemaičių praeitis*, 10), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002.

15.1. Kai leidinys turi redakcinę kolegiją arba priklauso serijai, turinčiai redakcinę kolegiją, redakcinės kolegijos sudėtis, esant reikalui, nurodoma prieš leidimo vietą; atskiriama kableliu:

Daiva Krištopaitienė, *Kristijono Donelaičio raštų leidimai: tekstologinės problemos*, (ser. *Lietuvių tekstologijos studijos*, I), redakcinė kolegija Ilona Čiužauskaitė, Loreta Jakonytė, Kristina Mačiulytė, Jurgita Ūsaitytė, Mikas Vaicekuskas (vyr. redaktorius), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.

16. Cituojant antrą kartą iš eilės, nurodoma kursyvinė santrumpa *Ibid.* Cituojant antrą ar kelintą kartą ne iš eilės, nurodomas autorius ir kursyvinė santrumpa *op. cit.*:

Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 126.

Ibid., p. 29.

17. Cituojant to paties autoriaus daugiau nei vieną tekstą antrą ar kelintą kartą ne iš eilės, nurodomas autorius ir sutrumpintas teksto pavadinimas. Jeigu autoriaus nėra, pateikiamas sutrumpintas pavadinimas:

Kristina Mačiulytė, *Kad tėvynė gyvuotų...*, p. 101.

Alsėdžiai, p. 312.

18. Mokslinių periodinių leidinių pavadinimas nurodomas kursyvu, leidimo vieta, metai, tomas arba (ir) numeris (kai yra tomo arba numerio paantraštė – ji atskiriama dvitaškiu ir rašoma kursyvu), numerio sudarytojas (jeigu yra išskirtas leidinyje) rašomas stačiai:

Acta Academiae Artium Vilnensis, Vilnius, 2006, t. 41: *Šventųjų relikvijos Lietuvos kultūroje*, sudarytoja Tojana Račiūnaitė, p. 145.

Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, Vilnius, 2011, t. 35, p. 213.

Lituanus, Chicago, 2010, t. 56, Nr. 1, p. 10.

19. Žurnalų, laikraščių pavadinimas nurodomas kursyvu, stačiai metai, tomas arba numeris, puslapiai. Laikraščių data nurodoma prieš numerį trumpuoju būdu. Kartais nurodoma, tačiau nėra būtina, leidimo vieta ir leidėjas; dažniausiai tai taikoma užsienio, regioniniams ar seniesiems leidiniams:

Naujasis Židinys-Aidai, 2011, Nr. 5, p. 317–327.

Pasaulio lietuvis, Lemont, 1997, Nr. 2, p. 11–13.

Viltis: Visuomenės, literatūros ir politikos laikraštis, Vilnius, 1913-01-06 (19), Nr. 3 (790), p. 2.

20. Cituojant straipsnius ar kitokius tekstus iš mokslinių periodinių, tęstinių ir panašių leidinių, žurnalų, laikraščių nurodomas autorius, straipsnio pavadinimas kabutėse, leidinys, kuriame straipsnis spausdintas; leidinys išskiriamas kursyvu. Straipsnio ar kito teksto pavadinimas nuo leidinio atskiriamas santrumpa *in*:

Mečislovas Jučas, „Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2005, t. 25, p. 77–96.

Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus Biblijos draugija (1816–1826)“, in: *Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*, sudarytojai Egidijus Motieka, Rimantas Miknys, Vladas Sirutavičius, (ser. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, kn. 7), Vilnius: „Katalikų pasaulio“ leidykla, 1994, p. 8–23.

Mindaugas Paknys, „Mecenatystė“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 342–350.

Gabrielė Gailiūtė, „Literatūros kritika šiuolaikinėje Lietuvoje: institucijos refleksija“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2012, Nr. 7, p. 448.

Antanas Alekna, „Vyskupas Valančius ir blaivybė“, in: *Vienybė: Savaitinis laikraštis*, Kaunas, 1918-03-07, Nr. 7, p. 102–105.

21. Rankraštiniai dokumentai aprašomi tokia tvarka: dokumento pavadinimas, metrika – vieta, data, numeris (rekonstruoti ar kiti archyvine apraše neminimi duomenys nurodomi laužtiniuose skliaustuose), po santrumpos *in*: rašomas archyvo pavadinimas, fondo, aprašo, bylos, lapų santrumpos – *f., ap., b., l.* Kartu įrišti dokumentų rinkiniai ar rankraštinės knygos nurodomos pagal aukščiau nurodytus bibliografinių aprašų pavyzdžius, išskyrus tai, kad po sudarymo metų įterpiamas archyvo ar bibliotekos pavadinimas, signatūra ir kiti duomenys:

Juozo Tumo laiškas Augustinui Liepiniui, Kaunas, 1931-08-16, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, (toliau – *VUB RS*), f. 1, b. F600, l. 10r–10v.

[Motiejus Valančius], *Wiadomość o Czynnościach Pasterskich Biskupa Macieja Wołoncewskiego*, [1850–1875], in: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos Rankraščių skyrius, (toliau – *LLTIB RS*), f. 1, b. 4388.

Albert Wijuk Kojalowicz, *Historiae Lituanae pars Prior: de rebus Lituorum ante susceptam christianam religionem conjunctionemque Magni Lituaniae Ducatus cum Regno Poloniae libri novem*, Dantisci [Gdańsk]: sumptibus Georgii Försteri, 1650, in: *VUB RS*.

22. Elektroninių leidinių aprašas rengiamas pagal aukščiau nurodytas bibliografinio aprašo taisykles, išskyrus tai, kad nurodant elektroninį dokumentą, laužtiniuose skliaustuose būtina nurodyti laikmenos rūšį, pavyzdžiui, *CD-ROM* ar *interaktyvus*. Interaktyvių (prieinamų per internetą) dokumentų apraše pateikiama internetinė prieiga, pabaigoje skliaustuose pateikiama vėliausia nuorodos tikrinimo data:

Įdomioji Lietuvos istorija: Lietuvos valstybingumo istorija nuo seniausių laikų iki mūsų dienų, [CD-ROM], Vilnius: Elektroninės leidybos namai, 2004.

„Staugaitis Justinas“, in: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XXI amžiuje*, [interaktyvus], in: <http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1691>, (2013-03-16).

Saulius Lapinskas, „Frazeologizmai horoskopuose“, in: *Lietuvių kalba*, 2012, Nr. 6, [interaktyvus], in: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=216>, (2013-03-24).

22.1. Antrą kartą ne iš eilės cituojant elektroninius leidinius, vadovaujamasi anksčiau nustatytomis bibliografinio aprašo taisyklėmis:

Įdomioji Lietuvos istorija.

Ibid.

Saulius Lapinskas, *op. cit.*

23. Kai rengiant tekstą šaltinių ir literatūros pasitelkta daugiau nei nurodoma išnašose, pabaigoje gali būti pateikiamas literatūros sąrašas. Jis sudaromas aprašų abė-

cėlės tvarka ir rengiamas pagal nurodytas bibliografinio aprašo taisykles, išskyrus tai, kad literatūros sąrašė pirmiau nurodoma autoriaus pavardė, paskui vardas; kablelis po pavardės nerašomas:

Jučas Mečislovas, „Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2005, t. 25, p. 77–96.

24. Užsienio leidinių bibliografinis aprašas rengiamas pagal lietuviškus principus. Archyvų aprašymai pateikiami originalų kalbomis, išskyrus santrumpas *p.* ir *l.*

25. Kartu su straipsniais ir publikacijomis pateikiamos santraukos (šaltinių publikacijų apžvalgos) lietuvių ir anglų ar kita užsienio kalba, parinkta atsižvelgiant į tikėtiną publikacijos adresatą. Santraukos apimtis – 1000–1500 spaudos ženklų.

26. Autoriai patys parengia trumpą (vienos pastraipos) prisistatymą skyreliui „Apie autorius“ lietuvių ir anglų kalbomis; jame pageidautina paminėti akademinis laipsnius bei vardus, mokslinių interesų sritis, instituciją, pastarąją knygą, disertaciją ar kitą svarbų pasiekimą; privaloma nurodyti elektroninio pašto arba įprastinio pašto adresą.

Redakcinė kolegija įsipareigoja esant reikalui konsultuoti į LKMA veiklą įsitraukusius ar norinčius įsitraukti magistrantus bei doktorantus, jaunos mokslininkus, rengiančius pirmąsias savo mokslines publikacijas. Visus *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio* ir *Bažnyčios istorijos studijų* straipsnius bei šaltinių publikacijas anonimiškai recenzuoja du recenzentai. Autoriai su recenzijomis supažindinami tik tuo atveju, jei tekstai įvertinti kaip taisytini ir recenzentų pastabos pravarčios korekcijoms atlikti. Redakcinė kolegija neįsipareigoja teikti paaiškinimų atmetų tekstų autoriams. Maksimalus terminas, per kurį redakcinė kolegija priima sprendimą tekstą skelbti, atmesti ar grąžinti taisyti, yra 4 mėnesiai. Šis terminas nėra tiesiogiai susietas su eventuales publikavimo laiku, nes pastarasis gali priklausyti nuo teminių tomų formavimo.

Visus spausdinamus tekstus kalbos taisyklų atžvilgiu peržiūri ir, esant reikalui, taiso redaktoriai. Autoriams pateikiami sumaketuoti tekstai elektroniniu *.pdf formatu korektūrai atlikti ir autorizuoti. Grąžindami redakcinėi kolegijai tekstą autoriai paprastu ar elektroniniu parašu patvirtina autorizavimą bei sutikimą, kad tekstas būtų skelbiamas *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio* ar *Bažnyčios istorijos studijų* elektronine versija interneto svetainėje www.lkma.lt bei prieinamas per asocijuotas duomenų bazines.

Spausdinti tekstai ir iliustracijos, diskelių ir CD pavidalo laikmenos autoriams negrąžinamos.

Kilus neaiškumams dėl medžiagos tematikos, rengimo principų ar kitų su *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio* ir *Bažnyčios istorijos studijų* dalykiniais aspektais susijusių klausimų prašome kreiptis į vyriausiąjį redaktorių.

Redakcinė kolegija

BAŽNYČIOS ISTORIJOS STUDIJOS, T. VIII

KRIKŠČIONIŠKOJO GYVENIMO
LIETUVOJE ATODANGOS:
XIV–XX A.

Viršelio dail. Dainė Galinienė

Redaktorius Artūras Judžentis
Maketuotoja Violeta Boskaitė

Leido Lietuvių katalikų mokslo akademija,

Pilies g. 8, LT-01403 Vilnius

Tiražas 150 egz.

Spaudė UAB „Petro ofsetas“,

Naujoji Riovonių g. 25 C, LT-03153 Vilnius